

SYSTEM BANKOWY W ROSJI
EWOLUCJA DO POCZĄTKU XXI WIEKU

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
Wydział Nauk Społecznych

Instytut Ekonomii i Finansów

Helena Żukowska

SYSTEM BANKOWY W ROSJI EWOLUCJA DO POCZĄTKU XXI WIEKU

Wydawnictwo KUL
Lublin 2019

Recenzenci

dr hab. Jolanta Szołno-Koguc, prof. UMCS

dr hab. Wiesław Janik, prof. PL

Opracowanie redakcyjne
Lucyna Cynarzewska-Włazlik

Opracowanie komputerowe
Jarosław Łukasik

Projekt okładki i stron tytułowych
Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2019

ISBN 978-83-8061-840-4

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H,
20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl,
<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa:
volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin,
tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

CZĘŚĆ I

EWOLUCJA BANKOWOŚCI ROSYJSKIEJ DO KOŃCA LAT 80. XX WIEKU

Rozdział 1. Rozwój bankowości rosyjskiej do rewolucji październikowej 1917 roku	13
Rozdział 2. Bankowość rosyjska w okresie centralnego planowania (1917-1987)	47
Rozdział 3. Adaptacja rosyjskiego systemu bankowego do warunków rynkowych (1987-1990).....	59

CZĘŚĆ II

ROSYJSKA BANKOWOŚĆ CENTRALNA DO POCZĄTKU XXI WIEKU

Rozdział 4. Powstanie i ewolucja bankowości centralnej w Rosji (1860-1990)	67
Rozdział 5. Bankowość centralna w Federacji Rosyjskiej (1990-2004).....	85

CZĘŚĆ III

ROSYJSKA BANKOWOŚĆ KOMERCYJNA DO POCZĄTKU XXI WIEKU ORAZ W LATACH 2018-2019

Rozdział 6. Zasady funkcjonowania rosyjskiej bankowości komercyjnej (1990-1998).....	135
Rozdział 7. Uwarunkowania procesu transformacji rosyjskiej bankowości komercyjnej (1990-1998).....	165
Rozdział 8. System bankowy Rosji (1997-2005 oraz 2018-2019) – prezentacja parametrów ilościowych	195
Zakończenie	273
Bibliografia	277
Wykaz tabel	287
Wykaz rysunków	289

Wstęp

Podstawowym celem społeczno-ekonomicznym systemu bankowego jest obsługa finansowa procesów społecznych i gospodarczych oraz tworzenie warunków do zapewnienia długotrwałego wzrostu gospodarczego. Z tego wynika przedmiot badań niniejszego opracowania, którym jest w tym kontekście ewolucja rosyjskiego systemu bankowego od początku jego powstania do przełomu XX i XXI w.

System bankowy pojawia się wówczas, gdy ukształtuje się 2-szczeblowa bankowość, czyli bank centralny i banki komercyjne (sektor bankowy lub sektor banków komercyjnych)¹. Przez sektor bankowy rozumie się część jednorodnych podmiotów gospodarki świadczących usługi bankowe – są to banki prowadzące działalność operacyjną. Według regulacji Unii Europejskiej (UE) sektor bankowy to działające instytucje kredytowe. Sektor bankowy w Rosji tworzą z kolei organizacje kredytowe prowadzące działalność operacyjną w podziale na banki i niebankowe organizacje kredytowe. Podstawowe instytucje sektora bankowego, które oferują usługi bankowe, w różny sposób nazywane są w obowiązującym prawie: mogą to być banki (Polska), instytucje kredytowe (UE) i organizacje kredytowe (Rosja).

Inspiracją do podjęcia badań ewolucji rosyjskiego systemu bankowego było przekonanie, że w rozwoju bankowości rosyjskiej znaczącą rolę odegrało i wciąż odgrywa państwo rosyjskie, które inicjowało powołanie pierwszych banków, potem wspierało, nadzorowało i dominowało w rozwoju banków w przeszłości. Także obecnie rola państwa w systemie bankowym jest znacząca, a banki państwowe dominują w sektorze bankowym Rosji. Z punktu widzenia konkurencyjności w sektorze bankowym taka sytuacja nie jest korzystna, ale w przypadku Rosji posiada ona uwarunkowania historyczne.

Zamiarem autora niniejszej publikacji jest zaprezentowanie uwarunkowań rozwoju i ewolucji rosyjskiego systemu bankowego w kontekście dominującej roli państwa. Analiza teoretyczna to opis ewolucji 2-poziomowego systemu bankowego oraz sformułowanie uwarunkowań jego rozwoju na podstawie studiów litera-

¹ *Współczesny bank*, red. W.L. Jaworski, Warszawa 2001, s. 17-20.

turowych i analizy aktów prawnych. Analiza empiryczna została zbudowana z wykorzystaniem danych o systemie bankowym w Rosji gromadzonych przez bank centralny oraz wyspecjalizowane agencje informacyjne.

Problem badawczy niniejszego opracowania dotyczy zbadania, jak rozwijał się rosyjski system bankowy od początków jego powstania do przełomu XX i XXI w., tj. do momentu, kiedy już ukształtował się system bankowy oparty na zasadach rynkowych. Interesującym obszarem badań była obserwacja roli państwa w rozwoju rosyjskiego systemu bankowego, w obszarze tworzenia pierwszych banków, regulacji, bankowości centralnej, nadzoru nad bankami oraz ocena wpływu państwa na rozwój sektora banków komercyjnych. Kolejnym obszarem badań były czynniki oddziałujące na system bankowy oraz odpowiedź na pytanie: Czy system bankowy gospodarki przejściowej, obciążony wieloma długotrwałymi dysproporcjami rozwoju, a także dominacją państwa, jest zdolny do pomyślnego rozwoju i tworzenia warunków do wzrostu gospodarczego?

Postawienie problemu badawczego pozwoliło sformułować następujące hipotezy główne:

1. Na każdym etapie rozwoju rosyjskiego systemu bankowego od czasów najdawniejszych do współczesnych widoczna jest dominująca rola państwa. Jego silna obecność zauważalna jest zarówno w sferze bankowości centralnej, jak i komercyjnej.
2. Problemy makroekonomiczne gospodarki Rosji oraz skomplikowana pozycja państwa na arenie międzynarodowej dodatkowo komplikują ewolucję bankowości rosyjskiej.
3. Na rosyjski system bankowy nadal oddziałuje wiele dysproporcji i czynników destabilizujących, a w wielu obszarach funkcjonowania występują niedostosowania do standardów międzynarodowych, a mimo to system bankowy sprawnie realizuje zadania przed nim stawiane.
4. Sektor bankowy jest zdolny do rozwoju w zmiennych warunkach działania i radzi sobie z wieloma zakłóceniami, osiągając satysfakcjonujący poziom dochodowości.

System finansowy, którego ważną częścią jest sektor bankowy, pełni ważne funkcje usługowe dla całej gospodarki w zakresie obsługi finansowej. Jego sprawne funkcjonowanie jest ważne dla prawidłowego działania całego organizmu gospodarczego. Bez stabilnego systemu finansowego, w tym bankowego, gospodarka nie może prawidłowo działać i osiągać długoterminowego wzrostu gospodarczego na poziomie potencjalnych możliwości.

Integralną, a w wielu systemach finansowych (m.in. w systemach zorientowanych bankowo, np. system niemiecko-japoński) dominującą częścią systemu finansowego jest system bankowy. Na przykład współcześnie w Polsce ponad 75% aktywów systemu finansowego to aktywa systemu bankowego, w Rosji udział ten dochodzi do 90%. Systemy finansowe w gospodarkach przejściowych również

cechuje dominacja systemów bankowych z uwagi na wczesny etap rozwoju rynków finansowych, jednakże z postępującym jego rozwojem dominacja ta ulega zmniejszeniu.

Celem teoretycznym badań jest wskazanie, na podstawie teorii ekonomii, jak przebiegają procesy rozwojowe w systemie bankowym i jaka jest rola państwa w ewolucji tego systemu. Cel praktyczny stanowi zaprezentowanie ewolucji rosyjskiego systemu bankowego, identyfikacja czynników jego rozwoju zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Aktualność podjętego tematu badawczego w obszarze przedmiotu badań wynika z potrzeby kompleksowego badania teoretycznych i praktycznych aspektów funkcjonowania systemów bankowych.

Zakres podmiotowy pracy, czyli analiza procesów rozwojowych zachodzących w systemach bankowych na przykładzie rosyjskiego systemu bankowego, jest uzasadniony. Zarówno przeszłość rosyjskiego systemu bankowego, jak i jego stan obecny są niezmiernie interesujące dla naukowców z teoretycznego (aspekt poznawczy), jak i praktycznego (aspekt aplikacyjny) punktu widzenia. Historia bankowości rosyjskiej jest barwna i bardzo złożona, często nieporównywalna do innych krajów. Stanowi obszar nadal mało rozpoznany i w niewielkim stopniu prezentowany w polskich, jak i zagranicznych opracowaniach naukowych.

W rosyjskim systemie bankowym na każdym etapie jego rozwoju występowało wiele ograniczeń, zagrożeń bezpieczeństwa i stabilności, które przez dłuższy czas kumulowały się, by po kilku latach zmaterializować się w formie kryzysu, łagodniejszych zakłóceń bądź nasilenia upadłości banków. Kryzysowe sytuacje w rosyjskim systemie bankowym wymagały często interwencji spoza systemu bankowego. Stąd wynika znacząca rola państwa, które podejmowało zarządzanie kryzysowe w systemie bankowym na różnych etapach rozwoju – od czasów najdawniejszych do współczesnych. Analiza procesów rozwojowych w systemie bankowym Rosji pokazuje niezwykle silną zdolność banków do funkcjonowania w trudnych warunków otoczenia, umiejętność dostosowywania się do zmian i ogromny potencjał adaptacji do wymagań środowiska zewnętrznego.

Metody badawcze i źródła informacji wykorzystane do badań to: studia literaturowe, analiza opisowa, weryfikacja faktów i analiza danych empirycznych. Kwerenda dorobku literaturowego i czasopiśmienniczego była uzupełniona badaniami empirycznymi odnoszącymi się do rosyjskiego systemu bankowego. Inne źródła będące podstawą analizy obejmują akty prawne (ustawy federalne i akty prawne wydawane przez Bank Rosji). Ważne źródło danych stanowiła baza informacyjna Banku Rosji – raporty o stabilności systemu finansowego, oficjalny publikator banku centralnego „Wiestnik Banka Rossii”, „Biuletien Bankowskoj Statystiki”, różne analizy i opracowania Banku Rosji oraz informacje z jego oficjalnej strony internetowej. Autor książki odwoływał się także do danych statystycznych oraz opinii rosyjskiego portalu Banki.ru, jak i, w niewielkim zakresie, do poglądów zamieszczanych w rosyjskim wydaniu czasopisma „Forbes”.

Prezentowana monografia składa się ze wstępu, 8 rozdziałów i zakończenia. Zawiera także *Bibliografię*, w tym wykaz aktów prawnych i innych źródeł. Informacje statystyczne ujęto w postaci tabel i wykresów (wykaz tabel i rysunków). We *Wstępie* określono metodykę opracowania. Strukturę pracy podzielono na 3 części. Część I, na kanwie 3 rozdziałów, ukazuje ewolucję rosyjskiej bankowości komercyjnej do końca lat 80. XX w. Rozdział pierwszy prezentuje bankowość rosyjską do czasu rewolucji październikowej, drugi w okresie centralnego planowania, zaś trzeci poświęcony został zagadnieniu adaptacji systemu bankowego do warunków rynkowych. Pozostałe 5 rozdziałów podzielono na 2 części – jedną poświęcono bankowości centralnej, drugą bankowości komercyjnej.

Część II zawiera 2 rozdziały. W rozdziale czwartym opisano historię bankowości centralnej w latach 1860-1990, tj. od wyłonienia banku centralnego do początków powstawania współczesnej rosyjskiej bankowości centralnej. W rozdziale piątym omówiono ewolucję rosyjskiego banku centralnego w ramach czasowych 1990-2004. Część III, poświęcona bankowości komercyjnej po 1990 r., zbudowana jest z 3 rozdziałów. W rozdziale szóstym zaprezentowano zasady funkcjonowania rosyjskich banków komercyjnych po 1990 r., w rozdziale siódmym omówiono uwarunkowania procesów transformacyjnych zachodzących w bankowości rosyjskiej w latach 1990-1998. W ostatnim, ósmym rozdziale przedstawiono parametry ilościowe odnoszące się do systemu bankowego w okresach 1997-2005 oraz 2018-2019. W końcowej części tego rozdziału przybliżono najważniejsze aktualne problemy rosyjskiej bankowości komercyjnej. W *Zakończeniu* sformułowano wnioski końcowe odnoszące się do tematyki opracowania.

CZĘŚĆ I

EWOLUCJA BANKOWOŚCI ROSYJSKIEJ DO KOŃCA LAT 80. XX WIEKU

Rozwój bankowości rosyjskiej do rewolucji październikowej 1917 roku

1.1. Wprowadzenie

System bankowy to integralny i ważny element każdej gospodarki, centralnie planowanej czy rynkowej. Próby zmarginalizowania roli banków w gospodarce nie zakończyły się sukcesem nawet po rewolucji październikowej w 1917 r. Jak wynika z analizy rozwoju rosyjskiego systemu bankowego pełnił on znaczącą rolę również w tzw. gospodarce socjalistycznej, bazującej na centralizacji i ograniczającej rolę rynku w gospodarce.

Współcześnie system bankowy tworzą instytucje bankowe, bank centralny oraz infrastruktura systemu bankowego, na którą składają się regulacje prawne, instytucje nadzorcze, płatnicze i system gwarancji depozytów. W aspekcie historycznym jako pierwsze w systemach bankowych wyłaniają się różnego rodzaju banki (komercyjne, handlowe, depozytowo-kredytowe, inwestycyjne, kasy oszczędności, itp.), w dalszej kolejności banki centralne, instytucje płatnicze, regulacyjne, nadzorcze i gwarancyjne.

System bankowy kształtowany jest przez wiele czynników, wśród których należy wyróżnić: tradycję, strukturę ekonomiczno-instytucjonalną, obowiązujące przepisy prawne, z których wynika model bankowości, formy organizacyjne i rodzaje banków, zakres, sposób i zasady oddziaływania państwa na system bankowy i gospodarkę, relacje między bankiem centralnym a innymi instytucjami w państwie. Na rozwój systemu bankowego wpływają także takie kwestie, jak: prawne podstawy działalności bankowej, charakter prowadzonej przez bank centralny polityki pieniężnej, charakter polityki fiskalnej, sytuacja gospodarcza, sposoby i skuteczność walki z inflacją oraz polityka kursu walutowego.

Prawidłowo rozwijający się oraz sprawny system bankowy musi korespondować z innymi elementami struktury gospodarki zarówno w aspekcie zasad funkcjonowania, poziomu rozwoju infrastruktury, proporcji rozwoju poszczególnych elementów systemu bankowego, jak i kształtu regulacji prawnych. Z kolei kształt i poziom rozwoju systemu bankowego determinuje rozwój realnego sektora gospodarki.

Podstawową cechą współczesnych systemów bankowych jest 2-poziomowość, a coraz częściej także wielopoziomowość. Pierwszy poziom stanowi bank centralny, drugi banki operacyjne (komercyjne, handlowe), trzeci związki banków i infrastruktura bankowa (instytucje płatnicze, nadzorcze, gwarancyjne). Można także wyróżnić kolejny element systemów bankowych, którym jest infrastruktura instytucjonalna czy sieć bezpieczeństwa finansowego, czyli instytucje nadzorcze nad systemem bankowym, system gwarancji depozytów bankowych, instytucje płatnicze lub instytucje gromadzące informacje o kredytobiorcach, emitenci kart płatniczych.

1.2. Powstanie bankowości rosyjskiej i jej ewolucja w latach 1733-1860

Początki bankowości rosyjskiej sięgają 2. połowy XVIII w., natomiast system bankowy w Rosji, łącznie z bankiem centralnym, powstał stosunkowo późno w porównaniu do innych krajów, gdyż dopiero w 1860 r.² Powodów tego stanu było wiele, a najważniejsze to: niski poziom rozwoju gospodarczego, niedostatecznie rozwinięta wymiana towarowa (handel), brak kapitału prywatnego, niski poziom rozwoju przedsiębiorczości i stosunków handlowych z zagranicą, brak ochrony własności prywatnej i praw obywatelskich³.

Próby tworzenia pierwszych rosyjskich banków miały miejsce w końcu XVII w. W 1665 r. w Pskowie ówczesny wojewoda A.Ł. Ordin-Naszczołkin podjął próbę założenia pierwszego rosyjskiego banku. Jednakże odwołanie go ze stanowiska i brak zainteresowania podjętą inicjatywą przez jego następcę przerwało powstanie pierwszych rosyjskich banków na ok. 100 lat⁴.

Specyfika gospodarki rosyjskiej i charakter rozwoju gospodarczego Rosji w XVII w., a szczególnie niewielkie rozmiary wolnego kapitału, znikoma liczba niezależnych ekonomicznie i zamożnych osób, wysokie ryzyko operacji handlowych oraz słaba ochrona prawna własności i kredytu nie sprzyjały formowaniu gospodarczych przesłanek rozwoju prywatnych instytucji bankowych. O ile w krajach Europy Zachodniej bankierzy wywodzili się przeważnie z cechów złotników, handlowców i grupy drobnych przedsiębiorców, o tyle w Rosji operacjami kre-

² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj Fiedieracyi, Obszczajaczast'*, Moskwa 1999, s. 265. (Wszystkie tłumaczenia z języka rosyjskiego pochodzą od autora niniejszej książki).

³ L.N. Jasnopolskij, *Zaczatki kommierczeskiego kredita w Rossii*, w: *Bankowskaja enciklopedija*, red. L.N. Jasnopolskij, t. 1, Kijew 1914, s. 269.

⁴ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja diejatielnosti*, t. 1, Moskwa 2000, s. 27.

dytowymi oraz tworzeniem instytucji bankowych przez długi czas zajmowały się głównie instytucje państwowe (do końca XVIII w.), a dopiero później w proces ten włączyli się wielcy kupcy, właściciele ziemscy i organizacje kościelne.

System bankowy w Rosji kształtował się, podobnie jak i rozwój stosunków towarowo-pięniężnych, powoli i z wieloma trudnościami. Rosyjskie domy bankowe powstawały głównie z domów handlowych, a odbywało się to, w porównaniu z krajami Europy Zachodniej, z dużym opóźnieniem, bo dopiero w XVIII w.⁵ Ograniczenia w rozwoju bankowości wynikały z niskiego poziomu rozwoju stosunków rynkowych w gospodarce, gdzie handel prowadzony był za gotówkę, a przemysł rozwijał się głównie na bazie środków finansowych władzy państwowej – centralnej i terenowej. Można zatem przyjąć, że brak banków i jednocześnie potrzeba ich obecności dla rozwoju rosyjskiej gospodarki zmusiły ówczesnych rządzących do zainicjowania ich tworzenia, obserwacji ich funkcjonowania, a gdy te upadały, do podejmowania kolejnych prób odbudowania. Wskutek tego, w odniesieniu do krajów zachodnich, gdzie banki były sferą działalności kapitału prywatnego, w Imperium Rosyjskim tworzenie banków do 1860 r. było inicjowane głównie przez władzę państwową⁶. Dominacja państwa w bankowości rosyjskiej utrzymywała się także w okresie późniejszym. W pierwszym etapie rozwoju typowe były liczne upadłości banków z powodu niewypłacalności kredytobiorców, niskiej ochrony prawnej kredytów oraz niemożności egzekwowania kredytów czy zabezpieczeń ich spłaty wynikające z braku odpowiednich regulacji prawnych.

Nieobecność banków w gospodarce rosyjskiej do XVIII w. powodowała, że handel funkcjonował, wykorzystując prawie wyłącznie pieniądź gotówkowy. Przemysł rozwijał się ze środków państwowych, a brak dostępu do kredytu wpływał na rozwój lichwy. Poszukujący środków pieniężnych zmuszeni byli płacić wysokie odsetki prywatnym bankierom. Ograniczanie skali lichwy jako patologicznego zjawiska wymagającego eliminowania przez władzę państwową w XVIII w. stało się przesłanką powoływania pierwszych banków, przede wszystkim przez władzę państwową, podobnie jak w połowie XVII w. w Pskowie⁷.

Specjaliści rosyjscy w różny sposób prezentują chronologię formowania się systemu bankowego w Rosji do czasu rewolucji 1917 r. Zdaniem G.A. Tosunia-na w procesie tym można rozróżnić 3 okresy. Pierwszy dotyczy tworzenia pierwotnych banków państwowych pojawiających się i w krótkim czasie upadających. W tym czasie system bankowy jeszcze nie istniał, co więcej nie wystąpiła konieczność ekonomiczna dla jego powstania. Okres ten obejmuje cały XVIII w. i kończy się w następnym stuleciu wraz ze zniesieniem w Rosji pańszczyzny. Drugi odnosi

⁵ I. Lewiczewa, *Osobienosti stanovlenija bankowskoj sistemy Rossii w konce XVIII – naczale XIX wieku. Gosudarstwennyj kommierczeskij bank*, „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 54, s. 30.

⁶ Tamże.

⁷ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacii w Rossii*, Moskwa 2001, s. 10.

się do powstania w Rosji rodzimego systemu kredytowego oraz bankowego i obejmuje czas od połowy do końca XIX w. Trzeci nawiązuje do kwestii reformowania systemu kredytowego i bankowego, dostosowania go do wymagań gospodarczych ówczesnej Rosji, a jego ramy czasowe rozpoczynają się w końcu XIX w. i kończą w roku wybuchu rewolucji październikowej⁸.

Inni autorzy wyodrębniają 2 okresy rozwoju systemu pieniężno-kredytowego Rosji przed 1917 r. Etap I (1733-1860) to powstawanie bankowości rosyjskiej zakończone powołaniem banku centralnego w 1860 r. W tym czasie funkcjonowało w Rosji kilka banków miejskich (komunalnych), ok. 20 domów bankowych i dworskich kantorów oraz ogólnokrajowe i regionalne banki państwowe. Etap II (1860-1917) to szybki i pomyślny rozwój 2-poziomowego systemu bankowego⁹.

W latach 1917-1998 w rozwoju rosyjskiego systemu bankowego można wyróżnić także 2 jednorodne okresy: centralnie sterowany system bankowy w czasie komunizmu (1917-1984) oraz transformację bankowości rosyjskiej od modelu centralnie sterowanego do rynkowego, który zakończony został kryzysem bankowym w 1998 r. Po wybuchu kryzysu rozpoczął się nowy okres w rozwoju bankowości rosyjskiej, która coraz bardziej upodabnia się do modelu rynkowego.

Analizując historię bankowości rosyjskiej, należy przypomnieć, że pierwsze instytucje bankowe w Rosji w XVIII i XIX w. były powoływane przez państwo i kierowały swoją działalnością na zaspokajanie potrzeb finansowych państwa i osób zamożnych. Ówczesna szlachta chętnie i często korzystała z kredytów, ale równie często nie była w stanie ich zwrócić, stąd wiele banków państwowych bankrutowało. Taka sytuacja trwała do połowy XIX w., kiedy rozpoczęto reformy bankowości, porządkowano stosunki pieniężne, powołano bank centralny i pierwsze banki prywatne – wówczas to ukształtował się system bankowy¹⁰.

Do połowy XIX w. instytucje państwowe nie tylko tworzyły pierwsze banki w Rosji, ale też były głównymi ich klientami. Większość operacji bankowych związana była z instytucjami państwowymi. Dotyczyło to obsługi finansowej instytucji państwa, realizacji operacji zagranicznych na zlecenie państwa, kredytowania jednostek publicznych, finansowania ziemiaństwa i szlachty w związku z sezonowością ich produkcji i dochodów, a z czasem także kredytowania kupiectwa. Inicjatywy ówczesnego państwa rosyjskiego, zmierzające do stworzenia efektywnej organizacji obrotu pieniężnego, początkowo były nieudane z powodu nieumiejętności prowadzenia biznesu bankowego, braku zainteresowania do wykorzystania doświadczeń zagranicznych w tej dziedzinie, złej organizacji tworzonych instytu-

⁸ G.A. Tosunian, *Bankowskoje dielo i bankowskoje zakonodatielstwo w Rossii. Opyt, problemy, perspektywy*, Moskwa 1995, s. 46-49.

⁹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 27 i nn.

¹⁰ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, „Nacjonalnyj Bankowskij Żurnał” 2004 nr 5, s. 104-105.

cji finansowych, nie zawsze uzasadnionej niewypłacalności dłużników oraz nieudolności urzędników bankowych, sądowych i komorniczych¹¹.

Największymi bankami pierwszego okresu w rozwoju bankowości rosyjskiej były: (Kancelaria) Kantor Monetarny, Państwowy Bank Kredytowy, Państwowy Bank Szlachecki (Ziemiański), Kupiecki i Miedziowy (ros. *Miednyj*)¹². Wśród autorów rosyjskich nie ma zgodności, co do daty powstania pierwszego banku. Jedni jako pierwszy bank rosyjski wskazują Kantor Monetarny powstały w 1727 r.¹³, inni natomiast mówią o Państwowym Banku Szlacheckim (Ziemiańskim) i Kupieckim utworzonym w 1754 r.¹⁴ Pierwszy, założony z inicjatywy cara, wzniesiono w 1727 r. przy mennicy w Sankt Petersburgu. Powołano go z funduszy publicznych, udzielał on kredytów głównie osobom z dworu carskiego. Dnia 18 sierpnia 1729 r. bank ten otrzymał prawo prowadzenia operacji lombardowych przy stopie procentowej 8% rocznie, podczas gdy instytucje lichwiarskie w tym okresie żądały za kredyty nawet do 70% rocznie. Jego zadaniem było wydawanie kredytów pod zastaw złota i srebra. W tych czasach istniało duże zapotrzebowanie na kredyt, głównie ze strony ziemiaństwa i niektórych ośrodków władzy, gdyż nie funkcjonował wówczas w Rosji prywatny kapitał finansowy, który mógłby prowadzić działalność pożyczkową¹⁵.

W 1733 r. w związku ze wzrostem popytu na pożyczki ze strony ludności, w tym kupców, wyrażono zgodę na prowadzenie operacji kredytowych przez Kantor Monetarny, także dla osób spoza dworu carskiego. Warunki udzielania kredytów pozostały bez zmian (pod zastaw złota i srebra oprocentowane 8% rocznie), ale z zastrzeżeniem, że wielkość pożyczki nie mogła być większa od 75% wartości zastawu. Dozwolone były spłaty kredytów w ratach w okresie 3 lat. W rozporządzeniu władzy państwowej z dnia 8 stycznia 1733 r. o zasadach pożyczania pieniędzy z Kantoru Monetarnego można przeczytać:

Ponieważ wiele Rosjan – mając potrzebę w posiadaniu pieniądza zmuszeni są do pożyczek od obcych, z nieznośnym procentem i zastawem takim, który wobec tych pieniędzy ponad dwukrotną wartość mieć może, a wykupić do wyznaczonego terminu nie mogą, od czego też przychodzą do upadku. A procent daje się 12, 15 i nawet 20, czego jeszcze na całym świecie nie było, a jeszcze przypadki bywają, że ten procent wylicza się z pożyczki od razu. Tacy to są bandyci, że jak termin spłaty minie, to zastawu nie zwrócą, nawet jak pieniądze się im przyniesie, a zastaw jest większy od pożyczki. Dlatego też zarządzamy

¹¹ D.D. Batuszkow, *Banki. Ich istoriczeskoje razwitiije, znaczenie, opieracjii i czzetowodstwo*, Władikawkaz 1905, s. 34-35, za: G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 266.

¹² J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 27 i nn.

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Golicyń, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 104.

¹⁵ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 27-28.

dla państwowej i ogólnej korzyści, aby pieniądze pod procent wszystkim ludziom oddawać przez Kantor Monetarny z pieniędzy zgromadzonych¹⁶.

W październiku 1734 r. Kantor Monetarny został przemianowany na Kancelarię Monetarną i oddany pod zarząd hrabiego M. Gołowina¹⁷. Jednakże środki finansowe, którymi dysponowała Kancelaria Monetarna, były ograniczone, dlatego też mimo istniejących możliwości prawnych praktyka była taka, że kredyty otrzymywały tylko osoby dobrze umocowane przy dworze carskim.

Dnia 13 maja 1754 r. z inicjatywy Senatu powstał Państwowy Bank dla Kredytowania Ziemiaństwa (Szlachty) z dwoma kantorami w Moskwie i Sankt Petersburgu i analogiczny bank dla kredytowania kupców w Sankt Petersburgu – Bank Kupiecki¹⁸. Zostały one utworzone przy Senacie i Kancelarii Senackiej Imperium Rosyjskiego i pod wieloma względami były do siebie bardzo podobne – prowadziły politykę zgodną z interesami ówczesnych władz¹⁹. Założone zostały zgodnie z koncepcją hrabiego P.I. Szuwałowa „dla rozpowszechnienia pożyczek, ograniczenia wzrostu wydatków Skarbu Państwa i dla zmniejszenia w całym państwie ilości pieniędzy procentowych”²⁰. Były to więc banki państwowe kredytujące ziemian i kupców. W pierwszym okresie miały udzielać tylko krótkoterminowego kredytu hipotecznego dla ziemiaństwa w wysokości nieprzekraczającej 10 tys. rubli, oprocentowanego 6% rocznie pod zastaw metali i kamieni szlachetnych oraz nieruchomości. Od 1761 r. zaczęły przyznawać również kredyt długoterminowy (powyżej roku)²¹. Państwowy Bank dla Kredytowania Ziemiaństwa (Szlachty) został zlikwidowany przez cesarza Piotra III Romanowa w 1762 r. z powodu nieprawidłowości w jego funkcjonowaniu²².

Bank Kupiecki²³ został powołany w 1754 r. przez cesarzową (carycę)²⁴ Imperium Rosyjskiego Elżbietę Piotrowną w Sankt Petersburgu z inicjatywy Iwana Szuwałowa w celu wspierania przedsiębiorców i kupców kredytem krótkoterminowym pod zastaw towarów, metali szlachetnych, a potem także weksli. Kre-

¹⁶ „Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii”, Sobranije 1, 10(1733) nr 6300, s. 6, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 15.09.2019).

¹⁷ Tamże, Sobranije 1, 10(1734) nr 6636, s. 414, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 15.09.2019).

¹⁸ *Bankowskoje dielo*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2001, s. 43-44.

¹⁹ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 11.

²⁰ „Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii”, Sobranije 1, 14(1754) nr 10235, s. 81, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 15.09.2019).

²¹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 266.

²² *Bankowskoje dielo*, s. 44.

²³ Pełna nazwa tego banku brzmiała *Bank dla poprawlenija pri Sankt-Petersburgskom portie kommercii*.

²⁴ Władców Imperium Rosyjskiego tytułowano carami do 1721 r. W tym samym roku car Piotr I Wielki obwołał się imperatorem (cesarzem) i zastąpił tym określeniem tytuł cara. Określenie „car” od tego czasu było potocznym określeniem władców rosyjskich, oficjalnie nazywano ich „cesarzami”.

dytów udzielano do wysokości $\frac{3}{4}$ zastawianych towarów na okres 1-6 miesięcy. W momencie utworzenia banku z jego funkcji wykluczono obsługę weksli oraz przyjmowanie wkładów bankowych²⁵. Celem głównym Banku Kupieckiego było zaopatrywanie w tani kredyt rosyjskich kupców, którzy zajmowali się handlem zagranicznym (przeważnie eksportem), co miało sprzyjać rozwojowi handlu zagranicznego, poprawie bilansu handlowego i co się z tym wiąże, wzmocnieniu kursu walutowego rubla. Dla prowadzenia tych operacji do banku wniesiono kapitał w wysokości 500 tys. rubli. Bank Kupiecki udzielał pożyczek oprocentowanych 6% w skali roku, do wysokości 75% wartości kredytu zabezpieczonego towarami, na okres nie dłuższy niż do roku. Kredytobiorcami byli głównie kupcy rosyjscy, którzy handlowali towarami wyłącznie przy porcie w Sankt Petersburgu. Dla otrzymania pożyczki niezbędne było okazanie zaświadczenia o przynależności do cechu kupieckiego i poręczenie kupców. Instrukcja z 1764 r. o wydaniu pieniędzy z banku komercyjnego uwzględniała możliwość udzielenia pożyczki bez zastawu towarów w przypadku poręczenia magistratu, ratuszu lub kupców²⁶.

Ograniczoność operacji wykonywanych przez Bank Kupiecki i niski kapitał, którym on dysponował, jak też brak możliwości skutecznego wyegzekwowania kredytów, były przyczyną tego, że pożyczone niewielkiej liczbie kupców środki finansowe przekształciły się w niespłacane w terminie kredyty. Kasy banku były puste, przychodów z odsetek nie wystarczało nawet na wypłatę wynagrodzeń dla pracowników. W 1764 r. środki publiczne postawione do dyspozycji Banku Kupieckiego w wysokości 802 tys. rubli zostały całkowicie rozdysponowane w postaci kredytów. Suma kredytów przeterminowanych sięgała 408 tys. rubli. Do 1766 r. połowa tej kwoty została zwrócona. W 1770 r. Bank Kupiecki właściwie przerwał działalność z powodu braku środków finansowych. Oficjalnie został on zamknięty dopiero w 1782 r., zaś pozostałość środków publicznych przekazano do Banku Szlacheckiego w Sankt Petersburgu. Banki Szlacheckie w Moskwie i Sankt Petersburgu zostały zlikwidowane w 1785 r., a na bazie reszty ich majątku rok później utworzono Państwowy Bank Kredytowy. Początkowo podlegał on bezpośrednio Imperatorowi Rosji. W 1802 r. zarówno Państwowy Bank Kredytowy, jak i inne banki państwowe zostały przekazane pod nadzór Ministerstwa Finansów Imperium Rosyjskiego²⁷.

W celu usprawnienia obiegu pieniężnego w 1757 r. wydano dekret o zasadach emitowania weksli. Miał on stworzyć warunki do wyemitowania większej wartości weksli i pieniędzy miedzianych pod zastaw zatrzymanych w skarbcach bankowych pieniędzy srebrnych²⁸. Wtedy też utworzono system obiegu pieniądza kruszcowe-

²⁵ *Bank dla poprawlenia pri Sankt-Petersburgskom portie kommercii (1754-1782)*, <http://www.modestbank.ru/bksys-348-1.html> (dostęp: 18.12.2019).

²⁶ I. Lewiczewa, *Osobienosti stanovienija bankowskoj...*, s. 30 i nn.

²⁷ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 269.

²⁸ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacii...*, s. 11.

go i papierowego oraz weksli, do którego włączono stolicę kraju i 50 największych miast Rosji. Wyeliminowano transport gotówki między poszczególnymi miastami przy realizacji transakcji handlowych. W każdym mieście w specjalnym kantorze deponowano pieniądź kruszcowy, w zamian deponent otrzymywał papierowe potwierdzenie, które przedłożone w innym mieście umożliwiało otrzymanie na wymianę pieniądza kruszcowego. System ten funkcjonował na tyle skutecznie, że wkrótce w Moskwie i Sankt Petersburgu otworzono „kantory bankowe do emitowania weksli w celu obiegu pieniądza miedzianego”, zwane później bankami miedzianymi²⁹.

Były to kantory bankowe powołane dla emitowania do obiegu na terytorium Rosji pieniądza miedzianego (założone w 1758 r. w Moskwie i Sankt Petersburgu). Zostały utworzone w celu przyciągnięcia do skarbnicy państwowej monety srebrnej oraz usprawnienia obiegu monety miedzianej. Banki te wydawały kredyty w postaci monet miedzianych pod zastaw weksli³⁰. Pełniły również funkcję banku hipotecznego. W 1763 r. zostały zlikwidowane, ponieważ nie mogły zapewnić dalszego przyływu monety srebrnej, a wszystkie pozyskane środki rozdysponowały w postaci kredytów.

Od 1775 r. w każdej guberni Rosji, w celu usprawnienia obiegu pieniężnego, powoływano banki dla uboższych grup ludności, tzw. kasy guberniane. Banki te udzielały kredytów pod zastaw nieruchomości położonej na terytorium danej guberni. Na początku działalności były to wyłącznie kredyty niskokwotowe (do 1 tys. rubli) i krótkoterminowe (do roku). Począwszy od 1819 r. udzielały już kredytów długoterminowych (maksymalnie na 12 lat)³¹.

Charakterystyczną cechą rozwoju rosyjskiego systemu bankowego w 2. połowie XVIII w. było powoływanie banków państwowych w celu rozwiązania jakiegoś konkretnego problemu gospodarczego. Po wykonaniu (z sukcesem lub porażką) swojej misji były one likwidowane, np. założony w 1760 r. Bank Artyleryjski – bank korpusu artyleryjskiego i inżynierskiego – miał sprzyjać polepszeniu obiegu pieniądza i akumulacji pieniądza srebrnego. Kapitał banku był wydzielony z środków, które otrzymano z przetopienia starych miedzianych dział artyleryjskich na monety. W 1763 r. bank, po tym jak rozdysponował wszystkie swoje środki na pożyczki, został zamknięty³².

Na ile organizacja obiegu pieniężnego i działalność banków tego okresu w gospodarce nie spełniały oczekiwań ówczesnej gospodarki, a zasady działania banków były wręcz niesprawne, może zilustrować historia M. Łomonosowa, który z okazji objęcia tronu przez carycę Elżbietę (Jelizawietę) Piotrownę napisał wiersz

²⁹ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 105-106.

³⁰ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacja...*, t. 2, s. 31-32.

³¹ S.J. Borovoj, *Kredyty i banki w Rossii (seredina XVII v. – 1861 g.)*, Moskwa 1958, s. 195.

³² W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji...*, s. 11 i nn.

Oda na dzień wstąpienia na rosyjski tron jej wysokości Carycy Jelizawiey Pietrowny (Oda na dien' wosszestwijsja na wsierossijskij priestoł jejo wieliczesstwa gosudaryni impieratrycy Jelisawiey Pietrowny 1747 goda). Za utwór ten otrzymał wynagrodzenie w wysokości 2 tys. rubli. Wypłacone mu honorarium, w formie miedzianych monet, zmuszony był wywieźć z banku na dwóch wozach konnych³³.

Działalność pierwszych rosyjskich organizacji kredytowych nie spełniała oczekiwań ich założycieli (najczęściej państwa). W pierwszym okresie kredyty wydawane były nielicznej grupie osób i najczęściej tam pozostawały, gdyż dłużnicy nie zwracali ani zaciąganych kredytów, ani nie wpłacali należnych bankom odsetek. Prawne podstawy działalności banków były tak sformułowane, że kredytobiorcy bezkarnie nie spłacali zaciągniętych zobowiązań, a banki bez konsekwencji dla zarządzających nie egzekwowały udzielanych kredytów. Nadto rachunkowość i sprawozdawczość banków była nieuporządkowana, operowano wielkościami szacunkowymi, zaś personel pracował nierzetelnie³⁴.

Taki sposób zarządzania bankami był jednak tolerowany przez właścicieli (założycieli) banków. Założycielka pierwszych rosyjskich banków, caryca Elżbieta Piotrowna, była niezwykle życzliwa dla zaciągających kredyty w bankach. W okresie jej panowania ani jeden majątek nie został zlicytowany za niespłacone kredyty. Jej następcą, cesarz Piotr III, podjął próbę porządkowania systemu pieniężnego w Rosji i rozpoczął walkę z praktyką niewypłacalności kredytobiorców. Specjalnym aktem prawnym zakazał odraczania terminów spłaty rat zaciągniętych kredytów i nakazał sporządzenie wykazów dłużników banków państwowych. Zapowiedział także wydanie kolejnych przepisów reformujących ówczesną bankowość, jednakże nie zdążył z realizacją tych planów, gdyż już wkrótce na tronie rosyjskim zastąpiła go caryca Katarzyna II, która nie kontynuowała surowej polityki Piotra III w tej dziedzinie³⁵.

W 2. połowie XVIII w. rozpoczął się w Rosji intensywny rozwój przemysłu i handlu, który wymagał zwiększenia ilości pieniądza w obiegu. Caryca Katarzyna II podjęła próbę wyemitowania pieniądza papierowego. W 1769 r. do rosyjskiego obiegu pieniężnego po raz pierwszy wprowadzone zostały tzw. asygnaty – pierwsze pieniądze papierowe. Katarzyna II była założycielką dwóch bliźniaczych Banków Asygnacyjnych w Moskwie i Sankt Petersburgu. Banki te zajmowały się organizowaniem obiegu asygnat w Rosji³⁶. Nadto przyjmowały depozyty w pieniądzu kruszcowym, a w zamian wydawały asygnaty papierowe (banknoty), które były przyjmowane w celu realizacji zobowiązań wobec państwa (podatków i opłat). Depozyty mogły być wycofane z banku na każde żądanie

³³ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazu*, s. 104.

³⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 267.

³⁵ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazu*, s. 105-106.

³⁶ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacj...*, s. 11.

i były gwarantowane przez władzę państwową (cara). Dnia 28 czerwca 1786 r. banki te zostały zjednoczone w Bank Asygnacyjny. Był to pierwszy bank rosyjski realizujący funkcję emisji pieniądza³⁷.

Kolejne inicjatywy tworzenia instytucji kredytowych w Rosji opisują G.A. Tosunian, A.J. Wikulin i A.M. Ekmaljan³⁸. Dnia 21 czerwca 1764 r. w celu rozwoju handlu zagranicznego powołano 2 państwowe banki portowe w Sankt Petersburgu i Astrachaniu. Mając na uwadze poprzednie nieudane próby zakładania banków, zaostrzono wymagania wobec kredytobiorców, lecz mimo to banki te w 1770 r. zakończyły działalność. W Moskwie i Sankt Petersburgu dnia 20 listopada 1772 r. powstały Mennice (ros. *Kazny*) Depozytowe i Mennice Pożyczkowe. Pierwsze przyjmowały imienne depozyty bankowe zarówno terminowe, jak i na każde żądanie oraz udzielały kredytów, drugie wydawały krótkoterminowe kredyty pod zastaw metali i kamieni szlachetnych na podstawie środków zgromadzonych w Mennicy Depozytowej. Dnia 17 listopada 1775 r. we wszystkich guberniach zostały powołane instytucje opieki społecznej (kasy guberniane), czyli specyficzne instytucje zaufania publicznego, które mogły przyjmować depozyty w zamian za oprocentowanie oraz udzielać kredytów pod zastaw nieruchomości. Wbrew początkowym założeniom w kolejnych latach przekształciły się one w instytucje długoterminowego kredytu hipotecznego, ale w odróżnieniu od Mennic Depozytowych mogły udzielać kredytów pod zastaw nieruchomości zlokalizowanych na terenie danej guberni.

Cechą szczególną założonego w 1786 r. Państwowego Banku Pomocy dla Ziemianstwa było wydawanie pożyczek w postaci bankowych biletów zabezpieczonych hipotecznie i dodatkowo gwarantowanych przez państwo. Do przyjmowania tych biletów zostały urzędowo zobowiązane osoby fizyczne i instytucje państwowe³⁹. Państwowy Bank Pomocy dla Ziemianstwa zaprzestał wydawania kredytów na początku 1799 r., zaś w 1802 r. został przyłączony do Państwowego Banku Kredytowego. Ten ostatni funkcjonował do końca lat 50. XIX w.⁴⁰

Dzień 18 grudnia 1797 r. to pamiętna data w historii bankowości rosyjskiej. Car Paweł I podpisał kilka aktów prawnych, które miały oddziaływać na uzdrowienie stosunków pieniężno-kredytowych w Rosji. Zapowiedział także emisję pieniądza papierowego mającego pokrycie w złocie zdeponowanym w specjalnym banku⁴¹. W Sankt Petersburgu przy Państwowym Banku Asygnacyjnym utworzono Rozliczeniową Kancelarię (ros. *Kantora*) Wekslową i Rozliczeniową Kancelarię Towarową „dla pomocy rzemiosłom i przeważnie rosyjskim kupcom, fabrykantom i przemysłowcom, mającym w pieniądzu potrzebę na termin krótki dla korzystnego ich obrotu” oraz w celu wspierania rozwoju eksportu, a także Kancelarię

³⁷ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazu*, s. 105.

³⁸ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 268-270.

³⁹ A.N. Gurjew, *Oczerki razwittija kreditnych uczyrzedienij w Rossii*, Sankt Petersburg 1904, s. 8-10.

⁴⁰ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 11 i nn.

⁴¹ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazu*, s. 106-107.

Ubezpieczeniową „dla tych towarów, pod które właściciele z Kancelarii Rozliczeniowych otrzymywać mogą pod zastaw towarów pieniądze”⁴².

Rozliczeniowa Kancelaria Wekslowa udzielała pożyczek pod zabezpieczenie wekslowe na okres nie dłuższy niż 9 miesięcy, a pod „towary własnej rosyjskiej marki” oraz złoto i srebro – maksymalnie na 6 miesięcy. Weksle były przyjmowane do rozliczenia przez urzędników giełdowych codziennie, z wyjątkiem niedziel. W następnym dniu po wręczeniu weksła był on przyjmowany do wykupu lub zwracany bez podania przyczyn. Fakt odmowy przyjęcia lub nieterminowego wykupu weksli nie były jednak rozgłaszane, aby nie podważać zaufania do kupców przedkładających weksle do wykupu.

Rozliczeniowa Kancelaria Towarowa funkcjonowała na podstawie odrębnego aktu prawnego (ustawy), stanowiącego w pierwszych artykułach, że w postaci zastawu mogą być przyjmowane przez nią jedynie towary rosyjskich producentów i od rosyjskich kupców. Ustawa precyzowała, iż pod zastaw przyjmowane są wyłącznie towary po ich ubezpieczeniu w Kancelarii Ubezpieczeniowej. Zastawiony w kancelarii towar nie był konfiskowany, a jeśli uległ zniszczeniu, został skradziony lub spłonął w czasie pożaru, to kancelaria zwracała właścicielowi jego równowartość. Pożyczki pod zastaw towarów były ściśle reglamentowane. Dokładnie ustalano listę towarów, terminy udzielania i spłaty kredytów, jak również maksymalną wysokość kredytu. Na liście towarów przyjmowanych w formie zastawu znajdowały się głównie rosyjskie towary eksportowe, z wyjątkiem zboża, które z portu w Sankt Petersburgu prawie nigdy nie było wywożone za granicę. Najbardziej sprzyjające warunki stworzono eksporterom żelaza i miedzi, którym udzielano kredytów na okres do 6 miesięcy i do wysokości 75% wartości towarów. Eksporterzy tkanin mogli również korzystać z kredytów na ten sam okres, ale tylko w wysokości $\frac{9}{16}$ wartości eksportowanych towarów. Eksporterom skóry i oleju roślinnego udzielano kredytów na okres do miesiąca i do kwoty $\frac{3}{5}$ wartości towarów. Przy wydaniu pożyczek pod zastaw metali szlachetnych i wyrobów z metali szlachetnych, w celu ustalenia próby i ceny przedmiotu zastawu, kancelaria najpierw kierowała interesanta do Banku Asygnacyjnego (Mennicy). Następnie w zależności od ustalonej ceny zastawu była udzielana pożyczka na termin do 6 miesięcy. Jeśli w ciągu tego okresu cena kruszcu się obniżyła, to kancelaria zawiadamiała o tym właściciela zastawu i żądała dodatkowej kaucji⁴³.

Środki finansowe Rozliczeniowej Kancelarii Wekslowej i Rozliczeniowej Kancelarii Towarowej w Sankt Petersburgu wynosiły 15,7 mln rubli. W 1806 r. analogiczne kancelarie zostały uruchomione w Moskwie, Astrachaniu, Odessie, Taganrogu i innych rosyjskich miastach. Statuty kancelarii zostały opublikowane dnia

⁴² „Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii” 24(1733) nr 18257, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 15.09.2019).

⁴³ I. Lewiczewa, *Osobienosti stanowlienija bankowskoj...*, s. 31 i nn.

2 marca 1806 r.⁴⁴ W 1817 r. ich suma bilansowa wynosiła ok. 17 mln rubli, natomiast samych pożyczek udzielono na kwotę 14 mln rubli (pod zastaw towarów i weksli). Ogólna suma operacji w 1817 r. we wszystkich rozliczeniowych kancelariach (wekslowa, towarowa, ubezpieczeniowa) wyniosła 49 mln rubli⁴⁵. Kancelarie te funkcjonowały do momentu utworzenia w 1817 r. Państwowego Banku Komercyjnego.

Idea stworzenia specjalnego banku dla kupców po raz kolejny pojawiła się na początku XIX w. W 1800 r. kupiec I. Łobow z Charkowa zwrócił się z prośbą do Imperatora o otwarcie Kupieckiego Banku Kredytowego. Kapitał podstawowy tego banku pomysłodawca proponował utworzyć z obowiązkowych składek kupców III gildii, która skupiała kupców zajmujących się utrzymywaniem zajazdów, łaźni i karczm. Prośba Łobowa została odesłana na obrady Senatu, gdzie nie zdobyła uznania senatorów, a pomysłodawca otrzymał ustną naganę od moskiewskiego prokuratora za „niedozwoloną prośbę do Imperatora”⁴⁶.

W 1803 r. pomysł utworzenia banku dla kupiectwa pojawił się ponownie, ale tym razem został zaakceptowany przez cara Aleksandra I. Stało się to niejako „przy okazji” rozpatrywania prośby o udzielenie z Kredytowego Banku pożyczki na sumę 100-150 tys. rubli na okres 20 lat, oprocentowanej na 8% rocznie. Pieniądze te miały być przeznaczone na rozszerzenie operacji handlowych z Anglią, gdzie kupiec (wnioskodawca kredytu) P.I. Ponomariow i dwaj jego wspólnicy posiadali dom handlowy. Ponieważ handel zagraniczny stanowił priorytet w polityce gospodarczej rządu cara Aleksandra I, na tę prośbę Imperator zwrócił szczególną uwagę. Nadto Ponomariow w uzasadnieniu do swojego wniosku o kredyt mówił o dużym zapotrzebowaniu kupców angielskich na towary pochodzenia rosyjskiego i o braku wystarczających środków obrotowych u kupców krajowych na rozwijanie eksportu na rynki angielskie. Żeby ograniczyć zależność kupców rosyjskich „od woli i nastroju obcokrajowców, a w szczególności Anglików”, bankier proponował powołać szczególną instytucję kredytową – Bank Dyskontowy, na wzór tych, które funkcjonowały w Londynie, ale pracujących „na korzyść Rosjan i handlu rosyjskimi towarami”⁴⁷. Ponomariow ostatecznie nie otrzymał pożyczki, ponieważ Państwowy Bank Kredytowy nie kredytował kupców, niemniej jednak po raz kolejny pojawiła się konieczność utworzenia państwowego banku komercyjnego, który miałby kredytować kupiectwo⁴⁸.

⁴⁴ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 104-108.

⁴⁵ S.J. Borovoj, *Kredyty i banki w Rosji...*, s. 124-126, za: I. Lewiczewa, *Osobienności stanowienia bankowskiej...*, s. 32.

⁴⁶ I. Lewiczewa, *Osobienności stanowienia bankowskiej...*, s. 32-33.

⁴⁷ W.W. Morozan, *Istoria bankowskiego dzieła w Rosji (wtoraja połowina XVIII – pierwaja połowina XIX v.)*, Sankt Petersburg 2001, s. 280.

⁴⁸ J.S. Pieczerin, *Istoriczeskij obzor prawitelstwiennych, obszczestwiennych i czastnych kreditnych ustanowienij w Rosii*, Petersburg 1904, s. 109.

W 1815 r. przy opracowywaniu budżetu Imperium po raz kolejny rozpoczęto dyskusję nad celowością i potrzebą powołania banku państwowego, którego zadaniem miało być zapewnienie stabilizacji finansowej państwa. W związku ze zwiększonymi wydatkami państwa w 1815 r. realizacja tego projektu stała się niemożliwa (kolejny bank miałby być finansowany z budżetu państwa).

Z przedstawionego przebiegu rozwoju bankowości rosyjskiej w XVIII w. wyłania się obraz nieuporządkowanego i zarazem bardzo kosztownego procesu jej tworzenia. W celu przyspieszenia i właściwego zorganizowania obiegu pieniężnego na początku XIX w. powołano, z inicjatywy władz rosyjskich, specjalne państwowe instytucje dla regulowania działalności ówczesnych organizacji kredytowych⁴⁹. W 1810 r. była to Komisja Spłaty Długów Państwowych, natomiast w 1817 r. Rada Państwowych Instytucji Kredytowych, która otrzymała prawo kontrolowania instytucji kredytowych oraz wydawania dla nich regulacji prawnych. W jej skład weszli: minister finansów, przewodniczący Rady Państwowej, kontroler państwowy i 12 przedstawicieli (6 wybieranych przez ziemian i 6 przez kupców). W 1817 r. z inicjatywy cara Aleksandra I powołano Radę Państwowych Instytucji Kredytowych, co zapoczątkowało reorganizację rosyjskiego systemu bankowego i tym samym rozpoczęło reformę bankową. Jej celem było „mocą rozporządzeń wzmacniających kredyt komercyjny przyspieszyć rozwój rolnictwa, przemysłu, handlu i ogólnej korzyści dla Ojczyzny”⁵⁰. Częścią składową reformy stało się stworzenie, na podstawie istniejących państwowych instytucji bankowych, ogólnokrajowego, państwowego banku komercyjnego z funkcją emisyjną.

Po kongresie wiedeńskim w 1817 r. minister finansów D.A. Guriew w sprawozdaniu dla Imperatora przedstawił główne kierunki działalności przyszłego państwowego banku komercyjnego. Projekt ten był także przedłożony do rozpatrzenia Radzie Państwowej Instytucji Kredytowych. Według Guriewa bank ten miał wykonywać następujące operacje: przechowywać wkłady w sztabkach złota, srebra i w walutach obcych; dokonywać transferu wkładów pieniężnych „na wzór Banków Żyrowych – Hamburgskiego i Amsterdamskiego”, czyli operacji bezgotówkowych; przyjmować lokaty i naliczać od nich odsetki; wykupywać weksle; udzielać kredytów pod zastaw towarów.

Dnia 7 maja 1817 r. za rządów cara Aleksandra I otworzono w Sankt Petersburgu Państwowy Bank Komercyjny. Oprócz przyjmowania depozytów bank ten udzielał kredytów zamożnym kupcom pod zastaw weksli i towarów. Rozmiary tego uzależnione były od przynależności kupca do tej lub innej gildii kupieckiej. Państwowy Bank Komercyjny stanowił kolejny zaczątek banku centralnego, gdyż zaj-

⁴⁹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 269.

⁵⁰ *Odniesienia do Statutu Gosudarstwiennogo kommierczeskogo banka (Państwowego Banku Komercyjnego)*, za: „Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii”, Sobranije (1649-1825), 34(1817) nr 26837, s. 263, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 15.09.2019).

mował się wydawaniem i rozliczaniem asygnat (banknotów) emitowanych przez ówczesnych Imperatorów⁵¹. W manifestie o utworzeniu Państwowego Banku Komercyjnego, który został podpisany dnia 17 maja 1817 r. przez cara Aleksandra I, zawarte są m.in. takie słowa:

Pragnąc otworzyć przed kupiectwem nowe sposoby dla rozszerzenia obrotów komercyjnych, przyznaliśmy za dobro zamiast istniejących obecnie kancelarii rozliczeniowych, czyje funkcjonowanie z powodu nicości ich kapitałów i innych wad w ich istocie zaobserwowanych nie przynosi dla handlu większych korzyści, założyć Państwowy Bank Komercyjny⁵².

Dnia 2 stycznia 1818 r. Państwowy Bank Komercyjny otworzył swoje drzwi dla klientów, natomiast dnia 7 stycznia powstał drugi oddział banku, który zajmował się operacjami wekslowymi. Pierwsze pisemne zobowiązanie dłużne od kupca M. Sołodownikowa z Sankt Petersburga bank przyjął na kwotę 5 tys. rubli. W tym czasie w Sankt Petersburgu działała jeszcze Rozliczeniowa Kancelaria Wekslowa i Rozliczeniowa Kancelaria Towarowa, ale podobne kancelarie w innych miastach były już likwidowane. Planowano także utworzenie oddziałów Państwowego Banku Komercyjnego w innych miastach⁵³.

Istotny dla omawianej tematyki jest przywołany poniżej opis działalności Państwowego Banku Komercyjnego zaprezentowany przez I. Lewiczewą⁵⁴. W opracowaniu opublikowanym w oficjalnym wydawnictwie Banku Centralnego Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) – „Więstnik Banka Rossii” – autorka dokumentuje wiele aspektów organizacyjnych oraz funkcjonalnych tego banku i w sposób interesujący przybliży zasady działania ówczesnej bankowości⁵⁵. Struktura Państwowego Banku Komercyjnego składała się z Zarządu, centrali i oddziałów. W skład Zarządu wchodził prezes, 4 dyrektorów wyznaczonych przez rząd i 4 dyrektorów desygnowanych przez kupców. Pierwszym prezesem Państwowego Banku Komercyjnego został A.I. Ribopier. Dyrektorami banku ze strony rządu zostali doświadczeni bankierzy, dotychczasowi pracownicy już funkcjonujących banków. Zarząd banku nadzorował oraz kierował operacjami, które były prowadzone w oddziałach. W Państwowym Banku Komercyjnym były 4 wydziały: lokat i przekazów, rozliczenia weksli, pożyczek pod zastaw towarów i kasowy. Funkcjonowały w nim 3 rodzaje kas: dla przechowywania lokat, dla codziennego przyjmowania wpłat i dla

⁵¹ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 106-107.

⁵² *Bankowskoje dieło*, s. 44.

⁵³ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacjii...*, s. 11.

⁵⁴ I. Lewiczewa, *Osobienności stanowlieniija bankowskoj...*, s. 29-37.

⁵⁵ Historia rosyjskiej bankowości obszernie prezentowana jest w oficjalnych materiałach Banku Rosji.

codziennego wypłacania środków pieniężnych⁵⁶. Kierownicy wydziałów banku musieli posiadać „znaczłą wiedzę z zakresu rachunkowości i kontrolowania” i dokładać wszelkich „starań odnośnie dotrzymania należytego porządku, sprawności i dokładności w sporządzaniu i prowadzeniu ksiąg dotyczących ich wydziałów”⁵⁷.

Prezes Państwowego Banku Komercyjnego był wyznaczany przez Imperatora Rosji na wniosek ministra finansów. Ten sam minister powoływał dyrektora banku ze strony rządu oraz kierownika kancelarii, których zatwierdzał Imperator. Księgowi, kontrolerzy, kasjerzy i ich pomocnicy, archiwiści, komornicy oraz maklerzy byli mianowani przez ministra finansów. Pozostali pracownicy banku byli przyjmowani do pracy przez kierownictwo banku. Dyrektorzy mianowani przez kupców byli wybierani na 4 lata przez „grono pierwszych dwóch gildii spośród renomowanych kupców, którzy handlowali przy portach w Sankt Petersburgu i Kronsztadzie (obecnie Kaliningradzie)”⁵⁸. Lewiczewa pisze:

W pierwszych miesiącach funkcjonowania Państwowego Banku Komercyjnego oprócz prezesa, dyrektorów i pracowników najemnych zatrudnionych było 3 księgowych, 3 kontrolerów, 10 pomocników księgowych i kontrolerów, kasjer główny, 2 kasjerów, 3 pomocników kasjerów, archiwista, egzekutor długów (komornik), lekarz i 2 rewizorów dla poświadczenia zastawianych towarów⁵⁹.

Wraz ze wzrostem ilości prowadzonych operacji, do rozkładu pracy banku wprowadzano zmiany, pojawiały się nowe stanowiska pracy⁶⁰. W związku ze zwiększeniem ilości reklamowanych weksli i upadłością dłużników banku w 1827 r. zostało zatwierdzone stanowisko doradcy prawnego (ros. *juriskonsulta*). W 1842 r. pojawiły się jeszcze 2 nowe posady dyrektorów banku. Do końca 1850 r. liczba osób zatrudnionych w Państwowym Banku Komercyjnym zwiększyła się prawie 5-krotnie. W grudniu 1857 r. w celu obniżenia ryzyka operacji rozliczania weksli podjęto decyzję o zwiększeniu ilości stanowisk dyrektorów reprezentujących kupców (z 4 do 6)⁶¹.

Zgodnie z przepisami prawa prezes Zarządu banku kontrolował prawidłowość realizowania obowiązków przez pracowników wszystkich działów, określał terminy wykonywania przez nich zadań, przenosił pracowników z jednego działu do drugiego. Prezes i dyrektorzy reprezentujący władze Rosji byli zobowiązani do obecności w banku codziennie, z wyjątkiem dni świątecznych. Obowiązkiem dy-

⁵⁶ I. Lewiczewa, *Osobienosti stanowlienija bankowskoj...*, s. 32.

⁵⁷ Tamże, s. 33.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże, s. 32.

⁶⁰ Niektóre stanowiska w ówczesnych bankach wymieniane przez I. Lewiczewą wspólnie nie mają swoich odpowiedników.

⁶¹ I. Lewiczewa, *Osobienosti stanowlienija bankowskoj...*, s. 32.

rektorów reprezentujących kupców było udzielanie niezbędnych konsultacji i informacji podczas podejmowania decyzji o udzieleniu kredytów pod zastaw towarów i weksli. Zarząd banku regularnie przedstawiał ministrowi finansów krótkie informacje o sytuacji finansowej banku oraz o transferach środków pieniężnych i zmianach w kapitale banku. Dane o sytuacji finansowej banku były przesyłane co 7 dni do ministra finansów, a sprawozdania o ruchu środków pieniężnych z częstotliwością co tydzień, miesiąc i rok⁶².

Codziennie, z wyjątkiem dni świątecznych, przyjmowano środki pieniężne na lokaty, zlecano przelewy oraz wypłacano lokaty. Dodatkowo 2 razy w tygodniu wydawano kredyty pod zastaw towarów oraz prowadzono ewidencję weksli. W celu otrzymania kredytu należało uzyskać zgodę wszystkich dyrektorów banku. Co 15 dni Zarząd banku, zbierając się w pełnym składzie, analizował wysokość oprocentowania i formułował propozycje jego zmiany. Następnie przedstawiano je ministrowi finansów do zatwierdzenia.

Wysokość środków przeznaczonych na udzielanie kredytów pod zastaw towarów oraz weksli uzależniona była zarówno od sumy środków przekazanych bankowi na te cele przez Skarb Państwa, jak i od wielkości przyjętych depozytów klientów. Część kwot pieniężnych, która miała być wydzielona na ten cel, ustalana była przez Zarząd banku, a decyzję tę zatwierdzał minister finansów. Jeśli jakakolwiek operacja banku przynosiła straty lub skutkowałą sytuacją ryzykowną dla banku, wówczas Zarząd musiał niezwłocznie powiadomić o tym ministra finansów i w pełnym składzie całego Zarządu przystąpić do wyjaśnienia przyczyn.

Prawie wszystkie operacje banku, z wyjątkiem przekazów pieniężnych, realizowano do dnia 24 grudnia, a potem wznawiano dopiero 7 stycznia. W tym okresie centrala banku i oddziały sporządzały sprawozdania z działalności i przekazywały je do Rady Państwowych Organizacji Kredytowych. Po przygotowaniu sprawozdań finansowych część zysku, na wniosek ministra finansów, była przeznaczona na premie dla wszystkich pracowników banku. „Nad rzetelnością ksiąg rachunkowych czuwali księgowi i kontrolerzy. Ich zadaniem było kontrolowanie, aby w księgach nie było błędów, niedozwolonych poprawek i innych nieprawidłowości. Każdy oddział banku na koniec roku rozliczeniowego opracowywał swoją część rocznego sprawozdania”⁶³.

Kasą (działem kasowym) zarządzał kasjer główny, który kontrolował przyjmowanie, przechowywanie i wypłacanie pieniędzy. Codziennie do Zarządu banku kierowano informacje sporządzone przez głównego kasjera i pozostałych kasjerów dotyczące wielkości wydanych i przyjętych środków pieniężnych oraz dane o stanie gotówki w każdej kasie. Każdego dnia jeden z dyrektorów banku i kasjer główny kontrolowali stan kas, a dodatkowo raz w miesiącu kasy były sprawdzane

⁶² Tamże, s. 33-34.

⁶³ Tamże, s. 33.

przez Zarząd. Kasa główna była opieczętowana osobistymi pieczęciami prezesa i 2 dyrektorów banku, a klucze do niej znajdowały się u kasjera głównego i jego pomocników. Kasę otwierali ci sami pracownicy, którzy ją zamykali i pieczętowali. Pod koniec roku dział kasjerski przedstawiał Zarządowi banku sprawozdanie o „przyptywie i wypływie wszystkich środków pieniężnych”⁶⁴.

W owych czasach znana była także waga tajemnicy bankowej. Rozpowszechnianie przez pracowników banku informacji o rachunkach prowadzonych w banku było karane zwolnieniem z pracy i skierowaniem pozwu do sądu. Maklerzy Państwowego Banku Komercyjnego odpowiadali „za wiarygodność weksli przyjmowanych do ewidencji”. Za świadome podanie fałszywych informacji na temat przyjmowanych weksli makler był pociągany do odpowiedzialności karnej⁶⁵.

W 1818 r., czyli po roku od uruchomienia Państwowego Banku Komercyjnego w Sankt Petersburgu, założono jego moskiewski oddział. W 1819 r. podjęte zostały decyzje o utworzeniu oddziałów terenowych w Odessie i Archangielsku, w 1820 r. w Rydze i Niżnym Nowogrodzie (tymczasowy), a w 1821 r. w Astrachaniu. Dopiero po 18 latach otworzono oddział w Kijowie (1839 r.), następnie w Charkowie (1843 r.), Jekaterynburgu (1846 r.) i Połtawie (1852 r.). W ciągu 42 lat działalności powołano 12 oddziałów tego banku, w tym 3 tymczasowe. Proces rozwoju sieci oddziałów powstrzymywany był nie z powodu ostrożnej polityki Ministerstwa Finansów, ale z uwagi na niski poziom rozwoju gospodarczego i brak takiej potrzeby. Uruchamianie nowych oddziałów było nierentowne z racji niewypłacalności rosyjskiego kupiectwa i niskiej siły nabywczej ludności⁶⁶.

Działalność każdego terytorialnego oddziału Państwowego Banku Komercyjnego miała swoje specyficzne cechy i zakres działalności. Oddział moskiewski dysponował prawem przyjmowania lokat w celu przechowywania, dokonywania przelewów oraz rozliczania weksli, ale nie miał prawa udzielania kredytów pod zastaw towarów, ponieważ podobne operacje były dozwolone wyłącznie dla kredytowania pod zastaw towarów eksportowych, a Moskwa nie była miastem portowym. Powołanie oddziału w Odessie odbywało się w warunkach rywalizacji z miejscowymi kupcami i właścicielami prywatnych banków. Tradycje prywatnego biznesu bankowego w tym regionie były znacznie silniejsze niż w regionach centralnych Imperium Rosyjskiego, dlatego Państwowy Bank Komercyjny traktowany był przez miejscowych przedsiębiorców jako silny konkurent. Dyrektor oddziału odeskiego R.F. Furman, chcąc pozbyć się konkurencji na rynku bankowym w regionie, zwrócił się z prośbą o pomoc do głównego prezesa Państwowego Banku Komercyjnego Ribopiera. W efekcie rozmów dnia 20 października 1819 r. podpisano rozporządzenie Imperatora Rosji, które zakazywało działalności prywatnych organizacji

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże, s. 33-34.

⁶⁶ Tamże, s. 34 i nn.

kredytowych w Odessie. W celu złagodzenia oburzenia miejscowych przedsiębiorców (klientów banków prywatnych) zmniejszono stopę oprocentowania kredytów w oddziale odeskim Państwowego Banku Komercyjnego do 0,75% miesięcznie, z obietnicą dalszego ich obniżenia. W odróżnieniu od oddziałów banku w innych regionach, oddział w Odessie otrzymał prawo do przeprowadzenia wymiany monet miedzianych na srebrne ruble oraz prawo do zakupu waluty zagranicznej w postaci złotego i srebrnego bilonu. Dało to możliwość otrzymywania dużych dochodów z tego tytułu, gdyż wymiana walut zagranicznych w tym regionie była bardzo intensywna i opłacalna. Banki kupowały waluty zagraniczne wiosną, gdy do portu przybywało wiele statków handlowych. Kiedy zaś przyjeżdżali krajowi nabywcy waluty, w tym też kupcy moskiewscy, sprzedawano ją znacznie drożej⁶⁷.

Ryski oddział Państwowego Banku Komercyjnego miał prawo przyjmować lokaty w celu przechowania, mógł też rozliczać weksle i udzielać kredytów pod zastaw towarów. Stopa dyskontowa dla weksli w tym regionie była wyznaczana przez pełnomocnika Imperatora co 14 dni. W zakresie działań oddziału mieściło się także przeprowadzanie transferów pieniężnych zarówno w Rydze, jak i innych miastach, w których funkcjonowały oddziały bankowe. Oddział astrachański posiadający prawo przyjmowania pod zastaw także „jedwabiu azjatyckiego i bawełny” został zlikwidowany z dniem 5 listopada 1831 r. zgodnie z rozporządzeniem cara Mikołaja I. Przyczyną jego zamknięcia były nadużycia finansowe ze strony dyrektorów oddziału i nieuczciwych klientów, głównie miejscowych kupców. Oddział Państwowego Banku Komercyjnego w Niżnym Nowogrodzie funkcjonował tylko podczas jarmarków – od 20 lipca do 20 sierpnia każdego roku. Jego operacje były ograniczone do przyjmowania transferów pieniężnych międzybankowych oraz płatności dla klientów wewnątrz oddziału. Nadto przyjmował on weksle z terminem wykupu od 8 dni do 6 miesięcy. Oddział ten, nazywany tymczasowym, posiadał do dyspozycji ok. 6 mln rubli⁶⁸.

Oddział kijowski znacznie różnił się od innych tym, że miał stać się pośrednikiem między miejscowymi właścicielami ziemskimi a bankami hipotecznymi. Oprócz 2 dyrektorów ze strony rządu i 2 reprezentujących kupiectwo, do Zarządu banku wchodziło 3 dyrektorów ze strony ziemiaństwa guberni kijowskiej, wołyńskiej i podolskiej. Oddział miał prawo udzielać kredytów pod zastaw produktów rolnych i obligacji rządowych, dokonywać wymiany walut (na waluty krajowe, zagraniczne i złoto) oraz przyjmować lokaty od ludności. Ewidencja weksli w tym oddziale prowadzona była jedynie wtedy, gdy termin wykupu weksla był krótszy niż 6 miesięcy. Operacje oddziału w Jekatierynburgu były bardzo ograniczone, a ich zakres rozszerzany tylko na czas jarmarków w Irbicie, kiedy bank miał możliwość udzielania kredytów pod zastaw żelaza, miedzi i złota.

⁶⁷ Tamże, s. 34.

⁶⁸ Tamże.

Oprócz tego przyjmowane były zlecenia płatnicze wewnątrz oddziału, jak też do oddziałów w innych miastach. Dokonywano również wymiany pieniędzy papierowych na bilon⁶⁹.

W 1818 r. Państwowy Bank Komercyjny rozpoczął konsolidację swoich kapitałów. Z uwzględnieniem pożyczek od Skarbu Państwa jego kapitał przekroczył 17 mln rubli, w tym 4 mln rubli ulokowano w oddziale moskiewskim. Misją Państwowego Banku Komercyjnego było „polepszenie obrotów i płatności komercyjnych”⁷⁰. W związku z tym bankowi przydzielono zadanie przyjmowania lokat i udzielania kredytów. Były to: lokaty terminowe w walucie krajowej i zagranicznej złotej lub srebrnej, także w złotych i srebrnych sztawkach; środki pieniężne w celu ich transferu, czyli przelewu z jednego rachunku bankowego na inny; lokaty „dla obrotu z procentem”⁷¹.

Dwa ostatnie mogły być wnoszone w postaci zarówno asygnacji rządowych, jak i w krajowej monecie złotej lub srebrnej. Minimalny okres lokat terminowych obejmował 6 miesięcy, a suma wkładu nie mogła być niższa niż 500 rubli. Wkłady przechowywano w specjalnych szafach opatrzonych pieczęcią bankową, osobistą pieczęcią klienta, a dodatkowo opisane były jego imieniem i nazwiskiem oraz numerem ewidencyjnym transakcji. Przy przyjmowaniu wkładów klient otrzymywał świadectwo, w którym była wymieniona data lokaty, jej forma, wielkość i termin wypłaty. Jeśli wkład był przyjmowany w sztawkach, to podawana była także cena sztabki w srebrnych rublach rosyjskich oraz jej waga. Jeżeli lokata była przyjmowana w monetach, to wyceniano wartość wkładu w srebrnych rublach rosyjskich i typ monety. Przy otrzymaniu świadectwa klient musiał uiścić opłatę w rosyjskich monetach srebrnych lub asygnatach w wysokości 0,25% od wielkości wkładu, a następnie taki sam procent był pobierany za każde 6 miesięcy przechowywania lokaty. Świadectwa zdeponowania mogły być przekazywane innym osobom, ale należało powiadomić o tym bank. Lokaty terminowe w postaci monet i sztabek złota lub srebra mogły być przyjmowane zarówno od obywateli Rosji, jak i obco-krajowców⁷².

Wkłady „dla obrotu z procentem” nabywane były na każdy termin przy oprocentowaniu 5% rocznie. Na sumę wkładu klient otrzymywał bilety bankowe podpisane przez 2 członków Zarządu, księgowego i kasjera, które wydawane były na imię deponenta lub inną osobę przez niego wskazaną. Potwierdzenia złożenia depozytów były wyłącznie imienne. Bank wypłacał oprocentowanie raz do roku, a na żądanie właściciela mogło być ono dopisane do rachunku.

⁶⁹ Tamże, s. 34-35.

⁷⁰ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 104-108.

⁷¹ I. Lewiczewa, *Osobienności stanowienija bankowskoj...*, s. 34.

⁷² Tamże, s. 35.

Głównymi deponentami Państwowego Banku Komercyjnego byli przemysłowcy oraz kupcy, w tym także zagraniczni. Przedsiębiorcy lokowali w banku oprocentowane depozyty, a zlecenia płatnicze realizowali za pośrednictwem biletów bankowych wydawanych na kwotę wkładu. Klientami banku byli rosyjscy funkcjonariusze państwowi, wojskowi, ziemianie, osoby duchowne, mieszczanie, maklerzy, lekarze, piekarze, wojskowi i rolnicy.

Powierzone bankowi środki nie mogły być zajęte lub zarekwirowane na podstawie roszczeń osób fizycznych, jak też Skarbu Państwa. Obcokrajowcy, którzy wnieśli do banku swoje wkłady, mieli prawo do otrzymania ich z powrotem w pełnym rozmiarze nawet „w przypadku wojny z tym Państwem, którego on jest rezydentem”. Imperator gwarantował „całość kapitałów”, która do banku „będzie powierzona przez osoby prywatne”, a także „nietykalność praw każdego właściciela, co do tych wkładów”⁷³.

Zlecenia transferów pieniężnych, podobnie jak i wkłady terminowe, nie mogły być niższe niż na kwotę 500 rubli. Operacje transferowe znacznie upraszczały proces obrotu i płatności komercyjnych, dlatego były one najbardziej popularne. Dla każdego klienta, który miał zamiar dokonać przelewu, otwierany był rachunek. Transfer środków pieniężnych do innego oddziału banku pomniejszał sumę środków pieniężnych na tym rachunku i wymagał opłacenia prowizji (0,25% wartości przekazu), jednak niektóre transfery były bezpłatne, np. wewnątrzbankowe do Sankt Petersburga. Po dokonaniu dyspozycji przelewu, klient otrzymywał notatkę transferową, na podstawie której mógł uzyskać kwotę środków pieniężnych w Moskwie lub innym mieście, w którym działały oddziały banku. Wypłata pieniędzy mogła nastąpić najwcześniej po 5 dniach od momentu wydania notatki transferowej, jednak klient mógł ją przekazać innej osobie upoważnionej do odbioru pieniędzy, jeśli zostało to zaznaczone w notatce transferowej. W latach 1820-1830 większość przekazów pieniężnych z Sankt Petersburga kierowana była, choć z różnym natężeniem uzależnionym od koniunktury na rynku, do Rygi, Archangielska i Moskwy. Zdecydowanie rzadziej transfery pieniężne przekazywano do Odessy i Astrachania⁷⁴.

Kredyty udzielane przez Państwowy Bank Komercyjny zabezpieczane były weksłami i towarami produkcji krajowej. Ewidencję weksli bank realizował tylko wtedy, gdy do wykupu weksła pozostawało co najmniej 8 dni i nie więcej niż 6 miesięcy. W ciągu pierwszych lat działalności banku stopa dyskontowa wahała się w przedziale 6-9%, a po 1830 r. rzadko przekraczała poziom 6%. W tym czasie na giełdzie stopa ta kształtowała się na poziomie 7-10%, podczas gdy w krajach Europy Zachodniej stopa dyskonta weksli dla instytucji prywatnych była ustalana na poziomie 10-12%, a w bankach wynosiła 3,5-6%. Oprocentowanie kredytów

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże, s. 36 i nn.

w Państwowym Banku Komercyjnym w wysokości średnio 6,5-8% rocznie, ówczasie uważano za stosunkowo niskie, gdyż przeciętne oprocentowanie kredytów w innych rosyjskich bankach sięgało ok. 18-20%⁷⁵.

Bank przyjmował weksle zarówno rosyjskich, jak i zagranicznych kupców pod warunkiem, że wśród uczestników obrotu wekslowego pojawiał się przynajmniej jeden obywatel Rosji. Oprócz tego jeden z uczestników transakcji wekslowej w momencie akceptacji weksła musiał znajdować się w Sankt Petersburgu. Prowizja przy przyjęciu weksła wynosiła 0,125%. Wszystkie weksle były przekazywane do banku w celu kontroli ich autentyczności i oceny sytuacji majątkowej uczestników transakcji wekslowej. Po upewnieniu się, że nie ma żadnych przeszkód w kwestii przeprowadzenia operacji wekslowej, odpowiednie dane wpisywano do księgi ewidencji weksli. Następnie w oddziale banku sporządzana była umowa, w której umieszczano dane wszystkich uczestników stosunku wekslowego, w tym wystawcy weksła, oraz informacje o relacjach między klientami a bankiem, a także o stanie zadłużenia klientów, w tym wobec banku dokonującego akceptacji weksła, jak również o terminach spłaty udzielonych kredytów akceptacyjnych i innych. Następnie weksel razem z umową przekazywano Zarządowi banku. Do oddzielnego rozdziału w umowie dyrektorzy reprezentujący kupców wpisywali opinie dotyczące wiarygodności weksła. Aby wykluczyć możliwość przyjęcia do dyskonta niepełnowartościowych weksli, oddziały banku wymieniały się listami niesolidnych dłużników. Nadto w banku prowadzono tzw. czarną listę, czyli ewidencjonowano niewiarygodnych kupców (wystawców weksli). W okresie 1818-1860 wpisano na nią 417 kupców⁷⁶.

Aby ograniczyć liczbę oprotestowanych weksli, minister finansów w 1831 r. wydał poufną instrukcję, która zmniejszała wielkość kredytu udzielanego pod zastaw weksli kupcom należącym do poszczególnych gildii. Kupcy III gildii mogli otrzymywać nie więcej niż 25 tys. rubli, kupcy II gildii maksymalnie 100 tys. rubli, a kupcy I gildii nie więcej niż 200 tys. rubli. Przy tym kupiec każdej gildii musiał być jej członkiem przez okres nie krótszy niż rok. Zdecydowaną większość kredytów pod zastaw weksli udzielano w Sankt Petersburgu, ponieważ w tym celu wykorzystywano nie tylko kapitał wniesiony do Państwowego Banku Komercyjnego, ale również wkłady ludności. Natomiast oddziały banku, poza Odessą i Kijowem, nie miały prawa przyjmowania lokat od ludności i dlatego skala ich operacji kredytowych nie była rozległa. Najwięcej operacji kredytowych zrealizowano w latach 1818-1821. W tym okresie wartość udzielonych kredytów wzrosła ponad 4-krotnie – z 38 342 820 rubli do 162 188 717 rubli. W kolejnych latach skala kredytowania wahała się. Wprawdzie w 1825 r. wielkość udzielonych kredytów obniżyła się, ale już w 1826 r. wzrosła i wyniosła 126 687 504 rubli. W 1828 r. zaobserwowano

⁷⁵ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 106-107.

⁷⁶ I. Lewiczewa, *Osobienności stanowienija bankowskoj...*, s. 36.

kolejne obniżenie się wielkości operacji kredytowych. W 1832 r. pod zastaw weksli wydano kredyty w kwocie zaledwie 28 304 771 rubli. W 1838 r. suma udzielonych kredytów sięgnęła 43 823 642 rubli, a w następnych latach kształtowała się na jednakowym poziomie – ok. 44 mln rubli rocznie. W związku z obniżeniem aktywności gospodarczej podczas wojny krymskiej (1853-1856) liczba przyjętych do ewidencji weksli (i kredytów dyskontowych) znów zmalała, ale już w 1859 r. suma kredytów przekroczyła 40 mln rubli⁷⁷.

W okresie funkcjonowania Państwowego Banku Komercyjnego wielkość kredytów udzielanych pod zastaw towarów była znacznie niższa niż suma kredytów wydawanych pod zastaw weksli (56-75% wartości zastawu)⁷⁸. Kredyty pod zastaw towarów udzielane były zgodnie z listą towarów, które mogły być przyjmowane jako zabezpieczenie kredytu. Na liście tej znalazły się towary będące przedmiotem rosyjskiego eksportu. Tylko w grudniu 1857 r. Państwowy Bank Komercyjny otrzymał pozwolenie na przyjmowanie zastaw od kupców rosyjskich i zagranicznych handlujących na giełdzie w Sankt Petersburgu w postaci srebra w sztabkach, ołowiu i innych metali, bawełny, cukru, oleju, tabaki oraz kawy. Przez pewien czas astrachański oddział banku udzielał kredytów pod zastaw produkcji przemysłowej oraz surowców mineralnych. W późniejszym okresie kredyty były przyznawane pod zastaw żelaza, miedzi, saletry i innych towarów przez oddziały w Charkowie i Jekaterynburgu. Udzielanie tego typu kredytów w znacznej mierze zależało od tego, czy istniał popyt na te towary za granicą. Rząd nie przyznawał kredytów pod zastaw niektórych towarów, w szczególności zboża. Dotyczyło to sytuacji, w której eksport spowodowałby zakłócenia w zaopatrzeniu w zboże na rynku krajowym. Najwięcej kredytów pod zastaw towarów udzielano w Sankt Petersburgu i Rydze, gdzie były zapewnione warunki dla przechowywania zastawianych towarów. W Archangielsku i Odessie wolumen tych operacji był niewielki.

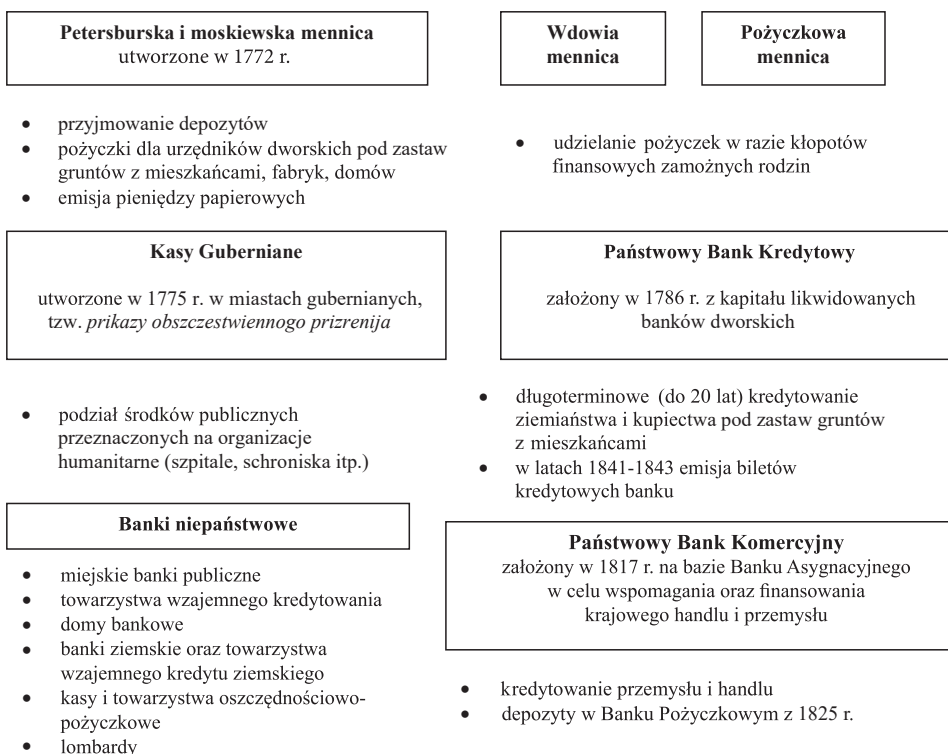
W warunkach ciągłego deficytu budżetu Imperium jednym z głównych źródeł kredytowania państwa były lokaty prywatne ludności przyjmowane przez Państwowy Bank Komercyjny. W ciągu 42 lat pracy bank przyjął weksle o wartości ponad 833 mln rubli w srebrze i wydał pod zastaw towarów kredytów na kwotę ponad 880 mln rubli w srebrze. Imponujący jest więc wkład tego banku w rozwój gospodarczy Imperium Rosyjskiego⁷⁹.

⁷⁷ Tamże, s. 36-37.

⁷⁸ J. Golicyn, *Kredyty po carskomu ukazowi*, s. 107.

⁷⁹ W.W. Morozan, *Istoria bankowskiego diela...*, s. 383-386.

Rysunek 1. Struktura podmiotowa systemu bankowego w Rosji w latach 1772-1860

Źródło: W.D. Mechriakow, *Istorija kreditnyh uczeżdzenij i sowremennoje sostojanije bankowskoj systemy Rossii*, Moskwa 1995, s. 41-50, 58-68, za: W.W. Chromow, *Rol' Sbierebanka Rossii w reszenii gosudarstwiennych socjalno-ekonomicznych zadacz*, Moskwa 2003, s. 151 (maszynopis pracy doktorskiej, Moskowskij Gosudarstwiennyj Uniwersitet); E.M. Popowa, *Ewolucija kreditno-bankowskoj systemy Rossii (naczało 60-ch godow XVII weka – 90gg XX weka*, Sankt Petersburg 2000, s. 10-11.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w latach 1733-1860 podstawową cechą rozwojową systemu bankowego Rosji było powstawanie i funkcjonowanie banków państwowych. Do połowy XIX w. inicjatywy prywatne w dziedzinie kredytowania praktycznie nie występowały. Banki państwowe zakładane w Rosji w XVIII i 1. połowie XIX w. udzielały kredytu na warunkach komercyjnych szczególnie dworzanom carskim, ziemianom i instytucjom państwowym, a w ograniczonym zakresie wspierały rozwój przedsiębiorczości i handlu. Konieczne były reformy istniejącego systemu pieniężno-kredytowego⁸⁰.

⁸⁰ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące system bankowy (przykład Rosji po 1990 roku)*, Lublin 2007.

1.3. Powstanie rosyjskiego banku centralnego i rozwój bankowości rosyjskiej w latach 1860-1917

Wojna krymska (1853-1856) doprowadziła do kryzysu rosyjskiego systemu bankowego. W celu jej sfinansowania, jak również finansowania zwiększonych wydatków budżetowych, wyemitowano dużą ilość pieniędzy papierowych, co doprowadziło do znacznego wzrostu depozytów bankowych⁸¹. Banki zainteresowane przyjmowaniem lokat zapewniały atrakcyjną ich dochodowość, ale jednocześnie następował spadek produkcji przemysłowej i zapotrzebowania na kredyt. Aby poprawić kondycję ekonomiczną banków, w 1857 r. z inicjatywy ministra finansów P.F. Broka administracyjnie obniżono wysokość oprocentowania depozytów osób fizycznych z 4% do 3%, zaś instytucji państwowych do 1,5%. Konsekwencje tego posunięcia były bardzo poważne, nastąpił bowiem gwałtowny odpływ środków pieniężnych z banków i płynność systemu bankowego praktycznie się załamała. W 1859 r. podjęto szereg działań zmierzających do uzdrowienia sytuacji w systemie finansowym: zlikwidowano wszystkie działające banki państwowe, mennice przekazano pod zarząd Ministerstwa Finansów, zaprzestano przyjmowania wkładów przez Państwowy Bank Komercyjny, w celu ograniczenia kosztów banku administracyjnie obniżono oprocentowanie depozytów z 3% do 2%, powołano specjalną komisję, której zadaniem było przygotowanie projektu tworzenia banków ziemskich⁸².

Dnia 31 maja 1860 r. majątek i zobowiązania likwidowanych banków państwowych (także Państwowego Banku Komercyjnego) przekazano do nowego Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego (Gosbank). Jego podstawowym celem stała się regulacja obiegu pieniężnego Rosji. Był to oficjalnie powołany, pierwszy rosyjski bank centralny. Od 1860 r. rozpoczyna się historia bankowości centralnej w Rosji – Banku Centralnego Imperium Rosyjskiego (Gosbank), a potem Banku Centralnego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Gosbank ZSRR) i Banku Centralnego Federacji Rosyjskiej (Bank Rosji)⁸³. W literaturze przedmiotu okres 2. połowy XIX w. w rozwoju rosyjskiej bankowości oceniany jest w sposób niejednoznaczny. Negatywny wpływ wojny krymskiej na rozwój bankowości rosyjskiej odnotowują J.S. Golikowa i M.A. Chochlenkowa, natomiast W.I. Bukato, J.W. Gołowin i J.I. Lwow⁸⁴ są zdania odmiennego.

Funkcję prezesów rosyjskiego banku centralnego w kolejnych latach pełnili: A.Ł. Sztiglic (1860-1866), J.I. Łamanskij (1866-1881), A.W. Cymsien (1881-1889), J.G. Żukowskij (1889-1894), E.D. Pleskie (1894-1903), S.I. Timaszew (1903-1909), A.W. Konzsyn (1910-1914), I.P. Szypow (1914-1917),

⁸¹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 31-32.

⁸² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 269-272.

⁸³ *Bankowskoje dielo*, s. 44.

⁸⁴ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*

S.S. Piestkowskij (listopad 1917 r.), W.W. Obolenskij (listopad-grudzień 1917 r.), G.Ł. Piatakow (grudzień 1917 – luty 1918, październik 1918 r.), A.P. Spundie (marzec-czerwiec 1918 r.), T.I. Popow (czerwiec-październik 1918 r.), J.S. Ganieckij (listopad 1918 – styczeń 1920), A.L. Szejnman (1921-1924, 1926-1929), N.G. Tumanow (1924-1926), G.Ł. Piatakow (1929-1930), M.I. Kałmanowicz (1930-1934), Ł.J. Marjasin (1934-1936), S.Ł. Kruglikow (1936-1937), A.P. Griczmanow (1937-1938), N.A. Bułganin (1938-1940, 1941-1945, 1958 r.), N.K. Sokółow (1940 r.), J.I. Golew (1945-1948), W.F. Popow (1948-1958), A.K. Korowuszkina (1958-1963), A.A. Poskonow (1963-1969), M.N. Swiesznikow (1969-1976), W.S. Ałchimow (1976-1986), W.W. Diemiencew (1986-1987), N.W. Garietowskij (1987-1989), W.W. Gieraszczenko (1989-1991, pełniący obowiązki prezesa lipiec-listopad 1992 r., 1992-1994, 1998-2002), G.G. Matiuchin (1991-1992), T.W. Paramonowa (pełniąca obowiązki prezesa 1994-1995), A.A. Chandrujew (1995 r.), S.K. Dubinin (1995-1998), S.M. Ignatiew (2002-2013), E.S. Nabiullina (2013 – obecnie)⁸⁵.

Podstawowym celem utworzonego w 1860 r. Gosbanku była regulacja obiegu pieniężnego Rosji. Gosbank podlegał ministrowi finansów i był kontrolowany przez ówczesną instytucję nadzorczą – Państwową Radę Instytucji Kredytowych. Nadzór nad bankiem polegał na kontrolowaniu jego działalności zgodnie ze statutem, analizowaniu i zatwierdzaniu rocznego sprawozdania z działalności oraz decydowaniu o podziale zysku. Zarząd Gosbanku składał się z prezesa, jego zastępców, 6 dyrektorów i 3 przedstawicieli Państwowej Rady wybieranych przez kupców i ziemian. Przy Gosbanku funkcjonował Komitet Kredytowy i Komitet Rachunkowości, które wspomagały kierownictwo w podejmowaniu bieżących decyzji. Na strukturę organizacyjną Gosbanku składały się: centrala, kantory i oddziały⁸⁶.

Na zasadach komercyjnych Gosbank mógł też wykonywać operacje bankowe takie jak: skup weksli i innych papierów wartościowych o określonych terminach płatności, skup i sprzedaż metali szlachetnych, realizowanie rozliczeń pieniężnych, przyjmowanie depozytów na przechowanie, wydawanie kredytów, z wyjątkiem hipotecznych, pod zastaw metali i kamieni szlachetnych, towarów oraz papierów wartościowych, zakup i sprzedaż papierów wartościowych zarówno na zlecenie klientów, jak i na swój rachunek⁸⁷.

Po powołaniu banku centralnego rozpoczął się dobry okres w rozwoju rosyjskiej bankowości. Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego inicjował tworzenie nowych prywatnych banków komercyjnych o charakterze uniwersalnym i ban-

⁸⁵ *Bankowskoje dielo*, s. 50-51; portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

⁸⁶ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 273-274.

⁸⁷ Tamże, s. 273.

ków specjalistycznych, głównie hipotecznych⁸⁸. Pierwszym tego typu bankiem było Miejskie Towarzystwo Kredytowe Sankt Petersburga powstałe dnia 4 lipca 1861 r. i było ono wzorem do naśladowania dla innych nowo powstających banków⁸⁹. Zakładano banki w formie spółki akcyjnej, które udzielały kredytów krótko- i długoterminowych pod zastaw nieruchomości. Statut pierwszego takiego banku w Sankt Petersburgu został zatwierdzony dnia 28 lipca 1864 r. W ciągu kolejnych 10 lat powstało 31 banków spółek akcyjnych, zaś w latach 1874-1877 – 11. Jednocześnie w Sankt Petersburgu zakładano towarzystwa wzajemnego kredytu. Pierwsze powstało dnia 9 kwietnia 1863 r., natomiast w styczniu 1881 r. było ich już 83, w tym 15 ziemskich. W końcu XIX w. Sankt Petersburg stał się centrum bankowości rosyjskiej⁹⁰.

Pod koniec XIX w. tworzone były także prawne podstawy działalności bankowej w Imperium Rosyjskim, opracowano przepisy o zasadach tworzenia banków miejskich, ziemskich i społecznych. Z regulacji tych wyłania się struktura ówczesnego systemu banków komercyjnych, na którą składały się następujące elementy: banki miejskie i ziemskie (tworzone ze środków publicznych); banki prywatne: a) kredytowania długoterminowego pod zastaw nieruchomości (głównie ziemi), działające w formie spółki akcyjnej, oraz pod zastaw nieruchomości w miastach – miejskie towarzystwa kredytowe; b) kredytowania krótkookresowego, czyli komercyjne banki akcyjne, towarzystwa kredytu wzajemnego, wiejskie kasy oszczędnościowo-kredytowe i towarzystwa kredytu wzajemnego⁹¹.

Kolejny etap rozwoju rosyjskiego systemu bankowego obejmuje czas od lat 90. XIX w. do 1917 r. Za początek tego okresu uważa się wprowadzenie nowego Statutu Gosbanku, który rozszerzył jego dotychczasowe pełnomocnictwa i funkcje oraz zwiększył kapitał podstawowy z 15 mln rubli do 50 mln rubli. Według zmienionego aktu Gosbank podporządkowany został Ministerstwu Finansów i władzom rosyjskim⁹².

W latach 1881-1883 uporządkowano ustawodawstwo regulujące zakładanie banków. Pozwolenia na ich uruchomienie udzielało Ministerstwo Finansów po spełnieniu następujących warunków: kapitał założycielski banku nie mógł być niższy niż 5 mln rubli; nie mogło być mniej niż 5 założycieli banku; połowa kapitału winna być wnoszona w momencie założenia banku, pozostałe 50% w okresie 6 miesięcy od jego uruchomienia; suma środków banku ulokowana w Gosbanku (rezerwa obowiązkowa) nie powinna być niższa niż 10% jego zobowiązań; suma zobowiązań nie mogła przekroczyć sumy funduszy banku (łącznie z funduszem

⁸⁸ Tematyka rozwoju rosyjskiej bankowości centralnej zostanie zaprezentowana w dalszej części opracowania.

⁸⁹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 32-33.

⁹⁰ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 276.

⁹¹ Tamże.

⁹² J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 34 -35.

rezerwowym) nie więcej niż 5-krotnie; kredyt udzielony jednemu klientowi nie mógł przewyższać 10% kapitału założycielskiego; członkowie kierownictwa nie mogli zaciągać kredytów we własnym banku; kapitał zapasowy winien być przechowywany w Gosbanku Rosji w formie rządowych lub gwarantowanych przez rząd papierów wartościowych; jeden akcjonariusz mógł dysponować nie więcej niż 110 głosami⁹³. Z opisu procesu powoływania nowych banków, jak również warunków prowadzenia działalności bankowej, można wnioskować o solidnych podstawach działalności bankowej w ówczesnej Rosji. Widać wymagania kapitałowe dla nowo tworzonych banków, rezerwę obowiązkową w wysokości 10%, limity wielkości pojedynczego kredytu, zakaz kredytowania kierownictwa banku oraz limity koncentracji kapitału właścicielskiego.

Historia pieniądza i obrotu pieniężnego w Rosji, aż do czasów nam współczesnych, obfituje w reformy. Dążenie do uporządkowania i normalizacji obrotu pieniężnego charakteryzowało cały XIX w.⁹⁴ Minister finansów E.F. Kankrin w latach 1839-1843 doprowadził do przejścia na monometalizm, wprowadzając do obiegu monety srebrne. W rezultacie zapewnił gospodarce 10-letni okres stabilności w obrocie pieniężnym. Jednakże w latach 50. i 70. XIX w. doszło do silnego spadku kursu rubla i wybuchu inflacji związanej z wojną krymską (1853-1856) i rosyjsko-turecką (1877-1878) oraz z podbojem krajów Średniej Azji. Deflacyjna polityka władz rosyjskich nie doprowadziła jednak do oczekiwanych rezultatów. Stabilizację kursu rubla i obrotu pieniężnego chcieli osiągnąć wszyscy ministrowie finansów Rosji XIX w.: M.H. Rejtern, N.H. Bunge i I.A. Wyszniegradskij. Jednakże dopiero S.J. Witte wdrożył zmiany systemu pieniężnego⁹⁵. W latach 1895-1897 przeprowadził reformę walutową zwaną od jego nazwiska „wielką reformą Wittego”. Był on finansistą, organizatorem przedsięwzięć gospodarczych, zręcznym dyplomatą oraz wysokiej klasy działaczem politycznym i gospodarczym.

Reforma Wittego przewidywała m.in. zmianę zasad emitowania pieniądza krajowego i 100% pokrycie w złocie emitowanych banknotów oraz ich nieograniczoną wymianę na złoto. Wówczas także, na czas przeprowadzenia reformy pieniężnej, wyposażono Gosbank w wyłączne prawo emisji pieniądza⁹⁶. Znaczenie tej reformy polegało także na tym, że wprowadzenie systemu waluty złotej zapoczątkowało stabilność systemu pieniężnego i bankowego sprzyjającego rozwojowi gospodarki i handlu.

Po zakończeniu reformy pieniężnej Gosbank zaprzestał przyjmowania wkładów od ludności i prowadzenia bieżących rachunków bankowych oraz kredyto-

⁹³ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 14.

⁹⁴ L.A. Murawiewa, *Zołotoj rubl' S.J. Witte. O dzienieżnoj reformie w Rossii w 1895-1898 gg.*, „Diengi i Kredit” 2003 nr 3, s. 67.

⁹⁵ Szerzej na ten temat zob. tamże, s. 67-74.

⁹⁶ Szerzej na ten temat zob. J.P. Wozniesiński, *Opieraczi kommierczeskich bankow, bankowskoje dielo*, Sankt Petersburg 1914, s. 12-13.

wania państwa. Przyjmował natomiast depozyty, prowadził rachunki rządowe, a z czasem zaczął przekształcać się w bank banków. Musiał także zlikwidować powołane wcześniej instytucje bankowe oraz uporządkować rachunki bankowe po zniesieniu pańszczyzny w 1861 r. Gosbank w tym okresie przyczynił się do rozwoju gospodarczego kraju. Jednakże prowadzenie reform gospodarczych wymagało znacznych środków finansowych na wzrost przemysłu i rolnictwa oraz budowę kolei żelaznych. Aby zrealizować te zadania, Gosbank potrzebował znacznego kapitału. Witte duże nadzieje wiązał z napływem kapitału zagranicznego na rynek rosyjski, ale równocześnie obawiał się uzależnienia Rosji od środków zagranicznych⁹⁷. Jako minister finansów w latach 1892-1903 przyczynił się do szerokiego napływu kapitału zagranicznego do gospodarki rosyjskiej, np. skutecznie zabiegał o inwestycje angielskie na sfinansowanie wydobycia ropy naftowej na Kaukazie. Można powiedzieć, że był on orędownikiem udziału zagranicznych inwestorów w gospodarce Rosji, co przysparzało mu wielu wrogów wśród rosyjskich możnowładców⁹⁸.

W okresie tym obowiązujące prawo przewidywało już możliwość zakładania banków przez osoby prywatne, dzięki czemu zaczęły powstawać różnego rodzaju instytucje finansowe. Z uwagi na wysoką dochodowość pośrednictwa finansowego do tej dziedziny działalności zaczęły napływać osoby, których celem nie zawsze był uczciwy biznes. Nierzetelnym przedsiębiorcom sprzyjały specyficzne cechy ówczesnego społeczeństwa rosyjskiego – swoiste przyzwolenie społeczne na okradanie państwa i łatwowierność ludzi⁹⁹. Działalność przestępcza w ówczesnej bankowości godziła w interesy zarówno klientów banków, jak i uczciwych bankierów, co dodatkowo utrudniało skomplikowane, zewnętrzne warunki funkcjonowania banków. Na określenie tego typu procederu w języku starorosyjskim używano terminu *kaznokradstwo*, które oznaczało przywłaszczenie majątku państwowego.

W 1875 r. odnotowano spektakularną upadłość jednego z pierwszych prywatnych banków komercyjnych w Rosji, który miał polskie konotacje. Moskiewski Komercyjny Bank Kredytowy został powołany w 1870 r. przez uznanych przedsiębiorców, głównie kupców, szanowanych obywateli Moskwy, którzy w 2. połowie XIX w., czyli w okresie szybko rozwijającej się przedsiębiorczości i rosnącego popytu na kredyty, potrzebowali instytucji finansowej. Dyrektorem zarządzającym banku został D. Szumacher, właściciel miejskiego lombardu, a dyrektorem wykonawczym G. Polański, obywatel polskiego pochodzenia, deputowany Rady Miasta, kierujący sekretariatem Gubernatora Moskwy.

⁹⁷ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 34-36.

⁹⁸ J. Golicyn, „*Nie prodadim Rossiju*”, „Nacjonalnyj Bankowskij Żurnal” 2004 nr 7, s. 104-105.

⁹⁹ Tenże, *Pierwyj bank-krachom*, tamże, nr 6, s. 104.

Wysoka pozycja społeczna założycieli banku, poparta obecnością Szumachera w Zarządzie, spowodowała, że bank do dnia ogłoszenia upadłości w 1875 r. cieszył się zaufaniem zarówno deponentów, jak i akcjonariuszy. Z uwagi na fakt, że Szumacher został wybrany na Gubernatora Moskwy, podjęto decyzję o zatrudnieniu specjalisty do spraw operacji zagranicznych, którym został G. Landau. Był to bankier polskiego pochodzenia, osoba o wątpliwej, jak się później okazało, reputacji. Zarzuca się mu nie tylko nieumiejętność zarządzania bankiem, błędne decyzje finansowe, nieznamość języka rosyjskiego i związane z tym problemy z komunikacją z pracownikami i akcjonariuszami banku, nierzetelne sprawozdania finansowe, ale wręcz oszustwa finansowe¹⁰⁰.

W 1873 r. bank z inicjatywy Landau, który oczekiwał wysokich zysków, zakupił na europejskim rynku finansowym akcje kolei żelaznych i instytucji kredytowych. Jednakże akcje, na skutek kryzysu, znacznie potaniały i bank poniósł ogromne straty. Dzięki dobrym kontaktom Zarządu w rządzie i kręgach finansowych bank nie upadł, ale kolejne problemy stanęły przed nim w maju 1874 r. Kierownictwo banku, chcąc jak najszybciej odbudować straty na rynku finansowym, podjęło współpracę z pruskim przemysłowcem H. Strussbergiem, budowniczym kolei żelaznych w Europie Centralnej. Jesienią 1875 r. bank udzielił Strussbergowi znacznego (8 mln rubli) kredytu na zakup wagonów kolejowych pod zastaw posiadanych przez niego papierów wartościowych, nie sprawdzwszy jednak ich wartości rynkowej¹⁰¹. Okazało się, że były to akcje i obligacje przedsiębiorstw jeszcze niezbudowanych, a ich realna wartość wynosiła 1/8 wartości udzielonego kredytu, zaś Strussberg dzięki pożyczce z Moskiewskiego Banku Kredytowego rozliczył się z wierzycielami europejskimi. Polański i Landau zbyt późno „dostrzegli” problemy niemieckiego przemysłowca i niską wartość rynkową jego aktywów, gdyż otrzymali wysokie prowizje za udzielony kredyt. Finał tej historii był taki, że działalność banku w grudniu 1875 r. została zawieszona, bank zlikwidowano, a straty przez niego poniesione wyniosły ponad 7 mln rubli¹⁰².

Polański, Landau i Strussberg stanęli przed sądem i zostali uznani za winnych. Polańskiego i Landau skazano na utratę praw obywatelskich (zostali zdegradowani do statusu społecznego chłopów). Nadto otrzymali wysokie kary więzienia i ostatecznie zostali zesłani na Syberię. Strussberg został skazany na 8 lat więzienia, ale nie jest wiadomo, czy odbył tę karę w Rosji. Nawet Szumacher jako założyciel banku i członek organu kontrolnego banku utracił stanowisko Guber-

¹⁰⁰ E. Zirnow, *Bankrotstwo s carskim razmachom*, „Kommersant Diengi” nr 29, ot. 26.07.2010, s. 45, <https://www.kommersant.ru/doc/1473539> (dostęp: 18.12.2019).

¹⁰¹ Kredyt udzielony H. Strussbergowi wynosił 8 mln rubli, podczas gdy kapitał własny banku wynosił 3 mln rubli.

¹⁰² E. Zirnow, *Bankrotstwo s carskim...* (dostęp: 18.12.2019).

natora Moskwy i otrzymał karę miesiąca więzienia¹⁰³. Największe straty ponieśli deponenci banku, którzy stracili majątki. Jednak jak pisze E. Zirnow, „powinni dziękować Bogu i ówczesnemu rządowi, chociażby za to, że po przeprowadzeniu likwidacji banku, oni wszyscy otrzymali $\frac{3}{4}$ wartości swoich oszczędności”¹⁰⁴. Można więc stwierdzić, że przy okazji upadłości Moskiewskiego Komercyjnego Banku Kredytowego państwo rosyjskie, funkcjonujące w sektorze bankowym jako założyciel i kredytodawca banków, po raz pierwszy weszło także w rolę „gwaranta depozytów bankowych”¹⁰⁵. Interesujące opowieści o przestępstwach bankowych XIX w. w Rosji przedstawia J. Golicyn¹⁰⁶, który często nawiązuje do opisów nadużyć finansowych autorstwa początkującego wówczas (na przełomie XIX i XX w.) dziennikarza, później znanego pisarza A. Czechowa, np. historii piramidy finansowej zorganizowanej przez I. Rykowa – dyrektora Banku Publicznego w Skopinie w Guberni Riazańskiej w 1863 r., powołanego na to stanowisko przez rosyjskiego ministra finansów.

Przed końcem XIX w. w Imperium Rosyjskim działały 44 banki w formie spółek akcyjnych z 49 oddziałami, 83 towarzystwa kredytu wzajemnego, 729 towarzystw oszczędnościowo-kredytowych, 32 banki komercyjne, 232 miejskie banki publiczne. Obok nich funkcjonowały domy bankowe, domy handlowe, kantory wymiany, które w praktyce wykonywały różne operacje bankowe włącznie z operacjami spekulacyjnymi¹⁰⁷.

Bogactwo rodzajów instytucji finansowych w tym okresie przedstawia poniższy wykres.

¹⁰³ Rozpacz deponentów przed budynkiem banku w dniu zawieszenia jego działalności w 1875 r. została uwieczniona na obrazach rosyjskich malarzy (m.in. W. Makowski, *Krach banku*), a proces sądowy winnych za upadłość tego banku jest przykładem dydaktyki bankowości i prawa finansowego (pierwsza upadłość prywatnego banku w Rosji).

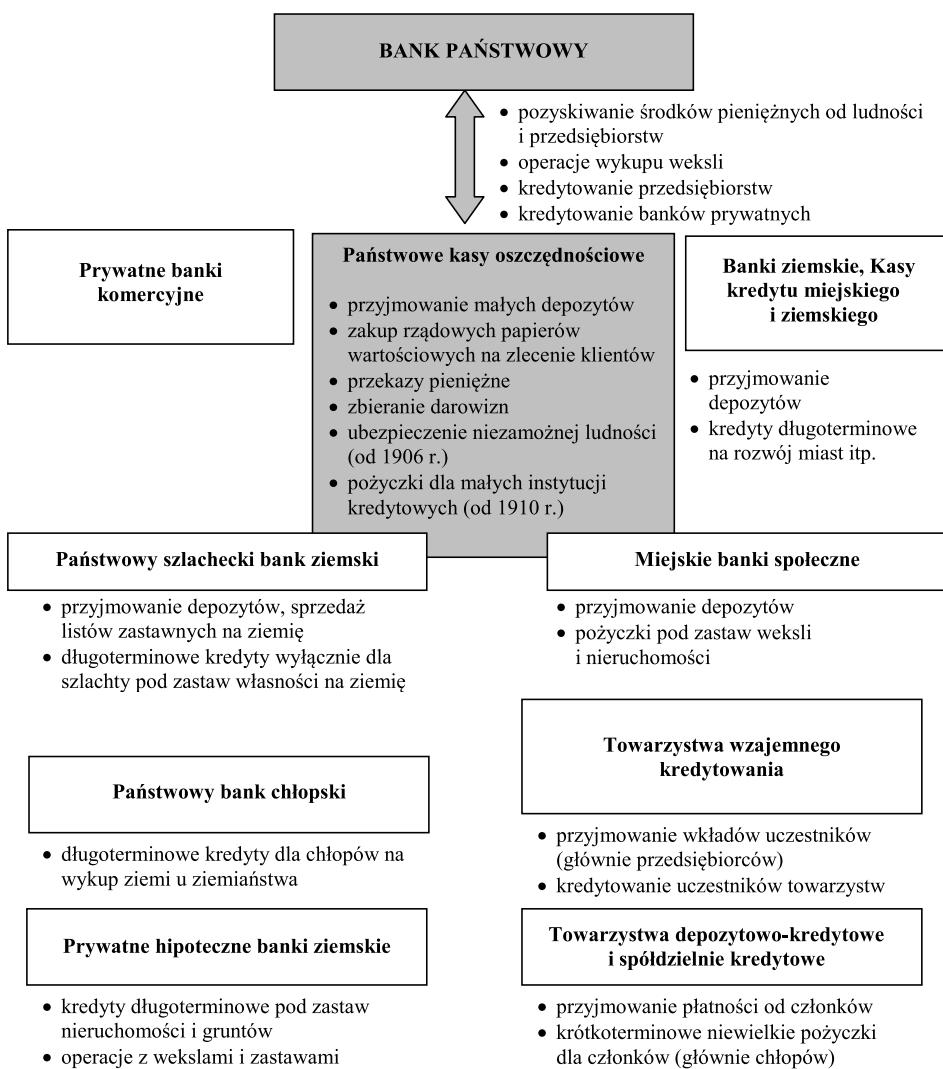
¹⁰⁴ E. Zirnow, *Bankrotstwo s carskim...* (dostęp: 18.12.2019).

¹⁰⁵ Systemy gwarantowania depozytów bankowych to powszechnie występujące we współczesnej bankowości elementy sieci bezpieczeństwa finansopowego.

¹⁰⁶ J. Golicyn, *Pierwyj bank-krachom*, s. 104-107.

¹⁰⁷ *Istoria bankowskoj sistemy w Rossii*, Globfin.ru: <http://www.globfin.ru/articles/banks/rus-hyst.htm> (dostęp: 18.12.2019).

Rysunek 2. System kredytowy Rosji w 1914 r.

Źródło: W.D. Mechriakow, *Istorija kreditnych uczeżdzenij...*, s. 74-75, 106-108, za: W.W. Chromow, *Rol' Sberbanka Rossii...*, s. 152; E.M. Popowa, *Ewolucija kreditno-bankowskoj...*, s. 38-41.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że tuż przed wybuchem rewolucji październikowej w 1917 r. funkcjonowały w Rosji następujące rodzaje banków i instytucji finansowych: państwowe, społeczne (zakładane

przez władze miejskie i lokalne oraz grupy osób fizycznych), a także prywatne¹⁰⁸. Państwowe instytucje bankowe, w tym nadzorcze i regulacyjne, to: Gosbank powołany w 1860 r., koncentrujący się na emisji biletów kredytowych oraz komercyjnych operacjach bankowych; Komisja Regulowania Długu Państwowego zarządzająca od 1810 r. długiem państwa i wypłacająca oprocentowania od tego długu; państwowe kasy oszczędnościowe gromadzące od 1834 r. oszczędności ludności, jednakże nie przyjmowały one więcej niż 1000 rubli od osoby; Państwowy Bank Chłopski (1881 r.) i Państwowy Szlachecki Bank Ziemski (1885 r.) prowadzące długoterminowe kredytowanie hipoteczne¹⁰⁹. Wśród bankowych instytucji społecznych i prywatnych funkcjonowały: prywatne banki komercyjne (spółki akcyjne od 1864 r.) – działały jako banki kredytu krótkoterminowego i stopniowo przekształcały się w banki uniwersalne, w 1914 r. było ich ok. 50; miejskie banki społeczne (od 1861 r.) i miejskie banki ziemskie (od 1862 r.) – zajmowały się długoterminowym hipotecznym kredytowaniem na zasadach wzajemnego kredytu, w 1914 r. było ich ok. 300; prywatne banki ziemskie (od 1864 r.) – udzielały długoterminowych kredytów zabezpieczanych hipoteką; kasy kredytu ziemskiego (od 1866 r.) – realizowały długoterminowe kredytowanie hipoteczne; kasy kredytu miejskiego (od 1863 r.) – realizowały głównie kredytowanie krótkoterminowe, w 1914 r. było ich ok. 80; spółdzielnie kredytowe (od 1865 r.) – oferowały niewielkie kredyty krótkoterminowe finansowane z wnoszonych udziałów; Towarzystwa depozytowo-kredytowe (od 1865 r.) – udzielały krótkoterminowych, niewielkich kredytów ze środków pozyskiwanych w formie kredytów od większych instytucji kredytowych, do rewolucji październikowej 1917 r. powstało ich ok. 16 tys.; towarzystwa wzajemnego kredytowania; banki i kasy działające w administracyjnych ośrodkach Imperium – udzielały drobnego kredytu miejscowej ludności¹¹⁰.

Niektóre duże banki, np. Bank Rosyjsko-Azjatycki, posiadały w tym okresie rozwiniętą sieć oddziałów, w tym banki-córki w Paryżu i Londynie. Bank ten w 1917 r. był największym bankiem rosyjskim, jego kapitał własny wynosił 55 mln rubli, a aktywa osiągnęły prawie 1,3 mld rubli i stanowiły ok. 27% aktywów banków komercyjnych w kraju¹¹¹.

W przededniu wybuchu I wojny światowej Imperium Rosyjskie było liczącą się na świecie potęgą gospodarczą. Do jej stworzenia przyczynił się także dobrze rozwinięty, jak na ówczesne czasy, system bankowy – banki o różnych formach własności (prywatne, państwowe) i specjalizacji oferowały szeroki zakres usług bankowych. W literaturze przedmiotu istnieją jednak znaczne rozbieżności w charakterystykach ilościowych rosyjskiego systemu bankowego do 1917 r. Bukato, Gołowin i Lwow

¹⁰⁸ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 287 i nn.

¹⁰⁹ *Istoria bankowskoj sistemy w Rossii...* (dostęp: 18.12.2019).

¹¹⁰ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 287 i nn.

¹¹¹ *Finansowo-kredytnyj słowar*, red. W.F. Garbuzow, t. 3, Moskwa 1994, s. 80.

piszą: „W dniu 1 stycznia 1914 roku w Rosji funkcjonowało już 3575 banków, zaś w ciągu 4 wojennych lat liczba rosyjskich banków znacznie się powiększyła”¹¹². Z kolei Tosunian, Wikulin i Ekmaljan stwierdzają: „Samodzielnych banków w ówczesnej Rosji było ok. 600 oraz 1800 oddziałów”¹¹³. Podobnych rozbieżności występuje znacznie więcej w opisach ewolucji systemu bankowego w carskiej Rosji.

Podsumowując początki rozwoju rosyjskiego systemu bankowego w kontekście analizy historycznej, należy stwierdzić, że w ewolucji rosyjskiego systemu bankowego, do czasu rewolucji październikowej 1917 r., można zauważyć kilka cech charakterystycznych.

Po pierwsze, w Rosji ukształtował się silny system bankowy – powstał bank centralny i znaczna liczba banków operacyjnych. Były to banki państwowe, komercyjne (prywatne), towarzystwa wzajemnego kredytu i spółdzielnie oszczędnościowo-kredytowe z ich wielką różnorodnością zarówno w odniesieniu do struktury podmiotowej instytucji bankowych, jak i zakresu oferowanych przez nie operacji finansowych. Po drugie, Gosbank był bezpośrednio podporządkowany Ministerstwu Finansów, nie miał cech niezależności typowych dla banku centralnego. Jakkolwiek wykonywał szereg zadań typowych dla banków centralnych, m.in. posiadał prawo emitowania waluty krajowej, był kredytodawcą ostatniej instancji, spełniał funkcję banku banków, realizował operacje bankowe na zasadach komercyjnych, jednocześnie pełnił wiele funkcji nietypowych dla banków centralnych, np. w 1911 r. został upoważniony przez rząd do przeprowadzenia budowy i wykorzystywania magazynów zbożowych (elewatorów) w celu stymulowania eksportu zboża. Po trzecie, główną inicjatywę w tworzeniu i formowaniu systemu bankowego przejawiało państwo, które było dominującym właścicielem wielu banków komercyjnych.

Przyczyn takiej sytuacji należało szukać w pozostałościach okresu feudalnego w wielu sferach rosyjskiej gospodarki, które utrzymywały się do 1917 r. oraz silnej pozycji władzy państwowej i jej ingerencji we wszystkie dziedziny życia społecznego i gospodarczego. Szybki rozwój kapitalistycznych stosunków produkcji na początku XX w. i związane z tym powstawanie wielu silnych banków zostało zahamowane przez wybuch I wojny światowej i powrót do silnego interwencjonizmu państwowego – także w sektorze finansowym.

Reasumując prezentację początków rozwoju rosyjskiego systemu bankowego, należy stwierdzić, że przez 100 lat poprzedzających rewolucję październikową rozwój ten był bardzo intensywny. Lektura źródeł informacji o instytucjach bankowych, w tym regulacji prawnych ich dotyczących („Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii”) oraz opracowań rosyjskich na ten temat, jest wielce pouczająca.

¹¹² W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji...*, s. 15.

¹¹³ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 287.

Bankowość rosyjska w okresie centralnego planowania (1917-1987)

2.1. System bankowy Rosji w latach 1917-1921

Po rewolucji październikowej w latach 1917-1919 rosyjski system bankowy podlegał przemianom wymuszonym przez ideologię bolszewicką. Dnia 27 grudnia 1917 r. przyjęto dekret o nacjonalizacji banków, na mocy którego bankowość objęta została monopolem państwa. Prowadzony był proces likwidacji przedrewolucyjnego systemu bankowego, równocześnie z likwidacją własności prywatnej w państwie. Zakazano działalności bankom zagranicznym w Rosji. Przystąpiono również do realizacji idei jedyne banku w państwie, który powstał po połączeniu wszystkich dotychczas funkcjonujących w Rosji bankowych form organizacyjno-prawnych z Gosbankiem. Nowy monobank przyjął nazwę Bank Narodowy. Ponieważ dominująca w państwie bolszewickim ideologia teoretyków socjalizmu K. Marksa i F. Engelsa kwestionowała potrzebę funkcjonowania pieniądza i kredytu, władze sowieckie rozpoczęły formułowanie nowej polityki pieniężnej oraz wymianę starych banknotów i monet na nowe (emitowane przez władzę). Proporcje wymiany były niejasne i zróżnicowane, gdyż uzależniano je od zamożności właściciela wymienianych pieniędzy¹¹⁴.

W celu opanowania sprzeciwu wobec nowej władzy w połowie 1918 r. w Rosji ogłoszono stan wyjątkowy, który trwał do początku 1921 r. i okres ten nazwany został „komunizmem wojennym”. W sferze pieniężnej zasadniczym celem stało się wyeliminowanie pieniądza i przejście na wymianę towarową między państwem a pozostałymi podmiotami. Niezależnie od zmniejszenia roli pieniądza w gospodarce, rząd w dalszym ciągu podejmował próby regulacji obrotu pieniężnego w kraju. W 1919 r. Bank Narodowy otrzymał prawo emisji pieniądza w zależności od zapotrzebowania gospodarki na pieniądź. Emisja nie miała charakteru scentralizowanego, gdyż prawo to otrzymały także terenowe placówki banku i terenowe organy władzy państwowej. Oprócz pieniądza emitowano różne jego surogaty,

¹¹⁴ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 30-31.

np. czeki, bony. Dochodziło do tego rodzaju absurdów, że w niektórych regionach Syberii mennice, odczuwając niedostatek odpowiedniego papieru czy farby drukarskiej, za zgodą terytorialnych władz monetarnych dopuszczały do obrotu pieniężnego etykiety na napoje alkoholowe z napisem np. „trzy ruble” i pieczęciami miejscowych organów władzy oraz banku-emitenta. W rezultacie takiej polityki monetarnej w obrocie pieniężnym funkcjonowały ogromne ilości różnych rodzajów znaków pieniężnych¹¹⁵.

Szacuje się, że w 4 lata po wybuchu rewolucji październikowej w obiegu funkcjonowało ok. 200 różnych znaków pieniężnych. Jednakże w miarę umacniania się władzy socjalistycznej, malało znaczenie pieniądza, gdyż wprowadzono rozdzielnictwo towarów oraz rozpowszechniał się naturalny obrót towarami, ekwiwalentami w wymianie były sól, alkohol, papierosy, zapalki itp. Wynagrodzenia za pracę regulowano w formie naturalnej. Na początku 1921 r. dochody pracujących w wyrażeniu pieniężnym stanowiły zaledwie 7% całości wynagrodzeń, zaś 93% w wyrażeniu towarowym i usługach. Dnia 19 stycznia 1920 r. na mocy dekretu Rady Komisarzy Ludowych Bank Narodowy przestał istnieć, zaś cały jego majątek przekazano komisarzowi finansów. Likwidacja administracyjna objęła cały system bankowy, a w końcu 1920 r. w Rosji nie funkcjonował ani jeden bank komercyjny.

2.2. Odrodzenie systemu bankowego w latach 1921-1930

Zasady funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, a także likwidacja pieniądza i słabe motywowanie do pracy nie wyzwały w społeczeństwie przedsiębiorczości i nie stymulowały do podnoszenia wydajności pracy. W efekcie doprowadziło to do drastycznego spadku produkcji i konsumpcji, a w konsekwencji niezadowolenia społecznego. Na początku 1921 r. poziom produkcji przemysłowej stanowił 17% poziomu produkcji z 1913 r. Wybuchły lokalne powstania przeciw władzy radzieckiej, m.in. chłopów, którym administracyjnie odbierano całą wyprodukowaną żywność, nie pozostawiając zboża na zasiewy, odnowienie hodowli i często na konsumpcję. W marcu 1921 r. jednostka wojskowa marynarki wojennej w Kronsztadzie (nad Morzem Bałtyckim) przeciwstawiła się rozkazowi stłumienia kolejnego chłopskiego powstania. Wybuchły też liczne strajki w Piotrogradzie (obecnie Sankt Petersburg). Masowe protesty przeciw władzy bolszewickiej stanowiły zagrożenie jej obalenia przez społeczeństwo. W tej sytuacji kontynuowanie dotychczasowego programu „komunizmu wojennego” zagrażało władzy komunistycznej w Rosji. Konieczna była zmiana polityki gospodarczej, której kierunki zo-

¹¹⁵ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyjna...*, t. 1, s. 41-42.

stały wyznaczone w marcu 1921 r. na XI Zjeździe Partii Komunistycznej. Przyjętą wówczas doktrynę polityki gospodarczej nazwano Nową Polityką Ekonomiczną (ros. *Nowaja ekonomiczeskaja politika*; NEP). W jej ramach, z uwagi na potrzebę rozwoju handlu i stosunków towarowo-pięniężnych, odbudowa rynku pieniężnego stała się koniecznością¹¹⁶.

Czas wdrażania NEP przez W.I. Lenina można podzielić na 3 okresy: 1921-1923 – przechodzenia do NEP i formowania przesłanek niezbędnych dla rozwoju bankowości; 1923-1926 – powołania ZSRR (1923 r.) i tych podmiotów bankowych, z których w przyszłości zostanie wyłoniony system bankowy tego państwa; 1926-1930 – tworzenia dobrze rozwiniętego systemu pieniężno-kredytowego¹¹⁷.

W założeniach NEP konieczne było wykorzystanie pieniądza i kredytu we wszystkich dziedzinach gospodarki. W tym celu należało stworzyć stabilną jednostkę monetarną oraz infrastrukturę rynku pieniężnego. Dla jego odbudowy niezbędne stało się powołanie banku centralnego (bank państwowy). Dnia 12 października 1921 r. utworzono Państwowy Bank Rosyjskiej Sowieckiej Federacyjnej Republiki Socjalistycznej (RSFSR)¹¹⁸, któremu polecono rozwinąć operacje kredytowe i przeprowadzić reformę pieniężną. Dnia 16 listopada 1921 r. w Moskwie bank ten rozpoczął działalność. W 1923 r. Państwowy Bank RSFSR zmienił nazwę na Państwowy Bank Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR).

Zniesiono ograniczenia obrotu środkami pieniężnymi przez osoby fizyczne oraz ustanowiono ochronę (nietykalność) depozytów i obowiązek zachowania tajemnicy bankowej. Wydano akty prawne umożliwiające tworzenie banków i na tej podstawie powstawały banki komercyjne. Zlikwidowano monopol państwa w bankowości, chociaż państwo w dalszym ciągu odgrywało znaczącą rolę w tej dziedzinie przez oddziaływanie regulacyjne, licencjonowanie oraz koordynowanie całością rozwoju systemu bankowego kraju¹¹⁹.

Ważną częścią działalności Państwowego Banku RSFSR był handel zbożem. W strukturze organizacyjnej Gosbanku już w 1922 r. znajdował się wydział zbożowy, gdyż spodziewano się odbudowy eksportu zbóż na rynki zagraniczne, z którym bank centralny Rosji doskonale sobie radził przed rewolucją październikową. Gosbank posiadał własne składy oraz elewatory zbożowe (ponad 100 elewatorów

¹¹⁶ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji...*, s. 33-35.

¹¹⁷ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj Fiedieracyi. Obszczajaczast'. Schiemy s komentariami i pojaśnieniami*, Moskwa 2000, s. 100.

¹¹⁸ RSFSR to skrót od rosyjskiej nazwy *Rossijskaja Socjalistyczeskaja Fiedieratiwnaja Sowietskaja Riespublika*.

¹¹⁹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 293 i nn.

i 27 składów zboża) i obracał (kupował i sprzedawał) 20-25% wszystkich zbiorów rosyjskiego zboża¹²⁰.

Kiedy powoływano w 1921 r. Gosbank RSFSR zakładano, że będzie on jedyną instytucją kredytową w państwie. Już po roku jego funkcjonowania okazało się, iż dalszy rozwój stosunków towarowo-pieniężnych będzie uzależniony od powstania kolejnych banków. Po 1922 r. zaczęto uruchamiać banki w formie spółek akcyjnych, a także banki komunalne, rolne, towarzystwa kredytowe i cały system kredytowania obsługujący spółdzielnie produkcyjne. Jako pierwszy powstał Prombank, bank państwowy w formie spółki akcyjnej, wyspecjalizowany w kredytowaniu przemysłu. Jego kapitał założycielski określono na 5 mln rubli w złocie. Równocześnie z Prombankiem powołana została spółka akcyjna Elektrokredit, ukierunkowana na kredytowanie i obsługę elektryfikacji wsi. Kolejnym bankiem był Roskombank, przewidziany dla przyciągnięcia kapitału zagranicznego do gospodarki rosyjskiej. Jako kapitał założycielski wniesiono 10 mln rubli w złocie (równowartość ówczesnych 5146 tys. dolarów amerykańskich; USD)¹²¹.

W latach 1922-1926 nadal rozwijały się w Związku Radzieckim towarzystwa wzajemnego kredytu. Ich liczba doszła w tym okresie do ok. 300, rozszerzył się także zakres ich klientów i realizowanych operacji.

Tabela 1. Liczba placówek Gosbanku ZSRR w okresie NEP

Rok	Placówki Gosbanku (ogółem)	Z tego:		
		kantory	oddziały	agencje
1924	302	29	113	160
1925	405	31	128	246
1926	473	32	170	271
1927	463	32	171	260
1928	570	32	167	371
1929	589	35	176	378

Źródło: W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji w Rossii*, Moskwa 2001, s. 45.

¹²⁰ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji...*, s. 35.

¹²¹ Tamże, s. 42.

W okresie NEP w ZSRR, obok Gosbanku, funkcjonowały następujące rodzaje banków:

- a) bank handlu zagranicznego ZSRR rozliczający i kredytujący, wspólnie z Gosbankiem, handel zagraniczny;
- b) bank budownictwa komunalnego i mieszkaniowego kredytujący i rozliczający tego typu inwestycje w ZSRR;
- c) bank kredytu inwestycyjnego dla przemysłu i energetyki;
- d) banki spółdzielcze (rosyjski i ukraiński) prowadzące kredytowanie krótkoterminowe;
- e) banki regionalne (Dalekowschodniego i rodkowozjatycki);
- f) banki komunalne o charakterze lokalnym udzielające krótkoterminowych kredytów przedsiębiorstwom zlokalizowanym na terenie ich działalności, przedsiębiorstwom gospodarki komunalnej i budownictwa mieszkaniowego;
- g) państwowe kasy oszczędnościowe będące załącznikiem obecnego Sbirbanku Federacji Rosyjskiej (ich strukturę przedstawia rysunek 3);
- h) towarzystwa wzajemnego kredytu, które wspólnie z Gosbankiem realizowały kredytowanie prywatnego handlu i rzemiosła;
- i) organizacje (spółdzielnie) kredytowe udzielające krótkoterminowych kredytów dla przemysłu chałupniczego; lombardy komunalne i w formie spółki akcyjnej;
- j) sieć instytucji bankowych finansujących rolnictwo, rozlokowana na całym terytorium ZSRR¹²².

Po śmierci Lenina w 1924 r. nastąpił odwrót od zasad NEP. W 1929 r., w porównaniu z 1926 r., ponad 2-krotnie zmniejszył się udział prywatnych przedsiębiorstw w produkcji przemysłowej ogółem. Rozpoczął się proces hamowania rozwoju systemu bankowego.

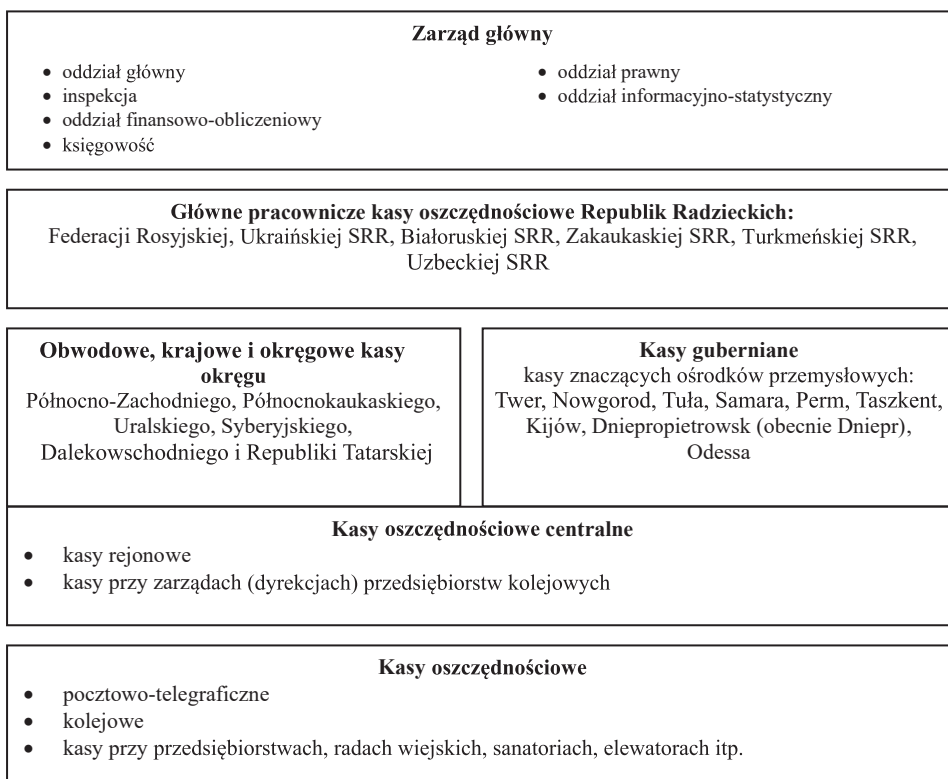
W okresie NEP (1921-1930) podejmowano różne próby zbudowania systemu bankowego, to jednak w latach 1917-1930 stosunki kredytowe miały charakter formalny. Gosbank dysponował monopolem w zakresie stosunków pieniężnych. Na rachunkach banków w Gosbanku gromadzone były wolne środki pieniężne, tworząc ogólnopaństwowy zasób pieniądza. Środki te były administracyjnie, w sposób scentralizowany rozdzielane według planu kredytowania. Rola instytucji kredytowych sprowadzała się do podziału kredytów między konkretnych kredytobiorców, na cele wskazane w planach gospodarczych. Instytucje kredytowe ponosiły odpowiedzialność przed instytucjami nadrzędnymi, a nie przed klientami banku. Nieelastyczny system bankowy był odbiciem działającego w gospodarce mechanizmu gospodarowania bazującego na centralnym zarządzaniu całą gospodarką¹²³. Lista nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu bankowego ZSRR w okresie

¹²² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 297-298.

¹²³ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 42-46.

NEP mogłaby być znacznie dłuższa. Jednakże należy wskazać również pozytywne aspekty rozwoju ówczesnego systemu bankowego, które mają cechy ponadczasowe i można było je wykorzystać przy doskonaleniu rosyjskiego systemu bankowego na przełomie XX i XXI w.¹²⁴

Rysunek 3. Struktura organizacyjna państwowych kas oszczędności (późniejszy Sberbank) w 1928 r.

Źródło: A.K. Raczinskij, *Istorija jego razwitija i sowremennoje sostojanije w glawniejzych stranach mira*, w: *Sbergatelnoje delo*, red. S.L. Goldberg, Moskwa 1928, s. 56-57, za: W.W. Chromow, *Rol" Sberbanka Rossii...*, s. 153; M.J. Iwanow, W.I. Persikow, N.M. Dombrowskij, *Organizacija apparata gosudarstwennych trudowych sberegatelnych kass Cojuza SSR*, Moskwa 1931, s. 7-8.

¹²⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 302-303.

Po pierwsze, obok Gosbanku utworzono kilka instytucji wspomagających rozwój systemu bankowego i prowadzących działalność nadzorczą (o charakterze regulacyjnym oraz kontrolnym). Niektórzy specjaliści uważają, że w bankowości rosyjskiej okresu NEP udało się wyeliminować nadmierny monopol państwa w zarządzaniu systemem bankowym, czego nie można było uniknąć w organizacji obecnego systemu. W zakresie kompetencji Banku Rosji przełomu wieków skumulowana była większość obowiązków i funkcji I poziomu systemu bankowego. Nie występowały inne instytucje wspomagające bank centralny w realizacji jego funkcji, co było podstawową wadą rozwojową systemu bankowego Rosji. Jednocześnie bank centralny nie zaproponował kompleksowej polityki w zakresie finansowania potrzeb gospodarki.

Po drugie, w systemie bankowym okresu NEP istniała specjalizacja i segmentacja banków według funkcji i grup klientów, panowały również warunki do formowania systemu bankowego o charakterze rynkowym, funkcjonowały i były tworzone banki różnych form i typów wypełniające zapotrzebowanie na różnego rodzaju usługi finansowe. Tymczasem w bankowości rosyjskiej początku XXI w. ukształtował się model banku uniwersalnego, nie występowały banki kredytu hipotecznego, banki specjalizujące się w obsłudze rolnictwa, banki kredytujące budownictwo mieszkaniowe.

Po trzecie, w okresie NEP w krótkim czasie powstały banki regionalne, co wskazuje na ważną potrzebę rozwoju tych banków. Problem ten w bankowości rosyjskiej na przełomie XX i XXI w. był nadal aktualny, większość bowiem banków komercyjnych skoncentrowana była w Moskwie i dużych miastach. W wielu regionach Rosji usługi bankowe były trudno dostępne lub prawie całkowicie nieosiągalne.

Po czwarte, na szczególną uwagę zasługuje fakt, że do Komitetu do spraw Banków, ważnej centralnej instytucji kontrolnej systemu bankowego w okresie NEP, w drodze wyborów wyłaniany był przedstawiciel banków regionalnych. Tymczasem nawet współcześnie związki banków nie mają swoich przedstawicieli w centralnych instytucjach systemu bankowego.

Po piąte, w okresie 1924-1925 prowadzono prace nad projektem ustawy o kredytowaniu, podczas gdy na przełomie XX i XXI w. taka regulacja nie występowała, co należy ocenić zdecydowanie negatywnie.

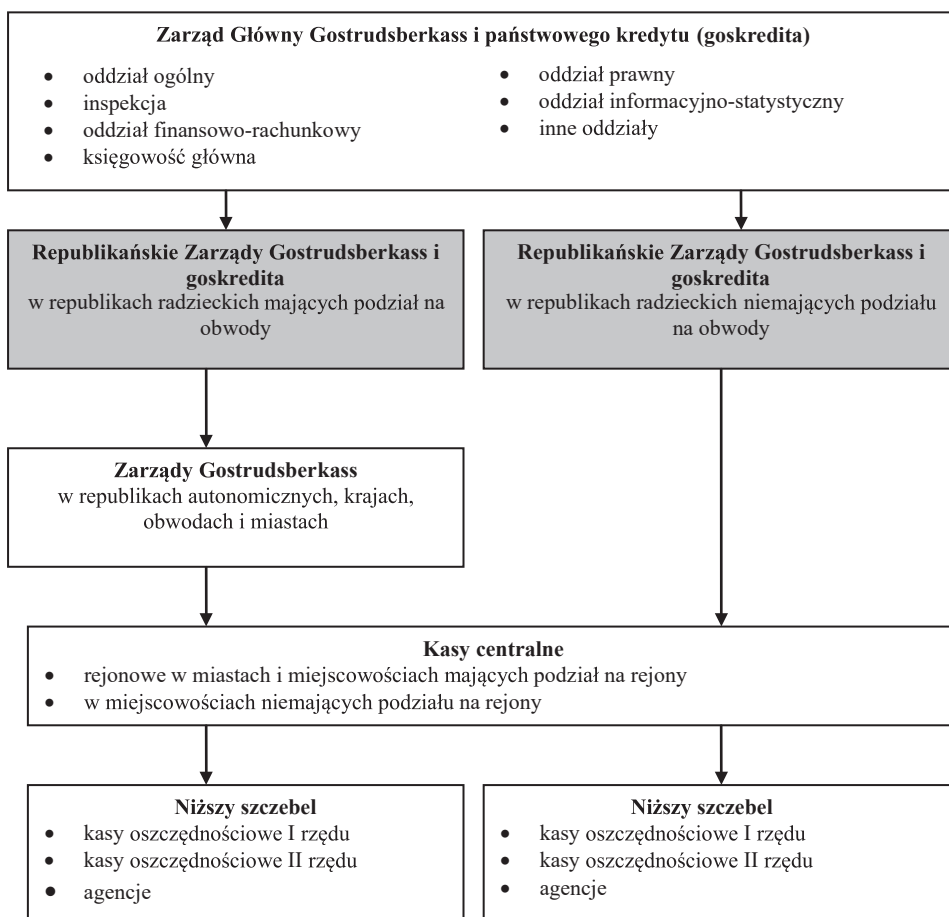
2.3. System bankowy okresu centralnego planowania w latach 1930-1987

W styczniu 1930 r. ówczesny rząd podjął decyzję o reformie systemu bankowego w Rosji. Podstawowe założenia tych zmian przedstawiały się następująco: likwidacja kredytu komercyjnego i przekształcenie go w kredytowanie bezpośrednie przez banki (rozdzielnictwo kredytu); skumulowanie kredytowania krótkoterminowego w Gosbanku ZSRR, czyli jednej, centralnej instytucji w celu zwiększenia roli banku jako centrum rozliczeniowego i umożliwienia kontroli wypełniania przez przedsiębiorstwa zleconych im zadań; utworzenie systemu banków specjalnych zabezpieczających akumulację kapitału niezbędną do realizacji inwestycji¹²⁵. Rząd podjął bowiem decyzję o finansowaniu wszystkich długoterminowych inwestycji przedsiębiorstw w kraju wyłącznie za pośrednictwem specjalistycznych banków państwowych: Prombanku, Sielskochozjajstwiennogo Banku, Wsiekobanku (później przemianowany na Torgbank) i Cekombanku. Kredyty udzielane przez te banki miały charakter bezzwrotny. Prombank finansował długoterminowe inwestycje oraz budownictwo przedsiębiorstw państwowych. Sielskochozjajstwiennyj Bank zapewniał środki na długoterminowe inwestycje realizowane w przedsiębiorstwach rolnych zarówno państwowych, jak i spółdzielczych. Wsiekobank zajmował się kredytowaniem inwestycji przedsiębiorstw spółdzielczych, z wyjątkiem budownictwa mieszkaniowego. Cekombankowi przydzielono budownictwo komunalne i mieszkaniowe. W 1934 r. za pośrednictwem wyróżnionych banków sfinansowano aż 96,9% inwestycji państwowych.

Po napadzie Niemiec na ZSRR w 1941 r. przed budżetem państwa i stosunkowo stabilnym systemem bankowym stanęły problemy finansowania działań wojennych oraz ewakuacji poza linię walk wielu przedsiębiorstw produkujących na potrzeby wojska. W okresie II wojny światowej znaczącą pozycję utrzymały państwowe kasy oszczędności, których strukturę organizacyjną w okresie powojennym przedstawia rysunek 4.

¹²⁵ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 47-48.

Rysunek 4. Struktura organizacyjna państwowych kas oszczędności (Gostrudsbkass)¹²⁶ w 1948 r.

Źródło: J.A. Petrow, W.S. Kalmykow, *Sberegatelnoje Delo w Rossii. Bechi istorii*, Moskwa 1995, s. 208-209, za: W.W. Chromow, *Roľ Sbirbanka Rossii...*, s. 154; G.F. Eremiejewa, G.S. Tkaczenko, *Osnovy sberegatelnoego Dela*, Moskwa 1975, s. 30-31.

Zarówno w okresie wojny, jak i po jej zakończeniu system bankowy ZSRR funkcjonował bez istotnych zmian. Dopiero w styczniu 1959 r. przeprowadzono jego reorganizację polegającą na przekształceniu zakresu działalności poszczególnych banków specjalistycznych. Prombank, z czasem przemianowany na Strojbank ZSRR, przejął od Cekombanku kredytowanie budownictwa mieszkaniowego i ko-

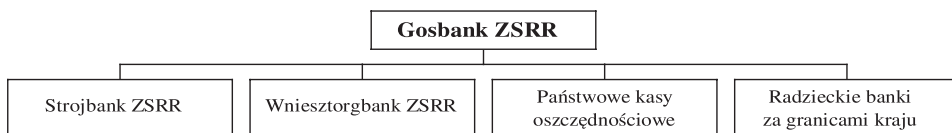
¹²⁶ Gostrudsbkass to skrót od pełnej nazwy *Gosudarstwiennaja Trudowaja Sberiegatielnaja Kass*.

munalnego, zajmował się także finansowaniem produkcyjnych i nieprodukcyjnych inwestycji budowlanych. Torgbank został zlikwidowany, a obsługiwane przez niego inwestycje zostały przejęte przez Sielskochozjajstwiennyj Bank i Cekombank.

W latach 60. i 70. XX w. system bankowy w Rosji funkcjonował podobnie jak w latach 40. i 50. tego samego wieku. Jedyne zmiany polegały na przesunięciach administracyjnego transferu środków pieniężnych na inwestycje długoterminowe finansowane ze środków budżetu państwa oraz na korekcie nazw banków specjalistycznych. Po tych przekształceniach system bankowy Rosji ustabilizował się i jego struktura nie ulegała istotnym zmianom, aż do połowy lat 80. XX w.¹²⁷

Na początku lat 80. XX w. rosyjski system bankowy wyróżniał się stabilnością. W tym okresie Gosbank ZSRR był jednym z największych banków na świecie. Wartość jego aktywów przewyższała aktywa banków takich jak: Bank of America, Citibank, Chase Manhattan, Deutsche Bank czy Crédit Lyonnais. Skupiał w sobie zarówno zadania banku centralnego (emisyjna, regulacyjna, refinansowania), jak i komercyjnego (depozytowa, kredytowa, inwestycyjna, oszczędnościowa). Podległość wobec rządu spowodowała, że pełnił on funkcje państwowego organu zarządzania i kontroli rynku finansowego. Placówki Gosbanku ZSRR dokonywały redystrybucji kredytów zgodnie z przyjętymi planami inwestycyjnymi, za swoje działania odpowiadały przed bankiem centralnym, nie zaś przed swoimi klientami¹²⁸. Na początku 1981 r. w placówkach Gosbanku pracowało 158 tys. osób. Na rysunku 5 przedstawiono system bankowy ZSRR¹²⁹.

Rysunek 5. System bankowy Rosji do 1987 r.

Źródło: G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj Fiedieracyi. Obszczajaczast'. Schiemy s komentariami i pojaśnieniami*, Moskwa 2000, s. 106.

Strojbank ZSRR specjalizował się w finansowaniu i kredytowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych w przemyśle, transporcie, łączności oraz budownictwie, także tym związanym z potrzebami mieszkaniowymi ludności. Wniesztorgbank

¹²⁷ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 50.

¹²⁸ Tamże, s. 52.

¹²⁹ Podstawy prawnych regulacji bankowości rosyjskiej tego okresu przedstawione są w wielu pozycjach książkowych, m.in. opracowaniu *Sowietskoje graždanskoje prawo*, red. O.A. Krasawiczko-wa, Moskwa 1968.

ZSRR postrzegany był jako jeden z większych banków na świecie, posiadał liczną sieć korespondentów, stanowił monopolistę w realizacji rozliczeń handlu zagranicznego oraz obrotu walutowego w ZSRR. Na początku lat 80. XX w. liczył ponad 1700 banków korespondentów w 120 krajach świata. Państwowe kasy oszczędnościowe gromadziły oszczędności ludności oraz prowadziły rozliczenia gotówkowe w licznych placówkach na całym terytorium ZSRR.

Banki zagraniczne z udziałem kapitału rosyjskiego i ich oddziały funkcjonowały w wielu krajach europejskich i azjatyckich w celu obsługi handlu zagranicznego, głównie eksportu ropy naftowej i innych surowców, oraz pozyskiwania kredytów zagranicznych. Banki te lokalizowano w krajach będących znaczącymi partnerami handlowymi ZSRR (Francja, Niemcy, Austria, Anglia). Były to banki takie jak: Moscow National Bank w Londynie (1919 r.), BCEN-Eurobank w Paryżu (1921 r.), Ost-West Handelsbank we Frankfurcie nad Menem (1971 r.), Donau Bank w Wiedniu (1974 r.), East-West United Bank w Luksemburgu (1974 r.). Jeszcze w 2005 r. wszystkie te banki funkcjonowały zgodnie z prawem obowiązującym na terytorium ich lokalizacji, były rentowne, a ich sytuacja finansowa stabilna. Bank Rosji uczestniczył w zarządzaniu nimi przez swoich przedstawicieli w radach nadzorczych. Udział Banku Rosji w kapitale własnym tych banków wynosił od 15% (Donau Bank i East-West United Bank) do 88,89% (Moscow National Bank). W strategii rozwoju systemu bankowego Rosji do 2008 r. przewidywano odsprzedaż akcji Banku Rosji w tych bankach bez szkody dla interesów narodowych Rosji¹³⁰. Ich aktywa na początku lat 80. XX w. sięgały kwoty 6 mld USD¹³¹. W latach 90. XX w. zakładano kolejne rosyjskie banki za granicą: Russische Kommerzial Bank AG w Zurychu (1992 r.) i Russian Commercial Bank w Limassol na Cyprze (1995 r.)¹³².

W latach 70. i 80. XX w. poziom rozwoju gospodarczego ZSRR coraz bardziej oddalał się od standardów wysokorozwiniętych krajów. Mechanizm gospodarczy bazujący na zasadach gospodarki nakazowo-rozdzielczej kreował deficyty na wszystkich rynkach. Niekontrolowana emisja pieniądza generowała inflację ukrytą przy administracyjnych zasadach ustalania cen w gospodarce. Konieczne były reformy gospodarcze zmieniające mechanizm gospodarczy z nakazowo-rozdzielczego na rynkowy.

¹³⁰ Za: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracji, *Otcziot o razwittii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2004 godu*, Moskwa 2005, s. 19-20.

¹³¹ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije opieraczi...*, s. 52, 111-115.

¹³² A. Czeriepanow, A. Kostin, *Gosudarstwiennyje banki stabilizirujuszczij element wsiej sistemy*, „Nacionalnyj Bankowskij Żurnał” 2005 nr 4, s. 18-20.

Adaptacja rosyjskiego systemu bankowego do warunków rynkowych (1987-1990)

3.1. Transformacja systemu bankowego Rosji

W 1986 r. władze państwowe ZSRR zmuszone były oficjalnie przyznać, że gospodarka kraju znajduje się w ostrym kryzysie i konieczne są reformy o charakterze rynkowym. W związku z tym Komitet Centralny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) i Rząd ZSRR podjęli działania zmierzające do unowocześnienia systemu bankowego. Ważnym elementem reform stała się sfera pieniężno-kredytowa, która miała być inicjatorem wzrostu efektywności całej gospodarki. Intensyfikacja reform systemu bankowego rozpoczęła się w 1987 r., w sytuacji poszukiwania efektywnych dróg rozwoju gospodarczego kraju, które wymagały zmian także w mechanizmie bankowym. Koncentrowały się one na reorganizacji struktury i budowaniu nowoczesnego systemu bankowego, zwiększeniu roli banków w gospodarce, ich wpływie na rozwój gospodarki narodowej oraz przekształceniu kredytu w funkcjonujący i aktywny instrument finansowy.

Reforma systemu bankowego w latach 90. XX w. dokonała się w 1987 r. (I etap) i 1988 r. (II etap). W etapie I stworzono nową strukturę banków państwowych. Model reorganizacji zakładał zbudowanie 2-poziomowego systemu bankowego z centralnym bankiem emisyjnym i państwowymi bankami specjalistycznymi do obsługi gospodarki. Dnia 17 lipca 1987 r. na mocy postanowienia Komitetu Centralnego KPZR i Rady Ministrów ZSRR zapadły decyzje o unowocześnieniu rosyjskiego systemu bankowego oraz zintensyfikowaniu jego oddziaływania na wzrost efektywności gospodarki. W tym samym roku z monobanku wyłoniono 5 banków państwowych o charakterze specjalistycznym, które dnia 1 stycznia 1988 r. rozpoczęły samodzielną działalność¹³³. Nie kwestionowano wprawdzie najważniejszej roli i miejsca banku centralnego (Gosbank ZSRR) w gospodarce, jednak część jego dotychczasowych zadań przekazano specjalistycznym bankom. Konieczne było oddzielenie funkcji emisyjnej banku centralnego od jego pozostałych funk-

¹³³ W.S. Zacharow, *Reformie pieniężno-kredytnej systemy – 15 lat*, „Diengi i Kredit” 2003 nr 8, s. 7.

cji, głównie kredytowania. Bankom specjalistycznym przydzielono kredytowanie przedsiębiorstw i realizację rozliczeń pieniężnych¹³⁴.

Gosbank ZSRR koordynował działalność banków specjalistycznych oraz prowadził wspólną dla całego państwa politykę pieniężno-kredytową. W następnym okresie miano przekształcić banki specjalistyczne w samodzielne pod względem finansowym jednostki gospodarcze, samofinansujące się i samorządne. Za główny cel wyznaczono im doskonalenie form i metod stosunków kredytowych banków z przedsiębiorstwami¹³⁵.

Główną przesłanką zmian w systemie bankowym była konieczność dostosowania charakteru działalności banków do potrzeb gospodarki funkcjonującej na zasadach rynkowych. Założenia tego etapu były następujące: oddzielenie funkcji emisyjnej od działalności komercyjnej w systemie bankowym, odejście państwa od wypełniania funkcji monopolu w systemie bankowym, prywatyzacja znacznej części banków państwowych, tworzenie banków w formie spółek akcyjnych i innych spółek handlowych, liberalizacja cen w działalności bankowej (podobnie jak w wielu innych dziedzinach gospodarki)¹³⁶.

Etap I reformy systemu bankowego Rosji trudno uznać za w pełni udany z uwagi na to, iż przeobrażenia zachodzące w gospodarce dopiero zaczynały kształtować stosunki rynkowe, także w bankowości, a dokonane zmiany nie były na tyle radykalne, by istotnie zmienić budowany przez dziesiątki lat charakter rosyjskiego systemu bankowego. Reforma etapu I prowadzona była narzuconymi odgórnie metodami administracyjnymi, banki specjalistyczne przejęły nie tylko kadre bankową ukształtowaną w socjalizmie, ale i metody pracy z klientami, nienowoczesną ofertę produktową. System kredytowania nie nabrał koniecznej elastyczności pozwalającej na efektywną alokację środków pieniężnych w gospodarce. Nastąpił znaczny wzrost kadry zarządzającej bankami, co zwiększało koszty funkcjonowania systemu bankowego. Utrzymano natomiast administracyjne metody rozdzielnictwa środków finansowych w formie kredytów.

W latach 1987-1989 na system bankowy ZSRR składały się następujące elementy: Państwowy Bank ZSRR (Gosbank ZSRR – bank centralny), Agroprombank ZSRR, Promstrojbank ZSRR, Żiłsocbank ZSRR, Wnieszekonombank ZSRR, Sbierbank ZSRR oraz radzieckie banki funkcjonujące poza granicami¹³⁷. W celu sprawniejszego zarządzania gospodarką radziecką administracyjnie została ona podzielona na kompleksy, a każdy ze specjalistycznych banków obsługiwał określone dziedziny gospodarki (kompleksy). Przedsiębiorstwa i instytucje były przy-

¹³⁴ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika. Istoki i panorama rynocznych reform*, Moskwa 2003, s. 369.

¹³⁵ Szerzej na ten temat zob. J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1.

¹³⁶ W.S. Zacharow, *Reformie dieńieżno-kreditnoj...*, s. 8.

¹³⁷ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 319-320.

porządkowane do kompleksu i przydzielone do banku obsługującego dany kompleks (gałąź gospodarki). Nie było możliwe korzystanie z usług innego banku¹³⁸.

W tym okresie Gosbank nadal posiadał pozycję monopolistyczną na rynku usług bankowych¹³⁹. Do jego zadań należało: scentralizowane zarządzanie sferą pieniężno-kredytową kraju; realizowanie polityki pieniężno-kredytowej, koordynowanie działalności banków w ZSRR i przeprowadzanie rozliczeń między nimi; organizowanie i doskonalenie obiegu pieniężnego; obsługiwanie kasowe budżetu państwa; uczestniczenie w tworzeniu bilansu płatniczego; kredytowanie, prowadzenie finansów i dokonywanie rozliczeń dla przedsiębiorstw oraz organizacji sfery nieprodukcyjnej¹⁴⁰.

Reforma systemu bankowego z 1987 r. nadawała Gosbankowi ZSRR wyłączność (monopol) w sferze emisyjnej, stanowiła go centrum kasowo-rozliczeniowym kraju, organizatorem i koordynatorem stosunków kredytowych w gospodarce. Z kolei Promstrojbank ZSRR przez swoje placówki zajmował się głównie finansowaniem bieżącej działalności oraz obsługą i kredytowaniem inwestycji w wiodących sektorach gospodarki, tj. przemyśle i budownictwie. W latach 60. i 70. XX w. przedsiębiorstwa obsługiwane przez ten bank nie mogły już zaciągać kredytów w innych bankach. Agroprombank ZSRR prowadził rozliczenia bieżące oraz inwestycyjne przedsiębiorstw i organizacji przemysłu rolno-spożywczego (przedsiębiorstwa rolne, spółdzielcze kołchozy, państwowe sowchozy). Żiłsocbank ZSRR realizował kredytowanie oraz obsługę finansową sfery nieprodukcyjnej gospodarki, tj. przemysłu spożywczego i lekkiego. Do jego zadań należało zarządzanie instrumentami kredytowymi i pieniężnymi budownictwa mieszkaniowego, produkcji towarów żywnościowych, rozwoju gospodarki komunalnej i sfery usług bytowych, obsługiwanie instytucji kulturalnych i oświatowych (szkoły, uczelnie wyższe, szpitale, sanatoria, domy kultury), drobnej przedsiębiorczości oraz handlu. Wnieszekonombank ZSRR zajmował się obsługą sfery zagranicznych rozliczeń pieniężnych przedsiębiorstw krajowych oraz realizował operacje na międzynarodowych rynkach kredytowych i walutowych. Sbierebank ZSRR został powołany w celu koordynacji pracy kas oszczędnościowych, wdrażania nowoczesnych form rozliczeń pieniężnych, kredytowania ludności i wykupu rządowych papierów wartościowych¹⁴¹.

Ten etap reformy systemu bankowego dokonał się właściwie na poziomie centralnym, gdyż nie we wszystkich częściach Rosji zdołano uruchomić oddziały banków specjalistycznych. W wielu regionach państwa jedynymi bankami pozostawały przez kolejne lata oddziały banku centralnego lub placówki Sbierebanku. Pierwsze reformy bankowości rosyjskiej nie zostały przeprowadzone w pełnym za-

¹³⁸ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 106.

¹³⁹ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije opieraczi...*, s. 52.

¹⁴⁰ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 320.

¹⁴¹ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije opieraczi...*, s. 52.

łożeniu nie tylko na płaszczyźnie organizacyjnej i regionalnej, ale również w wielu innych ważnych dla systemu bankowego dziedzinach (powstały zatory płatnicze i zakłócenia rozliczeń międzybankowych). Należy tutaj podkreślić, że rosyjskim reformom bankowości brakowało stanowczości i konsekwencji w budowaniu systemu bankowego o charakterze rynkowym.

Zadaniem etapu II reformy było stworzenie nowych mechanizmów transmisji impulsów polityki pieniężnej do gospodarki pozwalających metodami ekonomicznymi wpływać na kształtowanie kategorii makroekonomicznych, jak również przygotować warunki dla swobodnego przepływu środków pieniężnych do tych gałęzi gospodarki, w których ich wykorzystanie wywoła najlepsze efekty. Przełomowym momentem dla tego etapu było uchwalenie ustawy z dnia 26 maja 1988 r. o spółdzielczości (ros. *kooperacji*) w ZSRR, która wpłynęła na tworzenie i rozwój przedsiębiorstw różnych form własności oraz ich ochronę na równi z państwową formą własności. Zezwalała na zakładanie banków spółdzielczych, a potem banków komercyjnych, które stały się podstawą rozwoju stosunków rynkowych i systemu finansowego w gospodarce rosyjskiej. Możliwość powoływania banków w sytuacji, gdy nie działały jeszcze przepisy prawne regulujące powoływanie i funkcjonowanie banków z prywatnym kapitałem, to kolejna cecha rosyjskiego systemu bankowego w okresie przejściowym, która w późniejszym okresie wygenerowała wiele problemów w systemie bankowym (np. powstawanie banków z niskim kapitałem założycielskim, z siedzibą w prywatnych mieszkaniach, bez wyspecjalizowanej kadry bankowej).

Pierwszym bankiem, który uzyskał licencję na działalność bankową w ZSRR, był bank spółdzielczy Sojuz-Bank zarejestrowany dnia 24 sierpnia 1988 r. w Kazachstanie. Po utraceniu licencji w 1995 r. został on zlikwidowany¹⁴². Dnia 26 sierpnia 1988 r. w Leningradzie (obecnie Sankt Petersburg) powołano pierwszy bank komercyjny Federacji Rosyjskiej, zarejestrowany pod nazwą Patent. Miał on niewysoki kapitał własny, aczkolwiek był stabilny pod względem finansowym. Następnie założono Moskoopbank i Bank Kredit-Moskwa. Banki te powstawały wówczas na mocy decyzji o przyznaniu przez bank centralny licencji na prowadzenie działalności bankowej, mimo że nie uchwalono jeszcze nowych aktów prawnych konstytuujących podstawy bankowości w Rosji, w tym licencjonowania banków. W ten sposób rozpoczął się proces lawinowego zakładania kolejnych banków komercyjnych w Rosji¹⁴³. W końcu 1988 r. istniało ich już 25, spośród których w połowie 2003 r. funkcjonowało już tylko 7, w tym także przywołane wcześniej 3 banki zarejestrowane w 1988 r. jako pierwsze w Federacji Rosyjskiej. Do końca 1989 r. powstało 137 banków. Do czasu uchwalenia w 1990 r. ustaw bankowych o charakterze rynkowym w ZSRR założono ok. 300 banków¹⁴⁴.

¹⁴² W.S. Zacharow, *Reformie dieńieżno-kredytnej...*, s. 9.

¹⁴³ Tamże.

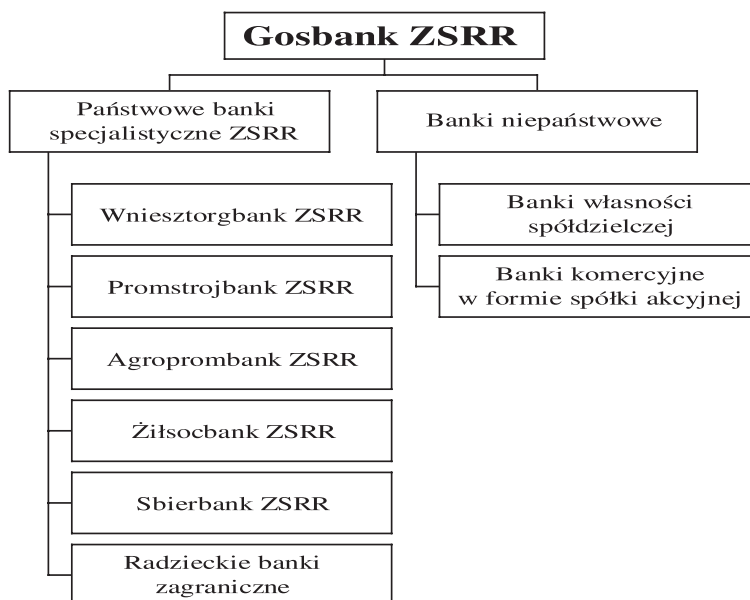
¹⁴⁴ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacjii...*, s. 58.

Na przełomie lat 1988 i 1989 dokonano kolejnych zmian w funkcjonowaniu systemu bankowego. Dnia 31 marca 1989 r. rząd przyjął akt prawny o przekształceniu specjalistycznych banków państwowych ZSRR w jednostki samodzielne pod względem ekonomicznym. Dotyczyło to przemianowania banków państwowych w komercyjne jednostki organizacyjne nastawione na zysk (komercyjne spółki gospodarcze). W 1990 r. na skutek komercjalizacji banków państwowych (terytorialnych oddziałów banków specjalistycznych) powołano ok. 800 banków¹⁴⁵.

W lipcu 1990 r. Parlament uchwalił przepisy prawne, w myśl których wszystkie banki na terytorium ZSRR, z wyjątkiem związkowych oddziałów Gosbanku ZSRR i państwowych banków specjalistycznych, samodzielnie zarządzały swoją własnością. Ich oddziały w republikach ZSRR także otrzymały autonomię ekonomiczną i zostały przekształcone w niezależne banki komercyjne. Zatem dopiero w 1990 r. zlikwidowano scentralizowany system bankowy i stworzono zręby 2-pozomowego, rynkowego systemu bankowego. Na jego czele stanął Gosbank ZSRR, któremu podlegały działające, jak i nowo powstające banki komercyjne.

System bankowy w ZSRR w 1990 r., przed wejściem w życie ustaw wdrażających do bankowości rosyjskiej reformy o charakterze rynkowym, przedstawia rysunek 6.

Rysunek 6. System bankowy w ZSRR w 1990 r.

Źródło: G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 107.

¹⁴⁵ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 369.

Uchwalone w grudniu 1990 r. ustawy federalne o Państwowym Banku ZSRR¹⁴⁶ oraz o bankach w ZSRR¹⁴⁷ wprowadziły do bankowości rosyjskiej zasady działania o charakterze rynkowym. Rozpoczęły one porządkowanie procesu tworzenia banków komercyjnych, stworzyły nowe formy organizacyjno-prawne i własnościowe banków oraz wdrożyły rynkowe zasady ich funkcjonowania. Od tego czasu państwo nie odpowiadało za zobowiązania banków, a banki za decyzje instytucji państwowych. Przemiany w organizacji bankowości komercyjnej wymagały zmian charakteru i zadań Gosbanku ZSRR w gospodarce i systemie bankowym. Bank ten oddzielono od Ministerstwa Finansów i Rządu ZSRR oraz wyposażono go w samodzielność finansową. W efekcie tych reform system bankowy otrzymał charakter 2-poziomowy – pierwszy stanowił bank centralny (Gosbank ZSRR), drugi tworzyły banki operacyjne (specjalistyczne i uniwersalne), filie i przedstawicielstwa banków zagranicznych, organizacje kredytowe i inne instytucje finansowe (fundusze inwestycyjne, instytucje ubezpieczeniowe, lombardy, fundusze emerytalne, związki banków, konsorcja) oraz kasy oszczędności.

W 1991 r. ZSRR rozpadł się na 15 niezależnych państw i każde z nich, w tym Federacja Rosyjska, rozpoczęło budowanie swoich autonomicznych systemów bankowych. W grudniu 1991 r. Gosbank ZSRR został zlikwidowany, w jego miejsce utworzono Gosbank Rosji, a majątek i zobowiązania przekazano Centralnemu Bankowi Federacji Rosyjskiej (Bank Rosji), który został podporządkowany Radzie Najwyższej Federacji Rosyjskiej.

Bez poznania i analizy historii bankowości rosyjskiej trudno byłoby zrozumieć rozwój procesów transformacyjnych w niej zachodzących i przyczyny problemów tkwiących we współczesnej bankowości. Eksplikacja uwarunkowań historycznych, na którą nakłada się znaczny poziom komplikacji aktualnych kwestii rozwoju współczesnej bankowości rosyjskiej, pozwala zauważyć, iż banki są organizacjami, które bardzo dobrze wpasowują się w warunki swojego funkcjonowania. Nadto doskonale asymilują się one do otoczenia i zmian w nim zachodzących.

¹⁴⁶ Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi] N 394-1, Wiedomosti Sjezda Narodnych Dieputatow RSFSR i Wierchownoego Sowietu RSFSR 1990 N 27, st. 356.

¹⁴⁷ Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej [Fiedieralnyj zakon o bankach i bankowskoj diejatielnosti] N 395-1, Wiedomosti Wierchownoego Sowietu Sojuza Sowietkich Socjalistycznych Rzespublik 1990 N 27, st. 357 (dalej w przypisach: UFBDB).

CZĘŚĆ II

ROSYJSKA BANKOWOŚĆ CENTRALNA DO POCZĄTKU XXI WIEKU

Powstanie i ewolucja bankowości centralnej w Rosji (1860-1990)

4.1. Wprowadzenie

Cele i zadania banków centralnych koncentrują się na ochronie stabilności krajowych systemów finansowych oraz stworzeniu warunków do efektywnego funkcjonowania tego systemu i całej gospodarki kraju. Nadto bank centralny realizuje 3 podstawowe dyrektywy: dba o utrzymanie wartości pieniądza krajowego (chroni stabilność systemu finansowego), organizuje obrót pieniężny w gospodarce oraz prowadzi efektywną politykę pieniężną, która stanowi istotny sposób oddziaływania na realne procesy zachodzące w gospodarce, takie jak dochód narodowy, bezrobocie, procesy inflacyjne, a w konsekwencji rozwój gospodarczy. Podobne zadania postawiono bankowości centralnej w Rosji w momencie jej powstania, czyli w 1860 r., kiedy powołano Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego¹⁴⁸. Miało to miejsce ponad 200 lat po założeniu w 1668 r. pierwszego banku centralnego, którym był Bank Szwecji (Sveriges Riksbank)¹⁴⁹.

Tabela 2. Kalendarium zmian instytucjonalnych rosyjskiego banku centralnego

Rok	Charakter zmiany
1860	Powołanie Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego
1918	Przekształcenie Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego w Ludowy Bank RSFSR
1920	Zlikwidowanie Ludowego Banku RSFSR
1921	Reaktywowanie Państwowego Banku RSFSR (Gosbank RSFSR)
1923	Przemianowanie Państwowego Banku RSFSR na Państwowy Bank ZSRR
1991	Przejęcie funkcji Gosbanku ZSRR przez Centralny Bank ZSRR (Bank Rosji)

Źródło: J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyjna diejatielnost*, t. 1, Moskwa 2000, s. 40; *Bankowskoje dielo*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2001, s. 50-51.

¹⁴⁸ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

¹⁴⁹ W. Baka, *Bankowość centralna...*, s. 14-17.

W ewolucji rosyjskiej bankowości centralnej można wyróżnić 5 etapów. Etap I obejmuje lata 1860-1918 (Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego), II dotyczy okresu 1918-1920 (Ludowy Bank RSFSR), III zawiera lata 1920-1923 (Państwowy Bank RSFSR; Gosbank RSFSR), IV odnosi się do okresu 1923-1990 (Państwowy Bank ZSRR; Gosbank ZSRR), zaś V rozpoczął się w 1991 r. i trwa do chwili obecnej (Bank Rosji; Gosbank Federacji Rosyjskiej).

4.2. Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego w latach 1860-1917

Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego został założony dnia 31 maja 1860 r. W latach 1860-1917 jego prezesami byli: Sztiglic (1860-1866), Łamanskij (1866-1881), Cymsien (1881-1889), Żukowskij (1889-1894), Pleskie (1894-1903), Timaszew (1903-1909), Korszyn (1910-1914), Szypow (1914-1917)¹⁵⁰.

Bank powołano na mocy decyzji cara Aleksandra II o przekształceniu Państwowego Banku Komercyjnego w celu „ożywienia obrotów handlowych” oraz „wzmocnienia systemu pieniężno-kredytowego”¹⁵¹. Wyposażono go w kapitał własny w wysokości 15 mln rubli, określono także kapitał rezerwowy w kwocie 3 mln rubli. W pierwszym etapie działalności banku większość tego kapitału została przeznaczona na bezpośrednie i pośrednie finansowanie instytucji państwowych oraz banków komercyjnych w trudnej sytuacji materialnej. Mimo tego bank w tym okresie wypełniał swoje funkcje banku centralnego oraz wspierał działające banki.

Na podstawie obowiązującego statutu bank stanowił najważniejsze ogniwo państwowe systemu finansowego i podmiot realizacji polityki ekonomicznej władzy państwowej. Zgodnie z rozporządzeniami był on głównym kredytodawcą kredytu krótkoterminowego w kraju oraz największą instytucją kredytową. Kredytowanie handlu i przemysłu prowadził przez sieć swoich kantorów i oddziałów, a także za pośrednictwem banków komercyjnych. W chwili powołania banku w jego ramach funkcjonowało 7 kantorów, w 1917 r. było ich już 11, nadto miał 138 oddziałów, z tego 133 stałych i 5 czasowych oraz 42 agencje pracujące przy elewatorach zboża¹⁵².

Od początku istnienia rosyjski bank centralny inicjował powstawanie prywatnych banków komercyjnych i hipotecznych. Pierwszym tego typu bankiem było Miejskie Towarzystwo Kredytowe Sankt Petersburga założone dnia 4 lipca 1861 r.

¹⁵⁰ Portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

¹⁵¹ Portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/ (dostęp: 18.12.2019).

¹⁵² Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/ (dostęp: 1.08.2019).

Stanowiło ono wzorzec dla innych nowo powstających banków. W formie spółki akcyjnej zakładano kolejne banki udzielające kredytów krótko- i długoterminowych pod zastaw nieruchomości. Dnia 28 lipca 1864 r. w Sankt Petersburgu został zatwierdzony statut pierwszego banku w formie spółki akcyjnej.

Gosbank w pierwszych latach swojej działalności nie był centralnym bankiem emisyjnym, a emitowane przez niego papiery wartościowe nie były banknotami. Podstawą emisji pieniądza stały się wkłady i depozyty bieżące deponowane w Gosbanku. Nadto bank realizował rozliczenia pieniężne, skup i sprzedaż złota oraz srebra. W dalszym etapie rozszerzył swoją działalność na udzielanie kredytów gospodarczych, pożyczek pieniężnych do 3 lat. Rola Gosbanku w tym okresie sprowadzała się głównie do wspomagania Ministerstwa Finansów¹⁵³.

Większą część swoich zasobów w latach 1860-1870 Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego przeznaczał na zakup rządowych papierów wartościowych. Oprócz tego udzielał krótko- i długoterminowych kredytów dla instytucji państwowych. W 1879 r. dług rządowy wobec banku wynosił 478,9 mln rubli. Kredytowanie bieżących potrzeb finansowych rządu zostało przerwane po wyznaczeniu na stanowisko ministra finansów Bunge, który był przeciwnikiem finansowania przez Państwowy Bank deficytu budżetu państwa. Spłata długu publicznego odbywała się w latach 1881-1901¹⁵⁴. Bank Państwowy kredytował również handel i przemysł, głównie pod zastaw weksli. W połowie lat 70. XIX w. kredyty te wynosiły 30-40 mln rubli rocznie, w latach 80. tego samego wieku – 100 mln rubli rocznie, a do końca 1890 r. wzrosły do 152,5 mln rubli rocznie.

W latach 1861-1866 Państwowy Bank realizował operacje trasowania weksli. Wystawiał weksle i wskazywał osobę zobowiązaną do ich zapłaty na rzecz innej osoby¹⁵⁵. Co więcej, operacja trasowania weksli nie była przewidziana w statucie jako forma działalności banku. O każdej takiej operacji osobiście decydował prezes banku Sztiglic. Odbywały się one w specjalnym oddziale banku na przygotowanym blankiecie *Foreign office*. Każde takie działanie rozliczano osobno i wykazywano wyłącznie w bilansie banku. W pewnym sensie operacje te realizowane były poza prawem i z dużym ryzykiem.

Lata 70. i 80. XIX w. to okres kryzysu gospodarczego w Rosji, który nie wywołał jednak wielkich strat w systemie bankowym, głównie dzięki pomocy finansowej ze strony Państwowego Banku. Szczególnie silnie bank wspomagał towarzystwa wzajemnego kredytu. Ich zadłużenie w 1887 r. wyniosło ponad 6 mln rubli. Z pomocy banku korzystały również społeczne banki miejskie.

¹⁵³ Tamże.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ W wekslu trasowanym wystawca wskazuje, kto ma zapłacić za weksel i na czyją rzecz. Jeżeli wskazany dłużnik wekslowy nie zaakceptuje zobowiązania wekslowego, wówczas wystawca natychmiast zobowiązany jest do zapłaty sumy wekslowej.

Rozwój kapitalizmu oraz bankowości w Rosji to proces opóźniony w stosunku do większości rozwiniętych krajów Europy. Na przełomie XIX i XX w. duże zasługi dla rozwoju rosyjskiego kapitalizmu stały się udziałem ministra finansów Wittea. Jego uwaga koncentrowała się na wzmocnieniu finansów państwa, rozwoju przemysłu i transportu kolejowego. Na początku rozpoczął reformę Państwowego Banku, którą zapoczątkował przyjęty w dniu 6 czerwca 1894 r. nowy statut banku. Wszystkie zmiany w akcie prawnym były nakierowane na stworzenie warunków rozwoju przedsiębiorstw przemysłowych i finansowanie tego ze środków państwa i Państwowego Banku. Według nowego aktu głównym zadaniem banku było intensywne kredytowanie handlu, przemysłu i rolnictwa. Kapitał własny banku został podwyższony do 50 mln rubli, a rezerwy do 5 mln rubli¹⁵⁶.

W efekcie zmian statutowych w znaczący sposób zwiększyły się rozmiary działalności Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego – 3-krotnie wzrosło kredytowanie rolnictwa i prawie 2-krotnie kredytowanie przemysłu. Jednak wzrost kredytowania gospodarki był krótkotrwały, gdyż zmieniły się priorytety banku centralnego. Kolejnym celem reform Wittego była reforma walutowa zwaną „wielką reformą Wittego”. Państwowy Bank koncentrował się na emisji pieniądza. Emisja pieniądza papierowego miała bazować na złocie i planowano m.in. 100% pokrycia w złocie emitowanych banknotów i ich niczym nieograniczoną wymianę na złoto. Na początku 1895 r. zapas złota banku wynosił równowartość 911,6 mln rubli. Wówczas także wyposażono Gosbank w wyłączne prawo emisji pieniądza. Stało się to na mocy dekretu cara Mikołaja II z dnia 29 sierpnia 1897 r. (*Ukaz cara Mikołaja II, Ob ustanowleniju sogłasowanego z Imiennym Wysoczajszym ukazom 3 janwarija 1897 goda twierdaju osnowanija wypuska gosudarstwiennych kreditnych biletoww w obraszczeniye*). Jak zawarto w tym dokumencie¹⁵⁷:

Rządowe bilety kredytowe są emitowane przez Bank Państwowy w ilości, surowo ograniczonej rzeczywistymi potrzebami obrotu pieniężnego, wyłącznie pod zastaw złota, a suma złota zabezpieczającego emitowane bilety powinna być nie mniejsza od połowy od ogólnej sumy wyemitowanych i znajdujących się w obiegu, kiedy ta połowa nie przewyższa 600 mln rubli. Bilety kredytowe znajdujące się w obiegu powyżej 600 mln, powinny być zabezpieczone złotem w skrajnym przypadku rubel za rubel, tak żeby każdym 15 rublom w biletach bankowych odpowiadało zabezpieczenie w złoto nie mniej od jednego imperiała¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ „Połnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii”, *Sobranije* (1881-1913), tom 17(1897) nr 14504, s. 575, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php (dostęp: 18.12.2019).

Waga reformy Wittego polegała także na tym, że wprowadzenie systemu waluty złotej zapoczątkowało stabilność systemu pieniężnego i bankowego sprzyjającego rozwojowi gospodarki i handlu. Po zakończeniu reformy pieniężnej Gosbank przekształcony został w centralny bank emisyjny, zaprzestał przyjmowania wkładów od prywatnych osób, prowadzenia bieżących rachunków bankowych oraz kredytowania państwa. Przyjmował natomiast depozyty instytucji państwowych i prowadził rachunki rządowe. Nadto zaczął przekształcać się w bank banków. Musiał zlikwidować wcześniej powołane instytucje bankowe oraz uporządkować rachunki bankowe po tzw. wielkiej reformie rolnej z 1861 r. Gosbank w tym okresie wspomagał rozwój przemysłu, rolnictwa i budowę kolei żelaznych w kraju. Realizacja reform gospodarczych wymagała jednak znacznych środków finansowych. W tym czasie minister finansów Witte duże nadzieje wiązał z napływem na rynek rosyjski kapitału zagranicznego. Jednocześnie obawiano się uzależnienia Rosji od tego kapitału.

Na przełomie XIX i XX w. polityka Gosbanku miała charakter zrównoważony i skoncentrowana była na kilku kierunkach: podtrzymywaniu wartości waluty krajowej, co było realizowane przez utrzymywanie równowagi w bilansie płatniczym kraju; podwyższaniu konkurencyjności wyrobów przemysłu rosyjskiego na rynkach zagranicznych, co czyniono przez stabilne ceny i stopy procentowe w długim okresie, np. od jesieni 1909 r. do 1913 r. stopy procentowe kształtowały się na poziomie niezmiennym i wynosiły 4,5%; niedopuszczaniu do odpływu kapitału zagranicznego z gospodarki rosyjskiej¹⁵⁹. Cele te były skutecznie wypełniane przez bank centralny Rosji, co świadczy o wysokim profesjonalizmie ówczesnych władz monetarnych.

W tym okresie kredyty udzielane rolnictwu miały charakter długookresowy. Tradycją Gosbanku był wykup 6-miesięcznych weksli oraz udzielanie pożyczek powyżej roku. Przy takim postępowaniu zagrożona była płynność Gosbanku. Szczególną jego cechą było wspieranie przemysłu i rolnictwa Rosji oraz rozwój dróg, głównie kolejnictwa, specyfiką zaś ścisły związek z rozwijającym się przemysłem i rolnictwem, a właściwie popieranie rozwoju gospodarczego Rosji.

W 1899 r. w rezultacie pogorszenia koniunktury gospodarczej na świecie Rosję dotknął spadek aktywności gospodarczej. W 1900 r. kryzys gospodarczy ogarnął przemysł metalurgiczny, ciężki, wydobywczy i naftowy, a także energetykę. W latach 1899-1901 kilka banków upadło, a Państwowy Bank w celu ochrony banków komercyjnych zmuszony był zwiększyć skup weksli i kredytowanie banków. Zapasy złota banku w latach 1899-1902 zmniejszyły się z 1008 mln rubli do 709 mln rubli¹⁶⁰.

¹⁵⁹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 40.

¹⁶⁰ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/ (dostęp: 1.08.2019).

Przy udziale Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego utworzono sieć instytucji drobnego kredytu wspomagającego finansowanie spółdzielni, drobnych rzemieślników i chłopów. W 1904 r. w ramach banku centralnego powołano nawet specjalny wydział zajmujący się instytucjami wzajemnego kredytowania, który zajmował się kontrolą tych jednostek, a w razie potrzeby ich wsparciem finansowym.

Kolejne dramatyczne wydarzenia, takie jak wojna rosyjsko-japońska, a potem rewolucja lat 1905-1907, negatywnie wpłynęły na rosyjski system bankowy i bank centralny, którego rozwój został cofnięty o 10 lat. Kryzys gospodarczy spowodowany wojną i zamieszkami wpłynął na pogorszenie sytuacji finansowej banków i zmusił bank centralny do ich kredytowania. Zadłużenie rosyjskich prywatnych banków w Państwowym Banku Imperium Rosyjskiego w latach 1910-1912 wzrosło z 37 mln rubli do 342 mln rubli.

Z uwagi na duże znaczenie rolnictwa w gospodarce rosyjskiej Państwowy Bank aktywnie wspierał, obok rozwoju przemysłu, także rolnictwo i eksport zbóż. W latach 90. XX w. rozwinął kredytowanie handlu zbożem pod zastaw zapasów zboża. Od 1910 r. w ramach kampanii zbożowej wspomagał budowę elewatorów i przechowalni zboża. W 1917 r. Państwowy Bank był właścicielem działających 42 elewatorów, a dodatkowo budowano 27 przechowalni zboża.

W 1914 r. sieć Gosbanku składała się z 10 kantorów i 125 oddziałów. Nadto operacje bankowe realizowało 791 terenowych placówek. Dodatkowo Gosbank zarządzał działalnością systemu kas oszczędnościowych (liczebność przekraczała 8 tys.). Wolne środki pieniężne osób prywatnych lokowane były w Gosbanku, podobnie jak środki kas oszczędnościowych, a następnie wykorzystywano je do finansowania rządu, jak również inwestowano w obligacje rządowe. Zapas złota wynosił równowartość 1604 mln rubli i od czasu powstania banku (w okresie 54 lat) zwiększył się 21 razy¹⁶¹.

Państwowy Bank Imperium Rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej zajmował 4 miejsce w rankingu banków centralnych w krajach wysokorozwiniętych i był członkiem międzynarodowego systemu waluty złotej. W tym czasie rosyjski budżet był zrównoważony, a państwo rozporządzało bogatymi zasobami środków pieniężnych deponowanymi w Gosbanku, który nie musiał uciekać się do emisji pieniądza, aby zwiększyć pasywa w bilansie banku. Udział środków państwowych w depozytach Gosbanku stale się zwiększał i przed I wojną światową wynosił 73% sumy bilansowej.

Dnia 27 lipca 1914 r. odstąpiono od wymiany pieniądza papierowego na złoto i 5-krotnie zwiększono limit emisji pieniądza papierowego – z 300 mln rubli do 1,5 mld rubli. W dalszej kolejności do 1917 r. limity emisji były dalej powiększane, aż do 6,4 mld rubli. W okresie lipiec 1914 – marzec 1917 ilość pieniędzy papiero-

¹⁶¹ Tamże.

wych wyemitowanych przez Gosbank zwiększyła się z 1633 mln rubli do 9850 mln rubli. Emisja ta była pokryta w złocie o wartości 1476 mln rubli zgromadzonym w kraju i złocie o wartości 2141 mln rubli ulokowanym za granicą. Pozostała część emisji pieniędzy papierowych realizowana była w formie krótkoterminowych zobowiązań państwa.

Państwowy Bank realizował finansowanie I wojny światowej przez udzielanie kredytów bankom komercyjnym. Wydatki przekazane na ten cel w okresie 1914-1917 wyniosły ponad 28 mld rubli, a deficyt budżetu państwa przekroczył 13 mld rubli. W konsekwencji pojawiła się inflacja w wysokości 30% (1915 r.) i ponad 100% (1916 r.). Przed 1917 r. siła nabywcza rubla przedwojennego wynosiła 22-27 kopiejek¹⁶². Przedłużająca się wojna i konieczność jej finansowania pogłębiła zadłużenie państwa. W 1917 r. deficyt budżetowy wyniósł ponad 22 mld rubli i uzupełniano go wzrostem podatków, zadłużeniem zewnętrznym i wewnętrznym oraz emisją pieniądza papierowego, z dominującą rolą tego ostatniego sposobu. Wyemitowany pieniądz papierowy tylko w 5,5% znajdował pokrycie w złocie. Wzrost masy pieniężnej wywołał silny spadek wartości rubla. Dnia 7 listopada 1917 r. historia Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego została zakończona. Działalność rozpoczął Ludowy Bank RSFSR (ros. *Rossijskoj Socjalisticzeskoj Federatiwnoj Sowietsoj Rjespubliki*)¹⁶³.

4.3. Ludowy Bank RSFSR w latach 1918-1920

W latach 1917-1920 funkcję prezesów Ludowego Banku RSFSR pełnili: Piestkowskij (listopad 1917 r.), Obolenskij (listopad-grudzień 1917 r.), Piatakow (grudzień 1917 – luty 1918, październik 1918 r.), Spundie (marzec-czerwiec 1918 r.), T.I. Popow (czerwiec-październik 1918 r.), Ganieckij (listopad 1918 – styczeń 1920)¹⁶⁴.

Na przełomie sierpnia i września 1917 r. w Rosji wybuchło powstanie, w efekcie którego dnia 7 listopada 1917 r. (dnia 25 października według kalendarza starorosyjskiego) władza w Rosji została przejęta przez partię bolszewików. Przygotowując rewolucję październikową, bolszewicy zaplanowali opanowanie w pierwszej kolejności najważniejszych obiektów w państwie, wśród których znalazł się rów-

¹⁶² Tamże.

¹⁶³ Skrót RSFSR funkcjonował w ZSRR w różnych postaciach. Począwszy od 1918 r. jego rozwinięcie brzmiało: *Rossijskaja Socjalisticzeskaja Fedieratiwnaja Sowietuskaja Rjespublika*. Konstytucja ZSRR z 1936 r. nieco zmodyfikowała tę nazwę i odtąd oznaczała: *Rossijskaja Sowietuskaja Fedieratiwnaja Socjalisticzeskaja Rjespublika*. Tłumaczenie tej nazwy na język polski to *Rosyjska Sowiecka Federacyjna Republika Socjalistyczna*.

¹⁶⁴ Portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

niez Gosbank. Zajęcie przez władze bolszewickie budynku banku nie oznaczało przejścia jego majątku i funkcji. Pracownicy banku centralnego nie uznali bowiem nowej władzy i ogłosili strajk. W rezultacie tego posunięcia skomplikowało się funkcjonowanie gospodarki. Banki komercyjne, pozbawione obsługi ze strony banku centralnego, przerwały wykonywanie operacji bankowych, przedsiębiorstwa nie mogły wypłacać wynagrodzeń, a winą za to robotnicy obarczali banki.

W odpowiedzi na strajk przywódcy bolszewicy aresztowali członków kierownictwa banku, którzy wcześniej powołali podziemne władze. Na jego polecenie z kas banku centralnego przeznaczono znaczne środki finansowe na walkę z władzą radziecką, a organy banku ignorowały polecenia nowej władzy bolszewickiej. W odpowiedzi wzmociono represje w stosunku do pracowników Gosbanku. Przeprowadzono kolejne aresztowania i przejęto klucze do skarbców banku. Mimo opanowania Gosbanku dnia 7 listopada pierwszą operacją w banku centralnym władza bolszewicka przeprowadziła dopiero dnia 30 listopada 1917 r., wypłaciwszy na własne potrzeby 20 mln rubli (kapitał założycielski Gosbanku wynosił wówczas 50 mln rubli)¹⁶⁵. Dalsza praca banku centralnego przebiegała już pod kontrolą władzy bolszewickiej, która przejęła działalność emisyjną, kredytową i pozostałe dziedziny aktywności banku¹⁶⁶.

Okres 1917-1990 nie wpłynął pozytywnie na tworzenie rynkowego systemu bankowego w Rosji, niestety spowodował przeszło 70 lat opóźnienia. Po rewolucji październikowej system ten podlegał przemianom wymuszonym przez aktualną ideologię bolszewicką. Przyjęto dekret o nacjonalizacji banków, w wyniku którego bankowość objęta została monopolem państwa. Przystąpiono do realizacji idei jedyne banku w gospodarce. W grudniu 1917 r. oddziały petersburskich banków zostały zajęte przez bolszewików, z czasem wszystkie banki znacjonalizowano i połączono z Bankiem Państwowym. W latach 1917-1920, równocześnie z likwidacją własności prywatnej w państwie, prowadzono proces niszczenia systemu bankowego. Do początku sierpnia 1921 r. znacjonalizowano 240 banków komercyjnych, co stanowiło 83% aktywów całego systemu bankowego na dzień 1 października 1917 r.¹⁶⁷

Jednocześnie z powyższym dekretem wydano drugi o rewizji skrytek bankowych. Zgodnie z jego regulacjami wszystkie zdeponowane tam środki finansowe przekazano na rachunki bieżące klientów w Banku Państwowym, natomiast po skonfiskowaniu złota w monetach i sztabkach zasililo ono ogólnopaństwowy fundusz złota.

¹⁶⁵ A.M. Gindin, *Kak bolszewiki owładeli Gosudarstwiennom bankom*, Moskwa 1961, za: W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 23-25.

¹⁶⁶ Portal Banku Rosji, Narodnyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/nrбанк/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁶⁷ Tamże.

Tabela 3. Kalendarium zmian banku centralnego po 1917 r.

Rok	Charakter zmiany
1918	Przekształcenie Państwowego Banku Imperium Rosyjskiego w Ludowy Bank RSFSR
1920	Zlikwidowanie Ludowego Banku RSFSR
1921	Reaktywowanie Państwowego Banku RSFSR
1922	Przemianowanie Państwowego Banku RSFSR (Gosbank) na centralny bank emisyjny kraju
1923	Przemianowanie Państwowego Banku RSFSR na Państwowy Bank ZSRR
1927	Wyznaczenie Gosbanku na instytucję kierującą całym systemem bankowym i nadzorującą wszystkie instytucje bankowe w kraju
1928	Przydzielenie Gosbankowi roli wyłącznego kredytodawcy w udzielaniu kredytów krótkoterminowych
1930	Nadanie Gosbankowi statusu wyłącznego kredytodawcy, instytucji rozliczeniowej i obsługi pieniężnej
1938	Wydzielenie Gosbanku z Ministerstwa Finansów i przyznanie mu statusu ministerstwa
1946	Ponowne podporządkowanie Gosbanku Ministerstwu Finansów
1949	Zatwierdzenie Statutu Gosbanku
1954	Kolejne wydzielenie Gosbanku z Ministerstwa Finansów
1960	Zatwierdzenie nowego Statutu Gosbanku
1962	Włączenie do Gosbanku kas oszczędnościowych, dotychczas podporządkowanych Ministerstwu Finansów
1990	Powołanie Centralnego Banku RSFSR obok istniejącego Gosbanku ZSRR
1991	Przejęcie Funkcji Gosbanku ZSRR przez Centralny Bank RSFSR (Bank Rosji)

Źródło: J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 40; *Bankowskoje dielo*, red. A.M. Tawasijew, s. 50-51.

Z końcem stycznia 1918 r. powołany został Ludowy Bank RSFSR (Gosbank). Wszyscy poprzedni członkowie kierownictwa Banku Państwowego zostali zdymisjonowani bez prawa do emerytury. Ludowy Bank rozpoczął obsługę finansową gospodarki i państwa radzieckiego. Kredytował działalność przedsiębiorstw znacjonalizowanych oraz prywatnych, ale jego głównym celem było wspomaganie znacjonalizowanych przedsiębiorstw oraz kontynuowanie nacjonalizacji. Przedsiębiorstwa te były coraz częściej kredytowane, niezależnie od ich zdolności kredytowej, a jeśli ich sytuacja finansowa była trudna, otrzymywały kredyty bez oprocentowania. Tylko w okresie styczeń-marzec 1918 r. oddział moskiewski Ludowego Banku udzielił nieoprocentowanych kredytów na sumę ok. 100 mln rubli¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Tamże.

W celu usprawnienia procesu kredytowania pod zastaw weksli w czerwcu 1918 r. ustalono limity kredytowania: oddział w Piotrogradzie 300 tys. rubli, Moskwie 200 tys. rubli, pozostałe oddziały 100 tys. rubli. Zwiększenie kredytowania ponad te limity wymagało zgody centrali Ludowego Banku. Dodatkowo każdy z oddziałów mógł udzielać kredytów pod zastaw towarów (oddziały w Moskwie i Piotrogradzie do 500 tys. rubli, pozostałe 200-300 tys. rubli)¹⁶⁹.

Po zakończeniu I wojny światowej sytuacja finansowa zarówno przedsiębiorstw znacjonalizowanych, jak i prywatnych była trudna, wymagały one bowiem wsparcia kredytowego, mogąc zaoferować jedynie zabezpieczenia wekslowe. Kredyty zabezpieczone weksłami były udzielane wyłącznie przez oddziały banku centralnego i pod nadzorem władz państwowych. Ludowy Bank kredytował także rządowe instytucje żywieniowe, prywatne firmy handlowe, a także różnego rodzaju ówczesnie działające spółdzielnie. Coraz częściej jednak w warunkach nakazowo-rozdziałczego systemu gospodarowania stosunki kredytowe miały charakter formalny, a Gosbank objął monopolem relacje kredytowe. Rola instytucji kredytowych sprowadzała się do rozdzielania kredytów między konkretnych kredytobiorców na cele wskazane w planach. Instytucje kredytowe ponosiły odpowiedzialność przed instytucjami nadrzędnymi, nie zaś przed klientami banku. W grudniu 1918 r. w ramach Ludowego Banku wprowadzono strukturę okręgów. Funkcjonowało wówczas 187 oddziałów banku. Statystyka odnośnie działalności Ludowego Banku jest ograniczona i niepełna. Dane są szacunkowe i trudne do zweryfikowania. Sprawozdanie z działalności Ludowego Banku było sporządzone pierwszy i ostatni raz za 1918 r.

O ile w 1918 r. Ludowy Bank działał aktywnie na rynku operacji kredytowych, o tyle w 1919 r. jego funkcje bankowe zostały zminimalizowane. Scentralizowano wszystkie transakcje kredytowe, rozliczeniowe i gotówkowe. Bank przeprowadzał wykonanie budżetu, a także finansowanie i rozliczenia między instytucjami a przedsiębiorstwami. W rezultacie Ludowy Bank RSFSR przekształcił się w jeden organ rozliczeniowy i kasowy. Przestał być bankiem, a stał się ogólnokrajowym centrum rozliczeniowym. Kolejne działania radzieckich władz zmierzały do dalszego ograniczania roli pieniądza i funkcji bankowych Ludowego Banku. Sprzyjały temu następujące czynniki: przejście na gospodarkę i wymianę naturalną, wprowadzenie bezgotówkowych rozliczeń między przedsiębiorstwami i instytucjami państwowymi, deprecjacja pieniądza. W tych warunkach funkcjonowanie Ludowego Banku, który służył prowadzeniu operacji budżetowych i dublował funkcje Ludowego Komisariatu Finansowego (Ministerstwo Finansów), było zbędne. Dlatego pod koniec 1919 r. jego oddziały zostały przekształcone w pododdziały organów finansowych, a dnia 20 stycznia 1920 r. Ludowy Bank RSFSR został zlikwidowany. Jego aktywa i pasywa zostały przeniesione do Ministerstwa Finansów.

¹⁶⁹ Tamże.

4.4. Państwowy Bank RSFSR (Gosbank RSFSR) w latach 1920-1923

Wprowadzone po rewolucji październikowej zasady funkcjonowania gospodarki socjalistycznej w Rosji, połączone z marginalizacją funkcji pieniądza, jego wypieraniem z obrotu i ostatecznie likwidacją, a także słabe motywowanie do pracy nie wyzwały w społeczeństwie przedsiębiorczości i nie stymulowały do podnoszenia wydajności pracy. Z czasem faktem stał się ogromny spadek produkcji i konsumpcji oraz niezadowolenie społeczne, a potem zamieszki, strajki i opór przeciw władzy radzieckiej. Dalsza kontynuacja polityki „komunizmu wojennego” zagrażała władzy komunistycznej. Konieczna była zmiana systemu gospodarczego, którego kierunki zostały nakreślone w marcu 1921 r. na XI Zjeździe Partii Komunistycznej w ramach przyjętej NEP. Z uwagi na potrzebę rozwoju handlu i stosunków towarowo-pięniężnych odbudowa rynku pieniężnego wydawała się koniecznością¹⁷⁰. Należało stworzyć nowy system pieniężno-kredytowy, priorytetem stało się powołanie banku centralnego, a następnie banków komercyjnych. Dnia 12 października 1921 r. utworzono Państwowy Bank RSFSR, któremu polecono rozwinąć operacje kredytowe i przeprowadzić reformę pieniężną. Działalność operacyjną w Moskwie rozpoczęła on dnia 16 listopada 1921 r. W latach 1921-1923 prezesem Państwowego Banku RSFSR był Szejnman¹⁷¹.

W celu odbudowy roli pieniądza w gospodarce zniesiono ograniczenia obrotu środkami pieniężnymi przez osoby fizyczne oraz ustanowiono ochronę (nietykalność) depozytów i tajemnicy bankowej. Zostały wydane akty prawne umożliwiające tworzenie banków i na tej podstawie powstawały kolejne banki komercyjne. Zlikwidowano monopol państwa w bankowości, chociaż w dalszym ciągu odgrywało ono znaczącą rolę przez oddziaływanie regulacyjne, licencjonowanie oraz koordynowanie całością rozwoju systemu bankowego kraju¹⁷².

W związku z potrzebą podnoszenia poziomu rosyjskiego eksportu Państwowy Bank RSFSR został zobowiązany do rozwijania handlu zbożem. W strukturze organizacyjnej banku już w 1922 r. znajdował się wydział zbożowy, dodatkowo posiadał on własne składy oraz elewatory zbożowe (ponad 100 elewatorów i 27 składów zboża) i obracał (kupował i sprzedawał) 20-25% wszystkich zbiorów rosyjskiego zboża¹⁷³. Powołując w 1921 r. Gosbank RSFSR, zakładano, że będzie on jedyną instytucją kredytową w państwie. Po roku jego funkcjonowania okazało się, że dalszy rozwój stosunków towarowo-pięniężnych będzie uzależniony od powstania kolejnych banków. Po 1922 r. zakładano banki w formie spółek akcyjnych,

¹⁷⁰ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 33-35.

¹⁷¹ Portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

¹⁷² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, A.M. Ekmaljan, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 293 i nn.

¹⁷³ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 35.

banki komunalne i rolne, towarzystwa kredytowe i cały system kredytowania obsługujący spółdzielnie produkcyjne.

Stosownie do zapisów zarządzenia o Państwowym Banku RSFSR z dnia 13 października 1921 r. bank ten miał być jednostką gospodarczą powołaną „w celu zabezpieczenia w kredyt i inne usługi bankowe przemysłu, rolnictwa i handlu, a także w celu koncentracji obrotów pieniężnych i podejmowania innych działań nakierowanych na stworzenie prawidłowego obrotu pieniężnego”¹⁷⁴. Nadto miał on prawo udzielania kredytów wszelkim podmiotom gospodarczym, pod warunkiem ustanowienia zabezpieczeń i celowości ekonomicznej kredytów. W listopadzie 1921 r. bankowi przyznano wyłączne prawo prowadzenia operacji w walutach zagranicznych. Ustalał on także oficjalny kurs walutowy.

W latach 1922-1923 przeprowadzono 2 denominacje umacniające pozycję specjalnego rubla (tzw. sowznak), tj. pieniądza emitowanego przez Ministerstwo Finansów w celu pokrycia deficytu budżetowego. Został on wprowadzony do obiegu w 1922 r. i odpowiadał wartości 10 tys. rubli wcześniejszych emisji. Natomiast podczas denominacji w 1923 r. ruble wyemitowane w 1922 r. były wymieniane na ruble drukowane w 1923 r. w proporcji 100 : 1¹⁷⁵.

W związku z wysoką powojenną inflacją rząd przyznał w październiku 1922 r. Państwowemu Bankowi RSFSR prawo do emisji nowych znaków pieniężnych tzw. czerwoców. W latach 1922-1924 w obrocie pieniężnym ZSRR jednocześnie funkcjonowały 2 waluty – rubel i czerwonec. Czerwonec był banknotem bazującym na złocie i wymiernym na złoto (na 7,74232 g czystego złota). Od 1923 r. władze wyprowadzały z obiegu złote czerwonce, które potem były wykorzystywane najczęściej w obrocie zagranicznym¹⁷⁶.

4.5. Państwowy Bank Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Gosbank ZSRR) w latach 1923-1990

W 1923 r. Państwowy Bank RSFSR przekształcono w Państwowy Bank ZSRR. W latach 1923-1990 funkcję prezesów pełnili: Szejnman (przewodniczący Zarządu 1921-1923, prezes 1923-1924, 1926-1929), Tumanow (pełniący obowiąz-

¹⁷⁴ Zarządzenie o Państwowym Banku RSFSR przyjęte na 4 sesji Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego z dnia 13 października 1921 r. [Położeniye o Gosudarstwiennom Bankie RSFSR priniatoe 4-j sessiej Wsierossijskiego Centralnogo Ispolnitielnogo Komitieta] N 615, Sobranije zakonienij i pasporiazenij prawitielstwa za 1921 g., nr 75 ot 18 diekabria 1921 g., <http://istmat.info/node/46944> (dostęp: 18.12.2019).

¹⁷⁵ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/gbsssr/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁷⁶ Tamże.

ki prezesa 1924-1926), Piątaków (1929-1930), Kałmanowicz (1930-1934), Marjasin (1934-1936), Kruglikow (1936-1937), Griczmanow (1937-1938), Bułganin (1938-1940, 1940-1945, 1958 r.), Sokolow (1940 r.), Golew (1945-1948), Popow (1948-1958), Korowuszkin (1958-1963), Poskonow (1963-1969), Swiesznikow (1969-1976), Ałchimow (1976-1986), Diemienczew (1986-1987), Garietowskij (1987-1989), Gieraszczenko (1989-1991, pełniący obowiązki prezesa lipiec-listopad 1992 r., 1992-1994, 1998-2002), Matiuchin (1991-1992), Paramonowa (pełniąca obowiązki prezesa 1994-1995), Chandrujew (pełniący obowiązki prezesa 8-22 listopada 1995 r.), Dubinin (1995-1998), Ignatjew (20 marca 2002 – 2013), Nabiullina (2013 – obecnie)¹⁷⁷.

W 1924 r. prowadzona od kilku lat reforma rosyjskiej jednostki pieniężnej została sfinalizowana. Nowy rubel, który stanowił $\frac{1}{10}$ wartości czerwońca, był wymieniany na 50 tys. rubli (sowznaków) emisji 1923 r. oraz na 50 mln rubli wcześniejszych emisji. Od 1922 r. zaczęły na nowo powstawać banki komercyjne w formie spółek akcyjnych i towarzystw wzajemnego kredytu, których zadaniem było udzielanie pożyczek. W 1924 r. przy Banku Państwowym ZSRR powołano Komitet do spraw Banków, który miał koordynować działalność tych banków.

W efekcie prowadzonej w tym czasie przez władze radzieckie NEP, łagodzącej dążenie do komunistycznego modelu funkcjonowania gospodarki, w ZSRR na większą skalę funkcjonowały kredyty w formie wykupu weksli, kredyty w rachunkach bieżących oraz różnego rodzaju kredyty zabezpieczone weksłami. W 1925 r. działalność Ministerstwa Finansów i Państwowego Banku ZSRR została połączona. Bank miał jednak nadzorować działalność banków komercyjnych, których zadaniem stało się przechowywanie wszystkich wolnych środków w Gosbanku, a on przez swoich przedstawicieli uczestniczył w ich radach i komisjach rewizyjnych, a także obejmował udziały właścicielskie. W sierpniu 1928 r. na Gosbank został nałożony obowiązek kasowej obsługi budżetu państwa, co pozwoliło mu skoncentrować wszystkie kasowe operacje gospodarki.

Statut Gosbanku został zatwierdzony w czerwcu 1929 r. Zgodnie z nim bank przyjął formę organu obrotu pieniężnego i krótkoterminowego kredytu, tak jak przewidywał to ogólny plan rozwoju gospodarki narodowej. Na początku lat 30. XX w. Gosbank stał się głównym elementem mechanizmu scentralizowanego planu regulowania zasobów pieniężno-kredytowych i monopolistą w zakresie kredytowania. Systematycznie likwidowano banki komercyjne, których obowiązki przejmował Gosbank przez sieć swoich oddziałów. W styczniu 1931 r. została wprowadzona forma akceptacji płatności bezgotówkowych przez Gosbank, a w marcu tego roku powierzono mu funkcję monopolu w zakresie krótkoterminowego kredytowania oraz prowadzenia rozliczeń gotówkowych

¹⁷⁷ Portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

i bezgotówkowych w gospodarce. W maju 1932 r. zdecydowanie rozdzielono zadania krótko- i długookresowego kredytowania. Udzielanie kredytu krótkoterminowego pozostawało wyłącznie w gestii Gosbanku, a kredyty długoterminowe były przyznawane przez banki specjalistyczne: Prombank, Sielchozbank, Wsiekombank i Cekombank¹⁷⁸.

W czasie agresji hitlerowskich Niemiec na ZSRR 18 386 pracowników banku centralnego włączyło się w czynny opór, walcząc na frontach II wojny światowej. Pracownicy, którzy nie zostali zmobilizowani w 1941 r., kontynuowali pracę w banku, zabezpieczając zasoby państwa na potrzeby prowadzenia wojny i organizując w tych warunkach obrót pieniężny. W celu obsługi finansowej wojsk radzieckich powołano połowe oddziały banku centralnego, które towarzyszyły armii od początku do końca wojny¹⁷⁹. W okresie czerwiec-grudzień 1941 r. utworzono 598 połowych placówek Gosbanku ZSRR. Podczas działań wojennych Gosbank poniósł znaczne straty ludzkie i materialne. Tylko w latach 1941-1942 polegli wszyscy pracownicy 62 oddziałów banku¹⁸⁰.

Podczas II wojny światowej w Rosji (1941-1945), w celu pokrycia deficytu budżetowego wywołanego prowadzonymi działaniami wojennymi, Gosbank emitował pieniądź gotówkowy, co spowodowało 4-krotny wzrost bazy monetarnej i w konsekwencji wywołało inflację. W 1947 r. przeprowadzono denominację rubla (10 starych rubli wymieniano na 1 rubel nowy), doprowadzono do przeceń wkładów oszczędnościowych w bankach i w ten sam sposób dokonano konwersji wszystkich zobowiązań państwa¹⁸¹. W marcu 1950 r. ustanowiono nowy parytet rubla w złocie w wysokości 0,222168 g czystego złota za 1 rubel.

W 1959 r. pozycja monopolistyczna Gosbanku na rosyjskim rynku finansowym została wzmocniona, gdyż część działalności banków kredytowania długoterminowego przekazano obligatoryjnie do banku, a rok później już sam Gosbank planował kredytowanie długoterminowe, co oznaczało osiągnięcie monopolistycznej pozycji na rynku bankowym i finansowym ZSRR. W maju 1961 r. po raz kolejny przeprowadzono denominację rubla, a jednocześnie podniesiono jego parytet w stosunku do złota, który wynosił 0,987412 g złota za rubel¹⁸².

Od 1963 r. Zarząd Gosbanku kierował także kasami oszczędnościowymi. W latach 1965-1969 w trakcie kolejnych reform systemu pieniężno-kredytowego

¹⁷⁸ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/gbsssr/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁷⁹ E.S. Nabiullina, *K 70-j godowstwie pobiedy w wielikoj oteczestwiennoj wojnie*, „Wiestnik Banka Rossii” 2015 nr 41, s. 3.

¹⁸⁰ W.N. Jemczenko, I.D. Bezrukow, *Polewyje ucziezdienija Gosudarstwiennogo banka ZSRR na frontach wielikoj oteczestwiennoj wojny*, tamże, s. 5.

¹⁸¹ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/gbsssr/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁸² Tamże.

nastąpiła radykalna reorganizacja działalności Banku Państwowego ZSRR. Reformy dotyczyły udzielania kredytów, organizacji rozliczeń pieniężnych, planowania i regulacji obrotu pieniężnego, finansowania inwestycji i organizacji działalności oszczędnościowej. Kredyty udzielane były głównie na obsługę obrotu dobrami gospodarczymi oraz wypłatę wynagrodzeń w przedsiębiorstwach.

W lipcu 1987 r. podjęto następną reformę systemu pieniężno-kredytowego, w wyniku której powstały nowe banki (Wnieszekonombank ZSRR, Promstrojbank ZSRR, Żiłsocbank ZSRR, Sbiernbank ZSRR). Bank Państwowy ZSRR zaczął działać jako główny bank kraju. Powierzono mu zadanie opracowania skonsolidowanego planu kredytowego oraz planów dystrybucji zasobów i inwestycji kredytowych dla wszystkich banków.

We wrześniu 1988 r. zatwierdzono nowy Statut Gosbanku ZSRR, zgodnie z którym został on wskazany jako zarówno bank centralny, który otrzymał wyłączność na emisję pieniądza, jak i organizator stosunków kredytowych oraz rozliczeniowych w gospodarce narodowej. W marcu 1989 r., w związku z przejściem banków specjalistycznych na samodzielność ekonomiczną, Państwowy Bank ZSRR przekazał im przyznane zasoby aktywów i pasywów, dzięki czemu rozpoczęły one samodzielną działalność. Wydarzenie to zapoczątkowało transformację bankowości centralnej w Rosji. W latach 90. XX w. dokonywały się przemiany zmierzające w kierunku warunków gospodarki rynkowej. Zmieniony został charakter i rola Gosbanku ZSRR, który wydostawszy się spod wpływów rządowych, otrzymał konieczną niezależność ekonomiczną.

Po ogłoszeniu przez Rosję suwerenności oraz niepodległości innych republik radzieckich dnia 13 lipca 1990 r. na bazie Gosbanku ZSRR powołano nowy Państwowy Bank RSFSR, który został podporządkowany Radzie Najwyższej Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z ustawą o Banku Centralnym z dnia 2 grudnia 1990 r. Bank Rosji stanowi osobę prawną i główny bank RSFSR, któremu polecono funkcje typowe dla banków centralnych w zakresie organizacji obrotu pieniężnego, regulacji monetarnej, obsługi rozliczeń zagranicznych w działalności gospodarczej oraz regulacji pracy banków akcyjnych i spółdzielczych¹⁸³. Po likwidacji w 1991 r. Gosbanku ZSRR jego aktywa i zobowiązania zostały przekazane Bankowi Rosji.

¹⁸³ Tamże.

4.6. Polskie akcenty w rozwoju rosyjskiej bankowości centralnej Imperium Rosyjskiego

W historii rozwoju bankowości centralnej na ziemiach rosyjskich obecni są również Polacy. Wśród prezesów banku centralnego możemy znaleźć Polaków żydowskiego pochodzenia – Jakuba Stanisławowicza Ganieckija (nazwisko żydowskie Fürstenberg) oraz Arona L. Szejnmana¹⁸⁴.

Ganieckij pełnił obowiązki prezesa Ludowego Banku RSFSR od listopada 1918 r. do stycznia 1920 r. Urodził się dnia 15 marca 1879 r. w Warszawie w rodzinie przemysłowca. Studia rozpoczęte na Wydziale Nauk Przyrodniczych na uniwersytecie w Berlinie kontynuował w Heidelbergu i Zurychu. W 1896 r. został członkiem Socjaldemokracji Królestwa Polskiego (SDKP). W 1901 r. wyjechał do Niemiec, gdzie zaangażował się w działalność berlińskiego Bundu (Generalny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji). Był wielokrotnie aresztowany i deportowany. Będąc aktywnym członkiem Krakowskiego Związku Pomocy dla Więźniów Politycznych, w 1914 r. zaangażował się w uwolnienie z więzienia Lenina i przewiezienie go z Nowego Targu do Szwajcarii. Był członkiem Kolegium Zagranicznego Komitetu Centralnego SDKP. Po rewolucji lutowej w 1917 r. związany był z Leninem i rosyjskim biurem Centralnego Komitetu Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (RSDLP). Uczestniczył w organizowaniu powrotu Lenina i innych rosyjskich socjaldemokratów do Rosji. Kierował komisją śledczą Komitetu Centralnego RSDLP w sprawie prowokacyjnych działań byłego członka partii R.W. Malinowskiego. W grudniu 1917 r. został asystentem głównego komisarza Ludowego Banku RSFSR, w październiku 1918 r. objął funkcję zastępcy, a w listopadzie prezesa Ludowego Banku RSFSR, którą pełnił do czasu likwidacji banku w 1920 r. Po represjach wielkiej czystki dnia 26 listopada 1937 r. został skazany na karę śmierci. Jego rehabilitacja miała miejsce dnia 4 listopada 1954 r.¹⁸⁵

Szejnman w latach 1921-1923 był prezesem Zarządu Państwowego Banku RSFSR oraz w okresie 1923-1924 i 1926-1929 prezesem Zarządu Państwowego Banku ZSRR. Urodził się dnia 5 stycznia 1886 r. w Suwałkach w rodzinie żydowskich kupców. Po ukończeniu szkoły handlowej ze specjalnością księgowość wstąpił do RSDLP. Przed rewolucją lutową przez kilka lat służył w wojsku, a następnie pracował jako urzędnik i kierował pracą partii. Po zakończeniu walk rewolucyjnych Komitet Centralny RSDLP wysłał go do Helsingfors (Helsinki). Po kilku miesiącach pracy w lokalnym komitecie partyjnym został wybrany na przewodniczącego komitetu wykonawczego lokalnej rady. Po zawarciu pokoju brzeskiego z Niemcami w 1918 r. przewodniczył rosyjsko-fińskiej Komisji Likwidacji Organizacji Radzieckich w Finlandii. Następnie został zastępcą komisarza ludowego do spraw

¹⁸⁴ Portal Banku Rosji: <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24> (dostęp: 2.09.2019).

¹⁸⁵ Tamże.

finansów dla prowincji regionu północnego. W okresie lipiec 1918 – luty 1919 pełnił obowiązki attaché finansowego RSFSR w Skandynawii, po czym został odwołany do Moskwy i mianowany członkiem kolegium Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego RSFSR. Rok później objął funkcję komisarza do spraw handlu i przemysłu, a w czerwcu 1920 r. członka Zarządu Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego. Trzy miesiące później Szejnman został oddelegowany do Tbilisi, gdzie kontynuował swoje obowiązki przedstawiciela Ludowego Komisariatu do spraw Handlu Zagranicznego, a następnie został mianowany na przedstawiciela RSFSR w Gruzji. Wkrótce po ogłoszeniu w 1921 r. Gruzińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej został odwołany z republiki i upoważniony przez RSFSR do negocjacji w sprawie zawarcia umowy handlowej z Niemcami.

Po powrocie z Berlina Szejnman był członkiem Rady Ludowego Komisariatu Finansów RSFSR. Następnie został mianowany prezesem Zarządu Państwowego Banku RSFSR, a w latach 1923-1924 oraz 1926-1929 Państwowego Banku ZSRR. Dnia 4 października 1921 r. na posiedzeniu Rady Komisarzy Ludowych uchwalono dekret o utworzeniu Banku Państwowego RSFSR, który został zatwierdzony dnia 7 października na IV sesji Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. Sześć dni później Szejnman został powołany na stanowisko prezesa Zarządu Państwowego Banku RSFSR, a od lipca 1923 r. Państwowego Banku ZSRR, gdy zmieniono nazwę banku centralnego. W 1925 r. został mianowany ludowym komisarzem handlu wewnętrznego, a po połączeniu Ludowego Komisariatu Handlu ZSRR i Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego ZSRR w listopadzie 1925 r. objął stanowisko zastępcy komisarza do spraw handlu zagranicznego i wewnętrznego ZSRR, które pełnił przez ponad 2 miesiące, po czym wrócił do pracy w Banku Państwowym. Jego drugie powołanie na stanowisko prezesa Zarządu Banku Państwowego ZSRR i zastępcy ludowego komisarza finansów odbyło się w styczniu 1926 r. W październiku 1928 r. Szejnman udał się w podróż służbową do Niemiec. Po oficjalnym odwołaniu go ze stanowiska prezesa i zastępcy ludowego komisarza finansów w kwietniu 1929 r. został przewodniczącym zarządu spółki akcyjnej Amtrong. Od października 1939 r. pełnił obowiązki dyrektora londyńskiego oddziału Inturista. Odmówił powrotu do ZSRR, pozostał w Wielkiej Brytanii, gdzie zmarł dnia 22 maja 1944 r.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Tamże.

Bankowość centralna w Federacji Rosyjskiej (1990-2004)

5.1. Powstanie i rozwój Banku Rosji (Gosbank Federacji Rosyjskiej)

Reformy bankowości centralnej w ZSRR w okresie transformacji rozpoczęły się w 1990 r. W dniu 2 grudnia 1990 r. uchwalono 2 akty prawne, które ukonstytuowały zasady funkcjonowania systemu bankowego w Rosji, oparte na zasadach gospodarki rynkowej – ustawę federalną o bankach i działalności bankowej oraz o Centralnym Banku RSFSR (Banku Rosji)¹⁸⁷.

W ustawie o banku centralnym Bank Rosji został wskazany jako główny bank RSFSR, określono jego funkcje w zakresie organizacji obrotu pieniężnego, polityki pieniężnej, prowadzenia rozliczeń zagranicznych i nadzoru nad bankami. W czerwcu 1991 r. zatwierdzono Statut Centralnego Banku RSFSR (Banku Rosji), który został oddany do dyspozycji Rady Najwyższej¹⁸⁸. Swoją działalność w systemie bankowym zaczął on od zmiany systemu rachunków bankowych, powołania sieci centrów kasowo-rozliczeniowych Banku Rosji oraz rozpoczęcia komputeryzacji. Bank Rosji zainicjował obrót walutą na rynku walutowym, publikował oficjalny kurs walutowy oraz rozpoczął obsługę budżetu Federacji Rosyjskiej.

Także w grudniu 1990 r. uchwalono ustawę o Państwowym Banku ZSRR. Państwowy Bank ZSRR wraz z powstającymi w tym czasie oddziałami regionalnymi banku centralnego miał utworzyć system banków centralnych republik ZSRR oparty na rosyjskim rublu jako wspólnej jednostce pieniężnej, emitować wspólną walutę i realizować funkcję kredytodawcy ostatniej instancji. Dnia 13 lipca 1990 r. utworzono Państwowy Bank RSFSR na bazie Rosyjskiego Republikańskiego Banku Państwowego (Gosbank ZSRR) i podporządkowano go Radzie Najwyższej RSFSR.

¹⁸⁷ Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi] N 394-1 s izm., Wiedomosti Wierchownogo Sowjeta Sojuza Sowietских Socjalisticzeskich Riespublik 1990 N 52, st. 1154 [nazwa „ustawa federalna o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji)” dalej w przypisach: UFCBFR].

¹⁸⁸ Portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/gbssr/ (dostęp: 21.06.2019).

W okresie lipiec 1990 – grudzień 1991 funkcjonowały w Rosji 2 banki, między które podzielono funkcje banku centralnego – Państwowy Bank ZSRR i Centralny Bank RSFSR (Bank Rosji).

W listopadzie 1991 r. utworzono Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP) i rozwiązano struktury Związku Radzieckiego. Poszczególne republiki wyodrębnione z byłego ZSRR rozpoczęły tworzenie niepodległych państw i budowanie niezależnych od ZSRR własnych systemów bankowych pod przywództwem krajowych banków centralnych¹⁸⁹.

Rada Najwyższa RSFSR zdecydowała, że Centralny Bank RSFSR będzie jedynym organem państwowej regulacji pieniężno-kredytowej i walutowej w Federacji Rosyjskiej. Dnia 20 grudnia 1991 r. Państwowy Bank ZSRR (Gosbank ZSRR) został rozwiązany. Wszystkie jego aktywa i pasywa oraz całą sieć placówek i instytucji przejął Centralny Bank RSFSR, który został przemianowany na Centralny Bank Federacji Rosyjskiej (Bank Rosji). Przeniesiono na niego funkcje Państwowego Banku ZSRR w zakresie emisji pieniądza i ustalania kursu rubla w stosunku do walut zagranicznych. Bank Rosji otrzymał polecenie przejęcia przed dniem 1 stycznia 1992 r. pełnej kontroli nad aktywami, zapleczem technicznym i innymi zasobami Państwowego Banku ZSRR oraz wszystkimi jego instytucjami, podległymi mu przedsiębiorstwami i organizacjami.

Po rozwiązaniu Państwowego Banku ZSRR i utworzeniu Banku Rosji wprowadzono reformy w działalności bankowości centralnej i komercyjnej. Nastąpiły zmiany w planie kont księgowych, utworzono sieci centrów rozliczeń pieniężnych (gotówkowych i bezgotówkowych) pod egidą banku centralnego, rozwijano rozliczenia pieniężne za pomocą nowoczesnych technologii komputerowych i telekomunikacyjnych. Bank centralny zaczął kupować i sprzedawać waluty obce na ustanowionym przez siebie rynku walutowym oraz ustalać i publikować oficjalne kursy walut obcych wobec rubla¹⁹⁰.

W latach 1991-1992 rozpoczęło się budowanie rynkowego systemu bankowego w Federacji Rosyjskiej. Powstawała rozległa sieć banków komercyjnych pod nadzorem Banku Rosji. Były to nowo powstające banki, jak i grupa działających jeszcze w okresie ZSRR specjalistycznych banków państwowych. Banki państwowe podlegające bankowi centralnemu Rosji otrzymały w 1991 r. samodzielność finansową i działały jako banki komercyjne, niezależne od tego banku, jedynie w ramach obowiązującego prawa (podobnie jak banki prywatne).

Działalność banku centralnego rozwijano w oparciu o regulacje prawne: Konstytucję Federacji Rosyjskiej¹⁹¹, ustawę o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej

¹⁸⁹ Tamże.

¹⁹⁰ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 1.08.2019).

¹⁹¹ Art. 75 Konstytucji Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r. [Konstytucja Rossijskoj Fiedieracyi], Rossijskaja Gazieta 1993 N 237 (dalej w przypisach: KFR).

(Banku Rosji) oraz ustawę o bankach i działalności bankowej. Konstytucja Federacji Rosyjskiej wyznacza polityczne i ekonomiczne podstawy władzy państwowej, strukturę i zależności między najważniejszymi instytucjami władzy w państwie oraz ustala prawne ramy funkcjonowania Banku Rosji. Ujęto w niej niezależność Banku Rosji, zapisano jego funkcje oraz określono jednostkę pieniężną, której emisję zastrzeżono wyłącznie do kompetencji Centralnego Banku Rosji. Bank centralny, jak wynika z prawa konstytucyjnego, ma wyłączne prawo wydawania aktów prawnych regulujących działalność bankową. Dzięki regulacjom prawnym Centralny Bank Federacji Rosyjskiej po 1991 r. zyskał niezależność od federalnych, regionalnych i lokalnych struktur rządowych.

Kolejne akty prawne regulujące zadania, funkcje i zasady działalności Centralnego Banku Rosji uchwalone zostały przez Dumę Państwową i Radę Federacji oraz podpisane przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Są to ustawy o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji), o bankach i działalności bankowej oraz inne ustawy federalne¹⁹².

Ważnym źródłem prawa bankowego są także przepisy wydawane przez Centralny Bank Rosji na podstawie upoważnienia ustawy o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji). Są one powszechnie obowiązujące pod warunkiem, że nie pozostają w sprzeczności z federalnymi aktami prawnymi. Przepisy Centralnego Banku Rosji muszą być zarejestrowane w Ministerstwie Sprawiedliwości.

Aby utrzymać stabilność systemu bankowego, Bank Rosji w latach 1992-1995 ustanowił system nadzoru i kontroli banków komercyjnych oraz regulacji i kontroli dewizowej. Jako agent Ministerstwa Finansów zorganizował rządowy rynek papierów wartościowych, znany jako rynek krótkoterminowych państwowych obligacji (ros. *Gosudarstwiennyje Krotkosrocnyje Obligacii*; GKO), i zaczął uczestniczyć w jego działalności. W 1995 r. Bank Rosji zaprzestał udzielania pożyczek na finansowanie federalnego deficytu budżetowego i scentralizowanych pożyczek dla poszczególnych sektorów gospodarki¹⁹³.

Kryzys finansowy i ogólnogospodarczy, który rozpoczął się w Rosji w 1998 r., postawił przed Bankiem Rosji i sektorem banków komercyjnych poważne wyzwania. Z uwagi na poważne skutki kryzysu dla gospodarki rosyjskiej, straty szaco-

¹⁹² Do dnia 31 lipca 2002 r. obowiązywała UFCBFR z 1990 r. w redakcji z dnia 31 lipca 1999 r. (Zbiór ustaw 1995 Nr 18, poz. 1593, Nr 31, poz. 2991), zaś z dniem 1 sierpnia 2002 r. weszła w życie Ustawa federalna z dnia 27 czerwca 2002 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracii] N 86-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2002 N 28, st. 2790; Ustawa federalna z dnia 3 lutego 1996 r. o wniesieniu zmian i uzupełnień do ustawy z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej [Fiedieralnyj zakon ot 3 fiewralia o wniesienii izmienenij i dopolnienij w zakon RSFSR o bankach i bankowskoj diejatel'nosti w RSFSR] N 17-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 6, st. 492.

¹⁹³ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 1.08.2019).

wane na 17-20% produktu krajowego brutto (PKB) oraz upadłość ponad 200 rosyjskich banków Bank Rosji podjął kroki w kierunku restrukturyzacji systemu bankowego w celu poprawy wyników banków komercyjnych i zwiększenia ich płynności. Aby przezwyciężyć konsekwencje kryzysu finansowego, niewypłacalne banki zostały usunięte z rynku usług bankowych z zastosowaniem procedur ustanowionych przez obowiązujące prawo¹⁹⁴. Istotne znaczenie dla odbudowy sektora bankowego miało utworzenie Agencji Restrukturyzacji Instytucji Kredytowych i Międzyresortowego Komitetu Koordynacyjnego do spraw Rozwoju Sektora Bankowego w Rosji. Dzięki skutecznym środkom wdrożonym przez te jednostki rosyjski sektor bankowy w połowie 2001 r. przezwyciężył skutki kryzysu¹⁹⁵.

Polityka pieniężna Banku Rosji po 1998 r. została zaplanowana tak, aby utrzymać stabilność finansową i stworzyć warunki sprzyjające trwałemu wzrostowi gospodarczemu. Bank Rosji natychmiast reagował na każdą zmianę realnego popytu na pieniądź i podejmował kroki w celu stymulowania dodatniej dynamiki gospodarczej, obniżenia stóp procentowych, osłabienia oczekiwań inflacyjnych i spowolnienia inflacji. W rezultacie rubel zyskał na wartościach realnych, a stabilność rynku finansowego wzrosła. Ze względu na zrównoważoną politykę monetarną i kursową prowadzoną przez Bank Rosji wzrosły międzynarodowe rezerwy i nie wystąpiły gwałtowne wahania kursu walutowego.

Ważnym celem Banku Rosji na początku XXI w. stało się uporządkowanie systemu rozliczeń pieniężnych. Wysiłki banku w zakresie porządkowania systemu płatności zmierzały do zwiększenia jego niezawodności i wydajności w celu zapewnienia stabilności finansowej oraz gospodarczej. Aby zmaksymalizować przejrzystość rosyjskiego systemu płatności, Bank Rosji wprowadził raporty dotyczące płatności dokonywanych przez instytucje kredytowe i własne oddziały regionalne, które uwzględniały międzynarodowe doświadczenia, metodologię i praktykę nadzoru nad systemami płatności.

W 2003 r. Bank Rosji uruchomił projekt mający na celu poprawę nadzoru bankowego i sprawozdawczości ostrożnościowej przez wykorzystanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)¹⁹⁶. Operacja ta przewidywała wdrożenie środków zapewniających zwiększenie wiarygodności rachunkowości i sprawozdawczości banków, podniesienie wymagań dotyczących treści, ilości i częstotliwości publikowania informacji oraz wprowadzenie standardów rachunkowości i sprawozdawczości zgodnych z dobrymi praktykami międzynarodowymi. Nadto Bank Rosji oczekiwał ujawnienia informacji o rzeczywistych właścicielach akcji i udziałów organizacji kredytowych, sprawowania kontroli nad

¹⁹⁴ Tamże.

¹⁹⁵ Portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/press/pr/?file=990316_0943_mkk-r.htm (dostęp: 18.08.2019).

¹⁹⁶ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 1.08.2019).

ich sytuacją finansową i podniesienia wymagań wobec menedżerów organizacji kredytowych i ich reputacji biznesowej¹⁹⁷.

Kilka lat przed światowym kryzysem 2008 r. Bank Rosji dostrzegał rysujące się zagrożenia dla rozwoju rosyjskiego systemu bankowego, które potem wywołały kryzys na międzynarodowym rynku finansowym. Była to wysoka dynamika cen niektórych aktywów finansowych i sytuacja cenowa na rynku nieruchomości. Praktyka udzielania pożyczek podmiotom powiązanim doprowadziła do wysokiej koncentracji ryzyka w niektórych bankach, zmuszając Bank Rosji do ulepszenia metod regulacji i nadzoru bankowego przez położenie większego nacisku na nadzór merytoryczny (zorientowany na ryzyko). W związku ze wzrostem liczby organizacji kredytowych udzielających pożyczek i kredytów hipotecznych w 2003 r. Bank Rosji nakazał bankom komercyjnym opracowywanie procedury udzielania i prezentacji danych o przeterminowanych kredytach mieszkaniowych. W dalszej kolejności uchwalono ustawę federalną o hipotecznych papierach wartościowych¹⁹⁸. Banki, które zapewniły przestrzeganie wymogów dotyczących ochrony interesów inwestorów, otrzymały legalną możliwość refinansowania swoich roszczeń z tytułu kredytów hipotecznych przez emisję hipotecznych papierów wartościowych.

Kolejnym problemem, przed którym stanął Bank Rosji na początku XXI w., była fikcyjna kapitalizacja banków komercyjnych. W związku z koniecznością spełnienia wymagań kapitałowych wynikających z regulacji prawnych banki komercyjne sztucznie zawyżały wysokość kapitałów własnych, nie tworząc rezerw celowych na kredyty niespłacane w terminie. Aby uniemożliwić bankom stosowanie wszelkiego rodzaju zabiegów kreatywnej rachunkowości, mających na celu sztuczną przecenę lub niedoszacowanie wymaganych wskaźników, Bank Rosji w 2004 r. wydał szereg przepisów w sprawie procedury tworzenia rezerw na straty kredytowe przez instytucje kredytowe oraz wymagane wskaźniki sytuacji finansowej banków.

Zgodnie z ustawą o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) oraz ustawą o hipotecznych papierach wartościowych Bank Rosji określił wymagania dla organizacji kredytowych emitujących obligacje zabezpieczone hipoteką, które wyznaczyły zasady obliczania i wartości wskaźników dla banków emitujących papiery wartościowe zabezpieczone hipoteką.

W dniu 24 grudnia 2003 r. przyjęto ustawę federalną o ubezpieczeniu wkładów osób fizycznych w bankach Federacji Rosyjskiej¹⁹⁹. Określiła ona ramy

¹⁹⁷ Tamże.

¹⁹⁸ Ustawa federalna z dnia 11 listopada 2003 r. o hipotecznych papierach wartościowych [Fiedieralnyj zakon ob ipotecznych ciennych bumagach] N 152-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 46, st. 4448.

¹⁹⁹ Ustawa federalna z dnia 24 grudnia 2003 r. o ubezpieczeniu wkładów osób fizycznych w bankach Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o strachowanii wkładow w bankach Rossijskoj Fiediera-

prawne, finansowe i organizacyjne obowiązkowego systemu ubezpieczeń depozytów osobistych, a także uprawnienia, procedurę utworzenia i działania instytucji wdrażającej obowiązkowe funkcje ubezpieczenia depozytów oraz ustanowiła procedurę wypłaty rekompensaty depozytowej. Obecnie większość banków uczestniczy w systemie ubezpieczeń depozytów, aczkolwiek przynależność do systemu gwarancji depozytów nie jest obowiązkowa. Według informacji Banku Rosji gwarancjami objętych jest prawie 100% wszystkich depozytów osób fizycznych złożonych w rosyjskich bankach²⁰⁰. Maksymalna kwota gwarancji w okresie 2003-2018 wzrosła 14-krotnie – ze 100 tys. rubli w 2003 r. (ok. 2700 euro) do 1,4 mln rubli (równowartość ok. 19 tys. euro) w 2018 r. W przypadku kwoty wyższej niż 1,4 mln rubli deponent ma szansę odzyskać nadwyżkę depozytu z masy upadłości banku²⁰¹.

W 2008 r. w związku z kryzysem finansowym rozpoczynającym się w Stanach Zjednoczonych i ostrym brakiem płynności na międzynarodowych rynkach finansowych zmieniły się warunki prowadzenia rosyjskiej polityki pieniężnej. Bank Rosji zwiększył wolumen refinansowania banków komercyjnych, opracował mechanizm aukcyjny w celu ulokowania wolnych środków z budżetu federalnego na depozyty bankowe. Jednocześnie dla znacznego obniżenia inflacji bank ten aktywnie korzystał z dostępnych instrumentów polityki pieniężnej: stóp procentowych, rezerw obowiązkowych i kształtowania kursu rubla. We wrześniu 2008 r. w wyniku zaostrzenia światowego kryzysu finansowego sytuacja w rosyjskiej gospodarce zmieniła się dramatycznie. Gwałtowny spadek światowych cen ropy i innych towarów eksportowanych przez Rosję doprowadził do pogorszenia bilansu płatniczego kraju. Jesienią rozpoczął się silny odpływ kapitału prywatnego, któremu towarzyszył znaczny spadek cen akcji na rosyjskich giełdach. Rodzime firmy i banki zostały odcięte od zagranicznych źródeł finansowania. Dodatkowo nastąpił gwałtowny odpływ depozytów gospodarstw domowych w warunkach niemożności uzyskania przez banki rosyjskie kredytów za granicą oraz w ograniczeniach pozyskania finansowania na rynku pożyczek międzybankowych. Płynność organizacji kredytowych pogorszyła się, niektóre banki zaczęły opóźniać płatności i wypłatę depozytów klientom. W październiku 2008 r. odpływ depozytów gospodarstw domowych z banków osiągnął apogeum. Rozpoczął się wzrost przeterminowanych kredytów, nastąpiła stagnacja akcji kredytowej banków w sektorze realnym i ludności. W wyniku rosnącej nieufności między bankami gwałtownie spadła liczba operacji udzielania pożyczek międzybankowych. W tym czasie Bank Rosji skiero-

cyi] N 177-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 52, st. 5029 (dalej w przypisach: UFUWOF).

²⁰⁰ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 1.08.2019).

²⁰¹ D. Banaś, *Depozyty osób fizycznych oraz system ich finansowania w rosyjskim systemie bankowym*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na Rynku Usług Finansowych” 4(2018) nr 30, s. 71-72.

wał swoje główne wysiłki na rzecz zapobiegania masowemu bankructwom banków rosyjskich²⁰².

W celu poprawy płynności banków wielokrotnie podejmowano decyzję o obniżeniu wymaganych wskaźników rezerw oraz rozbudowaniu listy aktywów akceptowanych przez Bank Rosji jako zastaw w przypadku znacznego rozszerzenia refinansowania banków. W 2009 r. stopa refinansowania Banku Rosji i inne stopy operacji banku wobec organizacji kredytowych zostały obniżone. Tylko od dnia 24 kwietnia 2009 r. do końca tego roku stopa refinansowania Banku Rosji została obniżona z 13% do 8,75%. Utworzono tymczasowy mechanizm utrzymania rynku międzybankowego, który przewidywał rekompensatę przez Bank Rosji do 90% strat poniesionych przez banki wierzycieli w pożyczkach międzybankowych dla banków, których licencje zostały cofnięte. Aby szybko i na dużą skalę uzupełnić płynność systemu bankowego w walucie krajowej (w rublach), Bank Rosji opracował mechanizm udzielania organizacjom kredytowym pożyczek „niezabezpieczonych”²⁰³. Jednym ze sposobów na zwiększenie kapitału banków było udzielenie im pożyczek podporządkowanych z funduszy państwowych. Nadto opracowano mechanizm nabywania przez państwo uprzywilejowanych akcji banków potrzebujących uzupełnienia kapitału ze spłatą specjalnych obligacji pożyczki federalnej.

Po 2008 r. Bank Rosji przy współudziale Agencji Ubezpieczeń Depozytów przeprowadził udaną restrukturyzację niestabilnych finansowo banków. W większości przypadków reorganizacja i cofnięcie licencji dużym i średnim bankom następowało w konsekwencji nieprawidłowości w zakresie kredytowania przez te banki pożyczek ich właścicieli. Bank Rosji udzielał kredytów na warunkach preferencyjnych dużym bankom stabilnym finansowo w przypadku ich gotowości do nabycia pakietu kontrolnego w banku problemowym za symboliczną kwotę i reorganizacji go kosztem otrzymanych środków. W wyniku podjętych działań wygasł kryzys płynności sektora bankowego, zapobiegając masowemu bankructwom. Sytuacja banków ustabilizowała się.

W 2010 r. wraz z pokryzysową poprawą sytuacji w sektorze bankowym Bank Rosji stopniowo wycofywał specjalne mechanizmy antykryzysowe. Do końca tego roku udzielanie niezabezpieczonych pożyczek przez bank zostało całkowicie wstrzymane. W dalszym jednak ciągu stan makroekonomiczny kraju i sektora banków komercyjnych nie sprzyjał wzrostowi gospodarczemu. W 1. połowie 2010 r. przy obniżającej się inflacji, niskim łącznym popycie na towary i usługi oraz powolnym wzroście akcji kredytowej Bank Rosji 4-krotnie podejmował de-

²⁰² Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 18.08.2019).

²⁰³ Tamże.

czynję o obniżeniu stóp procentowych. Przez pierwsze 5 miesięcy 2010 r. stopa refinansowania została zmniejszona z 8,75% do 7,75%²⁰⁴.

Na kolejnym etapie rozwoju (2009-2015) Rząd Federacji Rosyjskiej i Bank Rosji zwracali większą uwagę na skuteczniejsze pozycjonowanie rosyjskiego sektora bankowego na międzynarodowych rynkach finansowych²⁰⁵.

5.2. Zasady organizacji Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji)

Od 1990 r. Bank Rosji posiada dominującą pozycję w rosyjskim systemie bankowym, jest instytucją państwową, przed którą stawiane są cele istotne dla całej gospodarki i systemu bankowego. Został on wyposażony w odpowiednie kompetencje w sferze kierowania systemem bankowym. Działalność Centralnego Banku Rosji w latach 90. XX w. podlegała wielu krytycznym ocenom z uwagi na kryzys rosyjskiego systemu bankowego, począwszy od 1993 r. po najsilniejszy kryzys w 1998 r.²⁰⁶

Zasadniczym aktem prawnym określającym cele i funkcje oraz organizację i pozycję banku centralnego w systemie finansowym i gospodarce Rosji jest ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji)²⁰⁷. Określa ona prawne podstawy działalności Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej, jego status, zadania, funkcje, kompetencje oraz zasady organizacji i działalności, które wynikają z Konstytucji Federacji Rosyjskiej oraz innych aktów prawnych Federacji Rosyjskiej²⁰⁸.

Ustawodawstwo regulujące działalność Centralnego Banku Rosji podlega ciągłej ewolucji. Obowiązująca do dnia 31 lipca 2002 r. ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) z dnia 26 kwietnia 1995 r. była poprzedzona wcześniejszym aktem prawnym pod tą samą nazwą (z dnia 2 grudnia 1990 r.), który w następstwie procesów zachodzących w systemie bankowym wymagał radykalnych zmian²⁰⁹. Jako odpowiedź na dokonującą się transformację systemu

²⁰⁴ Tamże.

²⁰⁵ Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/ (dostęp: 1.08.2019).

²⁰⁶ S.A. Gołubiew, *Roł' centralnego banku Rossijskiej Fiedieracyi w riegulowaniu bankowskiej si-stiemy strany*, Moskwa 2000, s. 40.

²⁰⁷ UFCBFR z 2002 r. została przyjęta przez Dumę Państwową. Dnia 10 lipca 2002 r. podpisał ją prezydent W. Putin; weszła w życie z dniem 31 lipca 2002 r. (N 86-FZ).

²⁰⁸ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 53-61.

²⁰⁹ Ustawa federalna z dnia 26 kwietnia 1995 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskiej Fiedieracyi] N 65-FZ s izm., Sobranije zakonodatielstwa Rossijskiej Fiedieracyi 1995 N 18, st. 1593.

bankowego w Rosji i w jego otoczeniu, powstał akt prawny z 1995 r. rozszerzony i uzupełniony w porównaniu do ustawy z 1990 r. W miarę upływu czasu i po licznych nowelizacjach został on zastąpiony ustawą z dnia 27 czerwca 2002 r. pod taką samą nazwą²¹⁰.

Zmiany ustawodawstwa z zakresu bankowości centralnej w Rosji miały na celu dostosowanie go do warunków rynkowych i procesów dokonujących się w gospodarce. Wynikało to z konieczności dostosowania tego segmentu bankowości do standardów międzynarodowych²¹¹. Działalność i polityka pieniężna Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej zostały ostro skrytykowane po kryzysie bankowym 1998 r., gdy jego reakcja na narastające problemy rosyjskiego systemu bankowego była opóźniona i częściowo nieskuteczna²¹².

W ustawie o Centralnym Banku Rosji szczegółowo opisane są: jego status prawny, zasady organizacji, struktura organizacyjna, główne zadania i funkcje, skład i procedura powoływania kierownictwa, relacje banku i organów władzy państwowej, zasady organizacji obrotu gotówkowego i bezgotówkowego, instrumenty polityki pieniężno-kredytowej, wykaz operacji Banku Rosji, główne zasady i sposoby realizacji regulacji i nadzoru bankowego, tryb wprowadzania w życie aktów prawnych wydawanych przez Bank Rosji, audyt Banku Rosji oraz prawa i obowiązki jego pracowników.

Ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) składa się z 16 rozdziałów i 99 artykułów. Rozdział 1 ustawy zawiera ogólne pojęcia wstępne, główne cele, funkcje i kwestię podporządkowania Dumie Państwowej, prawo stanowienia aktów prawnych, udział w kapitałach właścicielskich organizacji kredytowych. Rozdział 2 koncentruje się na kapitale i zysku banku. Kapitał założycielski Centralnego Banku Rosji nie został określony, zaś wygospodarowany w rezultacie wykonywanych operacji zysk ma być wydatkowany na realizację funkcji banku wyszczególnionych w rozdziale 4 ustawy²¹³. W rozdziale 3 zaprezentowano Narodową Radę Bankową i inne organy banku oraz ich prawa i obowiązki (art. 12-20). Rozdział 4 określa zależności Centralnego Banku Rosji i organów władzy państwowej i samorządowej oraz zakres współpracy z rządem. Ważną częścią tego rozdziału są rozstrzygnięcia w kwestii udziału banku w finansowaniu deficytu budżetowego państwa. Rozdział 5 zawiera opis sprawozdawczości Banku Rosji oraz porządek przedstawiania i zakres informacji prezentowanych Dumie Państwowej w rocznym raporcie z działalności banku. Rozdział 6 dotyczy organizacji rozliczeń

²¹⁰ UFCBFR z 2002 r.

²¹¹ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

²¹² S.A. Gołubiew, *Rol centralnego banku...*, s. 40; zob. także H. Żukowska, *Kraje przechodzące transformację systemową – Rosja*, w: *Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania*, red. M. Iwanicz-Drozdowska, Warszawa 2002, s. 143-146.

²¹³ W UFCBFR z 1995 r. kapitał własny Centralnego Banku Rosji został określony w wysokości 3 mld rubli.

pieniężnych w Federacji Rosyjskiej oraz wskazania na monopol Centralnego Banku Rosji w zakresie emisji pieniądza.

Rozdział 7 poświęcono polityce pieniężno-kredytowej, natomiast w rozdziale 8 zawarto charakterystykę operacji prowadzonych przez bank centralny. W rozdziale 9 omówiono charakter działalności międzynarodowej i zagranicznej Centralnego Banku Rosji. Rozdział 10 określa pełnomocnictwa banku w zakresie regulacji i nadzoru bankowego, wskazuje też system norm ekonomicznych (ostrożnościowych) obowiązujących banki i sankcje za ich nieprzestrzeganie. W rozdziale 11 przedstawione są relacje między Centralnym Bankiem Rosji a organizacjami kredytowymi Federacji Rosyjskiej. Rozdział 12 reguluje organizację rozliczeń pieniężnych, gdyż Bank Rosji wskazany jest jako organ koordynujący, licencjonujący i regulujący organizację systemu rozliczeniowego w Federacji Rosyjskiej. Rozdział 13 zawiera zasady organizacji Banku Rosji. W art. 87 wyartykułowano, że „Centralny Bank Rosji może zostać zlikwidowany wyłącznie w drodze specjalnej ustawy federalnej wprowadzającej poprawkę do Konstytucji Federacji Rosyjskiej”. W rozdziale 14 nakreślono zadania i obowiązki pracowników banku, natomiast w rozdziale 15 opisano zasady audytu Centralnego Banku Rosji. W rozdziale 16 zawarto przepisy końcowe i zmiany w innych regulacjach wywołane ustawą o Banku Rosji.

Bank Rosji jest osobą prawną. Siedziba centralnych jego organów mieści się w Moskwie²¹⁴. Jest on bankiem państwowym, a jego majątek stanowi własność Federacji Rosyjskiej znajdujący się tylko w dyspozycji Banku Rosji. Zgodnie z zadaniami i w sposób określony przez przepisy prawne omawianej ustawy Bank Rosji może korzystać i dysponować majątkiem, włączając w to rezerwy walut i złota monetarnego. Jakikolwiek obciążanie zobowiązaniami lub konfiskata tego majątku bez zgody Banku Rosji są niedopuszczalne, jeśli nie jest to określone ustawą o Centralnym Banku Rosji²¹⁵.

5.3. Główne cele, zadania i funkcje Banku Rosji²¹⁶

Bank centralny, wykonując swoje funkcje, zmierza do osiągnięcia określonych celów ekonomicznych i społecznych. Są one zapisane w ustawach regulujących ich działalność. Najczęściej wymieniane cele to: utrzymanie równowagi pieniężnej (walutowej), popieranie wzrostu gospodarczego i dobrobytu społeczeństwa oraz dążenie do pełnego zatrudnienia i zapewnienia dochodów społeczeństwa. Ana-

²¹⁴ Art. 1 UFCBFR z 2002 r.

²¹⁵ Art. 2 UFCBFR z 2002 r.

²¹⁶ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

liza działalności banków centralnych pokazuje, iż nie jest możliwa jednoczesna realizacja wszystkich wspomnianych celów. Musi być wybrany cel priorytetowy, a następnie poboczne. Powinna być określona hierarchia celów w zależności od najpilniejszych potrzeb gospodarki. Troska o stabilność waluty krajowej i niski poziom inflacji to dominujący cel wielu banków centralnych²¹⁷.

Wśród ustawowych celów Banku Rosji wyróżnia się: ochronę i zabezpieczenie stabilności waluty krajowej, rozwój i umacnianie rosyjskiego systemu bankowego, zabezpieczenie skutecznego i nieprzerwanego funkcjonowania systemu rozliczeń pieniężnych²¹⁸.

Konfrontacja formuły celów banku centralnego zapisanych w Konstytucji Federacji Rosyjskiej i ustawie o Centralnym Banku Rosji pokazuje pewną niekonsekwencję. W Konstytucji nie określa się celu, lecz funkcję banku centralnego, którą jest ochrona i zabezpieczenie stabilności rubla, natomiast w ustawie mówi się o 3 celach banku centralnego. To, co w Konstytucji określone jest funkcją, w ustawie nazywa się celem, uzupełnionym o 2 dodatkowe, równorzędne cele.

Realizacja celu ochrony i zabezpieczenia stabilności rubla oznacza konieczność prowadzenia niezależnej polityki pieniężno-kredytowej skierowanej na zwalczanie inflacji oraz regulowanie obrotu pieniężnego ustawowymi instrumentami polityki pieniężno-kredytowej. Do realizacji tego celu bank centralny winien posiadać konieczne instrumenty (narzędzia polityki pieniężnej). W bankowości krajów wysokorozwiniętych cele banków centralnych formułowane są nieco odmiennie. Celem Banku Anglii jest większa efektywność polityki pieniężnej, czuwanie nad stabilnością cen i wspieranie rządu z uwzględnieniem celu głównego. Bankowi Japonii postawiono kilka celów, m.in. podtrzymywania stabilności obrotu pieniężnego i optymalnych stosunków kredytowych oraz utrzymywania stabilnego rozwoju gospodarki krajowej. Cele banków centralnych formułowane jako zapewnienie stabilności (cen, obrotu pieniężnego, waluty) są drogą (etapem) do osiągnięcia celów makroekonomicznych takich jak stabilizacja gospodarki narodowej lub stabilność polityczna kraju²¹⁹.

W każdym kraju istotną rolę odgrywa rozwój i umacnianie systemu bankowego. Zakres podmiotowy systemu bankowego określa ustawa o bankach i działalności bankowej²²⁰. System bankowy Federacji Rosyjskiej to Bank Rosji, organizacje kredytowe, oddziały i przedstawicielstwa banków zagranicznych oraz pozostałe instytucje i regulacje bankowości. Państwowe zarządzanie rozwojem

²¹⁷ H. Gronkiewicz-Waltz, *Bank Centralny. Od gospodarki planowej do rynkowej. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 1994, s. 25.

²¹⁸ Art. 3 UFCBFR z 2002 r.

²¹⁹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu zakonu ot 10 iju-lia 2002 goda N 86-F3 o Centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi (Bankie Rossiji)*. Akademija narodno-go choziajstwa pri Prawitelstwie Rossijskoj Fiedieracyi, Moskwa 2003, s. 19.

²²⁰ Art.2 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

systemu bankowego winno zabezpieczać dostęp do usług bankowych na poziomie swego rodzaju standardów socjalnych (minimum koniecznego zakresu usług bankowych) i zabezpieczenia dostępu do usług bankowych (minimalna liczba placówek bankowych na danym terytorium, poniżej której nie jest możliwe bezproblemowe realizowanie płatności przez osoby fizyczne i przedsiębiorstwa). Dla kraju o tak dużej gospodarce, skomplikowanym podziale administracyjnym, prowadzącego intensywną transformację systemu bankowego oraz całej gospodarki do warunków rynkowych, trudno przecenić wartość prawidłowego określenia celów, zadań i odpowiedzialności banku centralnego w zakresie stabilizacji systemu bankowego.

Celem Banku Rosji jest także zabezpieczenie skutecznego i nieprzerwanego funkcjonowania systemu rozliczeń pieniężnych, które wiążą wszystkie podmioty istniejące w gospodarce. Bez sprawnego systemu rozliczeń pieniężnych gospodarka nie może sprawnie działać, a podmioty gospodarcze nie mogą pomyślnie realizować swoich celów. Bank centralny musi zbudować efektywny system rozliczeń pieniężnych w gospodarce, czuwać nad jego bezkolizyjnym funkcjonowaniem, powinien narzucać konieczne warunki pracy takiego systemu, ustalać konieczne zasady jego bezpieczeństwa, doskonalić formy i tryb rozliczeń gotówkowych i bezgotówkowych. Cel ten był szczególnie istotny w warunkach gospodarki rosyjskiej końca XX w., gdzie ciągle jeszcze znaczna część transakcji realizowana była w formie towarowej i rozliczana gotówką. Bank centralny winien zabezpieczać sprawność działania systemu rozliczeń pieniężnych, porządkować pojawiające się nieprawidłowości, opracować procedury na wypadek systemowych zakłóceń (poważnych awarii) w przebiegu rozliczeń²²¹.

Wszystkie wyróżnione cele Centralnego Banku Rosji winny być realizowane na zasadach niekomercyjnych, gdyż wyznacznikiem tego banku nie jest osiągnięcie zysku z działalności, co wyraźnie zaznaczono w art. 3 ustawy, łącznie z trzema wyszczególnionymi tam głównymi celami. Jakkolwiek celem Banku Rosji nie jest osiągnięcie zysku, to występując jako strona transakcji realizowanych na rynku pieniężnym, może wygospodarować zysk, z którego 50% przekazywane jest do budżetu federalnego, zaś 50% znajduje się w dyspozycji banku centralnego z przeznaczeniem na realizację zadań Centralnego Banku Rosji, w tym tworzenie jego funduszy, do czego na mocy ustawy jest zobowiązany²²².

Bank Rosji jest jednostką samofinansującą się i wydatki pokrywa ze swoich przychodów. Środki pieniężne pochodzące z emisji znaków pieniężnych nie są dochodem Banku Rosji²²³.

²²¹ Szerzej na ten temat w części poświęconej systemowi płatniczemu Rosji.

²²² Na przykład w Stanach Zjednoczonych bank centralny odprowadza do budżetu 90% wygospodarowanego zysku, zob. W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskie operacje...*, s. 117.

²²³ Art. 46 UFCBFR z 2002 r.

Zysk Banku Rosji jest definiowany jako różnica pomiędzy wielkością dochodów (wyszczególnionych w art. 46 ustawy o Centralnym Banku Rosji) z realizowanych operacji bankowych i dochodów z udziału w kapitałach innych organizacji kredytowych oraz wydatków, które są związane z realizacją przez Bank Rosji jego funkcji²²⁴.

Obowiązek realizacji celów Banku Rosji wymaga wypełniania przez niego określonych funkcji. Zadaniem banku jest realizacja celów wskazanych w ustawie, natomiast funkcje określają sposoby realizacji celów Centralnego Banku Rosji²²⁵. Funkcje banku centralnego w gospodarce rynkowej w różnych okresach ewoluują, co wynika z faktu ciągłego rozwoju systemów bankowych i zmian w otoczeniu zewnętrznym.

Klasyfikacja funkcji banków centralnych przedstawiona w literaturze przedmiotu dokonywana jest na podstawie różnych kryteriów. Wśród najczęściej pełnionych funkcji wyróżnia się: emisyjną, banku banków i banku państwa. Zdaniem W. Baki bank centralny wypełnia funkcję: emisyjną, kształtowania i realizowania polityki pieniężnej, zarządzania rezerwami dewizowymi i współdziałania w kształtowaniu polityki dewizowej państwa (niekiedy kształtowania kursu walutowego), określania form i zasad rozliczeń pieniężnych, zapewniania bezpieczeństwa i płynności systemu płatniczego i rozrachunków międzybankowych, kształtowania warunków rozsądnego gospodarowania przez banki powierzonymi środkami jako podstawowej przesłanki bezpieczeństwa i stabilności systemu finansowego przez odpowiednie działania regulacyjne oraz nadzór bankowy, wykonywania usług na rzecz rządu i jego instytucji²²⁶.

W zależności od kierunków działalności Banku Rosji Ł.G. Jefimowa wyróżnia funkcję działalności gospodarczej i funkcję administracyjną. W dalszej kolejności funkcje: organizacyjną (organizacja i zarządzanie obrotem pieniężnym) i ochrony obrotu pieniędzmi ludności, interesów deponentów i innych kredytodawców banków komercyjnych²²⁷. Według W.P. Poliakowa i Ł.A. Moskowkinej funkcje banków centralnych mogą być klasyfikowane jako podstawowe (regulacyjne, kontrolne, usługowe), bez których niemożliwe jest wykonywanie głównego zadania banku centralnego, oraz uzupełniające²²⁸. Inni autorzy wyróżniają następujące funkcje Centralnego Banku Rosji: opracowywanie i realizowanie polityki pieniężno-kredytowej skierowanej na ochronę stabilności krajowej jednostki monetarnej przy pomocy określonych instrumentów (rezerwy obowiązkowe, operacje z papierami wartościowymi, refinansowanie banków); funkcja banku banków; regulowanie i kontrolowanie walutowe; obsługiwanie długu publicznego; zarządzanie rezerwa-

²²⁴ Art. 11 UFCBFR z 2002 r.

²²⁵ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacja...*, t. 2, s. 61-65.

²²⁶ W. Baka, *Bankowość centralna...*, s. 33-35.

²²⁷ Ł.G. Jefimowa, *Bankowskoje prawo. Uczebnoje posobije*, Moskwa 1994, s. 7-8.

²²⁸ W.P. Poliakow, Ł.A. Moskowkina, *Struktura i funkcii centralnych bankow, zarubieźnyj opyt. Uczebnoje posobije*, Moskwa 1996, s. 36.

mi walutowymi; zabezpieczanie stabilności systemu bankowego przez sprawowanie nadzoru bankowego i regulowanie działalności banków komercyjnych przez system prawa bankowego i ustanawianie obowiązkowych norm ostrożnościowych²²⁹.

Inni autorzy rosyjskiej literatury przedmiotu, w odniesieniu do ekonomicznych funkcji banku centralnego, wskazują na:

- a) niezależność w tworzeniu i prowadzeniu polityki pieniężno-kredytowej;
- b) precyzyjne rozgraniczenie systemu finansów publicznych i bankowego oraz ograniczenie możliwości wykorzystywania środków finansowych banku centralnego na potrzeby budżetu państwa;
- c) samofinansowanie banku centralnego, które wiąże się z tym, że własne wydatki winien on pokrywać z własnych przychodów;
- d) samodzielność Centralnego Banku Rosji jako podmiotu gospodarczego;
- e) odpowiedzialność za rezultaty działalności – bank centralny ponosi pełną odpowiedzialność za przyjęte na siebie zobowiązania, stan sfery pieniężno-kredytowej państwa, poziom inflacji i kursu walutowego;
- f) zainteresowanie rezultatami działalności – bank centralny sporządza sprawozdania finansowe, dokonuje ich rewizji, może także wygospodarować zysk z działalności²³⁰.

W wielu krajach na przełomie XX i XXI w. bezpośrednie finansowanie rządu przez bank centralny nie jest możliwe (Stany Zjednoczone, Kanada, Japonia, Anglia, Szwecja, Szwajcaria), w innych jest prawnie ograniczone do określonych rozmiarów (Niemcy, Francja, Holandia). W Rosji bank centralny także nie miał prawa udzielać rządowi kredytów na finansowanie deficytu budżetowego oraz nabywać rządowych papierów wartościowych na pierwotnym rynku, z wyjątkiem sytuacji, kiedy taki obowiązek zostaje zapisany w ustawie budżetowej.

Samodzielność Centralnego Banku Rosji jako podmiotu gospodarczego polega na możliwości autonomicznego rozdysponowania wygospodarowanego zysku (50%), samookreśleniu wysokości wynagrodzeń pracowników, opracowywaniu aktów prawnych, rozporządzaniu swoim majątkiem. Bank ten posiada niezależność w zakresie wyboru form i metod regulacji pieniężno-kredytowej.

Zdaniem Golikowej i Chochlenkowej można wyodrębnić jeszcze inne funkcje banku centralnego: prowadzenie jednolitej państwowej polityki pieniężno-kredytowej, posiadanie wyłącznego prawa emisji pieniądza gotówkowego i organizowanie jego obrotu, obsługiwanie systemu płatności i rozliczeń, realizowanie systemu refinansowania, prowadzenie regulacji i nadzoru bankowego, regulowanie i kontrolowanie walutowe, agenta rządu, analizowanie sytuacji makroekonomicznej i prognozowanie rozwoju kraju²³¹.

²²⁹ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operaczi...*, s. 117.

²³⁰ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 65-68.

²³¹ Tamże, s. 61-65.

Według ustawy o Centralnym Banku Rosji realizuje on poniższe funkcje²³².

We współpracy z Rządem Federacji Rosyjskiej opracowuje i realizuje jednolitą politykę pieniężno-kredytową państwa; funkcja ta stanowi jedną z ważniejszych funkcji banku centralnego. Do jej wypełnienia Centralny Bank Rosji może stosować określone instrumenty, takie jak stopy procentowe, rezerwy obowiązkowe, operacje otwartego rynku, operacje refinansowania banków, regulacje walutowe, zarządzanie rezerwami dewizowymi państwa, określanie wielkości zmian agregatów pieniężnych, bezpośrednie ograniczenia ilościowe, operacje depozytowe oraz emisja papierów wartościowych we własnym imieniu²³³.

Polityka pieniężna realizowana jest przez bank centralny w kilku etapach: a) przygotowanie projektu założeń polityki pieniężnej (Rada Dyrektorów Banku Rosji); b) przekazanie projektu założeń polityki pieniężnej Narodowej Radzie Bankowej w celu konsultacji, Prezydentowi Rosji, Rządowi Federacji Rosyjskiej i Dumie Państwowej najpóźniej do dnia 26 sierpnia, zaś zatwierdzone już założenia do dnia 1 grudnia; c) zatwierdzanie przez Dumę Państwową założeń polityki pieniężnej na rok następny nie później niż do momentu uchwalenia ustawy budżetowej; d) ponoszenie odpowiedzialności Rady Dyrektorów Banku Rosji za realizację zatwierdzonych założeń polityki pieniężnej.

W sposób monopolistyczny realizuje emisję pieniędzy gotówkowych i organizuje obrót pieniężny; emisja pieniądza gotówkowego realizowana jest przez Bank Rosji na zasadach wyłączności. Jest to jedna z najstarszych funkcji banków centralnych, w ramach której bank odpowiada za organizację obrotu pieniężnego w gospodarce. Jej wypełnianiu poświęcona jest część 6 ustawy o Centralnym Banku Rosji.

Jest kredytodawcą ostatniej instancji dla instytucji kredytowych, organizuje system refinansowania; w Rosji wspomaganie finansowe banków dokonuje się na rynku kredytów międzybankowych i rynku kredytów Banku Rosji²³⁴. W operacjach na rynku międzybankowym uczestniczą wyłącznie organizacje kredytowe. Jego głównym zadaniem jest zabezpieczenie możliwości regulowania płynności i stabilności systemu bankowego. W rozwiniętych systemach bankowych rynek ten służy regulowaniu krótkoterminowej płynności banków. Kredyty na tym rynku zazwyczaj są stosunkowo drogie, co jest istotą kredytowania w ostatniej instancji.

Rozróżnia się następujące formy udzielanych kredytów: redyskontowe i lombardowe (do 30 dni); w ciągu dnia operacyjnego (odpowiednik kredytu technicznego Narodowego Banku Polskiego) w celu zamknięcia rozliczeń między bankami; *overnight* na 1 dzień roboczy; na poprawę płynności (na okres do 6 miesięcy

²³² Art. 4 UFCBFR z 2002 r.

²³³ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 65-68.

²³⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 25.

lub do roku)²³⁵. Bank Rosji udzielał również bankom kredytów preferencyjnych (o niższym niż rynkowe oprocentowaniu) na finansowanie (obsługę) wybranych dziedzin gospodarki (rolnictwo, dziedziny produkcji eksportowej).

Ustala zasady prowadzenia rozliczeń w Federacji Rosyjskiej; zasady realizacji rozliczeń w Federacji Rosyjskiej regulują przepisy Kodeksu cywilnego²³⁶, ustawa o Centralnym Banku Rosji oraz akty prawne wydawane przez ten bank. Centralny Bank Rosji ustala zasady, formy, terminy i standardy organizacji rozliczeń na terytorium Federacji Rosyjskiej, zarządza też największym systemem rozliczeń w państwie (część 12 ustawy). Wszystkie sfery rozliczeń uregulowane są szczegółowo w procedurach Banku Rosji²³⁷.

Ustala zasady prowadzenia operacji bankowych, których zamknięty katalog zapisany jest w ustawie o bankach i działalności bankowej²³⁸.

Realizuje obsługę rachunków budżetów wszystkich poziomów systemu budżetowego Federacji Rosyjskiej oprócz przypadku, gdy ustawy federalne przewidują inaczej; Bank Rosji zgodnie z Kodeksem budżetowym Federacji Rosyjskiej jest uczestnikiem procesu budżetowego, co oznacza, że wspólnie z rządem przygotowuje do rozpatrzenia przez Dumę Państwową założenia polityki pieniężnej państwa, prowadzi obsługę rachunków budżetów wszystkich poziomów systemu budżetowego Federacji Rosyjskiej, wykonuje funkcję generalnego agenta na rynku rządowych papierów wartościowych²³⁹. Kodeks budżetowy zobowiązuje wszystkie podmioty budżetowe i fundusze pozabudżetowe do przechowywania posiadanych środków pieniężnych na rachunkach w placówkach Banku Rosji²⁴⁰.

Efektywnie zarządza rezerwami Banku Rosji; są to oficjalne zapasy złota i walut zagranicznych stanowiące własność Banku Rosji, jak i Rządu Federacji Rosyjskiej. Rezerwy te mogą być wykorzystywane w celu prowadzenia rozliczeń międzybankowych i innych płatności, finansowania deficytu bilansu płatniczego i stabilizowania kursu walutowego. Częścią rezerw walutowych Federacji Rosyjskiej są zapasy metali i kamieni szlachetnych oraz wyroby z nich tworzące specjalny

²³⁵ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 65-68.

²³⁶ Rozdział 46 Ustawy federalnej z dnia 30 listopada 1994 r., Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Grażdanskij Kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 51-FZ s izm., Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1994 N 32, st. 3301 (dalej w przypisach: KCFR).

²³⁷ *Ukazanije Banka Rossii ot 14.11.2001 N 1050-U* („Więstnik Banka Rossii” 2001 nr 69) porządkuje rozliczenia gotówkowe, określa limity rozliczeń gotówkowych pojedynczych transakcji dokonywanych między przedsiębiorstwami.

²³⁸ Art. 5 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (N 17-FZ), z dnia 31 lipca 1998 r. (N 151-FZ), z dnia 21 marca 2002 r. (N 31-FZ).

²³⁹ Art. 151 i 152 Ustawy federalnej z dnia 31 lipca 1998 r., Kodeks budżetowy Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon Biudżetnyj kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 145-FZ s izm., Sobranije Zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 31, st. 3823.

²⁴⁰ Art. 23 Kodeksu budżetowego.

Państwowy Fundusz Metali i Kamieni Szlachetnych oraz Zapas Złota Federacji Rosyjskiej będący własnością państwa. Wykorzystywany jest on do realizacji polityki państwa, szczególnie jego nadzwyczajnych potrzeb i w sytuacjach ekstremalnych²⁴¹.

Dokonuje rejestracji organizacji kredytowych, wydaje i anuluje licencje dla organizacji kredytowych oraz organizacji prowadzących ich audyt, nadzoruje działalność organizacji kredytowych oraz grup bankowych; funkcja ta sprowadza się do licencjonowania i rejestracji organizacji kredytowych, wydawania i anulowania licencji dla organizacji kredytowych oraz organizacji prowadzących ich audyt, regulacji działalności organizacji kredytowych, ustalania norm nadzorczych i kontroli ich przestrzegania, inspekcji w bankach, organizacji (audytu) badania sytuacji finansowej banków przez ich sprawozdania finansowe, zapobiegania upadłości i bankructwom banków oraz nadzoru nad ich likwidacją, regulacji i kontroli działalności organizacji kredytowych na rynku papierów wartościowych.

Rejestruje emisję papierów wartościowych emitowanych przez organizacje kredytowe; funkcja ta uregulowana jest w szczegółowych przepisach wydawanych przez Bank Rosji²⁴².

Prowadzi wszystkie rodzaje operacji bankowych oraz inne transakcje niezbędne do realizacji podstawowych funkcji Banku Rosji; Centralny Bank Rosji może realizować wiele operacji bankowych zarówno z podmiotami krajowymi, jak i zagranicznymi (instytucjami finansowymi)²⁴³. Ustawa o Centralnym Banku Rosji wyróżnia następujące operacje, które Bank Rosji ma prawo prowadzić z rosyjskimi i zagranicznymi organizacjami kredytowymi oraz Rządem Federacji Rosyjskiej z zamiarem osiągnięcia celów określonych w ustawie:

- a) udzielanie kredytów na okres nie dłuższy niż rok pod zabezpieczenie papierów wartościowych i innych aktywów, jeśli inaczej nie stanowi ustawa budżetowa Federacji Rosyjskiej;
- b) skupowanie i sprzedawanie na otwartym rynku państwowych papierów wartościowych;
- c) skupowanie i sprzedawanie obligacji oraz certyfikatów depozytowych emitowanych przez Bank Rosji;
- d) skupowanie i sprzedawanie waluty obcej, a także dokumentów płatniczych i zobowiązań w walucie obcej wystawionych przez rosyjskie i zagraniczne organizacje kredytowe;

²⁴¹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k fiederalnomu...*, s. 28.

²⁴² *Instrukcija Banka Rossii ot 17.09.1996 N 8-I o prawilah wypuska i registracii ciennyh bumag kreditnymi organizacijami na territorii Rossijskoj Fiedieracyi*, „Wiestnik Banka Rossii” 1998 nr 83 (w redakcji ukazanej Banka Rossii ot 23.11.1998 N 417-U, 20.08.1999 N 628-U, 03.04.2000 N 768-U, 03.04.2000 N 769-U).

²⁴³ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 1, s. 65-69.

- e) skupowanie, przechowywanie i sprzedawanie metali szlachetnych i innych rodzajów wartości dewizowych;
- f) prowadzenie operacji rozliczeniowych, kasowych i depozytowych, przyjmowanie na przechowanie i w zarząd papierów wartościowych i innych wartości;
- g) udzielanie gwarancji i poręczeń;
- h) prowadzenie operacji zabezpieczających przed ryzykiem finansowym;
- i) otwieranie rachunków w rosyjskich i zagranicznych organizacjach kredytowych na terytorium Federacji Rosyjskiej i innych państw;
- j) wystawianie czeków i weksli w dowolnej walucie;
- k) dokonywanie innych operacji bankowych w swoim imieniu zgodnie z tradycją obrotu pieniężnego w międzynarodowej praktyce bankowej²⁴⁴.

Bank Rosji ma prawo prowadzić operacje na zasadach komisowych, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w obowiązującym ustawodawstwie²⁴⁵. Zabezpieczeniem dla kredytów udzielanych przez bank mogą być: złoto i inne cenne metale w sztabach, waluta zagraniczna, weksle w walucie rosyjskiej i zagranicznej, państwowe papiery wartościowe²⁴⁶.

Wykaz weksli i państwowych papierów wartościowych, które nadają się do zabezpieczania kredytów udzielonych przez Bank Rosji, ustala jego Rada Dyrektorów. W przypadkach ustalonych przez Radę jako zabezpieczenie mogą służyć inne wartości, a także gwarancje i poręczenia.

Bank Rosji może prowadzić operacje bankowe związane z obsługą organów władzy państwowej i samorządu lokalnego, ich instytucji i organizacji, państwowych funduszy pozabudżetowych, jednostek wojskowych, żołnierzy, pracowników Banku Rosji, a także innych osób w przypadkach przewidzianych w obowiązującym ustawodawstwie²⁴⁷. Bank Rosji ma także prawo obsługiwać klientów niebędących organizacjami kredytowymi (przedsiębiorcy, osoby fizyczne) w regionach, gdzie nie funkcjonuje żadna organizacja kredytowa²⁴⁸.

Bank Rosji nie ma prawa: a) prowadzić operacji bankowych z osobami prawnymi nieposiadającymi licencji na dokonywanie operacji bankowych oraz osobami fizycznymi, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w art. 48 ustawy o Centralnym Banku Rosji; b) nabywać udziałów (akcji) organizacji kredytowych i innych organizacji, z wyjątkiem przypadków przewidzianych art. 8 i 9 ustawy o Centralnym Banku Rosji; c) prowadzić operacji związanych z nieruchomościami, z wyjątkiem przypadków związanych z zabezpieczeniem działalności Banku Rosji i jego instytucji; d) zajmować się handlem i działalnością produkcyjną, z wyjątkiem przypadków przewidzianych

²⁴⁴ Art. 45 UFCBFR z 2002 r.

²⁴⁵ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo. Konspekt lekcij*, Moskwa 2004, s. 64.

²⁴⁶ Art. 47 UFCBFR z 2002 r.

²⁴⁷ Art. 48 UFCBFR z 2002 r.

²⁴⁸ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 63.

niniejszą ustawą; e) prolongować udzielonych kredytów, z wyjątkiem przypadków, gdy wyrazi na to zgodę Rada Dyrektorów Centralnego Banku Rosji²⁴⁹.

Organizuje i prowadzi regulację i kontrolę walutową w sposób określony w ustawach Federacji Rosyjskiej; funkcja ta polega na licencjonowaniu i kontroli operacji banków z walutami zagranicznymi. Ważnym obszarem działalności Centralnego Banku Rosji w ramach tej funkcji jest także gospodarowanie rezerwami walutowymi i interwencje banku na wewnętrznym rynku walutowym.

Określa zasady realizacji rozliczeń zagranicznych z organizacjami międzynarodowymi, innymi państwami oraz osobami fizycznymi i prawnymi; funkcja ta realizowana jest na mocy podpisywanych przez podmioty dwustronnych umów z Bankiem Rosji.

Ustala zasady rachunkowości i sprawozdawczości dla systemu bankowego Federacji Rosyjskiej²⁵⁰; funkcja ta jest istotna ze względu na: a) potrzebę zapewnienia przejrzystości organizacji kredytowych; b) konieczność ujednoczenia ewidencji oraz wyceny majątku i źródeł finansowania majątku organizacji kredytowych; c) potrzebę dostarczania adekwatnej i zgodnej z rzeczywistością informacji o sytuacji finansowej organizacji kredytowych; d) konieczność przestrzegania przez banki reguł rachunkowości finansowej²⁵¹.

Zasady prowadzenia rachunkowości w organizacjach kredytowych i grupach kapitałowych z udziałem banków oraz sporządzania sprawozdań finansowych regulują przepisy ustawy o bankach i działalności bankowej oraz szczegółowe przepisy wydawane przez Bank Rosji²⁵². Bankowe grupy kapitałowe sporządzają skonsolidowane sprawozdania finansowe na podstawie MSSF.

Ustala i publikuje oficjalne kursy walut obcych; dokonuje się to drogą wydawania odpowiednich przepisów przez Bank Rosji, które obowiązują wszystkie organy władzy federalnej, osoby prawne i fizyczne.

Bierze udział w opracowaniu prognozy bilansu płatniczego Federacji Rosyjskiej oraz organizuje sporządzenie bilansu płatniczego kraju; zgodnie z obowiązującym w Federacji Rosyjskiej prawem Bank Rosji może wprowadzić zakazy lub ograniczenia w wymianie zagranicznej, w tym w stosunku do praw do walut zagranicznych pochodzących z eksportu lub ograniczenia na import. Poza Centralnym Bankiem Rosji na wymianę gospodarczą Rosji z zagranicą za

²⁴⁹ Art. 49 UFCBFR z 2002 r.

²⁵⁰ D.G. Aleksiejewa wyróżnia tylko 14 pierwszych funkcji, podczas gdy w ustawie wlicza się ich 19, zob. D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo. Schiemy i kommentarii*, Moskwa 2003, s. 39.

²⁵¹ Ustawa federalna z dnia 21 listopada 1996 r. o rachunkowości [Fiedieralnyj zakon o buhgalterskom ucziote] N 129-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 48, st. 5369.

²⁵² Dokument Banku Rosji z dnia 18 czerwca 1997 r. uszczegółowił zasady prowadzenia rachunkowości i sprawozdawczości organizacji kredytowych na terytorium Federacji Rosyjskiej, zob. *Prikaz Banka Rossii ot 18.06.1997 N 02-263 s izm.*, „Wiestnik Banka Rossii” 2000 nr 12-13.

pomocą metod ekonomicznych i administracyjnych mogą oddziaływać także Prezydent i Rząd Federacji Rosyjskiej oraz organ władzy federalnej, w którego kompetencjach znajduje się koordynacja i regulacja działalności handlu zagranicznego²⁵³.

Reguluje zasady i warunki działalności giełd walutowych; regulowanie działalności giełd walutowych przez Bank Rosji oznacza udzielanie licencji (także zawieszanie i odbieranie) oraz ustalanie zasad i warunków działalności giełd walutowych.

Prowadzi analizę i prognozuje stan gospodarki Federacji Rosyjskiej całościowo i według regionów, a także publikuje odpowiednie materiały i dane statystyczne; funkcja ta odnosi się do obowiązku sporządzania i analizy sytuacji gospodarczej kraju, badania i prognozowania ważniejszych tendencji w sektorze realnym i innych częściach gospodarki, analizy i prognozowania rozwoju systemu bankowego, badania zróżnicowania regionalnego oraz monitoringu największych przedsiębiorstw. Funkcja ta nabiera większego znaczenia w warunkach stabilizowania sytuacji ekonomicznej w gospodarce.

Realizuje inne funkcje zgodnie z pozostałymi ustawami federalnymi²⁵⁴; wśród funkcji tych wyróżnia się takie obowiązki, jak²⁵⁵:

- a) współpraca z odpowiednimi instytucjami przy realizacji polityki antymonopolowej na rynku usług finansowych i bankowych²⁵⁶;
- b) funkcja generalnego agenta na rynku rządowych papierów wartościowych Federacji Rosyjskiej i obsługa długu publicznego przez Bank Rosji (i jego placówki);
- c) prognozowanie i organizacja produkcji, przewozu i ochrony banknotów oraz monet Federacji Rosyjskiej, tworzenie zapasów gotówki;
- d) ustalanie zasad ochrony, transportu i inkasa pieniędzy gotówkowych;
- e) opracowanie formy graficznej nowych znaków pieniężnych, ustalanie zasad wymiany pieniędzy, niszczenia zużytych banknotów i monet oraz zabezpieczanie znaków pieniężnych;
- f) określanie zasad prowadzenia operacji kasowych.

²⁵³ Najważniejszymi aktami normatywnymi regulującymi kwestie miejsca i zadań Banku Rosji w handlu zagranicznym (i innych form wymiany zagranicznej) Federacji Rosyjskiej są: Ustawa federalna z dnia 13 października 1995 r. o państwowej regulacji handlu zagranicznego [Fiedieralnyj zakon o gosudarstwiennom regulirowanii jwniesznietorgowoj diejatielnosti] N 157-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1995 N 42, st. 3923; Ustawa federalna z dnia 14 kwietnia 1998 r. o sposobach ochrony interesów ekonomicznych Federacji Rosyjskiej przy realizacji handlu zagranicznego [O mierach po zaszcitii ekonomiceskich interiesow RF pri osuszczestwlenii wniesznej torgowli] N 63-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 16, st. 1798.

²⁵⁴ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

²⁵⁵ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj komentarij k fiedieralnomu...*, s. 37.

²⁵⁶ Ustawa federalna z dnia 30 grudnia 2001 r. o ochronie konkurencji na rynku usług finansowych [Fiedieralnyj zakon o zaszcitii konkurencji na rynkie finansowych usług] N 196-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 26, st. 3174.

5.4. Miejsce Banku Rosji w systemie instytucji państwa²⁵⁷

Analiza Statusu Banku Rosji na podstawie Konstytucji Federacji Rosyjskiej i ustawy o Centralnym Banku Rosji pozwala stwierdzić, że z jednej strony jest on elementem systemu instytucji państwowych usytuowanym w sposób umożliwiający samodzielne prowadzenie polityki pieniężnej, z drugiej nie pozwala na wykorzystywanie obowiązku realizacji podstawowych jego celów i funkcji ze szkodą dla interesów państwa i społeczeństwa.

Bank Rosji uczestniczy w opracowaniu założeń jednolitej polityki ekonomicznej Rządu Federacji Rosyjskiej. Prezes banku lub z jego upoważnienia jeden z jego zastępców bierze udział w posiedzeniach Dumy Państwowej przy rozpatrywaniu projektów dotyczących polityki gospodarczej, finansowej, kredytowej i bankowej. Ministrowie finansów i gospodarki lub z ich upoważnienia po jednym z ich zastępców biorą udział w posiedzeniach Rady Dyrektorów z prawem głosu doradczego. Bank Rosji i Rząd Federacji Rosyjskiej informują się nawzajem o planowanych przedsięwzięciach mających znaczenie ogólnopaństwowe, koordynują swoją politykę, odbywają regularne konsultacje. Bank Rosji konsultuje z Ministerstwem Finansów Federacji Rosyjskiej problemy związane z harmonogramem emisji i wykupu rządowych papierów wartościowych, uwzględniając wpływ tych operacji na stan systemu bankowego i realizację celów jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa²⁵⁸.

Bank Rosji składa Dumie Państwowej oraz Prezydentowi Federacji Rosyjskiej informacje o polityce pieniężno-kredytowej w trybie i formie określonej w obowiązującym ustawodawstwie. Kreowanie i realizowanie polityki pieniężnej wymaga, żeby Bank Rosji uczestniczył w prowadzeniu polityki gospodarczej Rządu Federacji Rosyjskiej. Prezes banku lub jeden z jego zastępców uczestniczy w posiedzeniach rządu, poświęconych polityce ekonomicznej, finansowej, kredytowej i bankowej.

Zależności Banku Rosji i władzy ustawodawczej są następujące: a) Bank Rosji podlega Dumie Państwowej Federacji Rosyjskiej; b) spośród 12 członków Narodowej Rady Bankowej 2 osoby wybierane są spośród członków Rady Federacji, a 3 spośród deputowanych Dumy Państwowej; c) zgodnie z Konstytucją Federacji Rosyjskiej wszystkie ustawy federalne dotyczące emisji pieniądza, działalności kredytowej i obrotu walutowego przyjęte przez Dumę Państwową muszą być obowiązkowo zatwierdzone przez Radę Federacji²⁵⁹.

Zależność Banku Rosji od Dumy Państwowej oznacza, że ma ona prawo:

- a) mianować i zwolnić Prezesa Banku Rosji na wniosek Prezydenta Federacji Rosyjskiej;

²⁵⁷ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

²⁵⁸ Art 21 UFCBFR z 2002 r.

²⁵⁹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 39.

- b) mianować i odwoływać członków Rady Dyrektorów Banku Rosji po zaproponowaniu kandydatur przez Prezesa Banku Rosji w uzgodnieniu z Prezydentem Federacji Rosyjskiej;
- c) kierować i odwoływać przedstawicieli Dumy Państwowej do Narodowej Rady Bankowej;
- d) rozpatrywać główne kierunki wspólnej polityki pieniężno-kredytowej Federacji Rosyjskiej;
- e) otrzymywać i akceptować sprawozdanie roczne z działalności Centralnego Banku Rosji;
- f) podejmować decyzję o kontroli działalności Banku Rosji i jego placówek przez Izbę Rozliczeniową po wcześniejszym zaproponowaniu tej kontroli przez Narodową Radę Bankową;
- g) prowadzić obrady parlamentarne dotyczące działalności Banku Rosji z udziałem jego przedstawicieli;
- h) żądać sprawozdań Prezesa Centralnego Banku Rosji z działalności banku (składanych 2 razy do roku – razem ze sprawozdaniem rocznym i przy prezentowaniu podstawowych założeń polityki pieniężno-kredytowej państwa);
- i) sprawować bieżący nadzór nad realizacją polityki pieniężno-kredytowej i wypełnianiem innych funkcji Centralnego Banku Rosji²⁶⁰.

W celu ochrony niezależności banku centralnego przed naciskami organów władzy ustawodawczej Bank Rosji może podejmować następujące działania: a) wydawać akty normatywne obowiązujące wszystkie organy władzy, także ustawodawczej, chociaż nie został on wyposażony w prawo inicjatywy ustawodawczej; b) akceptować projekty ustaw odnoszących się do funkcji banku centralnego; c) brać udział (Prezes Banku Rosji lub jego zastępca) w posiedzeniach Dumy Państwowej przy rozpatrywaniu projektów aktów prawnych z dziedziny polityki gospodarczej, finansowej i bankowości; d) informować Prezydenta Federacji Rosyjskiej o sytuacji ingerowania aktów prawnych w działalność Banku Rosji oraz występować do sądów o ich unieważnienie²⁶¹.

Kierunki oddziaływania władzy wykonawczej na Bank Rosji są następujące: a) Prezydent Federacji Rosyjskiej przedstawia Dumie Państwowej kandydata na Prezesa Banku Rosji, występuje także do Dumy o odwołanie go z tej funkcji²⁶²; b) Prezydent i Rząd Federacji Rosyjskiej desygnują po 3 osoby do składu Narodowej Rady Bankowej; c) Rząd Federacji Rosyjskiej odpowiedzialny jest za prowadzenie w Federacji Rosyjskiej polityki finansowej, kredytowej i pieniężnej²⁶³; d) ministrowie finansów oraz rozwoju gospodarczego i handlu (lub z ich upoważnienia wicemi-

²⁶⁰ Art. 5 USCBFR z 2002 r.

²⁶¹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 40.

²⁶² Art. 83 KFR.

²⁶³ Art. 114 pkt B cz. 1. KFR.

nistrowie) uczestniczą w posiedzeniach Rady Dyrektorów Banku Rosji z głosem doradczym; e) Bank Rosji jest zobowiązany informować Rząd Federacji Rosyjskiej o planowanych przedsięwzięciach oddziałujących na całą gospodarkę.

Sposoby wpływu Banku Rosji na organy władzy wykonawczej można ująć w następujący sposób:

- a) Bank Rosji przygotowuje i prowadzi państwową politykę pieniężno-kredytową skierowaną na ochronę i zabezpieczenie stabilności waluty krajowej (minister finansów zabezpiecza prowadzenie jej i innych polityk gospodarczych);
- b) Bank Rosji uczestniczy w przygotowaniu polityki gospodarczej rządu;
- c) Bank Rosji jest zobowiązany informować rząd o planowanych przedsięwzięciach oddziałujących na całą gospodarkę;
- d) Prezes Banku Rosji lub jego zastępca uczestniczą w posiedzeniach rządu;
- e) Bank Rosji prowadzi konsultacje z Ministerstwem Finansów w kwestiach związanych z emisją rządowych papierów wartościowych i spłatą długu publicznego²⁶⁴;
- f) projekty aktów prawnych wydawanych przez organy władzy wykonawczej, odnoszące się do funkcji banku centralnego, muszą być zatwierdzone przez Bank Rosji.

Bank Rosji nie może udzielać kredytów Rządowi Federacji Rosyjskiej na finansowanie deficytu budżetu federalnego, nabywanie państwowych papierów wartościowych pierwotnej emisji oprócz przypadku, gdy jest to przewidziane przez ustawę budżetową. Nie jest on upoważniony do udzielania kredytów na finansowanie deficytów państwowych funduszy pozabudżetowych, budżetów podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz budżetów lokalnych²⁶⁵.

Środki zarówno budżetu federalnego, jak i państwowych funduszy pozabudżetowych przechowywane są w Banku Rosji, z wyjątkiem sytuacji, gdy przepisy prawne stanowią inaczej. Bank Rosji prowadzi operacje ze środkami budżetowymi, środkami państwowych funduszy pozabudżetowych, środkami finansowymi budżetów podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz środkami budżetów lokalnych oraz obsługuje dług państwowy Federacji Rosyjskiej i operacje z walutami i złotem bez pobierania opłat i prowizji. Uprawnienia Banku Rosji do obsługi długu państwowego Federacji Rosyjskiej określone są przez ustawy federalne. Bank Rosji i Ministerstwo Finansów w wypadku konieczności podpisują umowy o przeprowadzeniu powyższych operacji na wniosek Rządu Federacji Rosyjskiej²⁶⁶.

Charakterystyka pozycji Banku Rosji w systemie instytucji państwowych w Federacji Rosyjskiej musi uwzględniać opis zależności Banku Rosji i władzy sądowniczej. Bank Rosji ma prawo występować z pozwami do sądów rosyjskich w trybie przewidzianym w obowiązującym prawie Federacji Rosyjskiej²⁶⁷. W celu

²⁶⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 24-25.

²⁶⁵ Art. 22 UFCBFR z 2002 r.

²⁶⁶ Art. 23 UFCBFR z 2002 r.

²⁶⁷ Zgodnie z Ustawą federalną z dnia 31 grudnia 1996 r. o systemie sądowym Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi] N 1-FKZ, Sobranije

ochrony swoich interesów może zwracać się także do sądów międzynarodowych, sądów innych państw i innych sądów²⁶⁸.

Bank Rosji ponosi odpowiedzialność przed sądami w trybie ustalonym w obowiązującym ustawodawstwie. W sądach powszechnych i arbitrażowych interesy Banku Rosji mogą reprezentować kierownicy jego jednostek terenowych i inne osoby z kierownictwa banku, które otrzymały odpowiednie pełnomocnictwa²⁶⁹. Bank Rosji jako bank centralny Federacji Rosyjskiej został wyposażony przez obowiązujące przepisy prawne w określone prawa i obowiązki tej instytucji (pełnomocnictwa Banku Rosji). Przez pełnomocnictwa rozumie się zagwarantowane przez federalne przepisy prawne prawa i obowiązki, za pomocą których realizowane są zadania i funkcje banku centralnego oraz podejmowane są decyzje w systemie bankowym i polityce pieniężno-kredytowej.

Wśród posiadanych przez Bank Rosji pełnomocnictw wyróżnia się:

- a) normotwórcze – są to prawa i obowiązki w zakresie stanowienia prawa obowiązującego wszystkie organy władzy państwowej i samorządowej, osoby fizyczne i prawne, w sferze polityki pieniężno-kredytowej i bankowości²⁷⁰;
- b) organizacji obrotu pieniężnego – w jego zakres wchodzi prawa i obowiązki dotyczące swobodnego przemieszczania na terytorium Federacji Rosyjskiej środków pieniężnych w formie gotówkowej, jak i bezgotówkowej, zabezpieczającego bezproblemowy obrót towarów i usług oraz przebieg rozliczeń, organizowanie tego obiegu, formułowanie reguł i inicjowanie nowych form rozliczeń bezgotówkowych;
- c) opracowywania i prowadzenia wspólnie z Rządem Federacji Rosyjskiej wspólnej państwowej polityki pieniężno-kredytowej przez wykorzystywanie instrumentów ekonomicznych tej polityki zapisanych w ustawie o Banku Rosji;
- d) realizowania regulacji i nadzoru bankowego, kontrolowania działalności wszystkich uczestników obrotu pieniężnego w zakresie prawa bankowego i norm nadzorczych stanowionych przez Bank Rosji;
- e) obsługi długu publicznego oraz rozliczania jednostek budżetowych;
- f) regulacji i kontroli dewizowej;

zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1997 N 1, st. 1 na system rosyjskiego sądownictwa składają się sądy federalne, sądy konstytucyjne i polubowne podmiotów Federacji Rosyjskiej. Sądy federalne to: Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej, Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej, sądy najwyższe republik, krajów i regionów, miejskie sądy federalne, sądy republik autonomicznych i okręgów autonomicznych, sądy rejonowe, wojskowe i wyspecjalizowane. Do systemu sądów federalnych zalicza się również sądy arbitrażowe – Najwyższy Sąd Arbitrażowy Federacji Rosyjskiej, federalne sądy arbitrażowe, sądy arbitrażowe podmiotów Federacji Rosyjskiej.

²⁶⁸ Art. 6 UFCBFR z 2002 r.

²⁶⁹ Art. 50 UFCBFR z 2002 r.

²⁷⁰ Proces tworzenia przepisów prawnych przez Bank Rosji został szczegółowo opisany w komentarzu do ustawy o Centralnym Banku Rosji, zob. G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postaciejnyj komentarij k federalnomu...*, s. 42-57.

- g) prowadzenia operacji zasobami dewizowymi i złota oraz zakupu, sprzedaży i przechowywania metali szlachetnych i innych przedmiotów wartościowych;
- h) występowania jako reprezentant interesów państwa w dziedzinie kontaktów zagranicznych i na arenie międzynarodowej;
- i) zapewnienia bezpieczeństwa banków i ochrony tajemnicy bankowej;
- j) inne upoważnienia przewidziane ustawami federalnymi²⁷¹.

Bank Rosji nie może być udziałowcem jakichkolwiek organizacji komercyjnych (spółek gospodarczych) lub podmiotów niekomercyjnych, z wyjątkiem sytuacji, gdy instytucje te służą zabezpieczeniu pracy Banku Rosji, jego instytucji i pracowników. Nie może być udziałowcem w organizacjach kredytowych, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w obowiązującym ustawodawstwie. Nie odnosi się to do udziału Banku Rosji w Sbierrbanku Federacji Rosyjskiej, Wniesztorgbanku (VTB) oraz kapitałach 5 organizacji kredytowych działających za granicą, wymienionych z nazwy w ustawie o Centralnym Banku Rosji²⁷².

Najbardziej znane rosyjskie organizacje działające za granicą Federacji Rosyjskiej na przełomie XX i XXI w. to Moscow National Bank (Moscow Narodny Bank) i Eurobank (Ewrobank). Bank Rosji miał udziały w ich kapitałach własnych odpowiednio 88,89% i 87,03%. Banki te tworzone były w celu prowadzenia obsługi scentralizowanych transakcji handlowych oraz rozległej współpracy ZSRR (a potem Federacji Rosyjskiej) z Hiszpanią, Kubą czy Wietnamem. Po 1990 r. znacznie zmniejszył się zakres operacji prowadzonych przez te banki na zlecenie rządu rosyjskiego. W sytuacji urynkowania rosyjskiego systemu bankowego oraz w efekcie otwarcia rosyjskiej gospodarki na zagranicę banki te pozbawiono pozycji monopolistycznej w zagranicznych operacjach Federacji Rosyjskiej. Zostały one wyparte z wielu form działalności przez aktywnie działające banki komercyjne. W konsekwencji banki te generowały straty (ok. 60 mln USD rocznie), zaś analiza wielkości ich kapitałów własnych pozwala stwierdzić, że od dnia ich powołania do 2002 r. straty Banku Rosji z zaangażowania kapitałowego w banki zagraniczne wyniosły 1,3 mld USD²⁷³.

Zbycie majątku Federacji Rosyjskiej znajdującego się w dyspozycji Banku Rosji na rzecz osób fizycznych i/lub prawnych (prywatyzacja) realizowane jest w trybie przewidzianym w ustawie federalnej o prywatyzacji²⁷⁴. W myśl tej ustawy prywatyzacja majątku w Federacji Rosyjskiej odbywa się dwoma sposobami: przez sprzedaż za gotówkę lub wniesienie majątku państwowego/komunalnego do spółek akcyjnych o charakterze otwartym.

²⁷¹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 90-91.

²⁷² Art. 8 UFCBFR z 2002 r.

²⁷³ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj komentarij k federalnomu...*, s. 60-61.

²⁷⁴ Ustawa federalna z dnia 21 grudnia 2001 r. o prywatyzacji majątku państwowego i komunalnego [Fiederalnyj zakon o prywatyzaciji gosudarstwennogo i municipalnogo imuszcziestwa] N 178-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2002 N 4, st. 251.

Zmniejszenie zaangażowania Centralnego Banku Rosji w kapitałach własnych Sbierrbanku Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbanku (VTB) do poziomu niższego niż 50% plus jedna akcja może nastąpić po uzgodnieniu z Rządem Federacji Rosyjskiej. Zmniejszenie lub sprzedaż udziałów w bankach zlokalizowanych za granicą jest możliwe po uzgodnieniu z Rządem Federacji Rosyjskiej.

Ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) daje rosyjskiemu bankowi centralnemu prawo uczestniczenia w kapitałach oraz w działalności międzynarodowych organizacji finansowych (Grupa Banku Światowego; Międzynarodowy Fundusz Walutowy; Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju; EBOR) na bazie umów międzynarodowych i dwustronnych²⁷⁵.

5.5. Relacje między bankiem centralnym a bankami komercyjnymi

Bank Rosji występuje w gospodarce w wielu rolach, jest organizacją kredytową, głównym urzędem państwowym do kierowania systemem bankowym oraz organem nadzoru bankowego²⁷⁶. Relacje między bankiem centralnym a bankami komercyjnymi zachodzą na co najmniej 3 płaszczyznach: w obszarze realizacji polityki pieniężnej i walutowej, w zakresie organizacji rozrachunków międzybankowych i rozliczeń pieniężnych, w ramach zapewnienia warunków bezpieczeństwa funkcjonowania systemu bankowego jako całości i poszczególnych jego elementów²⁷⁷.

Wpływ banku centralnego na banki komercyjne może mieć dwojaki charakter: oddziałuje jako jednostka nadrzędna (bank centralny występuje jako organ władzy państwowej) oraz zachowuje relacje rynkowe (Bank Rosji jako równorzędny podmiot – organizacja kredytowa). Będąc jednostką nadrzędną (organ władzy państwowej), Bank Rosji podejmuje decyzje o państwowej rejestracji organizacji kredytowych, wydaje różnego rodzaju licencje na prowadzenie operacji bankowych, ustala wymagania kwalifikacyjne w stosunku do założycieli i określonych osób zarządzających bankiem, wydaje akty prawne obowiązujące inne organizacje kredytowe, wyznacza normy ostrożnościowe obowiązujące banki²⁷⁸.

Bank Rosji jako organizacja kredytowa współpracuje z innymi podmiotami systemu bankowego. Współdziała z organizacjami kredytowymi, ich stowarzyszeniami i związkami, prowadzi z nimi konsultacje przed podjęciem ważniejszych decyzji o charakterze normatywnym, przedstawia niezbędne wyjaśnienia, rozpatruje wnioski dotyczące kwestii regulowania działalności bankowej. Bank Rosji jest zo-

²⁷⁵ Art. 9 UFCBFR z 2002 r.

²⁷⁶ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 69-70.

²⁷⁷ W. Baka, *Bankowość centralna...*, s. 40.

²⁷⁸ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 69-70.

bowiązany do udzielenia odpowiedzi na pytania organizacji kredytowej w zakresie jego kompetencji. Odpowiedź musi być wystosowana w formie pisemnej nie później niż w ciągu miesiąca od dnia otrzymania od organizacji kredytowej zapytania w formie pisemnej. W niektórych wypadkach termin ten może być przedłużony przez Bank Rosji, ale nie dłużej niż o miesiąc²⁷⁹.

W celu współdziałania z organizacjami kredytowymi Bank Rosji może tworzyć komitety społeczne lub grupy robocze z zaangażowaniem przedstawicieli organizacji kredytowych, aby zgłębiać poszczególne kwestie działalności bankowej²⁸⁰. Nie ponosi on jednak odpowiedzialności za zobowiązania organizacji kredytowych, z wyjątkiem przypadków, kiedy Bank Rosji sam przyjmuje na siebie takie zobowiązania. Organizacje kredytowe nie są odpowiedzialne za zobowiązania Banku Rosji, z wyjątkiem przypadków, gdy instytucje te przyjmują na siebie takie zobowiązania²⁸¹. Bank Rosji nie ma prawa żądać od organizacji kredytowej realizacji zadań nieprzewidzianych przez obowiązujące prawo oraz udostępniania niewskazanej przez prawo informacji o klientach i osobach trzecich niezwiązanych z klientami banku w operacjach bankowych²⁸².

5.6. Organy i struktura Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji)

Jednym z ważniejszych elementów zarządzania bankiem centralnym są jego organy i struktura organizacyjna. Prawidłowo skonstruowana struktura, jej ciągłe dostosowywanie do zmieniających się czynników wewnętrznych i zewnętrznych oraz potrzeb całego systemu finansowego państwa stanowi *conditio sine qua non* sprawnej realizacji funkcji banku centralnego²⁸³.

Bank Rosji tworzy jednolity scentralizowany system z wertykalną strukturą zarządzania. W skład systemu Banku Rosji wchodzi: aparat centralny, jednostki terytorialne (oddziały i banki narodowe), centra kasowo-rozliczeniowe, centra rozliczeniowe, jednostki polowe BR [Banku Rosji – H.Ż.] (wojskowe), placówki naukowe i inne przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje, w tym instytucje bezpieczeństwa oraz Rosyjska Instytucja Inkasacyjna, które są niezbędne do prowadzenia działalności Banku Rosji. Ustawa o CBR [Central-

²⁷⁹ Art. 77 UFCBFR z 2002 r.

²⁸⁰ Art. 78 UFCBFR z 2002 r.

²⁸¹ Art. 79 UFCBFR z 2002 r.

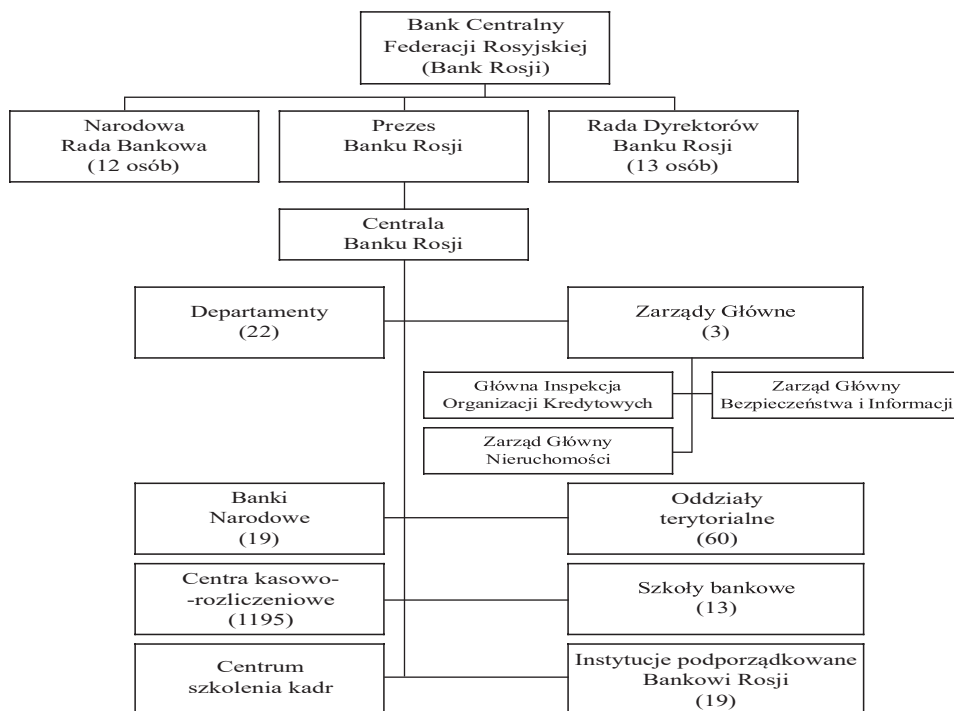
²⁸² A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 69.

²⁸³ Szerzej na temat zasad działalności Banku Rosji zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

nym Banku Rosji – H.Ż.] precyzuje, że Narodowe Banki Republik są instytucjami terenowymi Banku Rosji²⁸⁴.

Strukturę organizacyjną Centralnego Banku Rosji przedstawia rysunek 7.

Rysunek 7. Schemat organizacyjny Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj komentarij k federalnomu zakonu ot 10 ijulia 2002 goda N 86-FZ o Centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi (Bankie Rossiji)*. Akademiya narodnogo chozajstwa pri Prawitielstwie Rossijskoj Fiedieracyi, Moskwa 2003, s. 446.

Struktury organizacyjna i funkcjonalna Banku Rosji podlegają nieustannym przekształceniom związanym z doskonaleniem i transformacją rosyjskiego systemu bankowego. Wszelkie zmiany organizacyjne mają na celu zabezpieczenie realizacji ustawowych zadań banku centralnego i dostosowanie Centralnego Banku Rosji do zmian zachodzących w otoczeniu zewnętrznym i wewnętrznym systemu

²⁸⁴ Art. 83 UFCBFR z 2002 r.

bankowego²⁸⁵. W ramach centrali funkcjonują departamenty oraz zarządy główne odpowiadające za określone rodzaje działalności Centralnego Banku Rosji. Podstawowe departamenty banku centralnego to: ekonomiczny, systemów płatniczych i rozliczeń, rachunkowości i sprawozdawczości, organizacji, obsługi budżetu i funduszy publicznych pozabudżetowych, oddziałów polowych (zlokalizowanych w wydzielonych obiektach wojskowych), bilansu płatniczego, prawny, do spraw współpracy z terenowymi jednostkami Centralnego Banku Rosji, operacji walutowych, administracyjny, kontroli wewnętrznej i audytu, operacji emisyjno-kasowych, do kontaktów zewnętrznych, regulacji i kontroli walutowej, regulacji i nadzoru bankowego, licencjonowania działalności bankowej i restrukturyzacji finansowej organizacji kredytowych, badań i informacji, operacji otwartego rynku, telekomunikacji, personalny, systemów informatycznych, finansowy i międzynarodowych stosunków ekonomiczno-finansowych²⁸⁶.

W skład jednostek terytorialnych Centralnego Banku Rosji wchodzi także centra kasowo-rozliczeniowe z podziałem na główne, międzyregionalne i rejonowe. Podstawowym celem działalności centrów Banku Rosji, realizujących rozliczenia pieniężne w systemie bankowym, jest zabezpieczenie efektywnego, bezpiecznego i cieszącego się zaufaniem społecznym systemu płatniczego Federacji Rosyjskiej. Wzajemne relacje centrów rozliczeniowych, obsługiwanych przez nie organizacji kredytowych, organów władzy ustawodawczej i wykonawczej, jednostek samorządu terytorialnego, instytucji państwa i innych klientów realizowane są w formie dwustronnych umów.

Wśród głównych funkcji centrów rozliczeniowych wyróżnia się:

- a) realizację rozliczeń między organizacjami kredytowymi i ich oddziałami;
- b) wykonanie obsługi kasowej organizacji kredytowych i ich oddziałów;
- c) przechowanie gotówki i innych wartości, przeprowadzenie operacji z ich użyciem i zapewnienie ich bezpieczeństwa;
- d) zabezpieczenie rozliczania i kontrolę realizacji operacji bezgotówkowych i gotówkowych czynionych za pośrednictwem rachunków korespondenckich banków;
- e) obsługę kasowo-skarbcową i rozliczeniową organizacji państwowych, centralnych i terytorialnych jednostek budżetowych, wojska, pracowników Centralnego Banku Rosji i innych podmiotów zgodnie z obowiązującym prawem;
- f) ochronę przedmiotów wartościowych, dokumentów bankowych i informacji bankowej przed dostępem osób niepowołanych;
- g) przygotowanie i przedstawienie terytorialnym organom Centralnego Banku Rosji prognozy emisji pieniądza na najbliższy kwartał na obsługiwanym terytorium;

²⁸⁵ Prezentacja organizacji Banku Rosji w układzie terytorialnym i funkcjonalnym znajduje się w publikacji J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 85-99.

²⁸⁶ Portal Banku Rosji, <https://www.cbr.ru/today/structure/> (dostęp: 8.04.2003).

h) inne funkcje przewidziane obowiązującym prawem²⁸⁷.

Podstawowe organy Banku Rosji to Narodowa Rada Bankowa, Prezes Banku Rosji i Rada Dyrektorów²⁸⁸. Narodowa Rada Bankowa stanowi jeden z najważniejszych organów banku. Złożona jest z przedstawicieli izb Zgromadzenia Narodowego Federacji Rosyjskiej, Dumy Państwowej, Prezydenta Rosji, Rządu Federacji Rosyjskiej i Banku Rosji. Muszą to być specjaliści z dziedziny finansów i bankowości. Ciało to, w odróżnieniu od Rady Dyrektorów, ma charakter konsultacyjny, jest to organ kolegialny Banku Rosji²⁸⁹. W jej skład wchodzi 12 osób, z których 2 skierowane są przez Radę Federacji Federalnego Zgromadzenia Federacji Rosyjskiej spośród członków Rady Federacji, 3 przez Dumę Państwową spośród deputowanych Dumy Państwowej, 3 przez Prezydenta Rosji, 3 przez Rząd Federacji Rosyjskiej. Ostatnią stanowi Prezes Banku Rosji²⁹⁰. Przewodniczący wybierany jest z grona członków Narodowej Rady Bankowej większością głosów ogólnej liczby członków. Kieruje on jej działalnością i przewodniczy posiedzeniom. W przypadku nieobecności przewodniczącego jego funkcje na obradach pełni zastępca, wybierany spośród członków Narodowej Rady Bankowej²⁹¹. Odwołania jej członków dokonują te organy władzy państwowej, które skierowały przedstawicieli do jej składu. Z wyjątkiem Prezesa Banku Rosji członkowie rady nie są zatrudnieni w Banku Rosji i nie otrzymują wynagrodzenia za swoje członkostwo.

Decyzje Narodowej Rady Bankowej podejmowane są większością głosów z liczby osób obecnych na posiedzeniu przy wymaganym *quorum* 7 osób. Przy podejmowaniu decyzji przez Narodową Radę Bankową stanowiska i opinie członków rady, które nie uzyskały większości, na ich wnioski mogą zostać wniesione do protokołu z posiedzenia Narodowej Rady Bankowej. W przypadku równej ilości głosów decydujący jest głos przewodniczącego posiedzenia.

²⁸⁷ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 95-97. Szerzej na ten temat w dalszej części pracy poświęconej charakterystyce systemu płatniczego Rosji.

²⁸⁸ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 81-85.

²⁸⁹ Funkcjonowanie Narodowej Rady Bankowej regulują art. 12 i 13 UFCBFR z 2002 r.

²⁹⁰ W skład Narodowej Rady Bankowej Centralnego Banku Rosji w 2003 r. wchodził: A.L. Kudrin – wicepremier, minister Finansów Federacji Rosyjskiej, przewodniczący Narodowej Rady Bankowej, S.M. Ignatiew – Prezes Banku Rosji, zastępca przewodniczącego Narodowej Rady Bankowej, A.G. Aksakow – zastępca przewodniczącego Dumy Państwowej do spraw polityki ekonomicznej i przedsiębiorczości, S.A. Wasiliew – przewodniczący Komitetu Rady Federacji Rosyjskiej do spraw rynków finansowych i obrotu pieniężnego, G.O. Grief – minister Rozwoju Gospodarczego i Handlu Federacji Rosyjskiej, A.W. Daniłow-Danilian – naczelnik Komitetu Ekonomicznego Prezydenta Federacji Rosyjskiej, A.N. Iłarionow – doradca Prezydenta Federacji Rosyjskiej, D.A. Miedwiediew – pierwszy zastępca Szefa Administracji Prezydenta Federacji Rosyjskiej, W.M. Rieznik – zastępca przewodniczącego Komitetu Dumy Państwowej do spraw Budżetu i Podatków, A.W. Uliukajew – wiceminister Finansów Federacji Rosyjskiej, G.G. Fetisow – wiceprzewodniczący Komitetu Federacji do spraw Rynków Finansowych i Obrotu Pieniężnego, portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/today/bank_board/print.asp?file=bank_board.htm (dostęp: 8.04.2003).

²⁹¹ Art. 12 UFCBFR z 2002 r.

Narodowa Rada Bankowa zbiera się na posiedzenia nie rzadziej niż raz na kwartał. Są one zwoływane przez przewodniczącego lub w przypadku jego nieobecności zastępcę, jak również na wniosek Prezesa Banku Rosji lub co najmniej 3 członków Narodowej Rady Bankowej. Jej członkowie muszą być w odpowiednim terminie poinformowani o posiedzeniu.

Do kompetencji Narodowej Rady Bankowej należy²⁹²:

- a) przyjmowanie rocznego sprawozdania z działalności Banku Rosji;
- b) uchwalanie na następny rok (nie później niż do dnia 15 grudnia roku poprzedzającego), na podstawie propozycji Rady Dyrektorów, wielkości wydatków na utrzymanie pracowników Banku Rosji, wydatków na emerytury, składki ubezpieczenia na życie oraz ubezpieczenia zdrowotnego pracowników Banku Rosji, kwoty wydatków inwestycyjnych i innych wydatków administracyjno-gospodarczych;
- c) uchwalenie w razie konieczności, na podstawie wniosków Rady Dyrektorów, dodatkowych wydatków na utrzymanie pracowników Banku Rosji, wydatków na emerytury, ubezpieczenie życia i ubezpieczenie zdrowotne dla pracowników Banku Rosji, wkładów kapitałowych, jak również innych dodatkowych wydatków administracyjno-gospodarczych;
- d) rozpatrywanie problemów związanych z unowocześnianiem systemu bankowego Federacji Rosyjskiej;
- e) rozpatrywanie projektu, a następnie przyjęcie ostatecznego kształtu jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa²⁹³;
- f) podejmowanie decyzji związanych z udziałem Banku Rosji w kapitałach organizacji kredytowych;
- g) wskazanie głównego audytora Banku Rosji oraz analiza jego sprawozdań;
- h) kwartalne rozpatrywanie informacji Rady Dyrektorów w kwestii podstawowych spraw bieżących w działalności Banku Rosji takich jak: stan realizacji założeń polityki pieniężnej, regulacji i nadzoru bankowego, polityki regulacji i kontroli walutowej, organizacji systemu rozliczeń w Federacji Rosyjskiej, wykonania planu wydatków Banku Rosji, projektów aktów prawnych oraz innych aktów normatywnych z dziedziny bankowości;
- i) wskazanie organizacji audytorskiej – audytora rocznego sprawozdania finansowego Banku Rosji;
- j) zatwierdzenie, na wniosek Rady Dyrektorów, zasad rachunkowości oraz sprawozdawczości Banku Rosji;
- k) składanie do Dumy Państwowej wniosków o przeprowadzenie kontroli przez Izbę Rozliczeniową Federacji Rosyjskiej w zakresie gospodarki finansowej

²⁹² Art. 13 UFCBFR z 2002 r.

²⁹³ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 41.

Banku Rosji oraz podległych mu jednostek terytorialnych i innych instytucji banku;

- l) zatwierdzenie, na wniosek Rady Dyrektorów, zasad kształtowania opłat i prowizji Banku Rosji oraz zasad podziału dochodów Banku Rosji pozostających w dyspozycji Banku Rosji;
- ł) zatwierdzenie, na wniosek Rady Dyrektorów, sprawozdania z realizacji wydatków Banku Rosji na utrzymanie pracowników Banku Rosji, emerytury, ubezpieczenie życia i zdrowotne dla pracowników Banku Rosji, wkłady kapitałowe oraz inne potrzeby administracyjno-gospodarcze²⁹⁴.

Z przedstawionego zakresu kompetencji Narodowej Rady Bankowej widać istotne znaczenie tej instytucji w rosyjskim systemie bankowym. Jest ona elementem mechanizmu kontroli instytucjonalnej nad działalnością banku centralnego przy zachowaniu jego niezależności w realizacji przedsięwzięć skierowanych na ochronę stabilności waluty krajowej²⁹⁵.

Kandydata na stanowisko Prezesa Banku Rosji zgłasza Prezydent Federacji Rosyjskiej nie później niż 3 miesiące przed końcem kadencji urzędującego prezesa, którego wybiera Duma Państwowa na okres 4 lat kwalifikowaną większością głosów. W przypadku przedterminowego jego odwołania Prezydent Federacji Rosyjskiej zgłasza kandydaturę na to stanowisko w terminie 2 tygodni od momentu odwołania. W razie odrzucenia przez Dumę Państwową proponowanej kandydatury Prezydent Federacji Rosyjskiej w terminie 2 tygodni przedkłada nową kandydaturę. Jednakże ta sama osoba nie może być proponowana na stanowisko Prezesa Centralnego Banku Rosji więcej niż 2 razy, jak również stanowiska Prezesa Banku Rosji nie może piastować ta sama osoba dłużej niż przez 3 kolejne kadencje²⁹⁶.

Duma Państwowa ma prawo odwołać Prezesa Banku Rosji kwalifikowaną większością głosów (większością głosów wszystkich deputowanych Dumy Państwowej), na wniosek Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Prezes może być odwołany tylko w przypadku²⁹⁷: zakończenia kadencji, niemożności pełnienia obowiązków służbowych potwierdzonej opinią państwowej komisji lekarskiej, złożenia podania o dymisję, popełnienia czynu karalnego potwierdzonego prawomocnym wyrokiem sądu, naruszenia przepisów ustaw Federacji Rosyjskiej w kwestiach dotyczących działalności Banku Rosji²⁹⁸.

Zakres kompetencji Prezesa Banku Rosji²⁹⁹ obejmuje następujące kwestie:

²⁹⁴ Art. 13 UFCBFR z 2002 r.

²⁹⁵ Zob. zestawienie kompetencji Narodowej Rady Bankowej w UFCBFR z 1995 r. i 2002 r.; G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 70.

²⁹⁶ Art. 14 UFCBFR z 2002 r.

²⁹⁷ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 40.

²⁹⁸ Art. 14 UFCBFR z 2002 r.

²⁹⁹ Art. 20 UFCBFR z 2002 r.

- a) działanie w imieniu Banku Rosji i reprezentowanie jego interesów w stosunkach z organami władzy państwowej, organizacjami kredytowymi obcych państw i międzynarodowymi oraz innymi podmiotami;
- b) przewodniczenie posiedzeniom Rady Dyrektorów, a w przypadku równości głosów (nierozstrzygniętego głosowania) głos Prezesa Banku Rosji jest decydujący;
- c) podpisywanie aktów normatywnych wydawanych przez Bank Rosji, decyzji Rady Dyrektorów, protokołów z posiedzeń Rady Dyrektorów oraz porozumień zawieranych przez Bank Rosji. Prezes jest uprawniony do delegowania prawa podpisywania aktów normatywnych Banku Rosji osobie z grona członków Rady Dyrektorów, która go zastępuje;
- d) powoływanie i odwoływanie zastępców Prezesa Banku Rosji oraz rozdzielanie między nich obowiązków;
- e) delegowanie uprawnień Prezesa Banku Rosji jego zastępcom;
- f) podpisywanie wewnętrznych przepisów obowiązujących wszystkich pracowników banku, jego jednostki terytorialne i podległe organizacje;
- g) ponoszenie pełnej odpowiedzialności za działalność Banku Rosji;
- h) zabezpieczanie realizacji zadań Banku Rosji zgodnie z regulacjami ustawy o Centralnym Banku Rosji i podejmowanie decyzji nieobjętych kompetencjami Narodowej Rady Bankowej i Rady Dyrektorów Banku Rosji³⁰⁰.

Rada Dyrektorów składa się z Prezesa Banku Rosji (przewodniczący) oraz 12 członków³⁰¹, którzy zatrudnieni są na stałe w Banku Rosji przez cały okres kadencji rady, tj. na okres 4 lat. Pewną nieprawidłowością (niezręcznością) jest pozostawienie w gestii Rady Dyrektorów decyzji o wysokości wynagrodzeń Prezesa Banku Rosji i Rady Dyrektorów (rada sama dla siebie ustala wynagrodzenia). Członkowie mianowani są przez Dumę Państwową na wniosek Prezesa Banku Rosji, po uzgodnieniu z Prezydentem Federacji Rosyjskiej. Członkowie Rady Dyrektorów zwalniani są ze stanowiska w przypadku: zakończenia ich kadencji (przez Prezesa Banku Rosji) i przed zakończeniem ich kadencji (przez Dumę Państwową na wniosek Prezesa Banku Rosji)³⁰².

Posiedzeniom Rady Dyrektorów przewodniczy Prezes Banku Rosji, a w przypadku jego nieobecności jego zastępca lub inna osoba spośród Rady Dyrektorów. Decyzje przyjmowane są bezwzględną większością głosów członków rady, przy

³⁰⁰ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 43.

³⁰¹ W kwietniu 2003 r. skład Rady Dyrektorów Banku Rosji był następujący: Ignatiew (Prezes Banku Rosji), A.W. Wojłukow, O.W. Wiugin, A.A. Kozłow, T.W. Paramonowa (zastępcy prezesa), G.I. Łuntowski, W.N. Mielnikow, K.N. Koriszczenko (zastępcy prezesa), L.I. Gudienko (główny księgowy), N.J. Iwanowi (dyrektor Departamentu Ekonomicznego Centralnego Banku Rosji), N.A. Sawinskaja (naczelnik Głównego Zarządu w Sankt Petersburgu), K.B. Szor (naczelnik moskiewskiego Głównego Zarządu), portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/today/directors_board/ (dostęp: 8.04.2003).

³⁰² Art. 15 UFCBFR z 2002 r.

quorum 7 osób i w obecności Prezesa Banku Rosji lub osoby go zastępującej. Protokół z posiedzenia musi być podpisany przez przewodniczącego obrad i jednego z członków rady. W przypadku podejmowania decyzji w kwestii polityki pieniężno-kredytowej opinie osób będących w mniejszości mogą być na ich żądanie wniesione do protokołu. Prezes Banku Rosji ma głos decydujący w sytuacji równowagi głosów członków rady³⁰³. Do udziału w posiedzeniach Rady Dyrektorów mogą być zapraszani kierownicy oddziałów terenowych Banku Rosji bez prawa głosu oraz ministrowie finansów oraz rozwoju ekonomicznego i handlu z głosem doradczym³⁰⁴. Rada Dyrektorów obraduje przynajmniej raz w miesiącu. Termin posiedzenia wyznacza Prezes Banku Rosji, osoba go zastępująca lub na wniosek co najmniej 3 członków rady. Członkowie muszą być we właściwym czasie zawiadomieni o wyznaczonym terminie posiedzenia³⁰⁵.

Rada Dyrektorów realizuje następujące zadania.

Opracowuje projekt we współpracy z Rządem Federacji Rosyjskiej, a następnie podstawowe kierunki jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa, które przedstawia do rozpatrzenia Narodowej Radzie Bankowej, Prezydentowi i Rządowi Federacji Rosyjskiej oraz Dumie Państwowej, kolejno zabezpiecza wykonanie podstawowych kierunków jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa.

Zatwierdza roczne sprawozdanie finansowe Banku Rosji oraz analizuje wyniki kontroli audytorskiej rocznego sprawozdania finansowego banku. Ocenia także wnioski Izby Rozliczeniowej Federacji Rosyjskiej w kwestii rezultatów kontroli rachunków i operacji Banku Rosji, na które rozciąga się działanie ustawy Federacji Rosyjskiej o tajemnicy państwowej. Poddane weryfikacji materiały, łącznie z rocznym sprawozdaniem Banku Rosji, składane są do Narodowej Rady Bankowej oraz Dumy Państwowej³⁰⁶.

Zatwierdza sprawozdanie z działalności Banku Rosji, przygotowuje analizę stanu gospodarki Federacji Rosyjskiej odpowiednio do art. 25 ustawy o Centralnym Banku Rosji oraz przedstawia te materiały, łącznie z rocznym sprawozdaniem finansowym Banku Rosji, Narodowej Radzie Bankowej oraz Dumie Państwowej.

Rozpatruje oraz przedstawia Narodowej Radzie Bankowej do zatwierdzenia plany finansowe na rok następny z obliczeniami oraz uzasadnieniami (nie później niż dnia 1 grudnia poprzedniego roku). Dokumenty te zawierają dane obejmujące ogólną kwotę: na utrzymanie pracowników Banku Rosji; wydatków na emerytury, ubezpieczenie życiowe oraz zdrowotne

³⁰³ Art. 16 UFCBFR z 2002 r.

³⁰⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 75.

³⁰⁵ Art. 17 UFCBFR z 2002 r.

³⁰⁶ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 42.

dla pracowników Banku Rosji; wydatków inwestycyjnych Banku Rosji; innych wydatków administracyjno-gospodarczych banku.

Rozpatruje oraz przedstawia do zatwierdzenia Narodowej Radzie Bankowej propozycje dotyczące dodatkowych wydatków (w razie konieczności) na rok następny wraz z obliczeniami oraz uzasadnieniami.

Rozpatruje i zatwierdza preliminarz wydatków na rok następny do dnia 31 grudnia upływającego roku, a także analizuje poniesione wydatki, nieprzewidziane w preliminarzu.

Ustala formy i wielkość wynagrodzenia Prezesa Banku Rosji, członków Rady Dyrektorów, zastępców prezesa i innych pracowników Banku Rosji.

Podjekuje decyzje o utworzeniu i likwidacji oddziałów i innych placówek Banku Rosji, ustaleniu obowiązkowych norm dla organizacji kredytowych oraz grup bankowych, wysokości tworzonych rezerw, zmianie stóp procentowych Banku Rosji, określaniu limitów operacji na otwartym rynku, udziale w organizacjach międzynarodowych i tworzeniu kapitałów instytucji zabezpieczających działalność Banku Rosji, jego placówek i pracowników, zakupie i sprzedaży nieruchomości celem zabezpieczenia działalności Banku Rosji, jego instytucji (wydaje zezwolenia, co do ceny oraz innych warunków transakcji), zastosowaniu bezpośrednich ograniczeń ilościowych na konkretne operacje bankowe, emisji i wycofaniu z obiegu banknotów i monet.

Wnioskuje do Dumy Państwowej o zmianę kapitału statutowego Banku Rosji.

Zatwierdza tryb pracy Rady Dyrektorów.

Przedstawia Narodowej Radzie Bankowej kandydata na głównego audytora Banku Rosji.

Zatwierdza wewnętrzną strukturę Banku Rosji, regulaminy komórek organizacyjnych i instytucji banku, ich statut oraz tryb mianowania kierowników tych komórek.

Określa warunki dopuszczenia kapitału zagranicznego do systemu bankowego Federacji Rosyjskiej zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem.

Potwierdza listę stanowisk pracowników Banku Rosji.

Zatwierdza zasady prowadzenia operacji bankowych, rachunkowości oraz sprawozdawczości dla systemu bankowego Federacji Rosyjskiej, z wyłączeniem Banku Rosji.

Opracowuje oraz przedstawia do zatwierdzenia Narodowej Radzie Bankowej propozycje zasad rachunkowości i kształtowania opłat, sprawozdawczości oraz warunków prowizji Banku Rosji, ustala zasady podziału zysków banku pozostających w jego dyspozycji, przygotowuje sprawozdanie z wydatków Banku Rosji na utrzymanie jego pracowników, emerytury, ubezpieczenia, wkłady kapitałowe oraz inne wydatki administracyjno-gospodarcze.

Realizuje inne zadania będące w kompetencji Rady Dyrektorów Banku Rosji³⁰⁷.

Decyzje Rady Dyrektorów w kwestii zmiany stóp procentowych, wielkości rezerw obowiązkowych, wielkości norm ostrożnościowych obowiązujących organizacje kredytowe oraz grupy bankowe, ograniczeń ilościowych, udziału Banku Rosji w kapitałach instytucji, które zapewniają działalność Banku Rosji, jego placówek oraz pracowników, emisji nowych banknotów oraz monet, wycofywania banknotów i monet z obiegu, zasady tworzenia rezerw organizacji kredytowych muszą być w ciągu 10 dni od momentu ich uchwalenia opublikowane w „Wiestnik Banka Rossii”, oficjalnym publikatorze Banku Rosji³⁰⁸.

W celu ograniczenia politycznego wpływu na decyzje Rady Dyrektorów jej członkowie nie mogą być jednocześnie deputowanymi Dumy Państwowej i członkami (deputowanymi) Rady Federacji, deputowanymi organów ustawodawczych (przedstawicielskich) podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu lokalnego, a także członkami Rządu Federacji Rosyjskiej. Zrzeczenie się pełnomocnictw deputowanego lub dymisja członka rządu musi nastąpić w ciągu miesiąca od momentu mianowania na stanowisko członka Rady Dyrektorów. Dopiero wówczas nowo powołany członek Rady Dyrektorów może przystąpić do wykonywania swoich obowiązków. Nadto członkowie Rady Dyrektorów nie mogą należeć do partii politycznych oraz zajmować stanowisk w organizacjach społeczno-politycznych lub religijnych³⁰⁹.

Analiza kompetencji Rady Dyrektorów w ustawach o Centralnym Banku Rosji z 1995 r. i 2002 r. pozwala stwierdzić, że zakres jej uprawnień po 2002 r. został istotnie rozszerzony. Coraz więcej decyzji w Banku Rosji podejmowanych jest przez ciało kolegialne, czyli Radę Dyrektorów³¹⁰.

5.7. Struktura terytorialna, zadania i kompetencje terenowych jednostek Banku Rosji

Struktura organizacyjna Centralnego Banku Rosji dostosowana jest do możliwości spełniania jego funkcji w obowiązującym układzie administracyjnym Rosji. Ponieważ Federacja Rosyjska składa się z różnych jednostek administracyjnych, niezależnych republik, krajów, województw, miast o prawach federalnych i okręgów, to na terytorium każdej jednostki administracyjnej funkcjonuje placówka

³⁰⁷ Art. 18 UFCBFR z 2002 r.

³⁰⁸ UFCBFR z 2002 r.

³⁰⁹ Art. 19 UFCBFR z 2002 r.

³¹⁰ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 79-81.

Banku Rosji podległa moskiewskiej centrali banku. W republikach autonomicznych funkcjonują banki narodowe, w pozostałych jednostkach administracyjnych oddziały terenowe/terytorialne Banku Rosji³¹¹.

Banki narodowe i oddziały terytorialne Banku Rosji nie mają prawa podejmowania decyzji o charakterze normatywnym, nie mają statusu osoby prawnej, dysponują wyłącznie kompetencjami określonymi przez akty prawne Banku Rosji. Nie mogą wydawać gwarancji i poręczeń, wystawiać weksli i innych zobowiązań, realizować operacji bankowych w walucie zagranicznej z osobami fizycznymi i prawnymi, udzielać kredytów oraz finansować deficytu budżetów (federalny, lokalne) oraz funduszy pozabudżetowych bez zgody Rady Dyrektorów. Zadania i funkcje placówek terenowych Banku Rosji określają odpowiednie regulaminy zatwierdzone przez Radę Dyrektorów³¹².

Zgodnie z decyzją Rady Dyrektorów instytucje terenowe Banku Rosji mogą być tworzone w regionach obejmujących terytoria kilku podmiotów Federacji Rosyjskiej³¹³.

Specyficznymi instytucjami Banku Rosji są jednostki polowe. Realizują one operacje bankowe zgodnie z ustawą o Centralnym Banku Rosji, innymi ustawami, a także normatywnymi aktami prawnymi Banku Rosji. Są instytucjami wojskowymi i w swojej działalności kierują się regulaminami wojskowymi oraz Regulaminem terenowych urzędów Banku Rosji zatwierdzonym na mocy wspólnego postanowienia Banku Rosji i Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej. Polowe jednostki terenowe Banku Rosji powoływane są w celu świadczenia usług bankowych dla jednostek wojskowych, instytucji i organizacji Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, organów państwowych, osób prawnych zabezpieczających bezpieczeństwo Federacji Rosyjskiej oraz osób fizycznych mieszkających na terytorium obiektów wojskowych, w tych przypadkach, gdy tworzenie i funkcjonowanie placówek terenowych Banku Rosji jest niemożliwe³¹⁴.

Bank Rosji może być zlikwidowany wyłącznie na mocy odpowiedniej ustawy Federacji Rosyjskiej po wniesieniu poprawki do Konstytucji, gdyż obecny jej kształt nie przewiduje takiej możliwości³¹⁵.

Jednostka terytorialna Centralnego Banku Rosji to wyodrębniona komórka realizująca część jego funkcji na określonym terytorium (jednostce administracyjnej Federacji Rosyjskiej). Rada Dyrektorów Banku Rosji może podjąć decyzję o powołaniu jednostki terytorialnej banku w regionie ekonomicznym skupiającym kilka podmiotów Federacji Rosyjskiej (wówczas nazywane są zarządami głównymi

³¹¹ Szerzej na ten temat zob. W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacii...*, s. 118 i nn.

³¹² Art. 84 UFCBFR z 2002 r.

³¹³ Art. 85 UFCBFR z 2002 r.

³¹⁴ Art. 86 UFCBFR z 2002 r.

³¹⁵ Art. 87 UFCBFR z 2002 r.

mi). Jednostkami terytorialnymi Centralnego Banku Rosji o charakterze zarządów głównych są: zarządy w krajach, obwodach i okręgach autonomicznych Federacji Rosyjskiej, Moskwie i Sankt Petersburgu oraz banki narodowe w republikach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Powołanie jednostki terytorialnej i jej likwidacja następuje także na mocy decyzji Rady Dyrektorów Centralnego Banku Rosji. Jednostki terytorialne nie mają statusu osoby prawnej i dysponują kompetencjami określonymi przez akty prawne wydawane przez bank³¹⁶.

5.8. Zadania i pełnomocnictwa terytorialnych placówek Banku Rosji

Tworzenie prawa należy wyłącznie do kompetencji Banku Rosji. Jego jednostki terytorialne nie mogą podejmować decyzji o charakterze normatywnym. Bank Rosji nie ma prawa delegować jednostkom terytorialnym swoich uprawnień normatywnych. W sferze prawnej oddziały terytorialne i banki narodowe zabezpieczają wdrażanie do codziennej praktyki istniejącego prawa, wnioskuje do odpowiednich organów Banku Rosji o interpretację istniejących aktów prawnych banku, ich zmianę i uzupełnienia, przedstawiają bankowi projekty aktów prawnych lub uczestniczą na wniosek Banku Rosji w ich przygotowaniu³¹⁷.

Terytorialne jednostki Centralnego Banku Rosji nie mogą wydawać gwarancji i poręczeń (także wekslowych), przyjmować na siebie innych zobowiązań, realizować operacji bankowych w walucie zagranicznej z osobami fizycznymi i prawnymi bez pozwolenia Banku Rosji. Nie mają prawa udzielania kredytów i finansowania deficytu budżetu federalnego, budżetów lokalnych i funduszy pozabudżetowych.

Jednostką terytorialną Banku Rosji kieruje naczelnik, bankiem narodowym prezes. Obydwaj powoływani są i odwoływani przez Prezesa Banku Rosji. Zarządzający jednostką terytorialną Banku Rosji i jego zastępcy muszą posiadać określone kwalifikacje, w tym wykształcenie wyższe ekonomiczne lub prawnicze oraz staż pracy na stanowiskach kierowniczych w bankowości lub organizacjach finansowych Federacji Rosyjskiej nie krótszy niż 5 lat.

Naczelnik lub prezes banku narodowego zarządzają jednostką terytorialną w celu zabezpieczenia realizacji funkcji i celów Centralnego Banku Rosji na określonym terytorium Federacji Rosyjskiej. Wśród głównych zadań jednostki terytorialnej banku centralnego wyodrębnia się:

- a) uczestniczenie w realizacji polityki pieniężno-kredytowej ukierunkowanej na ochronę stabilności waluty krajowej;

³¹⁶ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 451.

³¹⁷ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

- b) zapewnienie rozwoju i umacniania systemu bankowego Federacji Rosyjskiej;
- c) zabezpieczenie efektywnego i nieprzerwanego funkcjonowania systemu rozliczeń pieniężnych w Rosji;
- d) zagwarantowanie regulacji i nadzoru bankowego nad organizacjami kredytowymi;
- e) organizowanie i kontrolowanie działalności organizacji kredytowych na rynku papierów wartościowych;
- f) realizowanie kontroli walutowej na terenie swojego działania;
- g) analizowanie kondycji ekonomicznej, perspektyw rozwoju gospodarczego i rynków finansowych w regionie³¹⁸.

Terytorialne placówki Banku Rosji posiadają określone pełnomocnictwa w dziedzinach takich jak: regulacja pieniężno-kredytowa, organizacja obiegu pieniężnego, obsługa rachunków jednostek budżetowych, analiza ekonomiczna i statystyka, regulacja i nadzór bankowy oraz prowadzenie kontroli bezpośredniej w organizacjach kredytowych, organizacja procesu sanacji i likwidacji organizacji kredytowych, regulacja i kontrola działalności organizacji kredytowych na rynku papierów wartościowych, sprawowanie kontroli walutowej, prawnej, informatyzacji działalności bankowej, ochrona tajemnicy bankowej, komunikacja z mediami.

Analiza przepisów prawnych określających zasady działania jednostek terytorialnych Centralnego Banku Rosji wskazuje na rosnącą ich samodzielność od początku okresu transformacji systemu bankowego w Rosji.

5.9. Sprawozdawczość Banku Rosji

Sytuacja finansowa Banku Rosji podlega kontroli ze strony różnych instytucji. Okres sprawozdawczy trwa od dnia 1 stycznia do 31 grudnia włącznie. Bank Rosji każdego roku, nie później jednak niż dnia 15 maja, składa Dumie Państwowej roczne sprawozdanie ze swej działalności, w którym znajdują się poniższe elementy.

Po pierwsze, sprawozdania z działalności Banku Rosji, analizy stanu gospodarki Federacji Rosyjskiej, w tym wykaz działań podejmowanych przez Bank Rosji w zakresie jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa oraz rezultaty wykonania założeń jednolitej polityki pieniężno-kredytowej państwa.

Po drugie, analizy stanu systemu finansowego Federacji Rosyjskiej, w tym obrotu pieniężnego i skali kredytowania, ocena systemu bankowego, ocena sytuacji na rynku walutowym oraz bilansu płatniczego Federacji Rosyjskiej.

Po trzecie, roczne sprawozdania finansowe Banku Rosji.

³¹⁸ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 91-95.

Po czwarte, opinia organizacji audytorskiej o sprawozdaniu rocznym Banku Rosji.

Po piąte, sprawozdania Izby Rozliczeniowej Federacji Rosyjskiej sporządzone według wyników kontroli rachunków oraz operacji Banku Rosji objętych przepisami ustawy Federacji Rosyjskiej o tajemnicy państwowej³¹⁹.

Przez roczne sprawozdanie finansowe Banku Rosji rozumie się: bilans roczny i rachunek zysków i strat, w tym sprawozdanie o podziale zysku; protokół o tworzeniu i rozwiązywaniu rezerw oraz funduszy Banku Rosji; raport o zarządzaniu przez Bank Rosji papierami wartościowymi oraz udziałami w kapitałach podmiotów, które wchodzi w skład majątku Banku Rosji; podsumowanie wydatków osobowych Banku Rosji; sprawozdanie z planu inwestycji kapitałowych.

W celu przeanalizowania obrotu pieniężnego i skali kredytowania, sytuacji finansowej systemu bankowego, sytuacji na rynku walutowym oraz bilansu płatniczego Federacji Rosyjskiej Bank Rosji w odpowiednich przepisach ustala zakres sprawozdawczości sporządzanej przez banki komercyjne, która jest niezwykle rozbudowana. Banki zmuszone są zatrudniać rzesze specjalistów opracowujących rozliczne sprawozdania. Związek Banków Rosyjskich w połowie 2004 r. powołał specjalny zespół, którego celem jest podjęcie działań zmierzających do ograniczenia zakresu sprawozdawczości składanej przez banki³²⁰.

Duma Państwowa przesyła sprawozdanie roczne Banku Rosji Prezydentowi i Rządowi Federacji Rosyjskiej w celu zatwierdzenia, a następnie rozpatruje je do dnia 1 lipca roku następującego po roku sprawozdawczym. Sprawozdanie roczne jest publikowane nie później jednak niż do dnia 15 lipca roku następnego. Bank Rosji co miesiąc podaje do publicznej wiadomości swój bilans, dane o obrocie pieniężnym, w tym także dynamikę i strukturę agregatów pieniężnych oraz uogólnione dane o swoich operacjach³²¹.

Po zatwierdzeniu przez Radę Dyrektorów rocznego sprawozdania finansowego Banku Rosji musi on przekazać do budżetu federalnego 50% wy gospodarowanego zysku netto w roku rozliczeniowym (różnica między przychodami i kosztami – zysk brutto, który pozostał po uiszczeniu podatków oraz innych obciążeń zgodnie z Kodeksem podatkowym Federacji Rosyjskiej³²²). Pozostały zysk Banku Rosji jest dzielony przez Radę Dyrektorów na fundusze rezerwowe i inne fundusze Banku Rosji³²³.

³¹⁹ Art. 24 UFCBFR z 2002 r.

³²⁰ E. Ambrosimowa, *Kak sokratit otcziotnost*, „Nacjonalnyj Bankowskij Żurnał” 2004 nr 7, s. 44-45.

³²¹ Art. 25 UFCBFR z 2002 r.

³²² Ustawa federalna z dnia 31 lipca 1998 r., Kodeks podatkowy Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon Nałogowyj kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 146-FZ s izm., Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 31, st. 3824 (dalej w przypisach: KPFR).

³²³ Art. 26 UFCBFR z 2002 r.

Bank Rosji (i wszystkie podległe mu jednostki) przed reformą podatkową przeprowadzoną w latach 2000-2001 oraz wejściem w życie ustawy o Centralnym Banku Rosji z 2002 r. zwolniony był z wszelkich podatków, opłat, ceł i innych obciążeń fiskalnych obowiązujących w Federacji Rosyjskiej.

W uregulowaniach Kodeksu podatkowego Federacji Rosyjskiej Bank Rosji traktowany jest w sposób szczególny³²⁴. Nie ma obowiązku uiszczania niektórych podatków (np. nie jest podatnikiem podatku od zakupu środków pieniężnych, dokumentów płatniczych w walutach zagranicznych i podatnikiem podatku od majątku przedsiębiorstw), a przy naliczaniu wielu podatków przewidziany jest specjalny tryb postępowania z jednostkami Banku Rosji. Bank jest podatnikiem podatku od towarów i usług (podatku od wartości dodanej), operacji z papierami wartościowymi, dochodów, nieruchomości, reklamy i podatku socjalnego (składka na ubezpieczenie społeczne)³²⁵.

Finansowe aspekty działalności Banku Rosji podlegają kontroli zewnętrznej i wewnętrznej. Narodowa Rada Bankowa w terminie do końca roku sprawozdawczego podejmuje decyzję o zrealizowaniu zewnętrznego audytu sprawozdania rocznego Banku Rosji. W tym celu wybiera organizację audytorską posiadającą licencję na prowadzenie działalności audytorskiej na terytorium Federacji Rosyjskiej. Narodowa Rada Bankowa ma prawo dawać wskazówki (wytyczne) audytorowi Banku Rosji, co do trybu kontroli audytorskiej rocznego sprawozdania banku, a audytor jest zobowiązany do wykonania tych poleceń³²⁶.

Bank Rosji, na mocy umowy zawartej z organizacją audytorską, ma obowiązek przedstawiać sprawozdawczość i informacje niezbędne do przeprowadzenia kontroli audytorskiej. Umowa o audycie zewnętrznym winna przewidywać zakres udzielanej firmie audytorskiej informacji, a także odpowiedzialność audytorów za przekazanie otrzymanych danych osobom trzecim (potrzeba zachowania tajemnicy bankowej). Wynagrodzenie dla organizacji audytorskiej za przeprowadzenie audytu opłacane jest ze środków własnych Banku Rosji³²⁷.

Audytu wewnętrznego w Banku Rosji dokonuje departament kontroli wewnętrznej i audytu (główny audytor wewnętrzny) bezpośrednio podlegający Prezesowi Banku Rosji³²⁸. Strukturę kontroli wewnętrznej tworzą departament i wydziały rewizji w jednostkach terytorialnych banku³²⁹. Podstawowe zadania kontroli wewnętrznej w Banku Rosji dotyczą następujących kwestii: a) zabezpieczenia prze-

³²⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 117.

³²⁵ Szczegółowe zasady opodatkowania Banku Rosji zawarte są w KPFR oraz przepisach porządkujących poszczególne rodzaje podatków.

³²⁶ Art. 93 UFCBFR z 2002 r.

³²⁷ Art. 94 UFCBFR z 2002 r.

³²⁸ Art. 95 UFCBFR z 2002 r.

³²⁹ Organizację kontroli wewnętrznej w Banku Rosji reguluje *Połozhenije ot 31.03.1997, N02-140 ob organizacii wnutriennogo audita w centralnom bankie Rossijskoj Fiederacii* (w redakcji Ukazanija ot

strzegania procedur postępowania w realizowanych operacjach finansowych i gospodarczych zgodnie z obowiązującym prawem i przepisami wydawanymi przez Bank Rosji; b) niezależnej oceny informacji o sytuacji finansowej Banku Rosji zarówno jako całości, jak i jego poszczególnych jednostek; c) zbadania zasad realizacji poszczególnych funkcji i operacji przez system banku centralnego (centralę i odrębne jednostki Banku Rosji); d) weryfikacji wypełniania przez jednostki terytorialne Banku Rosji przepisów prawa zewnętrznego (ogólnego) i wewnętrznego (instrukcje i regulaminy wewnętrzne)³³⁰.

5.10. Działalność międzynarodowa i współpraca gospodarcza Banku Rosji z zagranicą

Bank Rosji reprezentuje interesy Federacji Rosyjskiej w kontaktach z bankami centralnymi obcych państw, a także w bankach międzynarodowych i innych zagranicznych instytucjach finansowych. Ma on prawo zwracać się do banku centralnego lub organu nadzoru bankowego innego państwa o udzielenie informacji lub udostępnienie dokumentów, które są w dyspozycji tego banku (nadzór bankowy). Jest również upoważniony do udzielenia organowi nadzoru bankowego innego państwa informacji lub udostępnienia dokumentów, które zgromadził, sprawując funkcje kontrolne. Informacje zawierające dane stanowiące tajemnicę bankową (informacje o operacjach organizacji kredytowych i ich klientów) udostępniane są pod warunkiem dotrzymania przez dany organ nadzoru bankowego warunków ochrony informacji zgodnych z obowiązującymi przepisami Federacji Rosyjskiej w zakresie tajemnicy bankowej. W przypadku informacji oraz dokumentów, które zostały otrzymane przez Bank Rosji od banków centralnych oraz organów nadzoru bankowego innych państw, Bank Rosji jest zobowiązany do przestrzegania wymogów tajemnicy bankowej i służbowej zgodnie z przepisami Federacji Rosyjskiej, nie naruszając ustawodawstwa innych państw³³¹.

Bank Rosji wydaje zezwolenia na tworzenie banków z udziałem kapitału zagranicznego oraz oddziałów banków zagranicznych. Prowadzi akredytację przedstawicielstw organizacji kredytowych obcych państw na terytorium Federacji Rosyjskiej w trybie ustalonym przez obowiązujące ustawodawstwo³³². Ustala również i publikuje oficjalne kursy walut zagranicznych w stosunku do rub-

25.12.2002 N 1228-U), „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 1, za: A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowojskoje prawo...*, s. 69.

³³⁰ Procedury kontroli wewnętrznej szczegółowo opisują G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 482-488.

³³¹ Art. 51 UFCBFR z 2002 r.

³³² Art. 52 UFCBFR z 2002 r.

la³³³. Nadto Centralny Bank Rosji jest organem państwowej regulacji i kontroli walutowej, a funkcję tę pełni zgodnie z ustaleniami ustawy Federacji Rosyjskiej o regulacji walutowej i kontroli walutowej³³⁴ oraz innymi obowiązującymi aktami prawnymi³³⁵.

Realizacja zadań Banku Rosji jako organu regulacji i kontroli walutowej stawia przed nim następujące obowiązki:

- a) określanie zakresu i zasad obrotu walutami zagranicznymi i papierami wartościowymi w walutach zagranicznych w Federacji Rosyjskiej;
- b) wydawanie aktów prawnych obowiązujących na terytorium Federacji Rosyjskiej zarówno rezydentów, jak i nierezydentów;
- c) prowadzenie wszystkich rodzajów operacji walutowych w kraju i za granicą;
- d) ustalanie zasad prowadzenia przez rezydentów i nierezydentów na terytorium Federacji Rosyjskiej operacji z walutami zagranicznymi i papierami wartościowymi w walucie zagranicznej oraz zasady realizowania przez nierezydentów operacji z walutą rosyjską i papierami wartościowymi w walucie rosyjskiej na terytorium Federacji Rosyjskiej;
- e) określanie zasad wwozu, przesyłania na terytorium Federacji Rosyjskiej i obowiązkowej odsprzedaży walut zagranicznych, a także zasad wywozu walut zagranicznych poza granice Federacji Rosyjskiej przez rezydentów;
- f) wyznaczanie zasad udzielania licencji walutowych bankom i innym podmiotom na wykonywanie operacji z walutami zagranicznymi;
- g) sporządzanie statystyk z zakresu obrotu dewizowego;
- h) wykonywanie innych czynności przewidzianych w ustawie o regulacji i kontroli walutowej³³⁶.

W celu realizacji swoich zadań Bank Rosji może otwierać w innych krajach przedstawicielstwa, które reprezentują interesy Banku Rosji na terytorium obcego państwa. Przedstawicielstwa nie mogą prowadzić działalności gospodarczej i nie są osobami prawnymi³³⁷.

³³³ Art. 53 UFCBFR z 2002 r.

³³⁴ Ustawa federalna z dnia 10 grudnia 2003 r. o regulacji i kontroli walutowej [Fiedieralnyj zakon o waliutnom regulirowaniju i waliutnom kontroliu] N 173-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 50, st. 4859.

³³⁵ Art. 54 UFCBFR z 2002 r.

³³⁶ Są to najważniejsze czynności obrotu dewizowego w prawie rosyjskim. Poszerzony katalog obrotu dewizowego przedstawiony jest w książce G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k fiederalnomu...*, s. 226-227.

³³⁷ Art. 55 UFCBFR z 2002 r.

5.11. Pracownicy Banku Rosji

Warunki przyjmowania, zwalniania, wynagradzania, prawa i obowiązki służbowe oraz system kar dyscyplinarnych dla pracowników Banku Rosji określa Rada Dyrektorów zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem³³⁸. Rada podejmuje decyzję o utworzeniu funduszu emerytalnego w celu dodatkowego zabezpieczenia pracowników banku, a także zapewnienia im ubezpieczenia na życie i zdrowotne³³⁹.

Pracownicy Banku Rosji wymienieni na zatwierdzonym przez Radę Dyrektorów wykazie stanowisk nie mają prawa zajmować posad w innych podmiotach, a także pracować na podstawie umowy-zlecenia (wyjątek stanowi prowadzenie wykładów oraz działalność naukowo-badawcza i twórcza), nie mogą mieć etatów w organizacjach kredytowych i innych organizacjach, mają natomiast obowiązek zawiadomić w formie pisemnej (w terminie 10 dni) Radę Dyrektorów o nabyciu udziałów (akcji) organizacji kredytowych³⁴⁰.

Pracownicy Banku Rosji zajmujący najwyższe stanowiska w banku, których wykaz zatwierdza Rada Dyrektorów, mogą otrzymywać kredyty na potrzeby osobiste tylko w Banku Rosji³⁴¹. Należy jednak zauważyć, że ustawa o Centralnym Banku Rosji nie zabrania tym samym osobom korzystać z pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych, jak też sięgać po inne usługi (depozyty, rachunki bankowe) banku, w którym pracują³⁴². Pracownicy Banku Rosji zobowiązani są do przestrzegania tajemnicy służbowej, nie mogą rozpowszechniać informacji służbowej o działalności banku bez zgody Rady Dyrektorów³⁴³.

Zadania, funkcje i cele działalności Banku Rosji można sprowadzić do 4 zasadniczych zakresów: działalność emisyjna i organizacja obrotu pieniężnego, prowadzenie polityki pieniężnej, nadzór bankowy, troska o zapewnienie stabilności systemu finansowego. Do wyłącznej kompetencji Banku Rosji zastrzeżona jest działalność emisyjna, która jest uzupełniona przez odpowiednią organizację obiegu pieniężnego.

³³⁸ Art. 88 UFCBFR z 2002 r.

³³⁹ Art. 89 UFCBFR z 2002 r.

³⁴⁰ Art. 90 UFCBFR z 2002 r.

³⁴¹ Art. 91 UFCBFR z 2002 r.

³⁴² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 476.

³⁴³ Art. 92 UFCBFR z 2002 r.

5.12. Działalność emisyjna Banku Rosji i organizacja obiegu pieniężnego

Wśród wszystkich funkcji banku centralnego to właśnie emisyjna stanowi tę podstawową i zastrzeżoną wyłącznie do jego kompetencji. Wielkość emisji pieniądza krajowego jest ważnym instrumentem polityki pieniężnej banku centralnego. Bank Rosji na mocy Konstytucji Federacji Rosyjskiej i ustawy o Centralnym Banku Rosji posiada wyłączne prawo emisji gotówki, która jest jedynym legalnym środkiem płatniczym na terytorium Federacji Rosyjskiej³⁴⁴. Podrabianie banknotów i monet oraz ich nielegalna produkcja ścigane jest prawem³⁴⁵. Nie ustalono w ustawie urzędowej relacji między rublem a złotem lub innymi cennymi metalami³⁴⁶.

Oficjalną jednostką pieniężną (walutą) Federacji Rosyjskiej jest rubel. Jeden rubel zawiera 100 kopiejek. Zabronione jest wprowadzanie na terytorium Rosji innych jednostek pieniężnych i emisja pieniędzy zastępczych³⁴⁷. Wyemitowane banknoty i monety stanowią zobowiązania bezwarunkowe Banku Rosji i zabezpieczone są wszystkimi jego aktywami. Istnieje obowiązek przyjmowania banknotów i monet Banku Rosji według wartości nominalnej przy wszystkich rodzajach płatności, zarachowania na rachunkach, wkładach i w przelewach na całym terytorium Federacji Rosyjskiej³⁴⁸.

Banknoty i monety Banku Rosji nie mogą być wycofane z obiegu, jeśli nie ustali się zgodnego z ustawą okresu wymiany dotychczas obowiązujących banknotów i monet na nowe wzory znaków pieniężnych. Nie są dopuszczalne żadne ograniczenia, co do sum lub podmiotów wymiany pieniądza. Przy wymianie banknotów i monet Banku Rosji na znaki pieniężne nowego wzoru okres wycofywania gotówki z obiegu nie może być krótszy niż rok, ale nie dłuższy niż 5 lat³⁴⁹. Decyzję o emisji nowych banknotów i monet oraz wycofaniu starych nominałów podejmuje Rada Dyrektorów Banku Rosji. Ona również zatwierdza nominały i wzory nowych znaków pieniężnych, których opis publikuje się w środkach masowego przekazu³⁵⁰. O decyzji w tych kwestiach Bank Rosji musi wcześniej poinformować Rząd Federacji Rosyjskiej³⁵¹. Podstawy prawne działalności emisyjnej w Federacji Rosyjskiej zapisane są w ustawie o Centralnym Banku Rosji (część 6) oraz wielu innych przepisach wydawanych w tym zakresie przez Centralny Bank

³⁴⁴ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 129-138.

³⁴⁵ Art. 75 cz. 1 KFR oraz art. 29 UFCBFR z 2002 r.

³⁴⁶ Art. 28 UFCBFR z 2002 r.

³⁴⁷ Art. 27 UFCBFR z 2002 r.

³⁴⁸ Art. 30 UFCBFR z 2002 r.

³⁴⁹ Art. 31 UFCBFR z 2002 r.

³⁵⁰ Art. 32 UFCBFR z 2002 r.

³⁵¹ Art. 33 UFCBFR z 2002 r.

Rosji, który ustala także zasady obrotu gotówkowego między podmiotami Federacji Rosyjskiej³⁵².

Golikowa i Chochlenkowa wśród rodzajów emisji pieniądza przez bank centralny wyróżniają: budżetową, depozytową i banknotową³⁵³. Emisja budżetowa wynika z potrzeby finansowania deficytu budżetu państwa, przewidziana jest w art. 22 ustawy o Centralnym Banku Rosji i określona w ustawie budżetowej. W okresie kryzysu bankowego w 1998 r. Centralny Bank Rosji przeprowadził emisję budżetową i dokonał zakupu rządowych papierów wartościowych na sumę 35,7 mld rubli (10,5 mld na rynku wtórnym i 25,2 mld na pierwotnym). W ustawie budżetowej na 1999 r. zaplanowano udzielenie kredytu przez Centralny Bank Rosji na kwotę 32,7 mld rubli, zaś w 2000 r. na 30 mld rubli.

Nie każdy kredyt udzielony przez bank centralny wiąże się z emisją banknotów, mogą to być zapisy ewidencyjne na rachunkach korespondenckich banków komercyjnych i państwa prowadzonych w banku centralnym. Nazywa się to emisją depozytową, która rozumiana jest jako zwiększenie akcji kredytowej przez bank centralny przez przelewy pożyczek na konta banków komercyjnych w banku centralnym. Natomiast emisja banknotowa zachodzi wówczas, kiedy bank centralny emituje (wprowadza do swojego bilansu) dodatkowe partie banknotów i monet. Według oceny specjalistów emisja pieniądza gotówkowego to ok. 15-20% całej emisji banku centralnego na przełomie XX i XXI w. Jednakże we współczesnej bankowości bardzo trudno w praktyce oddzielić emisję gotówkową od bezgotówkowej.

Do zakresu kompetencji Banku Rosji należy także, obok emisji pieniądza, organizacja obrotu pieniężnego, której, podobnie jak wprowadzania czy wycofywania z obiegu banknotów i monet na terytorium Federacji Rosyjskiej, dokonuje wyłącznie Bank Rosji, a jej celem jest zabezpieczenie stabilności systemu bankowego. Będąc centralną instytucją emisyjną, Centralny Bank Rosji realizuje regulację podaży pieniądza, która polega na określeniu wielkości pieniądza gotówkowego w całej Federacji Rosyjskiej, jak i jej poszczególnych regionach oraz przeprowadzaniu operacji dokumentowej realizowanych procedur emisyjnych³⁵⁴.

Ustawa o Centralnym Banku Rosji³⁵⁵ nakłada na instytucje i komórki banku centralnego określone obowiązki w zakresie obrotu pieniężnego: a) prognozowania i organizowania zarówno produkcji, jak i transportu, przechowywania banknotów i monet oraz tworzenia zapasów pieniądza gotówkowego; b) ustalania dla organizacji kredytowych zasad przechowywania, transportu i inkasa gotówki; c) uzgodnienia cech określających zdolność płatniczą znaków pieniężnych oraz trybu wymiany

³⁵² A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 59.

³⁵³ Według autorów emisja ta w 90% określała poziom inflacji w 1. połowie lat 90. XX w., zob. J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacja...*, t. 2, s. 129-138.

³⁵⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 123-124.

³⁵⁵ Art. 34 UFCBFR z 2002 r.

zniszczonych banknotów i monet, a także sposobu ich niszczenia; d) określania dla organizacji kredytowych trybu prowadzenia operacji kasowych³⁵⁶.

Regulowanie wielkości emisji pieniądza jest ważnym zadaniem Centralnego Banku Rosji. W procesie tym współpracuje odpowiedni departament w Centrali Centralnego Banku Rosji i centra kasowo-rozliczeniowe zlokalizowane przy terytorialnych jednostkach banku. Wprowadzanie gotówki do obrotu to złożony proces, który można podzielić na 4 etapy: sporządzenie prognozy zapotrzebowania na gotówkę w celu sprawnego prowadzenia rozliczeń, przygotowanie znaków pieniężnych i ich ochrona przed fałszerstwem, organizowanie zapasów banknotów i monet, wyłączna emisja pieniądza gotówkowego. Prognozy zapotrzebowania na gotówkę sporządza stosowny departament Centralnego Banku Rosji oraz wspomniane wcześniej centra kasowo-rozliczeniowe. Prognozy obejmują zarówno wielkość, jak i źródła emisji różnych nominałów banknotów i monet oraz kierunki ich rozsyłania. W sposób ciągły bada się także wielkość gotówki w obrocie bankowym i pozabankowym. Główny cel tych wyliczeń to określenie zapotrzebowania na gotówkę w całej Federacji Rosyjskiej oraz opracowanie działań stabilizujących obrót pieniężny.

Zasady sporządzania prognoz obrotów gotówkowych określają odpowiednie zarządzenia Banku Rosji o zasadach organizacji obrotu pieniężnego w Federacji Rosyjskiej.

Bezpośrednim wytwarzaniem rosyjskich znaków pieniężnych na początku XXI w., jak i obecnie zajmuje się Goznak. Jest to państwowa spółka akcyjna, której jedynym udziałowcem jest Federacja Rosyjska. Przedsiębiorstwo to podlega Ministerstwu Finansów Federacji Rosyjskiej, a ich kontakty odbywają się na podstawie dwustronnych umów. W 2003 r. w jego składzie funkcjonowało 5 przedsiębiorstw: 2 wytwórnie papierów wartościowych i banknotów (Moskwa, Primorsk), 2 mennice monet (Moskwa, Sankt-Petersburg) oraz drukarnia³⁵⁷. W 2019 r. w strukturę Goznak wchodziły 3 drukarnie, 2 mennice, 2 fabryki papieru oraz instytut badawczy (Goznak Research Institute). Goznak znajduje się na liście instytucji systemowo ważnych dla Federacji Rosyjskiej.

Bezpośrednim przewozem (transportem) banknotów i monet zajmują się wyłącznie odpowiednie jednostki Centralnego Banku Rosji. Departament Obrotu Emisyjno-Kasowego wydaje 2 decyzje. Pierwszą – terytorialnemu oddziałowi Centralnego Banku Rosji na odbiór znaków pieniężnych, drugą – wytwórni papierów wartościowych na ich dostarczenie. Wspecjalizowana jednostka banku otrzymuje zlecenie, na podstawie którego dokonuje się przemieszczenie (dostawa) określonej sumy środków pieniężnych³⁵⁸.

³⁵⁶ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 59.

³⁵⁷ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkowa, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 141.

³⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

Dla Banku Rosji istotne znaczenie ma ochrona znaków pieniężnych przed fałszowaniem i podrabianiem, dlatego też technologia produkcji jest ciągle doskonalona. Szczególną uwagę zwraca się na jakość papieru, znaki wodne, kolorowe włókna, specjalne sposoby druku, bardzo złożoną grafikę oraz kolorystykę wzorów i rysunków.

Banknoty wprowadzone do emisji w 1997 r., przygotowane na podstawie wzorca banknotów i monet z 1995 r., po denominacji rubla w dniu 1 stycznia 1995 r. zostały lepiej zabezpieczone przed podrabianiem niż poprzednie znaki pieniężne. Podstawowe nominały banknotów to: 5, 10, 50, 100 i 500 rubli. W związku z dość wysoką inflacją uzupełniono zestaw banknotów o 1000 i 5000 rubli. Dane o fałszywych banknotach funkcjonujących w obrocie przedstawiają się następująco: 39 470 sztuk na łączną sumę 1693 mln rubli (1996 r.), 16 277 sztuk na sumę 909 mln rubli (1997 r.), 12 538 sztuk na sumę 640,7 tys. rubli (1998 r.), 11 388 sztuk na sumę 1748 tys. rubli (1999 r.). Centralny Bank Rosji wciąż podejmuje walkę z fałszerzami znaków pieniężnych. W działaniach tych istotne znaczenie odgrywa ostrzejsze sankcjonowanie fałszerstw, lepsze pod względem technicznym zabezpieczenie znaków pieniężnych oraz wszechstronne informowanie społeczeństwa o sposobach rozpoznawania fałszywych banknotów³⁵⁹.

Podsumowując, podstawowe obszary działalności Banku Rosji, określone w jego funkcjach, można sprowadzić do 4 zasadniczych dziedzin aktywności. Są to długofalowe zadania typowe dla banków centralnych, takie jak: działalność emisyjna i organizacja obrotu pieniężnego, prowadzenie polityki pieniężnej, nadzór bankowy, troska o zapewnienie stabilności systemu finansowego. W krótszej perspektywie Bank Rosji realizuje szereg przedsięwzięć skierowanych na podniesienie stabilności systemu bankowego, ochronę interesów deponentów i wierzycieli, metodologiczne i organizacyjne usprawnienie nadzoru bankowego.

³⁵⁹ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyjja...*, t. 2, s. 146 i nn.

Część III

ROSYJSKA BANKOWOŚĆ KOMERCYJNA DO POCZĄTKU XXI WIEKU ORAZ W LATACH 2018-2019

Zasady funkcjonowania rosyjskiej bankowości komercyjnej (1990-1998)

6.1. Podstawy regulacyjne działalności rosyjskich banków na przełomie XX i XXI w.

Na przełomie XX i XXI w. system bankowy był najważniejszym elementem systemu finansowego w Rosji. System bankowy Federacji Rosyjskiej funkcjonujący od 1990 r. miał charakter 2-poziomowy – pierwszy tworzył bank centralny Federacji Rosyjskiej (Bank Rosji), zaś drugi bankowość komercyjna, związki banków i infrastruktura bankowa. Dodatkowo był uzupełniany przez instytucje parabankowe³⁶⁰.

W opinii autora niniejszej publikacji system finansowy Rosji na początku XXI w. był już w pełni dostosowany do działania w warunkach gospodarki rynkowej, kompatybilny i gotowy do współdziałania z systemami finansowymi rozwiniętych krajów świata, aczkolwiek niepozbawiony wielu słabości i mankamentów³⁶¹. System bankowy to bank centralny i podległe mu organizacje kredytowe (tak w rosyjskim prawodawstwie określa się instytucje bankowe). Instytucje bankowe to uniwersalne banki komercyjne, niebankowe organizacje kredytowe i banki specjalistyczne: innowacyjne, inwestycyjne, oszczędnościowe, hipoteczne. Rosyjskie banki komercyjne powstawały od 1987 r., początkowo pojedynczo, na podstawie ustawy o kooperacji (spółdzielczości), kiedy nie istniała jeszcze ustawa o tworzeniu i funkcjonowaniu banków. Ustawa o bankach i działalności bankowej z 1990 r. stworzyła ramy prawne dla tworzenia banków. Zaczęły one powstawać lawinowo, przekraczając w ciągu kilku lat liczbę 2500. W skład systemu bankowego wchodzi także oddziały i przedstawicielstwa banków zagranicznych oraz związki banków.

Ważnym elementem rosyjskiego systemu bankowego jest działająca od 2003 r. Agencja Gwarantowania Depozytów, której powstanie było poprzedzone utworze-

³⁶⁰ G.M. Kołpakowa, *Finanse, pieniądze obraszczenie, kredyt*, Moskwa 2002, s. 343.

³⁶¹ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

niem w okresie kryzysu 1998 r. instytucji zajmującej się restrukturyzacją problemowych banków (Agencja Restrukturyzacji Organizacji Kredytowych), oraz Biuro Historii Kredytowych³⁶². Instytucje te wraz z bankiem centralnym tworzyły niezbędną dla stabilności każdego systemu finansowego sieć bezpieczeństwa finansowego.

Integralną częścią systemu finansowego są instytucje parabankowe, czyli różnego rodzaju instytucje świadczące usługi finansowe, kasy oszczędnościowe i urzędy pocztowe, firmy leasingowe, faktoringowe, ubezpieczeniowe, giełdy, lombardy, spółdzielnie kredytowe, towarzystwa kredytu wzajemnego, fundusze inwestycyjne, fundusze emerytalne, centra rozliczeń pieniężnych oraz podmioty z nimi współpracujące i dla nich pracujące (notariusze, doradcy finansowi i inwestycyjni, maklerzy, dealerzy, aktuariusze, audytorzy i inni specjaliści).

Historia norm prawnych bankowości rosyjskiej o charakterze rynkowym rozpoczyna się na początku lat 90. XX w. Pierwsze ustawy regulujące funkcjonowanie bankowości rosyjskiej w okresie transformacji systemowej zostały uchwalone dnia 2 grudnia 1990 r. Były to ustawy o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) oraz o bankach i działalności bankowej. Znacząca nowelizacja tych ustaw została przeprowadzona w 1995 r. i 2002 r. w związku z potrzebą dostosowania zakresu regulacji do zmieniających się warunków funkcjonowania systemu bankowego w Rosji.

Szczegółowa prezentacja prawnych podstaw działalności sektora bankowego w Federacji Rosyjskiej na początku XXI w. pozwala wyodrębnić kilka grup jedno-rodnych aktów prawnych³⁶³:

1. Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r. (w redakcji z dnia 27 lipca 2003 r.).
2. Normy prawa międzynarodowego oraz porozumienia międzynarodowe podpisane przez Federację Rosyjską.
3. Ogólnie obowiązujące akty prawne:
 - a) Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej z dnia 30 listopada 1994 r.,
 - b) Kodeks karny Federacji Rosyjskiej z dnia 13 czerwca 1996 r.³⁶⁴,
 - c) Kodeks podatkowy Federacji Rosyjskiej (część I i II) z dnia 31 lipca 1998 r.,
 - d) Ustawa federalna z dnia 26 listopada 1995 r. o spółkach akcyjnych³⁶⁵,

³⁶² G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 96.

³⁶³ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 18-19.

³⁶⁴ Ustawa federalna z dnia 13 czerwca 1996 r., Kodeks karny Federacji Rosyjskiej [Federalnyj zakon Ugołownyj Kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 63-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 25, st. 2954 (dalej w przypisach: KKFR).

³⁶⁵ Ustawa federalna z dnia 26 listopada 1995 r. o spółkach akcyjnych [Federalnyj zakon ob akcionarnych obszczestwach] N 65-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 1, st. 1.

- e) Ustawa federalna z dnia 8 lutego 1998 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością³⁶⁶,
- f) Ustawa federalna z dnia 10 grudnia 2003 r. o regulacji i kontroli walutowej.
4. Specjalne ustawodawstwo bankowe:
 - a) Ustawa federalna z dnia 10 lipca 2002 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji),
 - b) Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej,
 - c) Ustawa federalna z dnia 25 lutego 1999 r. o niestabilności (bankructwie) organizacji kredytowych³⁶⁷,
 - d) Ustawa federalna z dnia 8 lipca 1999 r. o restrukturyzacji organizacji kredytowych³⁶⁸,
 - e) Ustawa federalna z dnia 24 grudnia 2003 r. o ubezpieczeniu wkładów osób fizycznych w bankach Federacji Rosyjskiej,
 - f) Ustawa federalna z dnia 29 lipca 2004 r. o wypłatach przez Bank Rosji odszkodowań z tytułu depozytów osób fizycznych w bankach uznanych za bankrutów, a nieprzyjętych do systemu gwarancji depozytów w Federacji Rosyjskiej³⁶⁹,
 - g) Ustawa federalna z dnia 30 grudnia 2004 r. o historiach kredytowych³⁷⁰.
5. Akty wykonawcze do powyższych ustaw wydawane przez Prezydenta Rosji, Rząd Federacji Rosyjskiej, Bank Rosji, federalne organy władzy i poszczególnych ministrów.
6. Wyroki Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej.
7. Przepisy prawne wydawane przez Bank Rosji.
8. Wewnętrzne przepisy poszczególnych banków oraz związków banków.
9. Umowy cywilnoprawne i prawo zwyczajowe z praktyki bankowej³⁷¹.

³⁶⁶ Ustawa federalna z dnia 8 lutego 1998 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością [Federalny zakon ob obszczistwach s ograniczennoj otwietswiennostiju] N 14-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 7, st. 785.

³⁶⁷ Ustawa federalna z dnia 25 lutego 1999 r. o niestabilności (bankructwie) organizacji kredytowych [Federalny zakon o niesostojatielnosti (bankroctwie) kreditnyh organizacij] N 40-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 9, st. 1097.

³⁶⁸ Ustawa federalna z dnia 8 lipca 1999 r. o restrukturyzacji organizacji kredytowych [Federalny zakon o riestrukturizaciji kreditnyh organizacij] N 144-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 28, st. 3477.

³⁶⁹ Ustawa federalna z dnia 29 lipca 2004 r. o wypłatach przez Bank Rosji odszkodowań z tytułu depozytów osób fizycznych w bankach uznanych za bankrutów, a nieprzyjętych do systemu gwarancji depozytów w Federacji Rosyjskiej [Federalny zakon o wypłatach Banka Rossii po wkładach fizycznych lic w przinanych bankrotom bankach, nie ucstastwujuszczich w sistiemie objazatielnogo strachowanija wkładow fizycznych lic w bankach Rossijskoj Fiedieracyi] N 96-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 31, st. 3232.

³⁷⁰ Ustawa federalna z dnia 30 grudnia 2004 r. o historiach kredytowych [Federalny zakon o kreditnyh istoriach] N 218-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 1, st. 44.

³⁷¹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 44.

W prawnych podstawach działalności systemu bankowego Federacji Rosyjskiej w analizowanym okresie dokonują się intensywne zmiany typowe dla kraju przechodzącego transformację systemową. Nieustannie nowelizowane są obowiązujące akty prawne, trwają prace nad nowymi aktami prawnymi regulującymi funkcjonowanie banków i innych organizacji kredytowych³⁷².

Ważną częścią prawa bankowego w Rosji są akty prawne wydawane w dużej ilości przez bank centralny. Trudno sformułować jednoznaczną ocenę działalności normotwórczej Banku Rosji. Liczne przepisy prawne wprowadzie dokładnie porządkują sferę bankowości komercyjnej, ale jednocześnie nakładają na bank centralny konieczność egzekwowania tworzonego prawa od banków komercyjnych. Brak możliwości skontrolowania obowiązujących przepisów i równocześnie sankcjonowania osłabiają działanie prawa, zachęcają do omijania bądź nieprzestrzegania obowiązujących przepisów przez niektóre banki, co stawia w gorszej sytuacji podmioty podporządkowujące się obowiązującym przepisom. Jednak nawet pobieżna analiza ilości obowiązujących regulacji pozwala stwierdzić, iż działalność bankowa w Rosji w tym okresie jest nadmiernie uregulowana, wiele przepisów ogranicza samodzielność banków, duża liczba aktów prawnych utrudnia poruszanie się w gąszczu ciągle zmieniających się przepisów oraz powiększa koszty działalności banków.

Akty prawne wydawane przez Bank Rosji ukazują się w kilku rodzajach dostosowanych do konkretnej sytuacji prawnej (ros. *instrukcija, położenije, ukazanije*)³⁷³. *Instrukcija* to akt prawny dużej rangi, rozwijający przepisy ustaw, regulujący szczegółowe zasady postępowania w określonym zakresie (np. licencjonowanie, zasady tworzenia rezerw itp.). *Położenije* zawiera zbiór powiązanych ze sobą zasad postępowania w określonej dziedzinie znajdującej się w zakresie kompetencji Banku Rosji. Podaje sposoby postępowania w szczególnych sytuacjach, np. przy licencjonowaniu precyzują wymagania wobec założycieli banków, określają zasady udziału osób fizycznych w kapitale założycielskim czy szczególny tryb licencjonowania banków z udziałem kapitału zagranicznego. W formie *położenija* wydaje się akty prawne, jeśli ich treść zawiera system kompleksowego rozstrzygnięcia określonego zagadnienia. Natomiast forma *ukazanije* zachowana jest dla sytuacji, gdy dokonywana jest częściowa zmiana w dotychczas obowiązującym akcie prawnym lub zmieniony zostaje w całości obowiązujący przepis Banku Rosji. *Ukazanije* wprowadza więc zmiany w obowiązujących już aktach prawnych wydanych przez Centralny Bank Rosji i dotyczy odmiennego uregulowania jednej kwestii³⁷⁴.

³⁷² S.A. Gołubiew, *Aktualnyje woprosy prawowogo regulirowanija bankowskoj diejatielnosti*, „Diengi i Kredit” 2005 nr 3, s. 5-13.

³⁷³ Zakres problemowy regulacji poszczególnymi rodzajami aktów prawnych nie jest precyzyjnie określony. Specjaliści z Departamentu Prawnego Centralnego Banku Rosji nie byli zgodni, co do wyboru formy aktu prawnego w danej sytuacji regulacyjnej.

³⁷⁴ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Postatiejnyj kommentarij k federalnomu...*, s. 44-45.

Liczba aktów prawnych (szczególnie wydawanych przez Bank Rosji) i szybka dynamika ich treści nie ułatwia prowadzenia działalności bankowej. Dodatkowo rosyjskie regulacje bankowe charakteryzują się bardzo wysokim poziomem komplikacji i szczegółowością rozwiązań. W celu poparcia tej tezy wystarczy przyjrzeć się zestawowi aktów prawnych regulujących działalność poszczególnych segmentów działalności bankowej. Na przykład w okresie styczeń 2004 – kwiecień 2005 Bank Rosji przyjął 198 aktów prawnych, z tego 12 *instrukcija*, 19 *położenije* i 167 *ukazanije*.

Spośród wydanych 167 *ukazanij* 44 porządkowały obowiązujące ustawodawstwo Banku Rosji i spowodowały usunięcie z istniejącego porządku prawnego 282 aktów prawnych Banku Rosji, z 42 aktów prawnych zostały anulowane wybrane artykuły, a 120 zostało istotnie zmienionych. W czasie styczeń 1994 – styczeń 2005 Ministerstwo Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej zarejestrowało 92 akty prawne Banku Rosji wchodzące w życie³⁷⁵.

Podsumowując, podstawowe regulacje prawne bankowości, tj. ustawa o bankach i działalności bankowej oraz ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) w kształcie obowiązującym na początku XXI w., stwarzały wystarczające podstawy dla rozwoju systemu bankowego opartego na zasadach funkcjonowania typowych dla gospodarek wolnorynkowych. W kolejnych latach rosyjskie prawo bankowe, tj. ustawa o bankach i działalności bankowej z 1990 r. oraz ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) z 2002 r., ewoluowało stosownie do potrzeb rozwijającej się gospodarki rosyjskiej i kolejnych strategii rozwoju systemu bankowego.

6.2. Struktura podmiotowa rosyjskiego systemu bankowego

Ogólne zasady funkcjonowania banku w rosyjskim prawodawstwie pojawiają się w Konstytucji Federacji Rosyjskiej, w której w art. 8, 34 i 35 znajduje się zapis, iż „banki i inne organizacje kredytowe organizują swoją działalność na zasadzie samodzielności ekonomicznej i przedsiębiorczej, łącznie ze swobodą inwestowania środków pieniężnych na zasadach zdrowej konkurencji, zaś z wykluczeniem monopolizacji”³⁷⁶. W systemie bankowości komercyjnej w Rosji, co wynika z powyższych zapisów Konstytucji Federacji Rosyjskiej i co jednoznacznie reguluje ustawa o bankach i działalności bankowej, jednostka realizująca operacje bankowe określona jest mianem „organizacja kredytowa”.

Organizacja kredytowa tworzona jest na bazie dowolnej formy własności jako spółka gospodarcza, co szczegółowo reguluje Kodeks cywilny Federacji Ro-

³⁷⁵ S.A. Gołubiew, *Aktualnyje woprosy prawowogo...*, s. 5.

³⁷⁶ Art. 8, 34 i 35 KFR.

syjskiej³⁷⁷. Dla spółki gospodarczej kodeks ten przewiduje formę organizacyjno-prawną spółki akcyjnej, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością lub spółki z dodatkową odpowiedzialnością (spółka komandytowa). Spółka gospodarcza może być własnością jednej osoby³⁷⁸. Organizacja kredytowa posiada pełną, oficjalną nazwę firmową w języku rosyjskim, ale może także być określona w języku innego narodu Federacji Rosyjskiej, mieć nazwę skróconą w języku obcym.

Organizacja kredytowa dysponuje pieczęcią ze swoją nazwą, która winna zawierać wskazówkę dotyczącą charakteru jej działalności jako osoby prawnej przez wykorzystanie słów „bank” lub „niebankowa organizacja kredytowa” oraz jej formy organizacyjno-prawnej. Bank Rosji jest zobowiązany, rozpatrując wnioski o rejestrację organizacji kredytowej, zabronić organizacji kredytowej korzystania z nazwy, jeśli proponowana znajduje się już w Państwowym Rejestrze Organizacji Kredytowych. Wykorzystanie w nazwie organizacji kredytowej określeń „Rosja”, „Federacja Rosyjska”, „państwowy”, „federalny” i „centralny” oraz pochodzących od nich słów i związków wyrazowych jest dopuszczalne w przypadkach przewidzianych aktami prawnymi Federacji Rosyjskiej³⁷⁹. W Rosji żadna osoba prawna, z wyjątkiem tych, które otrzymały od Banku Rosji licencję na dokonywanie operacji bankowych, nie może wykorzystać w swojej nazwie słowa „bank”, „organizacja kredytowa” lub w inny sposób wskazać na to, że dana osoba prawna posiada prawo wykonywania operacji bankowych.

Ustawa o bankach i działalności bankowej dzieli organizacje kredytowe na banki oraz niebankowe organizacje kredytowe. Kryterium podziału jest uzależnione od przyjętego trybu rejestracji oraz zakresu wykonywanych przez nie operacji. Istota instytucji „organizacja kredytowa” zawarta jest w art. 1 ustawy o bankach i działalności bankowej. Organizację kredytową definiuje się jako osobę prawną, czyli założoną w dowolnej formie komercyjną spółkę gospodarczą, która w oczekiwaniu zysku jako podstawowego celu swojej działalności realizuje operacje bankowe na podstawie specjalnego zezwolenia, licencji Centralnego Banku Rosji³⁸⁰.

Uzyskanie statusu organizacji kredytowej wymaga: zarejestrowania w księdze państwowej organizacji kredytowych w Centralnym Banku Rosji, uzyskania w specjalnym trybie licencji wydanej przez Bank Rosji na prowadzenie operacji bankowych, określenia zakresu działalności, wykonywania danej grupy operacji bankowych. Wszystkie organizacje kredytowe muszą spełnić wyróżnione warunki, natomiast o zaliczeniu organizacji kredytowej do grupy banków bądź niebankowych organizacji kredytowych decyduje częstotliwość i charakter wykonywanych

³⁷⁷ Art. 66 KCFR.

³⁷⁸ Cechy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością reguluje art. 87 KCFR, spółki komandytowej art. 95 KCFR, zaś akcyjnej art. 96 KCFR.

³⁷⁹ Art. 7 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

³⁸⁰ Art. 1 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

operacji bankowych oraz to, czy mają one dla tej organizacji zakres podstawowy czy uboczny³⁸¹.

Regulacje prawne wyraźnie wyodrębniają banki krajowe i zagraniczne. Biorąc pod uwagę status prawny, organizacje kredytowe w Rosji dzielą się na: banki, niebankowe organizacje kredytowe i banki zagraniczne³⁸², zaś ze względu na formę organizacyjno-prawną wyróżnia się spółki akcyjne³⁸³, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością³⁸⁴ i spółki komandytowe (w Rosji określa się je jako spółki z dodatkową odpowiedzialnością)³⁸⁵. Bankiem jest organizacja kredytowa, która ma wyłączność na otwieranie i prowadzenie rachunków bankowych, przyjmowanie depozytów pieniężnych oraz alokację pozyskanych środków w swoim imieniu i na swój rachunek na zasadach zwrotności i terminowości, tj. udzielanie kredytów³⁸⁶.

Bank komercyjny charakteryzuje się specyficznymi właściwościami: a) realizuje operacje bankowe i inne operacje określone w ustawie o prawie bankowym; b) nie może podejmować działalności produkcyjnej, handlowej i ubezpieczeniowej; c) wykonuje wyłącznie te operacje bankowe i usługi, które określone są w licencji wydanej mu przez Bank Rosji³⁸⁷. Definicja banku została wyjaśniona w następujący sposób:

Instytucja komercyjna, będąca osobą prawną, która na podstawie ustawy i zezwolenia wydanego przez Bank Rosji ma prawo przyjmowania środków pieniężnych od osób fizycznych i prawnych i w swoim imieniu lokować je na zasadach zwrotności, wypłacalności i terminowości, a także realizować inne operacje³⁸⁸.

Wynikające z powyższej ustawy rozumienie banku zawiera wiele nieścisłości, co można tłumaczyć brakiem doświadczenia twórców prawa bankowego uchwalonego w 1990 r., początkowym okresem transformacji gospodarki i niedoskonałością teorii oraz praktyki bankowości rosyjskiej. Brak precyzji w określeniu istoty banku w prawie rosyjskim i literaturze przedmiotu funkcjonuje od dawna. Już w 1927 r. M.M. Agarkow zwrócił uwagę, że w rosyjskiej literaturze nie istnieje

³⁸¹ G.A. Tosunian, A.J. Wikulin, *Bankowskoje prawo Rossijskoj...*, s. 74.

³⁸² A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 74.

³⁸³ Zob. art. 96, 98 i 99 KCFR.

³⁸⁴ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 11.

³⁸⁵ Zob. art. 87 i 90 KCFR.

³⁸⁶ *Bankowskoje dielo*, s. 24.

³⁸⁷ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 11.

³⁸⁸ Art. 1 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

logiczna, prawidłowo skonstruowana, precyzyjna definicja w pełni odzwierciedlająca istotę banku³⁸⁹. Natomiast Tosunian ujmuje bank w następujący sposób:

Organizacja, która powoływana jest w dowolnej formie organizacyjno-prawnej przewidzianej prawem Federacji Rosyjskiej, komercyjna osoba prawna, która na podstawie licencji Banku Rosji ma prawo przyjmować depozyty, udzielać kredytów, realizować rozliczenia, prowadzić inne operacje bankowe, a także realizować inne transakcje zgodnie ze swoim statutem³⁹⁰.

W redakcji ustawy o bankach i działalności bankowej, która weszła w życie w lutym 1996 r., bank to:

Organizacja kredytowa, która ma wyłączne prawo realizowania takich operacji bankowych, jak: przyjmowanie depozytów od osób fizycznych i prawnych, lokowanie tych środków w swoim imieniu i na swój rachunek na zasadach zwrotności oraz do zwrotu ich w określonym terminie oraz otwieranie i prowadzenie rachunków bankowych osób fizycznych i prawnych³⁹¹.

W rosyjskiej literaturze przedmiotu spotyka się wiele klasyfikacji banków. Za najistotniejsze należy uznać podziały według sposobu tworzenia i powiększania kapitału, rodzaju realizowanych operacji (uniwersalne, specjalistyczne), wielkości (duże, średnie, małe), terytorium i klientów banku³⁹².

Rosyjskie ustawodawstwo reguluje także powoływanie grup organizacji kredytowych oraz holdingów³⁹³. Pierwsze tworzy się w celu rozwiązywania wspólnych zadań (wspólnego prowadzenia operacji bankowych) drogą zawarcia odpowiedniej umowy między dwoma lub więcej organizacjami kredytowymi. Z kolei holdingi powołuje się, aby przekazać organizacji kredytowej prawa przyjmowania rozrządów organizacyjnych stosowanych w pozostałych organizacjach kredytowych holdingu. Wiodąca organizacja kredytowa posiada największy udział w kapitale założycielskim jednej lub więcej organizacji kredytowych lub otrzymuje takie prawo zgodnie z zawartą umową z jedną lub kilkoma organizacjami kredytowymi.

Organizacja kredytowa winna charakteryzować się: osobowością prawną, komercyjnym charakterem działalności, prawem wykonywania operacji bankowych,

³⁸⁹ Szerzej na ten temat zob. M.M. Agarkow, *Osnovy bankowego prava. Kurs lektсии*, Moskwa 1994.

³⁹⁰ G.A. Tosunian, *Bankowskoje dielo i bankowskoje zakonodatelstwo...*, s. 238.

³⁹¹ Art. 1 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

³⁹² Szerzej na ten temat zob. G.A. Tosunian, *Gosudartwiennoje uprawlienije w oblasti finansow i kredita w Rossii*, Moskwa 1997, s. 118.

³⁹³ Art. 4 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

działalnością prowadzoną na podstawie specjalnej licencji wydawanej przez Centralny Bank Federacji Rosyjskiej (Bank Rosji)³⁹⁴.

Organizacje kredytowe mogą tworzyć związki i stowarzyszenia o charakterze niekomercyjnym dla ochrony i reprezentacji interesów swoich członków, koordynacji ich działalności, rozwijania kontaktów międzyregionalnych i międzynarodowych, zaspokojenia potrzeb naukowych, informacyjnych i zawodowych, wypracowania zaleceń dotyczących działalności bankowej oraz rozwiązywania innych wspólnych zadań organizacji kredytowych. Związki i stowarzyszenia organizacji kredytowych nie mogą prowadzić działalności bankowej, tworzone i rejestrowane są w trybie ustalonym przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej dla instytucji niekomercyjnych. O powołaniu takiej instytucji należy powiadomić Bank Rosji w ciągu miesiąca od daty jej rejestracji³⁹⁵.

Niebankowa organizacja kredytowa to instytucja mająca prawo realizować poszczególne operacje bankowe przewidziane ustawą o bankach i działalności banków. Wykaz czynności bankowych określa Bank Rosji. Niebankowe organizacje kredytowe mogą być rejestrowane przez Bank Rosji oraz inne organy władzy państwowej. Zgodnie z art. 1 niebankowa organizacja kredytowa ma prawo realizować niektóre (pojedyncze) operacje bankowe. Do 2001 r. niebankowe organizacje kredytowe mogły funkcjonować w 3 formach jako: organizacja (izba) clearingowa, centrum rozliczeniowe zorganizowanego rynku papierów wartościowych oraz instytucja inkasowa (inkasa, inkasacyjna)³⁹⁶.

Instytucja (izba) clearingowa to osoba prawna działająca na podstawie licencji Centralnego Banku Rosji, która daje uprawnienia do wykonywania operacji rozliczeniowych (clearingowych) oraz ograniczonego zakresu operacji bankowych umożliwiających realizowanie clearingu. W celu prowadzenia operacji rozliczeniowych dopuszczalne było przyjmowanie depozytów i udzielanie krótkoterminowych kredytów, otwieranie i prowadzenie rachunków klientów i banków (korespondentów), świadczenie usług brokerskich, faktoringowych, leasingowych i konsultacyjnych. Wszystkie te usługi mogły być realizowanie zarówno w walucie krajowej, jak i zagranicznej, ale wyłącznie na podstawie odpowiedniej licencji. Występowały również instytucje clearingowe o różnym zakresie działalności. Na przykład w Moskwie zgodnie z rozporządzeniem mera Moskwy z dnia 12 kwietnia 1996 r. powołano miejskie centrum clearingowe do prowadzenia kompensat i likwidacji zadłużenia przedsiębiorstw wobec budżetu miasta³⁹⁷.

³⁹⁴ S.A. Gołubiew, *Rol' centralnego banka...*, s. 43.

³⁹⁵ Art. 3 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

³⁹⁶ S.A. Gołubiew, *Rol' centralnego banka...*, s. 53-54.

³⁹⁷ Tamże, s. 59.

Przez centra rozliczeniowe zorganizowanego rynku papierów wartościowych rozumiano organizacje kredytowe posiadające otwarty rachunek w oddziale sieci rozliczeniowej Banku Rosji, upoważnione, na podstawie porozumienia zawartego z Bankiem Rosji, do zabezpieczania rozliczeń pieniężnych realizowanych na zorganizowanym rynku papierów wartościowych przez otwieranie i prowadzenie rachunków służących do obsługi transakcji na tym rynku.

Organizację inkasa stanowiły organizacje kredytowe, które miały prawo, na bazie licencji wydawanej przez Bank Rosji, przyjmować do inkasa środki pieniężne, weksle, dokumenty płatnicze i rozliczeniowe. Jednakże w wielu przypadkach działalność tych instytucji wykraczała poza określone dla nich obszary działalności, np. podejmowanie operacji bankowych bez stosownego zezwolenia. Działo się tak m.in. z powodu nieprecyzyjnych podstaw prawnych ich działalności oraz niedostatecznej kontroli ze strony Banku Rosji³⁹⁸.

Zmiany regulacji prawnych w 2001 r. wpłynęły na kształt niebankowych organizacji kredytowych³⁹⁹. Od tego czasu mogły one występować jako: rozliczeniowe niebankowe organizacje kredytowe, niebankowe organizacje kredytowe inkasa, niebankowe organizacje kredytowe o charakterze depozytowo-kredytowym⁴⁰⁰.

W zakres operacji bankowych realizowanych przez niebankową organizację rozliczeniową wchodziło: otwieranie i prowadzenie rachunków bankowych osób prawnych; realizowanie rozliczeń na zlecenie osób prawnych, w tym banków korespondentów za pośrednictwem ich rachunków funkcjonujących w bankach komercyjnych; obsługiwanie osób prawnych, w tym także organizacji kredytowych na rynku walutowym, międzybankowym i rynku papierów wartościowych; realizowanie operacji inkasa weksli i innych dokumentów płatniczych; prowadzenie obsługi kasowej osób prawnych; dokonywanie operacji kupna-sprzedaży walut zagranicznych w formie bezgotówkowej (dewiz)⁴⁰¹.

Rozliczeniowe niebankowe organizacje kredytowe udzielają kredytów swoim klientom, uczestnikom rozliczeń, aby zbilansować bieżące rozliczenia pieniężne zgodnie z odpowiednimi regulacjami Banku Rosji, stosownie do pełnomocnictw otrzymanych od klientów oraz na bazie podpisanej wcześniej umowy. Wolne okresowo nadwyżki środków pieniężnych niebankowe organizacje kredytowe mogą lokować wyłącznie w rządowe papiery wartościowe Federacji Rosyjskiej zakwali-

³⁹⁸ *Bankowskaja sistema Rossii*, red. A.G. Griazowa, O.I. Ławruszin, G.S. Panowa, Moskwa 1995, s. 68-69.

³⁹⁹ Cechy, rodzaje, tworzenie oraz likwidowanie niebankowych organizacji kredytowych o charakterze depozytowo-kredytowym reguluje *Położenie Banka Rossii ob osobiennosich prudencjalnogo regulirowanija diejatielnosti niebankowskich kreditnych organizacyj, osuszczestwliajuszczich diepozitno-kreditnyje operacj, utwierżdieno Bankom Rossii 21 sentjabria 2001 goda N 153-P*, „Wiestnik Banka Rossii” 2001 nr 60.

⁴⁰⁰ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 9.

⁴⁰¹ Tamże.

fikowane przez Bank Rosji jako aktywa o zerowym ryzyku, na rachunkach otwieranych w Banku Rosji oraz na rachunkach bankowych organizacji kredytowych realizujących rozliczenia⁴⁰².

Niebankowa organizacja kredytowa o charakterze instytucji inkasowej ma prawo, na podstawie licencji przyznanej przez Bank Rosji, realizować wyłącznie inkaso (przyjmowanie, dostarczanie, odbieranie) środków pieniężnych, weksli, dokumentów płatniczych i rozliczeniowych zgodnie z obowiązującymi przepisami wydawanymi przez Bank Rosji. Z uwagi na to, że w działalności organizacji inkasa występuje wyłącznie ryzyko operacyjne, nie ustalono dla nich minimalnych wymagań kapitału własnego oraz nie obowiązują ich normy nadzoru przewidziane dla banków.

Wśród operacji bankowych realizowanych przez niebankowe organizacje kredytowe o charakterze depozytowo-kredytowym wyróżnia się⁴⁰³: przyjmowanie depozytów terminowych osób prawnych (zakazane jest przechowywanie środków a vista na rachunkach bankowych)⁴⁰⁴; inwestowanie przyjętych depozytów w swoim imieniu i na swój rachunek⁴⁰⁵; kupno i sprzedaż waluty zagranicznej w formie bezgotówkowej (dokumenty płatnicze i dewizy)⁴⁰⁶; wydawanie gwarancji bankowych⁴⁰⁷.

Posiadane przez niebankowe organizacje kredytowe o charakterze depozytowo-kredytowym licencje różnicują zakres wykonywanych operacji bankowych takich jak: wydawanie poręczeń i gwarancji, zarządzanie aktywami i majątkiem na zlecenie osób fizycznych i prawnych, realizowanie operacji z metalami i kamieniami szlachetnymi zgodnie z przepisami prawa Federacji Rosyjskiej, wynajmowanie skrytek sejfowych osobom fizycznym i prawnym w celu przechowywania dokumentów i rzeczy wartościowych, dokonywanie operacji leasingowych, świadczenie usług doradczych i konsultacyjnych⁴⁰⁸.

Zgodnie z licencją Banku Rosji niebankowe organizacje kredytowe o charakterze depozytowo-kredytowym mogą prowadzić emisję, zakup, sprzedaż, rozliczanie, przechowywanie, gwarantowanie i przygotowanie emisji papierów wartościowych i dokumentów płatniczych potwierdzających złożenie depozytu bankowego,

⁴⁰² *Niebankowskaja kreditnaja organizacija...*, s. 14.

⁴⁰³ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 10.

⁴⁰⁴ Ogólne zasady przyjmowania depozytów są określone (poza prawem bankowym) również w KCFR, zob. KCFR z późn. zm. z dnia 26 stycznia 1996 r. N 14-FZ (Zbiór ustaw 1996 Nr 44, poz. 834).

⁴⁰⁵ Ogólne zasady umów zawieranych przy udzielaniu kredytów są określone (oprócz prawa bankowego) także w KCFR, zob. KCFR z późn. zm. z dnia 26 stycznia 1996 r. N 14-FZ (Zbiór ustaw 1996 Nr 42, poz. 807).

⁴⁰⁶ Niebankowa organizacja kredytowa tę operację organizuje wyłącznie w swoim imieniu i na swój rachunek, zob. *Niebankowskaja kreditnaja organizacija...*, s. 15.

⁴⁰⁷ Stosownie do regulacji art. 368 KCFR z późn. zm. z dnia 26 stycznia 1996 r. N 14-FZ (Zbiór ustaw 1996).

⁴⁰⁸ *Niebankowskaja kreditnaja organizacija...*, s. 15.

innych papierów wartościowych. Mogą także zarządzać papierami wartościowymi, jak również realizować działalność na rynku papierów wartościowych zgodnie z obowiązującym prawem. Nie mają natomiast prawa prowadzić następujących operacji⁴⁰⁹: przyjmowania depozytów od osób fizycznych zarówno terminowych, jak i na żądanie; otwierania i prowadzenia rachunków bankowych dla osób fizycznych i prawnych; realizowania rozliczeń pieniężnych na zlecenie osób fizycznych i prawnych, także banków korespondentów z udziałem ich rachunków bankowych; inkasa środków pieniężnych, weksli i dokumentów płatniczych oraz obsługi kasowej osób fizycznych i prawnych; zakupu i sprzedaży walut zagranicznych w formie gotówkowej; przyjmowania w depozyt i inwestowania metali szlachetnych; przeprowadzania zleceń płatniczych na zlecenie osób fizycznych bez otwierania rachunków bankowych⁴¹⁰. Nie mogą także zakładać oddziałów i powoływać spółek zależnych za granicą.

Na początku XXI w. dominowały w Rosji niebankowe organizacje rozliczeniowe i inkasa. Trzeci typ niebankowych organizacji kredytowych nie ma prawa przyjmowania depozytów osób fizycznych i prawnych w celu inwestowania ich w swoim imieniu i na swój rachunek. Na początku XXI w. organizacje te znajdowały się na etapie wdrażania do rosyjskiego systemu bankowego.

W 2003 r. w Federacji Rosyjskiej funkcjonowały 44 niebankowe organizacje kredytowe, z tego 16 stanowiło formę zamkniętej spółki akcyjnej, 21 spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, 7 zamkniętej spółki akcyjnej. Organizacje zlokalizowane były w 17 miastach: Moskwa (21), Sankt Petersburg (2), Jekaterynburg (2), Rostów nad Donem (2), Kurhan (2), Nowosybirsk (2), Władywostok (2), Samara (1), Niżny Nowogród (1), Tiumeń (1), Archangielsk (1), Kursk (1), Saratów (1), Iwanowo (1), Murmańsk (1), Kazań (1)⁴¹¹. W styczniu 2005 r. zarejestrowanych organizacji było 52, zaś w styczniu 2019 r. 44⁴¹².

Oddziały i przedstawicielstwa banków zagranicznych mogą podjąć działalność po uzyskaniu licencji na prowadzenie działalności bankowej. W ustawie o bankach i działalności bankowej zawarte jest sformułowanie, że obecność kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym będzie określona ustawą federalną na wniosek Rządu Federacji Rosyjskiej uzgodnionego z Bankiem Rosji. Ta specjalna ustawa miała wyznaczyć udział procentowy kapitału zagranicznego (oddziałów i przedstawicielstw banków zagranicznych) w kapitale właścicielskim wszystkich banków zarejestrowanych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Planowano także uregulowanie, że Bank Rosji zaprzestanie wydawania nierezydentom licencji na prowadzenie operacji bankowych po osiągnięciu ustalonej wspomniana-

⁴⁰⁹ Tamże, s. 16.

⁴¹⁰ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 10.

⁴¹¹ *Niebankowskaja kreditnaja organizacja, sozdanije, funkcionirowanije i likwidacija*, red. G.A. Tosunian, Moskwa 2003, s. 12.

⁴¹² Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitii bankowskogo...*, s. 85.

nymi przepisami kwoty zaangażowania kapitału zagranicznego w kapitały własne rosyjskiego systemu bankowego. Do czasu uchwalenia takiej ustawy wielkość kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym miała określać Rada Dyrektorów Banku Rosji. Jak wynika z analizy rosyjskiego prawa bankowego, ustawa taka nigdy nie została uchwalona. Natomiast w 1993 r. Rada Dyrektorów Banku Rosji z obawy przed nadmierną ekspansją kapitału zagranicznego do rosyjskiego systemu bankowego podjęła decyzję o ograniczeniu inwestycji zagranicznych do wysokości 12% kapitału właścicielskiego⁴¹³. Jakkolwiek limit ten został przekroczony dopiero po 2005 r., to najwyższy poziom osiągnął w 2009 r. (28,5% kapitału sektora bankowego), a po tej dacie ulegał ciągłemu obniżeniu do 14,5% w 2019 r. Nie ma jednak żadnych wątpliwości, że polityka licencyjna banku centralnego w stosunku do inwestorów zagranicznych w rosyjskim systemie bankowym była nakierowana na silne kontrolowanie ilości i jakości inwestowanego kapitału. O licencję na prowadzenie działalności bankowej w Rosji mogli skutecznie zabiegać wyłącznie zagraniczni inwestorzy o stabilnej sytuacji finansowej (według oceny Banku Rosji).

Działalność banków zagranicznych na początku XXI w. regulowana była dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 17 listopada 1993 r. o działalności banków zagranicznych i banków z udziałem kapitału nierezydentów na terytorium Federacji Rosyjskiej⁴¹⁴. Obowiązuje on banki funkcjonujące w Rosji ze 100% kapitałem zagranicznym oraz banki z udziałem większym niż 50% kapitału zagranicznego, które rozpoczęły działalność przed dniem 15 listopada 1993 r. Dekret ten w pewnym sensie ogranicza zakres działalności banków zagranicznych w stosunku do banków z kapitałem rosyjskim. W odniesieniu do banków zagranicznych Bank Rosji może zastosować nadzwyczajne ograniczenia, ustanowić surowsze normy ostrożnościowe i wymagania odnośnie sprawozdawczości czy obsady stanowisk kierowniczych. Posiada także prawo zmniejszenia zakresu operacji realizowanych przez banki zagraniczne, jeżeli w kraju pochodzenia kapitału banku banki z udziałem kapitału rosyjskiego ograniczane są w jakikolwiek sposób w swojej działalności.

Rosyjskie ustawodawstwo bankowe zapewnia możliwość łączenia się banków w związki i asocjacje⁴¹⁵. Wiodącą organizacją banków w rosyjskim systemie bankowym jest Asocjacja Banków Rosji powstała w marcu 1991 r. z inicjatywy 65 banków. Decyzje tej organizacji nie mają charakteru obligatoryjnego. Działa

⁴¹³ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

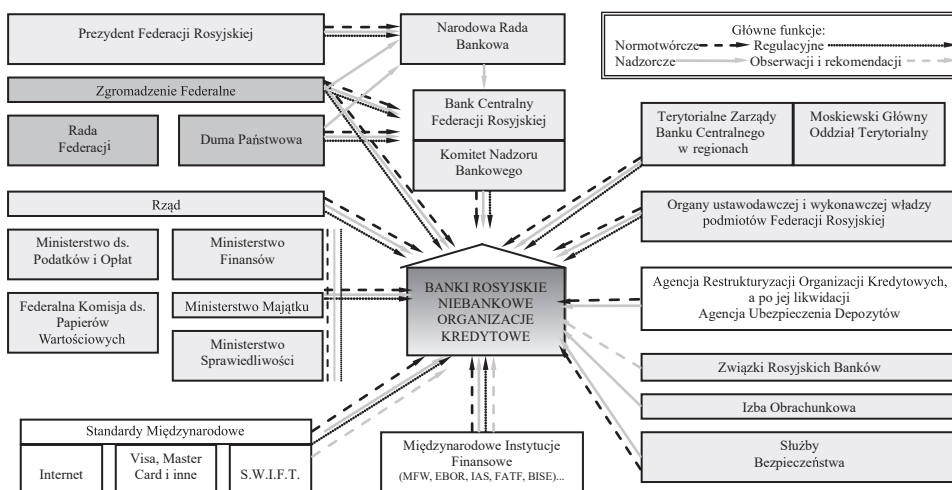
⁴¹⁴ Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 17 listopada 1993 r. o działalności banków zagranicznych i banków z udziałem kapitału nierezydentów na terytorium Federacji Rosyjskiej [Ukaz Prezydenta Rossijskoj Fiederacii o diejatielnosti inostrannykh banków i bankow c ucztajem sriedstw nierezidentow na territoriji Rossijskoj Fiederacii] N 1924, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiederacii 1993 N 47, st. 455.5.

⁴¹⁵ Art. 3 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

ona na rzecz rosyjskiego systemu bankowego i ściśle współpracuje z Bankiem Rosji. Jej główne obszary aktywności to: podejmowanie starań w zakresie zmian i tworzenia prawodawstwa niezbędnego dla systemu bankowego oraz inicjowanie innych przedsięwzięć stymulujących rozwój systemu bankowego, rynku papierów Wartościowych i systemu rozliczeń w Rosji; działania zwiększające zaufanie do systemu bankowego; opiniowanie oraz uczestniczenie w przygotowaniu aktów prawnych dotyczących systemu bankowego i prezentacja ich w Dumie Państwowej; współpraca z instytucjami odpowiedzialnymi za tworzenie polityki pieniężno-kredytowej.

Na strukturę rosyjskiego rynku bankowego składają się następujące podmioty główne: bankowe i niebankowe organizacje kredytowe realizujące bezpośrednio usługi bankowe i wypełniające podstawowe funkcje systemu bankowego; instytucje finansowe nierealizujące bezpośrednio operacji bankowych, ale zabezpieczające sprawność i efektywność funkcjonowania systemu bankowego; organy władzy państwowej zarządzające systemem bankowym, regulujące pracę wszystkich elementów systemu bankowego w celu ich uporządkowania oraz ochrony praw klientów. Relacje między podmiotami systemu bankowego mogą być dwojakiego rodzaju: jako podmioty równorzędne oraz podmioty nadrzędne i podporządkowane. Strukturę podmiotową rosyjskiego systemu bankowego i charakter jego powiązań z instytucjami państwa przedstawia rysunek 8.

Rysunek 8. Instytucje nadzorcze oraz regulacyjne w rosyjskim systemie bankowym na przełomie XX i XXI w.

Źródło: opracowanie własne.

6.3. Powiązania i zależności między organami państwa a podmiotami systemu bankowego w Federacji Rosyjskiej

Prawo bankowe szczegółowo reguluje prawa i obowiązki poszczególnych podmiotów systemu bankowego oraz rodzaje i charakter zależności między tymi podmiotami⁴¹⁶. Organizacja kredytowa jako podstawowa jednostka systemu bankowego nie odpowiada za zobowiązania państwa, ale także państwo nie odpowiada za zobowiązania organizacji kredytowej, z wyjątkiem przypadków, gdy państwo samo przyjęło na siebie takie zobowiązania. Organizacja kredytowa nie bierze odpowiedzialności także za zobowiązania Banku Rosji, tak samo jak Bank Rosji nie odpowiada za zobowiązania organizacji kredytowej, z wyjątkiem przypadków, gdy sam przyjął na siebie takie zobowiązania⁴¹⁷. Organy władzy ustawodawczej i wykonawczej państwa oraz samorządu lokalnego nie mogą ingerować w działalność organizacji kredytowych, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w obowiązującym ustawodawstwie.

Organizacja kredytowa na podstawie umowy zawartej w drodze konkursu może: a) wykonywać zlecenia Rządu Federacji Rosyjskiej, organów wykonawczych podmiotów Federacji Rosyjskiej i organów samorządu lokalnego; b) prowadzić operacje ze środkami budżetu Federacji Rosyjskiej, budżetów podmiotów państwowych oraz budżetów lokalnych; c) prowadzić rozliczenia z nimi, zabezpieczać wydatkowanie na określony cel środków budżetowych przeznaczonych na realizację programów federalnych i regionalnych. Odpowiednia umowa powinna zawierać wzajemne zobowiązania stron i przewidywać ich odpowiedzialność, warunki i formy kontroli wykorzystania środków budżetowych.

Organizacja kredytowa nie może być zmuszona (także przez organy władzy państwowej) do prowadzenia działalności, która nie jest przewidziana w jej dokumentach założycielskich i statucie, z wyjątkiem przypadków, kiedy sama przyjęła na siebie odpowiednie zobowiązania lub sytuacji przewidzianych przez obowiązujące ustawodawstwo.

Kompetencje organów władzy państwowej, czyli Prezydenta Rosji, Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej (Parlamentu) i Rządu Federacji Rosyjskiej, w stosunku do systemu bankowego można określić w sposób następujący.

Prezydent na mocy Konstytucji Federacji Rosyjskiej⁴¹⁸ proponuje Dumie Państwowej kandydatów na stanowisko Prezesa Banku Rosji, a także wnioskuje o jego odwołanie⁴¹⁹, za zgodą Dumy Państwowej i w porozumieniu z premierem wyznacza członka Rządu Federacji Rosyjskiej do prac nad kierunkami polityki

⁴¹⁶ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁴¹⁷ Art. 9 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴¹⁸ S.A. Gołubiew, *Rol centralnego banku...*, s. 67-69.

⁴¹⁹ Art. 83 pkt g KFR.

pieniężno-kredytowej prowadzonej wspólnie z bankiem centralnym⁴²⁰; posiada inicjatywę ustawodawczą, także w dziedzinie bankowości, podpisuje i zatwierdza ustawy federalne⁴²¹; ma prawo wydawać dekrety i rozporządzenia obowiązujące sektor bankowy na terytorium Federacji Rosyjskiej⁴²².

Duma Państwowa Federacji Rosyjskiej (Parlament) i jej poszczególne organy posiadają określony zakres kompetencji w stosunku do systemu bankowego, na który składają się następujące czynności⁴²³: podejmowanie decyzji o obsadzie stanowiska Prezesa Banku Rosji po zaproponowaniu kandydata przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz o jego odwołaniu⁴²⁴; wskazywanie na stanowiska i odwoływanie członków Rady Dyrektorów Banku Rosji po zaproponowaniu ich przez Prezesa Banku Rosji w uzgodnieniu z Prezydentem Federacji Rosyjskiej; wyznaczenie i odwoływanie przedstawicieli Dumy Państwowej do Narodowej Rady Bankowej; aprobowanie przedstawiciela Rządu Federacji Rosyjskiej do zespołu pracującego nad kierunkami polityki pieniężno-kredytowej⁴²⁵; decydowanie w sprawie kształtu założeń polityki pieniężnej; przyjmowanie sprawozdania rocznego Banku Rosji oraz raportu audytora; prowadzenie debaty parlamentarnej nad działalnością Banku Rosji (art. 5 ustawy o Banku Rosji); wyznaczenie kontroli finansowej działalności Banku Rosji i jego jednostek przez Izbę Rozliczeniową Federacji Rosyjskiej; odbieranie sprawozdania Prezesa Centralnego Banku Rosji z działalności Banku Rosji; opiniowanie projektu ustaw federalnych skierowanych na działalność systemu bankowego.

Rada Federacji Rosyjskiej (odpowiednik polskiego Senatu) ma obowiązek rozpatrzenia, a w przypadku pozytywnego przyjęcia przez Parlament, akceptacji ustaw federalnych, w tym także dotyczących obrotu walutowego, kredytowego oraz emisji pieniądza.

Izba Rozliczeniowa Federacji Rosyjskiej sprawuje nadzór nad systemem bankowym oraz działalnością banku centralnego i innych organizacji kredytowych w ramach obsługi budżetu federalnego, funduszy okołobudżetowych oraz nadzorowania Banku Rosji w zakresie zadłużenia zagranicznego Federacji Rosyjskiej⁴²⁶.

Rząd Federacji Rosyjskiej oddziałuje na system bankowy przez: podejmowanie inicjatywy ustawodawczej (art. 104 pkt 1 Konstytucji Federacji Rosyjskiej); opracowywanie i prowadzenie wspólnie z Bankiem Rosji jednolitej polityki finansowej,

⁴²⁰ Art. 83 pkt a, d KFR.

⁴²¹ Art. 84 pkt g, d KFR.

⁴²² Art. 90 KFR.

⁴²³ D.G. Aleksiejewa, *Bankowskoje prawo...*, s. 40.

⁴²⁴ Art. 103 pkt w, p. 1 KFR.

⁴²⁵ Art. 103 pkt a, p. 1 KFR.

⁴²⁶ Art. 2 i 19 Ustawy federalnej z dnia 11 stycznia 1995 r. o Izbie Rozliczeniowej Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o szciotnoj palacie Rossijskoj Fiedieracyi] N 41-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1995 N 3, st. 1677.

kredytowej i pieniężnej (art. 114 pkt 1 ppkt B Konstytucji Federacji Rosyjskiej); zabezpieczanie warunków przestrzegania prawa we wszystkich dziedzinach życia, praw i wolności obywatelskich, ochrony własności, także w dziedzinie bankowości (art. 114 pkt 1 ppkt E Konstytucji Federacji Rosyjskiej); realizowanie prawa do wydawania aktów prawnych zgodnych z Konstytucją Federacji Rosyjskiej, ustawami federalnymi i dekrétami Prezydenta Rosji obowiązującymi na terytorium Federacji Rosyjskiej a regulującymi działalność systemu bankowego (art. 115 p 1 i 2 Konstytucji Federacji Rosyjskiej)⁴²⁷.

6.4. Zasady działalności organizacji kredytowej (bank rosyjski i bank z kapitałem zagranicznym) w Federacji Rosyjskiej

Zgodnie z ustawą o bankach i działalności bankowej organizacja kredytowa, stosownie do posiadanej licencji wydawanej na czas nieokreślony, może wykonywać w walucie krajowej i zagranicznej następujące operacje: zastrzeżone wyłącznie dla banków, szczególnie, dostępne także dla niebankowych organizacji kredytowych, oraz ogólne, dozwolone dla dowolnych podmiotów gospodarczych, w tym banków⁴²⁸.

Wśród operacji bankowych wyodrębnia się także bazowe i uzupełniające⁴²⁹. Pierwsze stanowią podstawową formę działalności gospodarczej banków, a w ich zakres wchodzi przyjmowanie depozytów terminowych oraz na żądanie, udzielanie kredytów, prowadzenie rachunków bankowych i realizowanie rozliczeń przy ich udziale, obsługa kasowa osób fizycznych i prawnych, zakup i sprzedaż walut zagranicznych⁴³⁰. Drugie obejmują wszystkie inne operacje dozwolone dla banków niebędące operacjami bazowymi.

Inne rozróżnienie operacji bankowych zawiera ustawa o bankach i działalności bankowej. Wymienione są w niej następujące operacje bankowe: przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych oraz z oznaczeniem terminu; lokowanie środków pieniężnych pozyskanych w formie depozytów w swoim imieniu i na swój rachunek; otwieranie i prowadzenie rachunków bankowych dla osób fizycznych i prawnych; prowadzenie rozliczeń na zlecenie osób fizycznych i prawnych, w tym dla banków korespondentów; inkaso środków pieniężnych, weksli, dokumentów płatniczych oraz obsługa kasowa osób fizycznych i prawnych; zakup i sprzedaż

⁴²⁷ S.A. Gołubiew, *Rol' centralnego banka...*, s. 68-69.

⁴²⁸ *Bankowskoje dielo*, s. 172.

⁴²⁹ *Bankowskoje dielo. Dopolnitelnyje operacii dlia klientow*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2005, s. 14.

⁴³⁰ Szerzej na ten temat zob. *Bankowskoje dielo. Bazowyje operacii dlia klientow. Uczeb. Posobije*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2005.

walut zagranicznych w postaci gotówkowej i bezgotówkowej; przyjmowanie do depozytu oraz lokowanie metali szlachetnych; udzielanie poręczeń i gwarancji bankowych; realizowanie przekazów środków pieniężnych na zlecenie osób fizycznych bez konieczności otwierania rachunku bankowego, z wyjątkiem przekazów pocztowych⁴³¹.

Oprócz powyższych czynności bankowych organizacja kredytowa ma prawo realizować operacje bankowe dozwolone także dla innych podmiotów niż banki (ros. *sdielki*). Odnosi się to do wydawania poręczeń, przyjmowania poręczeń i gwarancji, realizowania operacji poufnych ze środkami pieniężnymi i innym majątkiem na podstawie umowy z osobami fizycznymi i prawnymi, prowadzenia operacji z metalami i kamieniami szlachetnymi, przekazywania w dzierżawę osobom fizycznym i prawnym specjalnych pomieszczeń lub znajdujących się w nich sejfów w celu przechowywania dokumentów i innych wartości, świadczenia usług konsultacyjnych i doradczych⁴³². Może również dokonywać innych transakcji, zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, ale nie ma przyzwolenia na zajmowanie się produkcją, handlem i działalnością ubezpieczeniową (dozwolona jest współpraca z firmami ubezpieczeniowymi)⁴³³.

Klasyfikacja ustawowa operacji bankowych ma na celu zdefiniowanie podmiotów uprawnionych do realizacji poszczególnych operacji (podmiotowa klasyfikacja operacji bankowych). Jedna grupa operacji obejmuje te, które zastrzeżone są wyłącznie dla banków i nie wolno powierzać ich do realizacji podmiotom innym niż banki. Druga grupa operacji to te, które mogą realizować banki oraz niebankowe organizacje kredytowe, a trzecia to operacje, które banki i niebankowe organizacje kredytowe mogą wykonywać na równi z innymi podmiotami gospodarczymi⁴³⁴. Wszystkie operacje bankowe realizowane są w rublach, a w przypadku posiadania odpowiedniej licencji Banku Rosji także w walutach zagranicznych. Zasady dokonywania operacji bankowych, w tym zasady ich zabezpieczenia materialnego i technicznego, ustalane są przez Bank Rosji zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem.

Przedmiotem operacji bankowych mogą być środki pieniężne, papiery wartościowe, metale i kamienie szlachetne⁴³⁵. Organizacja kredytowa ma prawo, zgodnie z ustawami Federacji Rosyjskiej, prowadzić profesjonalną działalność na rynku papierów wartościowych. Zgodnie z licencją otrzymywaną od Banku Rosji na wykonywanie operacji bankowych organizacja kredytowa może emitować, skupować, sprzedawać, ewidencjonować, przechowywać oraz dokonywać innych operacji z papierami wartościowymi spełniającymi funkcję dokumentów płatni-

⁴³¹ Art. 5 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴³² UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴³³ *Bankowskoje dielo. Dopolnitelnyje...*, s. 23.

⁴³⁴ Tamże, s. 1, 16.

⁴³⁵ S.A. Gołubiew, *Rol' centralnego banka...*, s. 47-48.

czych, czyli jest upoważniona do prowadzenia operacji, na które, zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem, nie jest wymagana specjalna licencja. Bank ma także prawo zarządzać w sposób poufny papierami wartościowymi, zgodnie z umową zawartą z osobami prawnymi lub fizycznymi⁴³⁶. Operacje bankowe realizowane są przez organizacje kredytowe (zgodnie z ustawą o bankach i działalności bankowej i licencjami uzyskanymi od Centralnego Banku Rosji) oraz Bank Rosji (zgodnie z przepisami ustawy o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej)⁴³⁷.

W rosyjskim ustawodawstwie istnieje wiele nieścisłości w kwestii definicji pojęcia „operacje bankowe”⁴³⁸. W art. 5 cz. 2 ustawy o bankach i działalności bankowej wyróżnione są transakcje (operacje), które organizacja kredytowa może realizować obok operacji bankowych, zaś w art. 46 ustawy o Banku Rosji wymienia się operacje bankowe wykonywane przez Bank Rosji. Dla Banku Rosji udzielanie poręczeń to operacja bankowa, a dla organizacji kredytowej to operacja, którą można wykonać obok operacji bankowych. Podobnych nieścisłości jest znacznie więcej, co oznacza, że w rosyjskim prawie bankowym kategoria „operacje bankowe” została bardzo nieprecyzyjnie określona⁴³⁹. Pomimo braku precyzji w definiowaniu tego terminu, to właśnie według kategorii rodzajów operacji bankowych (dozwolonych dla banków oraz dla innych podmiotów) przeprowadzono podział podmiotów bankowych na banki i niebankowe organizacje kredytowe.

Prowadząc operacje bankowe, organizacja kredytowa zobowiązana jest na żądanie osoby prawnej lub fizycznej okazać licencję, udzielić informacji o swojej sytuacji finansowej (bilans księgowy oraz rachunek zysków i strat), przedstawić opinię organizacji audytorskiej za okres ostatniego roku, a także comiesięczne bilanse księgowe za rok bieżący⁴⁴⁰. Za wprowadzenie osób fizycznych i prawnych w błąd przez nieudostępnienie informacji lub udzielenie informacji nieprawdziwej lub niepełnej organizacja kredytowa ponosi odpowiedzialność zgodnie z ustawą o bankach i działalności bankowej oraz innymi ustawami Federacji Rosyjskiej.

Każda organizacja kredytowa zobowiązana jest do posiadania statutu zatwierdzonego w trybie przewidzianym w ustawach Federacji Rosyjskiej. Statut precyzuje zakres działalności organizacji kredytowej. Winien on zawierać: nazwę firmową (pełną oficjalną i skróconą), informacje dotyczące jej formy organizacyjno-prawnej, dane o siedzibie (adresie pocztowym) organów zarządu oraz oddzielnych komórek organizacyjnych, wykaz wykonywanych operacji bankowych i transakcji

⁴³⁶ Art. 6 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴³⁷ S.A. Gołubiew, *Roľ centralnego banka...*, s. 47-49.

⁴³⁸ Ustawowy podział operacji bankowych na wyróżnione 3 grupy wywołuje wiele wątpliwości i dyskusji specjalistów, por. A.M. Pleszakow, *Tajemnica bankowa. Zakaz, obowiązki i zasady udostępniania dowodów*, „Diengi i Kredit” 1997 nr 10, s. 65; Ł.G. Jefimowa, *Bankowskoje prawo...*; S.A. Gołubiew, *Roľ centralnego banka...*, s. 45-47.

⁴³⁹ S.A. Gołubiew, *Roľ centralnego banka...*, s. 48-50.

⁴⁴⁰ Art. 8 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

zgodnych z art. 5 ustawy o bankach i działalności bankowej, informacje o wielkości kapitału statutowego, dane o systemie zarządzania, w tym organów wykonawczych i organów kontroli wewnętrznej, trybie ich tworzenia oraz pełnomocnictwach, a także inne informacje przewidziane w obowiązującym ustawodawstwie dla statutów osób prawnych o takiej formie organizacyjno-prawnej⁴⁴¹. Organizacja kredytowa musi zarejestrować w Banku Rosji wszystkie zmiany i uzupełnienia wnoszone do swojego statutu. Bank Rosji w ciągu miesiąca od dnia złożenia odpowiednio sporządzonych dokumentów podejmuje decyzję o rejestracji zmian i uzupełnień w statucie organizacji kredytowej.

Decyzje i działania (lub ich brak) Banku Rosji lub osób z jego kierownictwa mogą być zaskarżone przez organizację kredytową do sądu lub sądu arbitrażowego w trybie przewidzianym w obowiązującym ustawodawstwie. Organizacja kredytowa ma prawo zwracać się do Banku Rosji z zapytaniami w związku z decyzjami i działaniami (lub ich brakiem) podejmowanymi przez Bank Rosji. Centralny Bank Rosji jest zobowiązany do udzielenia odpowiedzi w ciągu miesiąca. Spory między organizacją kredytową a jej klientami (osobami fizycznymi i prawnymi) rozwiązuje się w trybie przewidzianym ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej⁴⁴².

W rosyjskim prawodawstwie określono, że organizacje kredytowe mogą tworzyć filie (odpowiednik oddziału w polskiej nomenklaturze) i przedstawicielstwa⁴⁴³. Filią (oddziałem) organizacji kredytowej jest wydzielona komórka organizacyjna znajdująca się poza siedzibą organizacji kredytowej i prowadząca w jej imieniu wszystkie lub część operacji bankowych przewidzianych w licencji wydanej organizacji kredytowej przez Bank Rosji. Przedstawicielstwem organizacji kredytowej jest jej wydzielona komórka organizacyjna mająca siedzibę poza organizacją kredytową, reprezentująca jej interesy i realizująca ich ochronę. Przedstawicielstwo organizacji kredytowej nie może prowadzić operacji bankowych. Filie (oddziały) i przedstawicielstwa nie są osobami prawnymi i funkcjonują na podstawie regulaminów zatwierdzonych przez tworzącą je organizację kredytową. Kierownicy filii i przedstawicielstw mianowani są przez kierownictwo macierzystej organizacji kredytowej i działają na podstawie otrzymanego w ustalonym trybie upoważnienia.

Organizacja kredytowa może otwierać filie i przedstawicielstwa na terytorium Federacji Rosyjskiej z chwilą powiadomienia o tym zamiarze Banku Rosji. W powiadomieniu podaje się adres pocztowy filii (przedstawicielstwa), jej zadania i funkcje, informacje o osobach kierujących placówką, skalę i charakter planowanych operacji, a także przedkłada się wzory pieczęci i podpisów osób reprezentujących kierownictwo placówki.

⁴⁴¹ Art. 10 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴² Art. 21 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴³ Art. 22 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

Za otwarcie jednostki organizacji kredytowej pobierana jest opłata w wysokości ustalonej przez Bank Rosji, nie wyższej jednak niż równowartość 1000 minimalnych wynagrodzeń. Opłata ta stanowi przychód budżetu Federacji Rosyjskiej. Oddziały organizacji kredytowych z udziałem kapitału zagranicznego na terytorium Federacji Rosyjskiej rejestrowane są przez Bank Rosji zgodnie z obowiązującymi przepisami. To samo dotyczy ich likwidacji lub reorganizacji. Komunikat o anulowaniu zapisu o rejestracji organizacji kredytowej podlega opublikowaniu w oficjalnym biuletynie Banku Rosji („Więstnik Banka Rosji”) w ciągu miesiąca od wniesienia zmian⁴⁴⁴.

Wiele miejsca w ustawie o bankach i działalności bankowej poświęcono sprawom ochrony stabilności systemu bankowego oraz interesów deponentów i wierzycieli organizacji kredytowej⁴⁴⁵. W celu zabezpieczenia wypłacalności finansowej organizacja kredytowa ma obowiązek tworzyć rezerwy (fundusze), w tym na wypadek dewaluacji papierów wartościowych. Tryb tworzenia i wykorzystania rezerw oraz ich minimalną wysokość ustala Bank Rosji. Wysokość odpisów na fundusz rezerwowy z zysków przed opodatkowaniem określają ustawy podatkowe. Organizacja kredytowa winna jest dokonywać klasyfikacji aktywów według ich jakości, wydzielając kredyty zagrożone (wątpliwe i stracone), oraz tworzyć rezerwy na pokrycie potencjalnych strat w trybie przyjętym przez Bank Rosji.

Organizacja kredytowa musi przestrzegać obowiązkowych norm ostrożnościowych, liczonych zgodnie z ustawą o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji). Dotyczą one różnych dziedzin działalności bankowej (depozyty, kredyty, kapitał własny). Jedną z grup norm są rezerwy obowiązkowe od depozytów złożonych w banku. Ich wysokość ustala Bank Rosji. Rezerwy te mogą być zróżnicowane pod względem terminu, okresu, wielkości i rodzaju zgromadzonych środków pieniężnych przez bank. Aby zgromadzić rezerwy obowiązkowe, bank musi posiadać w Banku Rosji specjalny rachunek. Tryb otwierania i funkcjonowania rachunku rezerw obowiązkowych wyznacza Bank Rosji⁴⁴⁶.

Organizacja kredytowa jest zobowiązana także do organizowania kontroli wewnętrznej zabezpieczającej właściwy poziom niezawodności, odpowiadający charakterowi i skali prowadzonych operacji⁴⁴⁷.

Środki pieniężne i inne walory osób fizycznych, które znajdują się na rachunkach bankowych i lokatach terminowych w organizacji kredytowej, mogą podlegać egzekucji. Zajęcie środków pieniężnych na rachunkach bankowych może być dokonane wyłącznie na podstawie wyroku sądu powszechnego, sądu arbitrażowego (rozjemczy), sędziego lub zgodnie z nakazem prokuratora. Organizacja

⁴⁴⁴ Art. 23 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴⁵ Art. 24-27 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴⁶ Art. 25 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴⁷ Art. 24 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

kredytowa niezwłocznie po otrzymaniu decyzji o egzekucji środków pieniężnych znajdujących się na rachunkach i wkładach przerywa zlecenia płatnicze z danego rachunku (wkładu) w zakresie środków, które podlegają egzekucji. Zajęcie środków pieniężnych i innych walorów należących do osób fizycznych i prawnych, a znajdujących się na rachunkach i wkładach lub na przechowaniu w organizacji kredytowej, może być dokonane tylko na podstawie decyzji sądów zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej. Organizacja kredytowa i Bank Rosji nie ponoszą odpowiedzialności za straty poniesione w rezultacie egzekucji lub zajęcia środków pieniężnych i innych walorów ich klientów, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawodawstwie. Konfiskaty środków pieniężnych i innych walorów można dokonać wyłącznie na podstawie prawomocnego wyroku sądu⁴⁴⁸.

Ustawa o bankach i działalności bankowych reguluje także przebieg operacji międzybankowych⁴⁴⁹. Na podstawie zawartej umowy organizacje kredytowe mogą nawiązywać stosunki korespondenckie z innymi bankami, także zagranicznymi, gromadzić i rozmieszczać nawzajem u siebie środki pieniężne w formie wkładów (depozytów) lub kredytów, dokonywać wzajemnych rozliczeń przez tworzone na określonych warunkach centra rozliczeniowe (w formie niebankowej organizacji kredytowej) i na zasadach wzajemności, a także dokonywać innych operacji przewidzianych w licencji wydanej przez Bank Rosji⁴⁵⁰. Organizacja kredytowa raz w miesiącu zawiadamia Bank Rosji o nowo otwartych rachunkach korespondenckich na terytorium Federacji Rosyjskiej i za granicą. Stosunki korespondenckie między organizacją kredytową i Bankiem Rosji realizowane są na podstawie zawartej umowy.

Wyksięgowanie środków z rachunków organizacji kredytowej odbywa się na podstawie jej dyspozycji lub za jej zgodą, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej. W sytuacji braku środków przeznaczonych na kredytowanie klientów i niemożliwości wypełnienia przyjętych na siebie zobowiązań organizacja kredytowa może zaciągnąć kredyt w Banku Rosji na ustalonych przez niego zasadach.

Wysokość oprocentowania kredytów, wkładów (depozytów) i prowizji za operacje bankowe ustala organizacja kredytowa na podstawie umowy z klientami, jeśli inaczej nie stanowi obowiązujące ustawodawstwo. Organizacja ta nie ma prawa jednostronnie zmieniać oprocentowania kredytów, wkładów (depozytów) i prowizji za wykonywane operacje oraz terminów ważności umów z klientami, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawie Federacji Rosyjskiej lub umowie z klientem⁴⁵¹.

⁴⁴⁸ Art. 27 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁴⁹ Art. 28-34 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁰ *Bankowskoje dielo*, s. 173.

⁴⁵¹ Art. 29 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

Stosunki między Bankiem Rosji, organizacjami kredytowymi i ich klientami regulowane są umowami, jeśli inaczej nie stanowi obowiązujące ustawodawstwo. W umowie należy podać: oprocentowanie kredytu i wkładu (depozytu), koszt usług bankowych oraz terminy ich wykonania, w tym terminy opracowania dokumentów płatniczych, odpowiedzialność majątkową stron za naruszenie umowy, włączając w to odpowiedzialność za niedopełnienie zobowiązań w kwestii terminów płatności, a także sposób rozwiązania i inne istotne warunki umowy.

Klienci mają prawo otwierać w bankach dowolną liczbę rachunków rozliczeniowych, depozytowych i innych w dowolnej walucie, jeśli obowiązujące ustawodawstwo nie stanowi inaczej. Jednakże bank każdorazowo musi wyrazić zgodę na otwarcie rachunku bankowego dla klienta, co oznacza, że bank może odmówić uruchomienia dowolnego rachunku⁴⁵².

Tryb otwierania, prowadzenia i zamykania przez bank rachunków klientów w rublach i walucie obcej ustala Bank Rosji zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem. Organizacja kredytowa i Bank Rosji zobowiązane są do przekazania środków klienta i ich zaliczenia na jego rachunek nie później niż drugiego dnia roboczego po otrzymaniu odpowiedniego dokumentu płatniczego, jeśli obowiązujące ustawodawstwo, umowa lub dokument płatniczy nie stanowią inaczej. W razie nieterminowego lub nieprawidłowego zaliczenia na rachunek lub wyksięgowania z rachunku klienta środków pieniężnych organizacja kredytowa lub Bank Rosji wypłacają odsetki od sumy tych środków według stopy refinansowej Banku Rosji.

Udziałowcy organizacji kredytowej nie mają jakichkolwiek przywilejów przy rozpatrywaniu wniosków o przyznanie dla nich kredytów lub świadczeniu im innych usług bankowych, jeśli obowiązujące ustawodawstwo nie stanowi inaczej⁴⁵³. Organizacja kredytowa dokonuje rozliczeń zgodnie z zasadami, formami i standardami ustalonymi przez Bank Rosji. Jeśli brakuje zasad dotyczących pojedynczych rodzajów rozliczeń, wówczas czyni się to na podstawie wzajemnej umowy, zaś przy rozliczeniach międzynarodowych w sposób ustalony przez obowiązujące ustawodawstwo i przepisy przyjęte w międzynarodowej praktyce bankowej⁴⁵⁴.

Ustawa o bankach i działalności bankowej określa zasady przeciwdziałania praktykom monopolistycznym przez banki⁴⁵⁵. Organizacje kredytowe nie mają prawa zawierać umów i prowadzić uzgodnionych działań zmierzających do monopolizacji rynku usług bankowych i ograniczenia konkurencji. Nabywanie akcji (udziałów) organizacji kredytowych oraz zawieranie porozumień przewidujących

⁴⁵² *Bankowskoje dielo*, s. 173.

⁴⁵³ Art. 30 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁴ Art. 31 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁵ Art. 32 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

kontrolę działalności organizacji kredytowych (stowarzyszeń organizacji kredytowych) nie może być sprzeczne z przepisami antymonopolowymi. Przestrzeganie tych przepisów w bankowości kontrolowane jest przez Państwowy Komitet Federacji Rosyjskiej do spraw Polityki Antymonopolowej i Popierania Nowych Struktur Ekonomicznych razem z Bankiem Rosji.

Zabezpieczenie zwrotu kredytów jest również uregulowane w ustawie o bankach i działalności bankowej⁴⁵⁶, zgodnie z którą kredyty bankowe mogą być udzielane pod zastaw majątku ruchomego i nieruchomości, w tym państwowych i innych papierów wartościowych, gwarancji bankowych lub zabezpieczane w inny sposób przewidziany w umowie lub obowiązującym ustawodawstwie. Przy naruszeniu przez pożyczkobiorcę zobowiązań wynikających z umowy, bank może przed upływem terminu żądać zwrotu oraz egzekwować udzielone kredyty i należne odsetki, jeśli tak przewiduje umowa, a także przejąć zastawiony majątek w trybie ustalonym w obowiązującym ustawodawstwie. Organizacja kredytowa ma obowiązek zastosować wszystkie przewidziane w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej środki w celu ściągnięcia zadłużenia. Może zwrócić się do sądu arbitrażowego z wnioskiem o wszczęcie postępowania w sprawie ogłoszenia niewypłacalności (bankructwa) w stosunku do dłużnika, który nie wypełnia zobowiązań kredytowych wobec organizacji kredytowej w trybie ustalonym przez obowiązujące ustawodawstwo⁴⁵⁷.

Organizacja kredytowa za zgodą Banku Rosji może tworzyć na terytorium obcego państwa filie, a po powiadomieniu Banku Rosji także przedstawicielstwa. Przy akceptacji i zgodnie z wymaganiami Banku Rosji wolno jej posiadać na terytorium obcego państwa instytucje siostrzane. Bank Rosji nie później niż w ciągu 3 miesięcy od momentu otrzymania podania powiadamiania wnioskodawcę w formie pisemnej o swojej zgodzie lub odmowie, przy czym odmowa winna być umotywowana. Brak zawiadomienia ze strony Banku Rosji o podjętej decyzji w wyżej określonym terminie oznacza zgodę Banku Rosji⁴⁵⁸.

Wiele uwagi w regulacjach prawnych poświęcono organizacji przyjmowania depozytów ludności⁴⁵⁹. Depozyty bankowe to środki pieniężne w walucie Federacji Rosyjskiej lub walucie obcej, deponowane przez osoby fizyczne w celu przechowywania i osiągnięcia dochodu. Dochód z wkładu (odsetki) jest wypłacany w gotówce. Wkład jest zwracany deponentowi na jego pierwsze żądanie w trybie przewidzianym dla danego rodzaju wkładu, w obowiązującym ustawodawstwie oraz odpowiednią umową. Zasady gromadzenia depozytów określa umowa sporządzona w formie pisemnej w 2 egzemplarzach, z których jeden wydaje się deponentowi.

⁴⁵⁶ Art. 33 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁷ Art. 34 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁸ Art. 35 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁵⁹ Art. 36-39 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

Wkłady oszczędnościowe mogą być przyjmowane tylko przez te banki, które posiadają odpowiednią licencję otrzymaną od Banku Rosji. Na przełomie XX i XXI w. licencjonowane było przyjmowanie depozytów i realizowanie operacji w walutach zagranicznych. Funkcjonowała też tzw. licencja generalna uprawniająca do realizacji wszystkich operacji bankowych dopuszczonych przepisami banków. Była ona dostępna jedynie dla najlepszych banków w systemie bankowym. Banki zapewniają nienaruszalność wkładów i terminowe wykonanie swoich zobowiązań wobec deponentów. Prawo gromadzenia depozytów osób fizycznych może być przyznane bankom, jeśli od daty ich rejestracji minęły co najmniej 2 lata. W wypadku fuzji banków powyższy okres dotyczy banku mającego wcześniejszą datę rejestracji. W sytuacji przekształcenia formy organizacyjno-prawnej banku powyższy okres nie ulega przerwaniu.

Deponentami mogą być obywatele Federacji Rosyjskiej, zagraniczne osoby prawne oraz osoby bez obywatelstwa. Mają oni swobodę wyboru banku, w którym deponują należące do nich środki pieniężne i wolno im posiadać wkłady w jednym lub kilku bankach. Deponenci mogą, zgodnie z zawartą umową, rozporządzać swoimi depozytami, uzyskiwać z nich odsetki i dokonywać rozliczeń bezgotówkowych.

W celu zabezpieczenia zwrotu gromadzonych przez banki środków obywateli i kompensacji strat dochodu ze zgromadzonych środków powołano federalny fundusz obowiązkowego ubezpieczenia wkładów bankowych⁴⁶⁰, którego uczestnikami są Bank Rosji i banki gromadzące środki pieniężne obywateli. Sposób zakładania, formowania i wykorzystania środków funduszu określa obowiązujące ustawodawstwo. Ustawa przewiduje także możliwość tworzenia przez banki funduszu dobrowolnego ubezpieczenia depozytów dla zabezpieczenia zwrotu wkładów i wypłaty dochodów. Fundusze dobrowolnego ubezpieczenia wkładów mają charakter instytucji niekomercyjnej. Banków założycieli funduszu dobrowolnego ubezpieczenia wkładów winno być nie mniej niż 5 z ogólnym kapitałem statutowym nie mniejszymi niż 20-krotność minimalnej wysokości funduszu statutowego banku ustalonego przez Bank Rosji na dzień powstania funduszu. Tryb tworzenia, kierowania i działalności funduszu określa jego statut i obowiązujące ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej. Bank ma obowiązek powiadomić klientów o swoim udziale lub jego braku w funduszach dobrowolnego ubezpieczenia wkładów⁴⁶¹.

Zasady sporządzania bilansu księgowego, sprawozdawczości finansowej i statystycznej, sprawozdań rocznych przez organizacje kredytowe ustala Bank Rosji z uwzględnieniem międzynarodowej praktyki bankowej⁴⁶².

⁴⁶⁰ Art. 39 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492). Instytucja gwarantowania depozytów bankowych w Federacji Rosyjskiej została powołana mocą UFUWOF.

⁴⁶¹ Art. 39 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁶² Art. 40 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

Organizacje kredytowe podlegają nadzorowi bankowemu i audytowi⁴⁶³. Nadzór prowadzi Bank Rosji zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem, zaś coroczną kontrolę audytorską przeprowadza organizacja audytorska wyposażona w wymaganą licencję, zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej. Organizacja ta ma obowiązek wydać opinię o rezultatach kontroli, w której zawarte są informacje o rzetelności sprawozdawczości finansowej organizacji kredytowej, przestrzeganiu obowiązujących normatywów ustalonych przez Bank Rosji, jakości zarządzania instytucją kredytową, stanie kontroli wewnętrznej i innych pozycjach określonych w ustawodawstwie i statucie organizacji kredytowej. Opinia organizacji audytorskiej jest składana w Banku Rosji w terminie 3 miesięcy od dnia złożenia w Banku Rosji rocznych sprawozdań organizacji kredytowej.

W ustawie o bankach i działalności bankowej szczegółowo uregulowana jest także kwestia sprawozdawczości przedkładanej Bankowi Rosji⁴⁶⁴. Organizacja kredytowa składa w Banku Rosji sprawozdania ze swojej działalności w formie, trybie i terminach ustalonych przez Bank Rosji. Następnie publikuje sprawozdanie roczne (z bilansem księgowym i rachunkiem zysków i strat) w formie i terminach ustalonych przez Bank Rosji, po potwierdzeniu jego rzetelności przez organizację audytorską. Co kwartał organizacja kredytowa sporządza bilans, rachunek zysków i strat, informację o poziomie adekwatności kapitałowej (współczynnik wypłacalności) i wielkość utworzonych rezerw na należności zagrożone i pokrycie innych prawdopodobnych strat⁴⁶⁵.

W przypadku gdy bank posiada ponad 50% akcji (udziałów) z prawem głosu do innego banku, przedkłada w Banku Rosji w formie, trybie i terminach ustalonych przez Bank Rosji sprawozdawczość skonsolidowaną z działalności swojej i banków siostrzanych zawierającą skonsolidowany bilans księgowy oraz rachunek zysków i strat.

W nowelizacji ustawy o bankach i działalności bankowej z lipca 2002 r. zobowiązano Rząd Federacji Rosyjskiej i Bank Rosji do opracowania i skierowania do Dumy Państwowej w trybie inicjatywy ustawodawczej projektu ustawy o obowiązkowym ubezpieczeniu wkładów osób fizycznych (wyznaczono termin 3 miesięcy od dnia wejścia w życie nowelizacji ustawy). Przepisy ustawy o systemie gwarantowania depozytów bankowych zostały uchwalone w lipcu 2004 r.

Brak konsekwencji i precyzji w konstrukcjach prawnych bankowości rosyjskiej zauważa i komentuje A.M. Tawasijew⁴⁶⁶. Określenie w ustawie o bankach i działalności bankowej istoty banku jako instytucji działającej na zasadach komercyjnych powoduje, że nie mieszczą się w tej definicji 2 typy banków – bank

⁴⁶³ Art. 41-42 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁶⁴ Art. 43 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁶⁵ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 74.

⁴⁶⁶ *Bankowskoje dielo*, s. 25.

centralny i banki spółdzielcze. Zysk nie jest bowiem celem działalności banku centralnego, podobnie jest też w przypadku banków spółdzielczych, które działają przede wszystkim w interesie swoich założycieli, natomiast osiągnięcie zysku znajduje się na dalszym planie. Jakkolwiek ustawa stwierdza, iż warunkiem uznania za organizację kredytową jest działanie na bazie licencji otrzymanej od Banku Rosji, to niektóre niebankowe organizacje kredytowe mogą realizować wybrane operacje bankowe bez potrzeby ubiegania się o licencję. Licencjonowane są bowiem tylko organizacje clearingowe, centra rozliczeniowe operacji papierami wartościowymi i organizacje inkasa. Na pozostałe pojedyncze operacje bankowe nie są wymagane licencje, co więcej, gdy nie są licencjonowane, nie podlegają także kontroli ze strony Banku Rosji.

Ustawa wydziela 3 typy operacji zastrzeżonych wyłącznie dla banków: przyjmowanie depozytów, wydawanie kredytów oraz prowadzenie rachunków bankowych. Pozostałe operacje finansowe są dozwolone dla innych podmiotów, co powoduje, iż wiele norm nadzoru bankowego nie odnosi się do niektórych banków, przez co normy te nie mają realnego zastosowania. Wiele jednostek wykonujących operacje bankowe może znajdować się poza kontrolą banku centralnego. W zakresie działalności banku ustawa wprowadza 2 typy działalności – operacje bankowe i transakcje, ale nie precyzuje różnicy między nimi. Nie stwierdza jasno, że operacje bankowe dozwolone są dla banków, a transakcje zarówno dla banków, jak i niebankowych organizacji kredytowych. Brak tej precyzji powoduje, że pojedyncze operacje bankowe ustawa zezwala wykonywać niebankowym organizacjom kredytowym, a ściśle określenie zakresu licencjonowania niebankowych organizacji kredytowych wpływa na to, iż niektóre operacje bankowe nie wymagają licencji i mogą być wykonywane przez podmioty niebędące organizacjami kredytowymi. Organami zarządzania organizacją kredytową są: ogólne zebranie właścicieli (założyciele/akcjonariusze), Rada Dyrektorów (Rada Nadzorcza), organ zarządzający (prezes Zarządu i Zarząd)⁴⁶⁷.

6.5. Bank jako podmiot prawa podatkowego

Zasady funkcjonowania podatków w bankach Federacji Rosyjskiej określone są w Kodeksie podatkowym⁴⁶⁸. W świetle prawa podatkowego banki stanowią podmioty szczególnie. Z jednej strony są podatnikami zobowiązanymi do uiszczania

⁴⁶⁷ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 76.

⁴⁶⁸ O systemie podatkowym w Federacji Rosyjskiej piszą M. Żukowski, H. Żukowska, *Reforma systemu podatkowego w Federacji Rosyjskiej*, w: *Polski system podatkowy. Założenia a praktyka*, red. A. Pomorska, Lublin 2004, s. 536-544.

podatków zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem, z drugiej pośrednikami finansowymi i realizują rozliczenia podatkowe między podmiotami gospodarczymi. Organizacje kredytowe w Rosji są płatnikami podatków na zasadach ogólnych, jak wszystkie osoby prawne, a także na warunkach szczególnych jako podmioty świadczące usługi finansowe. Kodeks podatkowy postrzega więc banki jako podatników i jako pośredników finansowych.

Na banki jako osoby prawne w Rosji nałożonych jest wiele różnych podatków, m.in. podatek dochodowy, akcyzowy, socjalny (składki na ubezpieczenia społeczne), od towarów i usług (VAT), majątku, operacji z papierami wartościowymi, wydobycia zasobów naturalnych⁴⁶⁹. Na banki jako pośredników finansowych⁴⁷⁰ Kodeks podatkowy nakłada następujące obowiązki:

- a) rachunek bankowy otwierać klientom po dostarczeniu przez nich zaświadczenia o zgłoszeniu obowiązku podatkowego;
- b) w związku z potrzebą kontroli przepływu strumieni pieniężnych podatników zawiadamiać w ciągu 5 dni od zaistnienia faktu organ podatkowy o otwarciu lub zamknięciu rachunku bankowego przedsiębiorstw i instytucji⁴⁷¹;
- c) terminowo (w ciągu dnia roboczego) i bezpłatnie wykonywać płatności podatków i opłaty zlecone przez podatników, płatników podatków i agentów podatkowych⁴⁷²;
- d) realizować decyzje organu podatkowego o zablokowaniu operacji na rachunku podatnika, płatnika opłat i agenta podatkowego bez prawa dokonania jakiegokolwiek operacji na rachunku bankowym w sytuacji blokady na tym rachunku⁴⁷³;
- e) wypełniać polecenia organu podatkowego o egzekwowaniu podatków z rachunku bankowego;
- f) na żądanie udzielać organom podatkowym informacji o operacjach i rachunkach bankowych przedsiębiorstw i instytucji.

Odpowiedzialność za naruszenie powyższych obowiązków określa Kodeks podatkowy w części 18, a za ich niewypełnianie nakładane są różnej wysokości grzywny. Na przykład otwarcie rachunku bankowego bez zaświadczenia o zgłoszeniu obowiązku podatkowego zagrożone jest grzywną wynoszącą 10 tys. rubli, zaś za niezawiadomienie organu podatkowego o otwarciu lub zamknięciu rachunku bankowego grozi kara grzywny w wysokości 20 tys. rubli⁴⁷⁴.

⁴⁶⁹ Na temat prawnych podstaw opodatkowania organizacji kredytowych w Rosji zob. A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 187-201.

⁴⁷⁰ Tamże, s. 116-117.

⁴⁷¹ Art. 86 KPFR.

⁴⁷² Art. 60 pkt 2 KPFR.

⁴⁷³ A.A. Tediejew, W.A. Parygina, *Bankowskoje prawo...*, s. 117.

⁴⁷⁴ Tamże, s. 119.

6.6. Zapewnienie bezpieczeństwa banku i ochrona tajemnicy bankowej⁴⁷⁵

Bezpieczeństwo banku to ochrona (zabezpieczenie) od zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń pozwalająca skutecznie zabezpieczyć i efektywnie wykorzystać, w interesie właścicieli i klientów, finansowy, materialny i kadrowy potencjał banku. Jednym z celów banku jest bowiem ochrona jego własności, poufnych informacji oraz pracowników od zagrożeń, kradzieży, naruszenia prawa i powstawania innych niekorzystnych sytuacji. Podstawowym warunkiem bezpieczeństwa banku i jego klientów jest ochrona tajemnicy bankowej.

W rosyjskim prawie istnieje wiele przepisów regulujących kwestie tajemnicy służbowej, państwowej i bankowej, m.in. Konstytucja Federacji Rosyjskiej, w której cała część II (art. 17-64) definiuje kwestię praw i wolności człowieka w Federacji Rosyjskiej⁴⁷⁶. Wiele szczegółowych regulacji określa prawa i obowiązki obywateli do informacji i do jej ochrony⁴⁷⁷. Kwestii tajemnicy bankowej poświęcono wiele uwagi w ustawie o bankach i działalności bankowej. Prawo Federacji Rosyjskiej stanowi, że banki, inne organizacje kredytowe oraz Bank Rosji, a także wszyscy pracownicy organizacji kredytowej gwarantują dochowanie tajemnicy operacji, rachunków i wkładów swoich klientów i korespondentów, a także innych informacji będących w posiadaniu organizacji kredytowej, jeśli obowiązujące ustawodawstwo nie stanowi inaczej⁴⁷⁸. Jednakże próby objęcia ochroną tajemnicy bankowej wszystkich operacji bankowych w Federacji Rosyjskiej pozostają w sprzeczności z regulacjami Kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej wyraźnie ograniczającymi zakres tajemnicy do operacji na rachunkach bankowych klientów (art. 857).

Prawo do danych stanowiących tajemnicę bankową mają właściciele rachunków bankowych i posługujące się tymi danymi organizacje kredytowe. W przypadkach określonych w obowiązującym ustawodawstwie prawo to posiadają także wybrane instytucje państwowe wymienione w art. 857 Kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej. W art. 26 ustawy o bankach i działalności bankowej zawarto wykaz instytucji uprawnionych do otrzymania informacji stanowiących tajemnicę bankową. Informacje o operacjach i rachunkach przedsiębiorców udzielane są wyłącznie właścicielom rachunków, sądom i sądom arbitrażowym, Izbie Rozrachunkowej Federacji Rosyjskiej, organom służby podatkowej i policji podatkowej, urzędowi celnemu Federacji Rosyjskiej w przypadkach przewidzianych ustawodawstwem o ich działalności, a po uzyskaniu nakazu prokuratora organom postępowania dowodowego w sprawach przez nie prowadzonych. W przypadku

⁴⁷⁵ J.S. Golikowa, M.A. Chochlenkova, *Bank Rossii. Organizacyja...*, t. 2, s. 110-123.

⁴⁷⁶ KFR z późn. zm.

⁴⁷⁷ E. Ambrosimowa, *Tajny za semju pieczatiami*, „Nacjonalnyj Banowskij Żurnal” 2003 nr 1, s. 43.

⁴⁷⁸ Art. 26 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

śmierci właścicieli rachunków informacje o rachunkach i wkładach przekazywane są przez organizację kredytową osobom wymienionym w sporządzonej przez właściciela dla organizacji kredytowej dyspozycji testamentowej, kancelariom notarialnym w prowadzonych przez nie sprawach spadkowych dotyczących wkładów zmarłych deponentów, a w przypadku rachunków obywateli obcych państw konsulatom tych państw⁴⁷⁹.

Bank Rosji nie ma prawa ujawniać danych o rachunkach i wkładach, a także informacji o konkretnych transakcjach i operacjach ze sprawozdań organizacji kredytowych, jakie uzyskał w rezultacie pełnienia funkcji licencyjnych, nadzorczych i kontrolnych, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej. Organizacje audytorskie realizujące kontrole audytorskie w bankach komercyjnych także zobowiązane są do przestrzegania tajemnicy informacji o operacjach, rachunkach i wkładach organizacji kredytowych, ich klientów i korespondentów, uzyskanych w rezultacie prowadzonych przez nie kontroli, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawodawstwie. Za ujawnienie informacji stanowiących tajemnicę bankową i za straty poniesione na skutek naruszenia tajemnicy bankowej Bank Rosji, organizacje kredytowe, organizacje audytorskie i inne organizacje, a także osoby z ich kierownictwa i pracownicy ponoszą pełną odpowiedzialność za ewentualne skutki tego ujawnienia w trybie przyjętym w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej⁴⁸⁰.

Podsumowując, bankowość komercyjna w Rosji na początku XXI w. przybrała kształt w dużej mierze dostosowany do funkcjonowania w gospodarce rynkowej. Jednakże w dalszym ciągu podlegała wielu zmianom, które zostały wymuszone przez procesy rozwojowe w otoczeniu międzynarodowym, krajowej gospodarce i reformowanym systemie finansowym⁴⁸¹.

⁴⁷⁹ UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁸⁰ Art. 26 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r. (Zbiór ustaw 1996 Nr 6, poz. 492).

⁴⁸¹ Zakres zmian w prawnych podstawach funkcjonowania rosyjskiej bankowości doskonale ilustruje porównanie zakresu uregulowania tajemnicy bankowej (art. 26 UFBDB w redakcji z dnia 3 lutego 1996 r.) na przełomie XIX i XX w. oraz blisko 20 lat później. O ile w 1990 r. treść art. 26 zamykała się w 292 wyrazach, o tyle pod koniec 2019 r. zakres tajemnicy bankowej został znacznie doregulowany i art. 26 liczył 3616 wyrazów.

Uwarunkowania procesu transformacji rosyjskiej bankowości komercyjnej (1990-1998)

7.1. Powstawanie pierwszych banków komercyjnych po 1990 r.

Ustawy o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) oraz o bankach i działalności bankowej, fundamentalne dla rynkowego systemu bankowego w Rosji, zostały uchwalone w grudniu 1990 r. Zliberalizowały one proces zakładania nowych banków komercyjnych i stworzyły prawne warunki rozwoju systemu bankowego o charakterze rynkowym. Pierwotnie ustanowione prawne podstawy działalności bankowej ulegały w późniejszym okresie wielokrotnym zmianom wynikającym z potrzeby doskonalenia tych regulacji i konieczności dostosowania ich kształtu do otoczenia.

Opisując pierwsze lata działalności rosyjskiego systemu bankowego po 1990 r., należy stwierdzić, iż były one bardzo trudne z wielu względów. Przede wszystkim z uwagi na ciężką sytuację makroekonomiczną transformującej się rosyjskiej gospodarki, konieczność zbudowania rynkowych zasad jej funkcjonowania, potrzebę stworzenia silnego sektora banków komercyjnych, niezbędność wypracowania prorynkowych regulacji prawnych dla bankowości i całej gospodarki, potrzebę ukształtowania infrastruktury instytucjonalnej dla bankowości i rynków finansowych (sieć rozliczeń, infrastruktura informacyjna, system gwarancji depozytów i restrukturyzacji systemu bankowego), konieczność zbudowania nowoczesnej bankowości centralnej i wypracowania dla niej narzędzi sprawowania efektywnej polityki pieniężnej.

Pierwsze lata budowania gospodarki rynkowej w Rosji (początek lat 90. XX w.) charakteryzowały się spadkiem produkcji i inwestycji oraz wieloma innymi problemami makroekonomicznymi typowymi dla wszystkich gospodarek okresu transformacji (m.in. wysoka inflacja, 2-cyfrowe bezrobocie strukturalne). W takich warunkach ważne zadania stawiane przed bankiem centralnym były szczególnie trudne do realizacji. W 1993 r. przyjęto wariant umiarkowanej restrykcyjnej polityki pieniężnej, której celem stała się aktywizacja gospodarki i utrwalenie procesów stabilizacyjnych, a jednocześnie zwalczanie inflacji i pobudzanie przedsiębior-

czości. Podstawowym narzędziem polityki pieniężno-kredytowej w 1993 r. była kontrola nad scentralizowanym kredytowaniem rządu i banków komercyjnych, a dokładnie ustalanie kwartalnych limitów tego kredytowania. Założone limity nie zostały przekroczone, co pozwoliło ograniczyć nie tylko emisję pieniądza, ale i dalszy wzrost inflacji spowodowany czynnikami monetarnymi. Aby przyhamować popyt na kredyty, Centralny Bank Rosji rozpoczął aktywnie wykorzystywać stopy procentowe, podwyższywszy ich wysokość do poziomu na rynku kredytów międzybankowych⁴⁸².

Funkcjonujące na początku lat 90. poprzedniego stulecia banki rosyjskie można podzielić na 2 jednorodne grupy. Pierwsza składała się z ponad 300 banków powstałych na bazie oddziałów państwowych banków specjalistycznych: Promstrojbanku ZSRR, Agroprombanku ZSRR, Żiłsobanku ZSRR i Sbierrbanku ZSRR. Realizowały one wszystkie operacje bankowe dla swoich klientów niezależnie od wcześniejszej specjalizacji, miały więc charakter banków uniwersalnych. Początkowo banki te traktowane były przez bank centralny w sposób uprzywilejowany, obowiązywały je mniej rygorystyczne normy ostrożnościowe niż nowo zakładane banki. Drugą grupę stanowiły organizacje kredytowe o charakterze uniwersalnym powoływane w znacznej liczbie po 1990 r. przez rosyjskie i zagraniczne osoby prawne i fizyczne⁴⁸³.

Intensywne zakładanie nowych banków było spowodowane rozwojem indywidualnej przedsiębiorczości oraz łatwością w tworzeniu banków. Po 1990 r. procedura rejestracji banków polegała na złożeniu kompletu wymaganych dokumentów i wniesieniu kapitału założycielskiego w wysokości 100 tys. rubli w okresie roku. Kapitał ten mógł być przekazany w formie aportu rzeczowego wycenianego przez samych założycieli. Łatwość formowania kapitału założycielskiego i wysokie zyski sektora bankowego czyniły działalność bankową niezwykle atrakcyjną, w skutek czego lawinowo powstawały nowe banki⁴⁸⁴.

Na początku lat 90. XX w. rocznie zakładano ok. 300-350 banków. Liberalna polityka licencyjna w Rosji doprowadziła do powoływania małych banków, tworzonych często przez jednego lub kilku przedsiębiorców działających na danym terenie, o niskim kapitale założycielskim, z siedzibą czasem w wielopiętrowym bloku mieszkalnym, powstających bez zamiaru podjęcia działalności bankowej. Były to niestabilne finansowo banki „kieszonkowe” (ros. *karmannyje banki*), z nisko wykwalifikowaną kadrą, często w ogóle nieprowadzące działalności bankowej lub prowadzące ją na pograniczu obowiązującego prawa, bez znajomości procedur bankowych, umiejętności zarządzania ryzykiem, wystarczającej wysokości kapitału i zaufania deponentów.

⁴⁸² Szerzej na ten temat zob. „Diengi i Kredit” 1994 nr 9-10.

⁴⁸³ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁴⁸⁴ S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy. Mieczanizmy uprawlenija i regionalnyje osobienności*, Moskwa 2001, s. 20.

tów potrzebnego, by zdobyć kapitał na rozwijanie działalności bankowej. W związku z powyższym takie banki często podejmowały chybione decyzje finansowe, w tym kredytowe. W 1993 r. przy poziomie inflacji 800% rocznie oraz stawce refinansowania 210% rocznie banki żądały ok. 400% odsetek od kredytów.

Proces powstawania nowych banków w Rosji na początku lat 90. ubiegłego stulecia przebiegał w warunkach wysokiej inflacji. Według szacunków Międzynarodowego Funduszu Walutowego wynosiła ona rocznie 1353% (1992 r.), 800% (1993 r.), 204% (1994 r.) i 120% (1995 r.). W tym okresie dochody założycieli i akcjonariuszy banków kształtowały się na poziomie zbliżonym do inflacji, np. za 1993 r. Awto-bank wypłacił swoim akcjonariuszom dywidendy na poziomie 800% wniesionego kapitału, Promstrojbank 1000%, Toribank 320%. Wysokie dochody osiągnięte przez banki w warunkach inflacji kreowane były przez zasoby pieniężne nisko oprocentowane, pochodzące od przedsiębiorstw-klientów banków. Dokonywała się więc inflacyjna redystrybucja dochodów od deponentów do właścicieli banków i kredytobiorców. Według szacunków specjalistów w 1994 r. inflacyjna redystrybucja dochodów z udziałem 627 banków osiągnęła 10-15% PKB, z czego 45% przejęły banki komercyjne, a 55% przedsiębiorstwa kredytujące się w warunkach wzrostu cen⁴⁸⁵.

W 1. połowie lat 90. XX w., w rezultacie łagodnej polityki licencyjnej prowadzonej przez Centralny Bank Rosji, szybko zwiększała się liczba banków. W 1994 r. wydano 558 licencji na prowadzenie usług bankowych, a odebrano 45⁴⁸⁶. W lipcu 1996 r. odnotowano największą liczbę zarejestrowanych organizacji kredytowych, tj. 2583. Dla porównania w maju 1991 r. było 1181 banków, zaś w lipcu 1994 r. 2294⁴⁸⁷. Nie wszystkie one prowadziły działalność bankową. Na przykład w dniu 1 sierpnia 1998 r. zarejestrowanych było 2539 banków, natomiast działalność operacyjną prowadziło 1786 banków. Ponad 753 banki nie prowadziły działalności mimo posiadanej licencji. W późniejszym okresie Bank Rosji podjął działania restrukturyzacyjne zmierzające do likwidacji nieaktywnych banków.

Podstawowe zarzuty, jakie można sformułować pod adresem banków w tym okresie, to wysokie oprocentowanie udzielanych kredytów, wysokie marże odsetkowe i prowizje, które częściowo można wytłumaczyć poziomem inflacji. Inne nieprawidłowości funkcjonowania to prowadzenie spekulacyjnych operacji walutowych, pozyskiwanie różnymi sposobami tanich bądź bezpłatnych źródeł finansowania działalności kredytowej oraz kredytowanie właścicieli i udziałowców.

Korzystanie z tanich źródeł finansowania działalności bankowej, najczęściej środków publicznych, to specyficzna cecha aktywności większości banków rosyjskich w okresie transformacji i istotne źródło ich dochodów. Według opinii specjalistów z Fundacji Carnegiego udział płatnych pasywów w bankach Stanów Zjednoczonych

⁴⁸⁵ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacji...*, s. 60-61.

⁴⁸⁶ Tamże, s. 60-62.

⁴⁸⁷ Tamże, s. 62.

na początku lat 90. XX w. wynosił 58,5%, zaś w rosyjskich 17,1%. W 10 największych bankach amerykańskich udział ten osiągnął 63,9%, zaś w rosyjskich 9,2%⁴⁸⁸. Taka polityka pozyskiwania źródeł finansowania sprzyjała wysokiej rentowności banków, podobnie jak wysoka inflacja. Sytuacja ta zakończyła się w połowie lat 90. XX w., gdy roczna inflacja wyniosła ok. 100%. W tym okresie bank centralny zastrzył wymagania w zakresie przestrzegania przez banki norm ostrożnościowych i innych przepisów prawnych obowiązujących banki. Jednocześnie zintensyfikowano wymagania i formalne procedury przy rejestracji nowych organizacji kredytowych. Liczba nowo rejestrowanych banków przez Bank Rosji przedstawiała się następująco: 585 (1994 r.), 95 (1995 r.), 23 (1996 r.), 14 (1997 r.) i 9 (1998 r.)⁴⁸⁹.

Po osiągnięciu w 1996 r. apogeum zarejestrowanych organizacji kredytowych w Federacji Rosyjskiej, liczba nowo powstających banków zaczęła się zmniejszać. Istniejące banki komercyjne zostały postawione przed dylematem przekształcenia swojej działalności i dostosowania jej do aktualnych warunków rynkowych, walki konkurencyjnej w sektorze bankowym i spełniania coraz bardziej zastrzonych wymagań banku centralnego dotyczących utrzymywania bezpieczeństwa i stabilności działania.

Tabela 4. Liczba banków działających w Federacji Rosyjskiej do 1998 r. (do 1991 r. w ZSRR)

Wyszczególnienie	Liczba banków
1 stycznia 1989 r.	43
1 stycznia 1990 r.	224
1 stycznia 1991 r.	1357
1 października 1991 r. (tylko w Federacji Rosyjskiej) ^{a)}	1215
1 października 1994 r.	2436
1 stycznia 1995 r.	2517 zarejestrowanych banków
1 lipca 1995 r.	2568 zarejestrowanych banków
1 lipca 1996 r.	2583 zarejestrowanych banków
1 listopada 1997 r.	2029 działających banków
1 sierpnia 1998 r.	2539 zarejestrowanych banków 1786 działających banków ^{b)}

^{a)} Niektóre banki po utworzeniu WNP znalazły się poza Federacją Rosyjską.

^{b)} Znaczna część banków oficjalnie zarejestrowanych nie prowadziła działalności bankowej, niektóre nawet utraciły licencje, ale nie zostały zlikwidowane.

Źródło: *Diengi, kredit, banki*, red. O.I. Ławruszin, Moskwa 2002, s. 385; W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacii...*, s. 62.

⁴⁸⁸ „Finansowyje Izwestia” 1996 nr 108, za: W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije operacii...*, s. 61.

⁴⁸⁹ *Raport Roczny Centralnego Banku Rosji za 1998 r.*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/7815/ar_1998.pdf (dostęp: 15.09.2019).

W połowie lat 90. ubiegłego stulecia, czyli 5 lat po wejściu w życie ustaw bankowych umożliwiających swobodne tworzenie prywatnych banków, w rosyjskim systemie bankowym funkcjonowało kilka jednorodnych grup banków⁴⁹⁰. W 2. połowie lat 90. XX w., gdy ukształtowała się sytuacja oligopolistyczna, znaczącą rolę odgrywał Sberbank Federacji Rosyjskiej i inne duże banki komercyjne wyłonione z banku centralnego. Trzonem systemu bankowego były banki ze znacznym, właścicielskim udziałem państwa, o największych w sektorze funduszach własnych, sumie bilansowej, ilości placówek. Liderem tej grupy był Sberbank⁴⁹¹. Grupa dużych banków, która powstała z państwowych banków specjalistycznych, obsługiwała wiodące sektory gospodarki i dostosowywała swoją działalność komercyjną do potrzeb swoich klientów, czyli dużych przedsiębiorstw. Były to banki takie jak: Agroprombank, Mosbiznesbank, Promstrojbank, Awtobank, AbtoWAZ. Wokół tych banków powstały tzw. grupy przemysłowo-finansowe (grupy kapitałowe) działające w interesie ich właścicieli – przedsiębiorstw.

Sberbank Federacji Rosyjskiej swoją dominującą pozycję na rynku usług bankowych w Federacji Rosyjskiej utrzymał do czasów współczesnych. Pod względem sumy aktywów określającej skalę działalności bankowej plasuje się na pierwszym miejscu listy banków w Federacji Rosyjskiej w 2019 r. Wielkość aktywów Sberbanku w tymże roku była 2-krotnie wyższa niż aktywa drugiego pod względem wielkości banku rosyjskiego (VTB Sankt Petersburg) i prawie 5-krotnie wyższa niż aktywa trzeciego banku na liście największych banków rosyjskich (Gazprombank).

Wielość oddziałów (na dzień 1 maja 1995 r. było ich 38 567) umożliwiała mu dotarcie z usługami bankowymi do szerokiej grupy klientów. I nawet jeżeli w 2. połowie lat 90. XX w. liczba oddziałów Sberbanku obniżyła się, to nadal w dziedzinie obsługi ludności i małych przedsiębiorców w wielu regionach Rosji Sberbank Federacji Rosyjskiej pozostawał monopolistą⁴⁹². Na rynku depozytów bankowych widoczna była również wyłączna pozycja Sberbanku, który na początku XXI w. koncentrował ponad 70% depozytów ludności⁴⁹³.

System bankowy każdego kraju, funkcjonując dla społeczeństwa i gospodarki, nieustannie ewoluuje pod wpływem wielu czynników i sytuacji zachodzących na rynkach międzynarodowych, w gospodarce kraju oraz samym systemie bankowym. Czynniki te w szerokim ujęciu można podzielić na zagraniczne i krajowe, przy czym dalsza klasyfikacja tych drugich pozwala wyodrębnić przesłanki

⁴⁹⁰ Szerzej na ten temat zob. „Diengi i Kredit” 1995 nr 6, s. 4.

⁴⁹¹ Jego pełna nazwa brzmi *Sbieriegatielnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi* (Bank Oszczędnościowy Federacji Rosyjskiej), ale często w skrócie nazywany jest Sberbankiem Rosji lub Sberbankiem Federacji Rosyjskiej.

⁴⁹² Pozycja Sberbanku Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie bankowym szerzej zostanie omówiona w dalszej części pracy.

⁴⁹³ A.M. Tawasijew, N.M. Rebelkij, *Konkurencja w bankowskim sektorze Rosji*, Moskwa 2001, s. 214-215.

o charakterze zewnętrznym dla systemu bankowego oraz wewnętrzne w systemie bankowym. Nasilenie oddziaływania powyższych czynników było mocno zróżnicowane w Rosji po 1990 r. W pierwszych latach transformacji gospodarki rosyjskiej w kierunku kształtu rynkowego silny był wpływ uwarunkowań krajowych, zaś zagranicznych słabszy, ale w miarę otwierania się gospodarki na zagranicę, tj. od 1996 r. kapitał zagraniczny coraz istotniej rzutował na gospodarke oraz system bankowy Federacji Rosyjskiej. W 1. połowie lat 90. ubiegłego stulecia ukształtowały się liczne dysproporcje np. w rozmieszczeniu sieci placówek w poszczególnych regionach, ilości oddziałów banków, wielkości banków, co w późniejszym okresie będzie oddziaływać na dalsze kierunki rozwoju rosyjskiego systemu bankowego.

7.2. Etapy rozwoju rosyjskiego systemu bankowego

Biorąc pod uwagę mechanizm funkcjonowania, dominujące tendencje rozwojowe oraz warunki i czynniki oddziałujące na rozwój rosyjskiego systemu bankowego, wyróżnia się kilka etapów jego przebiegu: 1992-1994, 1995-1996, 1997-1998, okres kryzysu 1998 r. oraz po 2000 r.⁴⁹⁴ Bankowość rosyjska w okresie całej transformacji, podobnie jak gospodarka, charakteryzowała się występowaniem wielu deficytów narastających jeszcze w czasie gospodarki socjalistycznej.

Interesującą ocenę problemów rozwojowych gospodarki i systemu bankowego w Rosji prezentuje O.G. Sołncew. Jest to kompleksowa analiza rozwoju tego systemu w powiązaniu z warunkami makroekonomicznymi i występującymi deficytami gospodarczymi. Eksplicacja ta uwidacznia zdolności banków do wykorzystywania warunków otoczenia społeczno-gospodarczego na potrzeby zwiększania efektywności działania⁴⁹⁵. Zdaniem Sołncewa można wyróżnić następujące etapy w rozwoju systemu bankowego: I etap – emisyjno-inflacyjny (1992-1994), II etap – deflacyjno-zadłużeniowy (1995 -1996), III etap – umiędzynarodowienie krajowego rynku pieniężnego (1997-1998).

W etapie emisyjno-deflacyjnym głównym źródłem pokrycia deficytów w systemie bankowym, utrwalonych po okresie socjalizmu, była emisja pieniądza przez bank centralny skutkująca wysoką i rosnącą inflacją oraz związaną z tym dewaluacją rubla. Faza deflacyjno-zadłużeniowa cechowała się tym, że głównym źródłem pokrycia utrzymujących się deficytów w sektorze publicznym było zadłu-

⁴⁹⁴ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁴⁹⁵ Szerzej na ten temat zob. O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj sistemy w ramkach sowniennoj modeli wasproizwodstwa rossijskoj ekonomiki*, Moskwa 2000 (maszynopis pracy doktorskiej, Rossijskaja Akademija Nauk, Institut narodnochozjastwiennogo prognozirowanija).

żenie wewnętrzne (realizowane głównie za pośrednictwem S Bierbanku Federacji Rosyjskiej), źródłem zaś finansowania deficytów przedsiębiorstw stały się opóźnienia płatności i konsumowanie aktywów pieniężnych. W okresie umiędzynarodowienia źródłem pokrycia deficytów było narastające zadłużenie zewnętrzne, kiedy rosyjskie banki otworzyły się na rynki zagraniczne, a rosyjski rynek finansowy stał się szeroko dostępny dla kapitału zagranicznego. W okresie tym uformowały się także grupy bankowo-przemysłowe, stając się dominującą formą łączenia formujących się kapitałów – przemysłowego i finansowego. W połowie 1998 r. ukształtowany system bankowy wszedł (łącznie z gospodarką) w rozległy kryzys⁴⁹⁶.

7.2.1. Rozwój systemu bankowego w latach 1992-1994 (etap emisyjno-inflacyjny)

W latach 1992-1994 w rosyjskim systemie bankowym dokonywał się demontaż systemu bankowego okresu centralnego planowania. Były to trudne lata pierwszych reform rynkowych, które rozpoczęły się po zniesieniu monopolu banków państwowych. Równocześnie zaczęły formować się rynki finansowe, walutowe, międzybankowe, giełdy papierów wartościowych i walutowe. Rozwój rynków finansowych następował jednak żywiołowo, bez wcześniejszego określenia kierunku zmian⁴⁹⁷.

Nowe banki komercyjne powstawały z inicjatywy wysokich urzędników państwowych oraz na bazie majątku likwidowanych ministerstw związkowych i republikańskich. Założeniem było przekonanie, że przedsiębiorstwa podlegające dotychczas pod likwidowane ministerstwa z przywiązania do dotychczasowych instytucji (finansujących ich rozwój) uruchomią rachunki w bankach powiązanych kadrowo z likwidowanymi strukturami. W zamian bank będzie je kredytować na korzystnych warunkach. Zgodnie z tym podejściem powstały m.in. takie banki, jak: Elektrobank, Promradtiechbank, Czasprombank, Montażspiechbank. Wkrótce jednak okazało się, że te powiązania nie były tak oczywiste. I banki, i przedsiębiorstwa musiały się kierować celami komercyjnymi w swojej działalności, zaś relacje z przeszłości okazały się nieistotnymi w warunkach rynkowych⁴⁹⁸.

Już w początkowym okresie formowania się rynkowego systemu bankowego ukształtowały się pierwsze dysproporcje w rosyjskim systemie bankowym, które w dużej mierze przetrwały do końca XX w., a niektóre i dłużej. Obok ogromnej ilości małych i średnich banków, powstających w interesie pojedynczych osób czy przedsiębiorstw, funkcjonowało kilka dużych banków, w tym największy S Bierbank Federacji Rosyjskiej, którego udział w aktywach systemu bankowego nie był

⁴⁹⁶ Tamże, s. 75 i nn.

⁴⁹⁷ A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistema w pieriechodnyj period 1992-2002*, Moskwa 2003, s. 10.

⁴⁹⁸ Tamże, s. 10 i nn.

nigdy niższy niż 25%, zaś udział zgromadzonych przez niego depozytów w depozytach systemu bankowego wynosił w latach 90. ubiegłego stulecia 70-80%⁴⁹⁹.

W efekcie liberalnej polityki licencyjnej powstało wiele banków komercyjnych. Dokonywało się to równoległe z trwającym procesem destabilizacji gospodarki rosyjskiej. Wśród czynników wpływających na ten stan rzeczy wyróżnia się:

- a) hiperinflację spowodowaną uwolnieniem cen oraz zmianą orientacji gospodarki z „deficytu towarów” na „deficyt pieniędzy”. Ten silny spadek wartości rubla na wiele lat zachwiał zaufaniem do waluty krajowej i do państwa jako gwaranta stabilności tej waluty. Następowła „dolaryzacja” gospodarki i powrót do naturalnych form wymiany towarów (barter). Barter rozpowszechnił się szczególnie w handlu zagranicznym;
- b) konsekwencję gwałtownego przekształcenia instytucji sfery finansów z centralnie planowanej na rynkową;
- c) wysoki poziom stopy refinansowania pogarszającej opłacalność kredytowania sektora realnego;
- d) wysoką efektywność operacji na rynkach walutowych i rynku rządowych papierów wartościowych;
- e) spadek produkcji przemysłowej na skutek przebiegającego procesu transformacji do gospodarki rynkowej, załamania handlu zagranicznego z krajami bliskiej i dalekiej zagranicy. Krajami bliskiej zagranicy nazywano byłe kraje socjalistyczne, jak i samodzielne już republiki radzieckie⁵⁰⁰.

Niezależnie od wielu czynników zakłócających wzrost gospodarczy, proces transformacji w sektorze bankowym w latach 1992-1994 przebiegał pomyślnie, a banki osiągały wysokie dochody. Sektor bankowy tego okresu charakteryzował się: brakiem dostatecznie rozwiniętej oferty usług bankowych, mimo że działało dużo banków; wysokimi cenami usług bankowych i niskim oprocentowaniem środków na rachunkach bankowych mimo wysokiej inflacji, co powodowało, że lokaty terminowe były dla deponentów nieopłacalne; samowolnie i nadmiernie wydłużanymi przez banki terminami realizacji przelewów zlecanych przez klientów. Nadto liberalne regulacje bankowe i łatwa dostępność nisko oprocentowanych kredytów w banku centralnym spowodowała, że banki mogły osiągać znaczne dochody w prostych operacjach depozytowo-kredytowych jedynie przez odpowiednią politykę stopy procentowej (ustalając wysoką marżę odsetkową netto).

W połowie lat 90. XX w. suma bilansowa sektora banków komercyjnych wynosiła prawie 58 mld USD, zaś udział kredytów w aktywach blisko 50%, z czego zdecydowaną większość stanowiły kredyty dla przedsiębiorstw (ok. 43%), w dużej mierze krótkoterminowe (80% wszystkich kredytów dla firm), natomiast kredyty

⁴⁹⁹ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 369.

⁵⁰⁰ O.L. Rogowa, *Wosproizwodstwiennyj potencjał dieńieżno-kreditnoj sistiemy Rosii. Protiworieczija i perspektivy*, Moskwa 2001, s. 29 i nn.

udzielane innym bankom osiągnęły niespełna 5%. Rządowe papiery wartościowe w sumie bilansowej obejmowały niewiele ponad 1% (1,11%), gdyż na rynku stały się dostępne dopiero w czerwcu 1995 r., kiedy to rozpoczęto ich emisję w celu finansowania zadłużenia wewnętrznego. Podstawową pozycją pasywów banków na początku 1994 r. były środki finansowe na rachunkach rozliczeniowych firm (ok. 35% pasywów), a drugą pod względem wielkości pozycją pasywów były kredyty zaciągnięte w banku centralnym (34% pasywów). Niewielki był udział w pasywach banków komercyjnych depozytów terminowych osób fizycznych (2,4%) i prawnych (3,6%), gdyż depozyty w większości lokowano w darzonym zaufaniem państwowym S Bierbanku Federacji Rosyjskiej. Natomiast stosunkowo wysoki był udział w pasywach środków na rachunkach korespondenckich banków zagranicznych (9,2% na początku 1994 r.)⁵⁰¹.

Zasadnicze cechy rozwoju rosyjskiego systemu bankowego w okresie 1993-1994 umożliwiły uformowanie się zjawisk kryzysowych, które zmaterializowały się w 1995 r. Zaobserwowano wówczas 2 typy nierównowagi – w dziedzinie ryzyka i w dziedzinie zasobów. Pierwsza powstała w sytuacji, gdy skala działalności nowo powstających banków była uzależniona od kapitałów wnoszonych przez ich założycieli w warunkach ograniczonej ilości możliwych do przyciągnięcia depozytów z rynku. Nadto banki powszechnie kredytując swoich udziałowców, ponosiły zwiększone ryzyko kredytowe. Druga nierównowaga ujawniała się w procesie transformacji terminów. Występowała w warunkach, gdy banki udzielały długo- i średnioterminowych kredytów, dysponując ograniczoną bazą depozytów długoterminowych. Ponosiły znaczne ryzyko płynności w efekcie rozbieżności między terminami wymagalności depozytów i zapadalności kredytów. W rezultacie pojawił się kolejny problem rosyjskiego systemu bankowego, tj. chroniczny brak płynności wzmocniony przez ograniczone zaufanie do partnerów transakcji. Regulatorem stanu równowagi rynku bankowego i uzupełniania płynności banków komercyjnych stał się intensywnie rozwijający się rynek kredytów międzybankowych. Na początku 1995 r. na rynku tym banki nabywały ok. 30% swoich zasobów, przez co rynek ten w sposób istotny łagodził ryzyko załamania płynności sektora bankowego⁵⁰².

W październiku 1994 r. przeprowadzono dewaluację waluty krajowej. Niektóre banki przewidując to, tak ukształtowały strukturę aktywów i pasywów, że stała się ona korzystna dla banków komercyjnych. Kredyty walutowe sektora bankowego na moment dewaluacji przewyższały środki w walutach zagranicznych na rachunkach w bankach rosyjskich (długa pozycja walutowa). Jednakże w efekcie dewaluacji doszło do załamania płynności w systemie bankowym (kryzys płynności banków w sierpniu 1995 r.).

⁵⁰¹ A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistema...*, s. 11-12.

⁵⁰² O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 85 i nn.

7.2.2. Rozwój bankowości rosyjskiej w latach 1995-1996 (etap deflacyjno-zadłużeniowy)

Rosyjski system bankowy do 1995 r. charakteryzował się powstaniem najliczniejszej w historii bankowości rosyjskiej grupy banków komercyjnych. Natomiast w latach 1995-1996 jego wyznacznikiem stało się: zmniejszanie ilości banków, wzrost ilości odbieranych licencji na działalność bankową, podniesienie wymagań w zakresie minimalnej wysokości kapitałów (funduszy własnych) banków, zmniejszenie kredytów udzielanych przez bank centralny bankom komercyjnym (o ile w 1992 r. wynosiły one 15% PKB, o tyle w 1996 r. osiągnęły tylko 0,6% PKB), zmniejszenie udziału kredytów dla firm sektora realnego w kredytach ogółem (z 33,6% w 1992 r. do 10,4% w 1996 r.), z tym że spadku kredytowania sektora realnego nie należy upatrywać wyłącznie jako efektu ograniczenia emisji pieniądza przez bank centralny⁵⁰³. Z analizy skali kredytowania sektora realnego w innych krajach postsocjalistycznych, w których banki centralne także ograniczyły emisję pieniądza w celu zwalczania inflacji, wynika, iż w identycznych warunkach kredytowanie sektora realnego nie zmniejszyło się⁵⁰⁴.

Tabela 5. Liczbowa charakterystyka rynku finansowego w Rosji – bankowe i niebankowe organizacje kredytowe (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Wyszczególnienie	Rok																		
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2019	
Zarejestrowane organizacje kredytowe	-	-	-	-	-	-	2568	2583	2589	2552	2483	2378	2126	2003	1828	1668	1513	876	
Działające organizacje kredytowe (ogółem)	43	224	1357	-	-	-	-	2273	2029	1697	1476	1349	1311	1319	1329	1329	1299	484	
z tego:																			
banki komercyjne	-	-	-	-	-	-	-	-	2007	1675	1447	1315	1274	1276	1282	1277	1249	440	
niebankowe organizacje kredytowe	-	-	-	-	-	-	-	-	22	22	29	34	37	43	47	52	52	44	

Źródło: *Diengi, kredit, banki...*, s. 385; „Biuletien Bankowskoj Statystiki” 1998 nr 2-3; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazatieli*, Moskwa 2000-2005; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazatieli*, apriel 2019, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/19384/obs_198.pdf (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁰³ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 374.

⁵⁰⁴ *Ekonomiczeskije obzory OESR Rossijskaja Fiedieracja 1997g.*, Moskwa 1997, s. 117.

Spadek rozmiarów kredytowania sektora realnego w Rosji był wypadkową splotu takich zjawisk, jak recesja w gospodarce rosyjskiej i słabość systemu bankowego. Najważniejsze z nich to brak precyzji w koordynacji działań w polityce pieniężnej banku centralnego, ograniczona oferta usług finansowych banków komercyjnych ze względu na wzrost ryzyka kredytowego, głównie w przypadku kredytów dla sektora realnego gospodarki. Nowo powstałe przedsiębiorstwa, które nie posiadały historii kredytowej, nie były darzone zaufaniem przez sektor bankowy i przez to niechętnie kredytowane. Spadek kredytowania sektora przedsiębiorstw wiązał się również z działaniem „efektu wypychania” przez rosnące zadłużenie państwa i możliwość inwestowania w wysokodochodowe obligacje rządowe⁵⁰⁵.

W okresie 1995-1996 rozwój rosyjskiego systemu bankowego dokonywał się w warunkach dalszego wzrostu zadłużenia wewnętrznego. Od początku 1995 r. wzrost ten następował ze środków finansowych Sberbanku Federacji Rosyjskiej (depozytariusza rosyjskiego społeczeństwa). Skalę 30-40% długu państwowego pokrywano z zasobów Sberbanku, pośrednio z depozytów rosyjskich gospodarstw domowych, które w ponad 70% ulokowane były w tym banku. Wzrastające zadłużenie państwa spowodowało ograniczenie napływu zasobów Sberbanku Federacji Rosyjskiej na rynek międzybankowy. Z uwagi na to, że zbiegło się to z decyzją banku centralnego o ograniczeniu emisji kredytów, rynek międzybankowy silnie odczuł brak środków finansowych. Równocześnie stabilizacja kursu walutowego, podczas gdy oczekiwano dalszego spadku kursu rubla, doprowadziła do błędnych decyzji wielu uczestników rynku międzybankowego. Wszystkie te okoliczności doprowadziły do tego, iż na rynku międzybankowym, który dla wielu banków był miejscem ratowania płynności, w 1995 r. pojawił się kryzys płynności. W krótkim czasie przeniósł się on na cały sektor bankowy i zdominowany przez niego system finansowy, a następnie na całą gospodarkę.

Przed kryzysem płynności gospodarkę i system bankowy w Rosji wyróżniały następujące cechy: tempo inflacji wynosiło 5-7% miesięcznie; kurs walutowy od wiosny 1995 r. uległ obniżeniu, co doprowadziło do strat banków z długą pozycją walutową, tj. takich, w których bilansach występowała nadwyżka aktywów nad pasywami w walucie zagranicznej; bank centralny jednocześnie zaczął obniżać stopy procentowe i ograniczać skalę refinansowania banków komercyjnych, udział kredytów banku centralnego w finansowaniu działalności banków obniżył się do 1,5% pasywów (z 34,3% w 1993 r.); banki zaczęły odczuwać drastyczny brak środków finansowych, nastąpiło zahamowanie wzajemnego kredytowania banków przez rynek międzybankowy, co doprowadziło do załamania płynności banków komercyjnych (kryzys płynności – apogeum sierpień 1995 r.); także sektor realny i budżetowy odnotował ostry niedobór środków pieniężnych⁵⁰⁶.

⁵⁰⁵ Tamże, s. 104; E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 374.

⁵⁰⁶ A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistema...*, s. 13-20.

Specjaliści z zakresu rozwoju rosyjskiego systemu bankowego charakteryzują lata 1994-1995 jako „paradoks bogacenia się przy wyniszczeniu”. System bankowy rozwijał sieć placówek i powiększał wielkość aktywów organizacji kredytowych, a jednocześnie funkcjonował w trudnych warunkach wysokiej inflacji. Wyznaczniki rozwojowe systemu bankowego tego okresu to: szybki, niekontrolowany proces powstawania banków; zaangażowanie banków w dążenie do krótkoterminowych zysków osiągniętych w wyniku wysokiej inflacji; niedokapitalizowanie większości banków; kapitałowe i organizacyjne powiązanie części banków z dużymi przedsiębiorstwami, częste ich kredytowanie; bazowanie potencjału kredytowego banków komercyjnych nie na depozytach klientów (indywidualnych i instytucjonalnych), ale na środkach pochodzących z budżetów różnych szczebli, kredytów na finansowanie inwestycji z budżetu, gwarancji państwowych, udziału w finansowaniu programów rządowych⁵⁰⁷.

Na początku lat 90. ubiegłego stulecia udział bezpłatnych zobowiązań w pasywach banków w bankach amerykańskich był 2-krotnie niższy niż w bankach rosyjskich (32,5% i 70,1%)⁵⁰⁸. Funkcjonowanie banków na podstawie bezpłatnych środków budżetowych doprowadziło do wysokiej opłacalności działalności bankowej i wywołało lawinowe powstawanie nowych banków. Kolejnym czynnikiem przynoszącym bankom dodatkowe dochody była inflacja – dochody inflacyjne osiągnięte były w efekcie stosowania wysokiej marży odsetkowej w warunkach szybko narastającej inflacji. W 1. połowie lat 90. XX w. marża odsetkowa banków rosyjskich dochodziła do 50%, podczas gdy w bankach francuskich do 0,93%, japońskich 1,25%, niemieckich 2,18% i angielskich 2,45%⁵⁰⁹. Te nadzwyczaj korzystne warunki działania sektora bankowego wpłynęły na zróżnicowanie warunków funkcjonowania w sektorze bankowym, walkę o dostęp do środków publicznych, polityczny podział przywilejów rozdzielanych wśród banków, dominację banków powiązanych z przedsiębiorstwami eksporterami. Według rosyjskich specjalistów szczególną aktywność wykazywał w tym okresie „kapitał szarej strefy”, który był niezwykle aktywny na rynku finansowym, szybko reagował na zmiany w nim zachodzące, a z uwagi na niedoskonałe prawo bankowe mógł lokalizować się w nowo zakładanych bankach i wykorzystywać korzystne warunki działania na rynku bankowym⁵¹⁰.

Połowa lat 90. XX w. to okres wysoce niestabilny w rozwoju bankowości rosyjskiej. Rodzący się system bankowy wykorzystywał pojawiające się przed nim szanse i możliwości, ale musiał też neutralizować pojawiające się zagrożenia i niewygodne problemy. Niestabilność systemu bankowego uwarunkowana była poniższym stanem rzeczy⁵¹¹.

⁵⁰⁷ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁵⁰⁸ W.W. Kisielew, *Kommerceskije banki w Rosji, nastojaszczije i buduszczeje*, Moskwa 1998, s. 23.

⁵⁰⁹ Tamże.

⁵¹⁰ S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy...*, s. 22.

⁵¹¹ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 370 i nn.

Po pierwsze, w efekcie wysokiej inflacji po liberalizacji (uwolnieniu) cen nastąpiła przecena aktywów i kapitałów (własnych i obcych) banków komercyjnych. Depozyty zgromadzone w bankach traciły na wartości przez utratę siły nabywczej; obserwowano także gwałtowne wycofywanie depozytów w celu ochrony ich przed utratą wartości. Na skutek tej przeceny w 1995 r. aktywa banków w wyrażeniu realnym wynosiły zaledwie 20% poziomu z 1992 r.

Po drugie, w okresie 1992-1995 nastąpił szybki proces demonetyzacji gospodarki jako racjonalna reakcja podmiotów gospodarczych na wysoką inflację, niepewność w obrocie pieniężnym i nieefektywny system płatniczy. Narastały zatory płatnicze, rozszerzała się wymiana barterowa, upowszechniały się rozliczenia saldami między kontrahentami oraz wzrastały rozliczenia gotówkowe. Z powodu wysokich stóp procentowych kredyty były nieopłacalne i trudne do uzyskania, co powodowało obniżenie rentowności banków w podstawowym rodzaju działalności dochodowej dla banków, jaką jest działalność kredytowa.

Po trzecie, nawet jeżeli banki rosyjskie w kształtującej się gospodarce rynkowej mogły ponosić przez liberalizację znaczne ryzyko w działalności, to konieczność tworzenia wysokich rezerw na ryzykowne operacje eliminowała znaczną część ich kapitałów z aktywnej dochodowej działalności. W 1993 r. relacja rezerw do aktywów wynosiła w Rosji 13,2%, podczas gdy w 1992 r. w Korei 5,28%, Niemczech 2,7%, Stanach Zjednoczonych 2,17% i Japonii 1,02%⁵¹². Wspomnieć należy, że tak wysoki poziom rezerw jest typowy dla gospodarek zmagających się z wysoką inflacją, np. w Argentynie wynosił on 19,5% (1985 r.), Chile 39% (1975 r.), Izraelu 18,5% (1984 r.)⁵¹³.

Po czwarte, wzrost cen wyprzedzał wzrost stóp procentowych banku centralnego, szczególnie w pierwszych latach transformacji, kiedy to ceny rosły szybciej niż oczekiwania inflacyjne. Opóźniona reakcja banków komercyjnych na rosnące rynkowe stopy procentowe była także spowodowana kwestią, iż bank centralny, mimo 12-15% miesięcznej inflacji, utrzymywał stopę refinansowania na poziomie 20% rocznie. Nowo powstające banki szybko zareagowały na galopującą inflację i wykorzystując prawo swobodnego działania w warunkach gospodarki rynkowej, korzystnie inwestowały swoje zasoby w wysokodochodowych inwestycjach finansowych.

Po piąte, zagrożenie paniką bankową, występujące w warunkach niestabilności makroekonomicznej, zwiększało się w warunkach ostrych wahań kursu walutowego, przy dewaluacji waluty krajowej, jak np. w „czarny czwartek” dnia 11 października 1994 r.⁵¹⁴

⁵¹² M. Matwiennikow, *Funkcjonowanie bankowskiej systemy Rosji w ujęciu makroekonomicznej niestabilności*, Moskwa 2000, s. 47.

⁵¹³ E.G. Jasin, *Rosyjska ekonomika...*, s. 370.

⁵¹⁴ Tamże, s. 371.

Sytuacja finansowa tego sektora gospodarki, mimo czynników destabilizujących system bankowy, była na tle innych dziedzin gospodarki, przeżywających znaczące zmniejszenie skali działalności i rentowności, korzystna. Banki mocno aktywizowały swoją działalność, ich dochody rosły szybko przy stosunkowo niskiej jakości ich usług. W połowie lat 90. ubiegłego stulecia sektor bankowy i handel stanowiły najszybciej rozwijające się dziedziny gospodarki rosyjskiej. Powodów stosunkowo dobrej kondycji finansowej sektora bankowego przed 1995 r., mimo wysokiej inflacji, dużej niestabilności makroekonomicznej i jakościowo nowych warunków funkcjonowania, można doszukiwać się w poniższych przyczynach⁵¹⁵.

Po pierwsze, do 1995 r. liberalne warunki dostępu do działalności bankowej, brak określonych wymagań jakościowych wobec założycieli i menadżerów banków, niski poziom minimalny kapitału założycielskiego oraz swoista dwuwładza w sektorze bankowym – nowo powołanego Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej i funkcjonującego z poprzedniego okresu Gosbanku ZSRR – doprowadziły do takiego stanu, kiedy założenie banku było równie proste, co założenie przedsiębiorstwa. Powoływane w tym trybie banki były skłonne ponosić wysokie ryzyko w celu osiągnięcia znaczących dochodów i korzystając z budującej się gospodarki rynkowej, uzyskiwały dobre wyniki finansowe.

Po drugie, szybki rozwój sektora prywatnego oraz zwiększenie ilości podmiotów gospodarczych uruchomiło ogromny popyt na usługi finansowe, pozwalało bankom na ustalanie niskiego oprocentowania środków na rachunkach bankowych, wysokie stopy oprocentowania kredytów, wysokie opłaty i prowizje. Można zatem skonstatować, że w niestabilnych warunkach funkcjonowania banki mogły osiągać zyski nadzwyczajne. Z uwagi na to, iż banki rosyjskie, funkcjonując w warunkach wysokiej inflacji, oferowały właścicielom rachunków bankowych o charakterze transakcyjnym bardzo niskie oprocentowanie, mogły generować dużą różnicę między oprocentowaniem kredytów i depozytów (spread), co z kolei przekładało się na to, że ich działalność była bardzo dochodowa. Szczególnie korzystne warunki funkcjonowania zaistniały w tym okresie dla banków obsługujących handel zagraniczny (eksport, import). Odnosiły one dodatkowe korzyści z tytułu możliwości realizacji spekulowania na rynku walutowym i z tytułu różnic kursowych⁵¹⁶.

Po trzecie, w latach 1992-1994 wysoka inflacja była dla banków bardzo korzystna. Bank centralny zwiększał emisję pieniądza w celu zaspokojenia zapotrzebowania gospodarki w pieniądź gotówkowy, banki komercyjne jako pośrednicy transmitowali te środki pieniężne między podmioty gospodarcze jako np. kredytodawcy kredytów na inwestycje finansowane z budżetu państwa czy inwestycje przedsiębiorstw państwowych. Nadto środki publiczne lub przeznaczone dla dużego w tym okresie sektora publicznego lokowane na nisko oprocentowanych

⁵¹⁵ Tamże.

⁵¹⁶ M. Matwiennikow, *Funkcjonowanie bankowskiej systemy...*, s. 49-51.

rachunkach bankowych były ważnym źródłem zyskowności banków. Niektórzy specjaliści uważają, że w warunkach wysokiej inflacji redystrybucja pieniędzy publicznych była najważniejszym źródłem dochodów banków rosyjskich w latach 1992-1994⁵¹⁷.

Po czwarte, z uwagi na występującą w tym okresie „dolaryzację” gospodarki rosyjskiej, wysokie ryzyko kredytowe oraz brak alternatywnych możliwości inwestowania (rynek rządowych papierów wartościowych zainicjował operacje w 1993 r.) banki zajmowały się operacjami spekulacyjnymi na rynkach walutowych. Innym możliwym miejscem lokowania nadwyżek środków pieniężnych i pozyskiwania kredytów oraz spekulacji był słabo jeszcze wówczas rozwinięty rynek międzybankowy.

Po piąte, na początku lat 90. XX w. instytucje państwowe mierzyły się z problemami transformacji i wysokiej inflacji, gospodarka zmagająca się z kwestiami zmian strukturalnych i pograżała w zaległościach płatniczych. Obciążenie stanowił także barter i szara strefa. W kraju zapanowała recesja. Tymczasem banki, funkcjonując na określonych warunkach, wykorzystywały szanse i pojawiające się możliwości. W odróżnieniu od realnej sfery gospodarki rozwijały się bardzo dobrze, kreując wysokie dochody z działalności⁵¹⁸.

W połowie lat 90. ubiegłego stulecia bank centralny pracował jako kredytodawca ostatniej instancji oraz wpływał na stabilność waluty krajowej w warunkach szczególnych, które charakteryzowały się tym, że nowe organizacje kredytowe wszelkimi dostępnymi metodami konkurowały o kredyty banku centralnego na rynku pieniężnym. W warunkach silnego deficytu płynności i kapitałów banki unikały ponoszenia ryzyka kredytowego generowanego przez kredytobiorców, kontrahentów z rynku pieniężnego czy innych podmiotów współpracujących z bankiem. Ubiegając się o zyski nadzwyczajne w warunkach szybkiego spadku siły nabywczej waluty krajowej oraz urynkowienia cen towarów i usług nowo utworzone przez przedsiębiorstwa monopolistyczne, często monopole naturalne, rzucone w wir gry rynkowej, banki nie dostrzegły konieczności zabezpieczania się przed ryzykiem rynkowym⁵¹⁹. Taka postawa banków była dodatkowo stymulowana pewnością ich założycieli, dużych eksporterów, że mogą oddziaływać na decyzje organów państwa, banku centralnego, rządu czy administracji Prezydenta Rosji, nie wspominając już o władzy lokalnej. Można więc powiedzieć, iż ta pewność okazała się zawodna w konfrontacji z rynkiem, który coraz silniej wpływał na funkcjonowanie gospodarki rosyjskiej.

Działanie systemu bankowego w warunkach inflacji deformowało nie tylko źródła pochodzenia środków na działalność bankową, ale również ich funkcje.

⁵¹⁷ A.L. Wiediew, *Bankowskaja sistema Rossii. Kryzis i perspektivy razwitija*, Moskwa 1999, s. 8-9.

⁵¹⁸ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 372.

⁵¹⁹ S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy...*, s. 22 i nn.

Istota działalności bankowej na całym świecie sprowadza się do aktywności depozytowo-kredytowej, tymczasem na początku lat 90. XX w. w Federacji Rosyjskiej banki postrzegały depozyty jako nieosiągalne źródło finansowania działalności. Udział depozytów w pasywach banków rosyjskich wynosił w tym okresie 2%, z wyjątkiem Sberbanku Federacji Rosyjskiej. Warto jednak wspomnieć, że nowo powoływane banki przez pierwsze 2 lata działalności nie mogły przyjmować depozytów od ludności, zaś po upływie tego czasu wielkość przyjętych depozytów, zgodnie z normami nadzoru bankowego, nie mogła przekroczyć 100% funduszy własnych banku⁵²⁰.

Na tym etapie rozwoju system bankowy spełniał rolę pośrednika w obsłudze przebiegających w gospodarce 4 procesów⁵²¹. Pierwszy to alokacja i rozdrobnienie własności w procesie prywatyzacji. W tym okresie banki komercyjne spełniały kluczowe funkcje w obsłudze reorganizacji struktur państwowych oraz przemieszczania się własności zasobów majątkowych (rzeczowych, finansowych) z sektora publicznego do prywatnego, jak również realizowały funkcję akumulacji kapitałów licznych i drobnych przedsiębiorstw powstających na bazie sektora państwowego w efekcie prywatyzacji i decentralizacji.

Drugi proces to redystrybucja dochodów z sektora przedsiębiorstw do handlowego i finansowego w warunkach bardzo poważnych dysproporcji cenowych i kursowych powstałych w rezultacie procesu transformacji. Najważniejsza dysproporcja tego okresu to rozdźwięk między poziomem i zmianami kursu walutowego a innymi proporcjami w gospodarce, także między nominalnym a realnym kursem walutowym. Brak równowagi stanowiła także ujemna stopa oprocentowania (stopa inflacji była wyższa niż stopy procentowe banku centralnego). Finansowe i towarowe deficyty towarów występujące w gospodarce, skrajnie zróżnicowana dynamika cen w różnych sektorach gospodarki, utrzymująca się wysoka inflacja i „szoki zewnętrzne” pozwalały osiągać bankom znaczące zyski w wyniku obsługi finansowej różnych gałęzi gospodarki w „pogoni za wzrostem cen”.

Trzeci proces to korzyści, jakie odnosiły banki w efekcie uczestnictwa w prywatyzacji gospodarki w warunkach niedoszacowania wartości prywatyzowanych przedsiębiorstw. Według szacunków ekspertów w 1994 r. niedowartościowanie prywatyzowanego majątku wynosiło ok. 70-80%. Uczestnictwo banków w obsłudze wysokodochodowych dziedzin gospodarki zapewniało sektorowi bankowemu znaczną efektywność. W 1994 r. udział dochodów sektora bankowego w PKB, w porównaniu do 1991 r., wzrósł ponad 15-krotnie, podczas gdy aktywa sektora bankowego w wyrażeniu realnym obniżyły się o 40%, a w innych sektorach gospodarki odnotowano spadek realnych zysków o ok. 17%. W strukturze dochodów

⁵²⁰ W.W. Kisielew, *Kommerczeskije banki w Rossii...*, s. 24; S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistiemy...*, s. 22.

⁵²¹ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 80-85.

sektora bankowego za 1994 r. zysk osiągnięty z tytułu zmiany kursu walutowego stanowił ok. 30%, 7-8% to były zyski z tytułu operacji papierami wartościowymi, $\frac{1}{3}$ to zyski z operacji pośredniczących w handlu, a tylko $\frac{1}{5}$ zysku pochodziła z operacji depozytowo-kredytowych z realnym sektorem gospodarki. Taki mechanizm tworzenia dochodów sektora bankowego, gdy jego źródłem nie jest powstający PKB, ale jego redystrybucja, istotnie odróżniał sektor bankowy Rosji od systemów bankowych krajów rozwiniętych⁵²².

Czwarty proces zachodzący przy współdziałaniu systemu bankowego dotyczył redystrybucji przez ten system „taniego” pieniądza emisyjnego intensywnie wypuszczanego w tym okresie przez bank centralny. W 1. połowie lat 90. ubiegłego stulecia emisja pieniądza banku centralnego była istotną przyczyną redystrybucji dochodów i taniego kredytu z sektora państwowego do prywatnego. Dokonywało się to z udziałem przedsiębiorstw państwowych i banków przez mechanizm preferencyjnych kredytów. Dla sektora realnego kredyty te były sposobem na przetrwanie w sytuacji inflacyjnej przeceny kapitałów własnych.

Miejszem inicjacji zjawisk kryzysowych w sierpniu 1995 r. stał się rynek kredytów międzybankowych, na którym doszło do zachwiania równowagi⁵²³. Popyt na kredyty znacznie przewyższał podaż. Dominującymi przyczynami kryzysu były czynniki o charakterze obiektywnym, niezależne od banków, tj. pogarszająca się sytuacja makroekonomiczna kraju oraz coraz bardziej restrykcyjna polityka pieniężna prowadzona w tym okresie przez Rząd Federacji Rosyjskiej i bank centralny. O ile do uwarunkowań makroekonomicznych banki potrafiły się dostosować, o tyle radykalne zmiany w polityce pieniężnej, głównie kursowej, zmieniły warunki funkcjonowania banków, stawiając je w jakościowo nowych warunkach działania. Z dnia na dzień banki, które od początku okresu transformacji większość swoich dochodów osiągały nie z prowadzenia operacji bankowych, ale na operacjach walutami zagranicznymi w warunkach stałej deprecjacji waluty krajowej oraz inflacji, raptownie utraciły źródła dochodów. Ich sytuacja dodatkowo się skomplikowała po zaprzestaniu przez bank centralny finansowania deficytu budżetów różnych szczebli drogą emisji dodatkowego pieniądza. Banki zostały pozbawione podstawowych źródeł dochodów, gdyż: wprowadzony korytarz walutowy ograniczył możliwości spekulacji walutowych, obniżenie inflacji zmniejszyło możliwości zarabiania na różnicy stóp procentowych, znacznie trudniejsze stało się pozyskiwanie środków budżetowych, marża netto na pośrednictwie finansowym uległa znacznemu obniżeniu⁵²⁴.

Sbierbank Federacji Rosyjskiej zaprzestał prowadzenia transakcji na rynku międzybankowym (jako dostawca zasobów w latach 1993-1994) i przeniósł swo-

⁵²² Tamże, s. 80-83.

⁵²³ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 373.

⁵²⁴ Tamże, s. 373 i nn.

je zasoby na powstający w czerwcu 1995 r. rynek krótkoterminowych rządowych papierów wartościowych GKO⁵²⁵. Ponieważ w tym okresie wiele banków spekulowało na różnicy stóp procentowych kredytów i depozytów, to mimo wysokich obrotów na rynku kredytów międzybankowych pojawiło się zjawisko zatorów płatniczych⁵²⁶.

Problemy z płynnością zaczęły odczuwać nie tylko małe i średnie banki, ale także banki duże (z pierwszej dwudziestki największych banków, np. Bank Narodowy Kredyt)⁵²⁷. Po załamaniu się rynku kredytów międzybankowych wydawało się, że system bankowy jako całość stosunkowo łagodnie doświadczył następstw „czarnego wtorku” 1995 r., ale wrażenie to było krótkotrwałe. Banki przez jakiś czas starały się adaptować do zmieniających się warunków otoczenia makroekonomicznego i początkowo odnotowano nawet wzrost kredytowania sektora realnego. Jednakże banki kredytujące sektor realny szybko odczuły negatywne konsekwencje swoich przedsięwzięć. Przedsiębiorstwa nie spłacały bowiem zaciągniętych kredytów z powodu recesji w gospodarce i ostrego deficytu środków pieniężnych spowodowanego decyzjami w sferze polityki pieniężnej (restrykcyjna polityka) i fiskalnej. Nawet producenci dóbr cieszących się popytem na rynku rozliczali się z kontrahentami w formie towarowej (barter i różne kompozycje kompensat).

W 1995 r. na rosyjski system bankowy wpłynęło kilka czynników zakłócających jego równowagę: załamał się mechanizm bilansowania płynności przez banki komercyjne i uzupełniania ich zasobów; radykalnie ograniczono emisję kredytów przez bank centralny; zmniejszono operacje spekulacyjne na rynku walutowym przez stabilizację kursu walutowego; zwiększono ryzyko kredytowe w efekcie pogarszającej się kondycji sektora przedsiębiorstw; z powodu zakłóceń na rynku kredytów międzybankowych banki utraciły możliwość zarządzania ryzykami i poprawy płynności; na skutek utraty zaufania deponentów (ludności i przedsiębiorstw) do banków komercyjnych nastąpił gwałtowny odpływ środków pieniężnych od tych banków do Sberbanku Federacji Rosyjskiej. W latach 1995-1996 zasoby banków komercyjnych obniżyły się o 33%, natomiast zasoby Sberbanku w wyrażeniu realnym wzrosły aż o 92%⁵²⁸.

W sektorze bankowym odnotowano następujące zmiany instytucjonalne⁵²⁹:

- a) doszło do koncentracji i umocnienia systemu bankowego, a z rynku bankowego zaczęły znikać niewielkie banki, tzw. banki jednego klienta czy banki „kieszonkowe”;

⁵²⁵ Podstawowe rządowe papiery wartościowe w Rosji to krótkoterminowe obligacje skarbowe (*Gosudarstwiennyye Krotkosrocchnyye Obligacii*; GKO), obligacje długu federalnego (*Obligacii Federalnogo Zajma*; OFZ) i krajowe obligacje walutowe (*Wnutriennyye Waliutnyje Obligacii*; WWO).

⁵²⁶ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 89.

⁵²⁷ M. Matwiennikow, *Funkcjonirowanije bankowskoj sistiemy...*, s. 47.

⁵²⁸ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 90-91.

⁵²⁹ Tamże, s. 91.

- b) wzrosło znaczenie państwa jako podmiotu zabezpieczającego sprawny obrót środków pieniężnych w celu bezpieczniejszego funkcjonowania rynku kredytów i lokat międzybankowych, z systemu bankowego wydzielono wiodące banki (liderzy rynku pieniężnego), zapewniając stabilność tego rynku; liderzy uzyskali łatwiejszy dostęp do publicznych środków finansowych;
- c) ogniska koncentracji zasobów bankowych stały się także ogniskami koncentracji własności w systemie bankowym, relacje banków i przedsiębiorstw nabrały większego sformalizowania; klienci mniejszych banków utracili dostęp do tanich kredytów;
- d) banki komercyjne, aby ograniczyć czy uniknąć wysokiego ryzyka kredytowego, kredytowały przedsiębiorstwa będące własnością banków lub przez nie kontrolowane; takie były początki powstawania w rosyjskim systemie gospodarczym bankowych grup kapitałowych (finansowo-przemysłowych); przed kryzysem 1998 r. ważniejsze z tych grup to: Oneksimbank, Sidanko (nafta), Norylski nikiel, Holding Interes, Bank Menatep, Jukos (nafta), Holding Rosprom, Alfa Bank, Alfa Eko (handel), TNK (nafta), Inkombank, Sameko (aluminium), Rot Front, Babajewskaja fabryka (słodczyce)⁵³⁰;
- e) rozpoczął się okres pomyślnego rozwoju większości banków komercyjnych i systemu bankowego jako całości; odnotowano wzrost kapitalizacji banków, zwiększenie zaufania do banków, także poza granicami Federacji Rosyjskiej, wdrożono nowoczesne technologie bankowe i infrastrukturę materialną, wzmocniono pozycję banku centralnego w systemie instytucji państwa.

Po 1995 r. nie podjęto jednak radykalnych działań, które wyeliminowałyby problemy systemu bankowego, lecz skoncentrowano się prawie wyłącznie na likwidacji skutków zakłóceń. W efekcie nie nastąpiła stabilizacja finansowa i makroekonomiczna, sytuacja w sektorze przedsiębiorstw nadal pogarszała się, natomiast obniżenie inflacji i zmniejszenie deficytu budżetu państwa oraz ograniczenie wzrostu podaży pieniądza doprowadziło do spadku produkcji i inwestycji oraz obniżenia popytu globalnego. Następstwem kryzysu nie było klasyczne oczyszczenie rynku, ale utrwalenie nierozwiązanych problemów gospodarki rosyjskiej i systemu bankowego.

Po kryzysie płynności systemu bankowego rząd rosyjski i bank centralny powzięli decyzję o zaprzestaniu bezpośredniego kredytowania deficytu budżetowego i przejściu na finansowanie deficytu budżetowego na rynkach finansowych (krajowym i zagranicznym) przez emisję rządowych papierów wartościowych. Od 1995 r., w efekcie dokonujących się przemian makroekonomicznych, zmianie uległy warunki funkcjonowania sektora bankowego. Złagodzone zostały, ale nie

⁵³⁰ E.G. Jasin, *Rossijskaja ekonomika...*, s. 377.

w pełni rozwiązane, problemy okresu poprzedniego, pojawiły się natomiast nowe bariery rozwoju gospodarki i systemu bankowego⁵³¹.

Zaobserwowano dwie prawidłowości przepływu strumieni pieniężnych w gospodarce. W kontekście pierwszej, należy wspomnieć o intensywnym przepływie środków pieniężnych od ludności na finansowanie deficytu i długu publicznego za pośrednictwem Sberbanku Federacji Rosyjskiej. Mimo istnienia wielu nowych banków Sberbank w dalszym ciągu kumulował większość depozytów ludności (ponad 70% oszczędności ludności ulokowano właśnie w tym banku) i transformował je, mocą decyzji swojego właściciela (państwa), na finansowanie zakupów rządowych papierów wartościowych (koncentrował ok. 65% portfela wyemitowanych papierów). W mechanizm finansowania deficytu i długu publicznego Rosji zostały zaangażowane także inne banki komercyjne, takie jak Sbs-Agro Bank, Inkombank czy Mostbank. Drugą prawidłowością obserwowaną w tym okresie było kredytowanie sektora przedsiębiorstw jedynie ze środków przedsiębiorstw. W połowie lat 90. XX w. udział kredytów dla przedsiębiorstw w aktywach sektora bankowego odpowiadał udziałowi środków zgromadzonych na rachunkach w bankach komercyjnych (w pasywach sektora bankowego). Na dłuższą metę taka skala kredytowania musiała okazać się niedostateczna dla intensywnego rozwoju realnego sektora gospodarki.

W warunkach braku możliwości zwiększenia zasobów finansowych banków komercyjnych rozpoczęły one quasi-emisję pieniądza polegającą na emisji weksli i certyfikatów depozytowych. W latach 1995-1996 udział tych papierów wartościowych w pasywach banków wzrósł z 3% do 11%, a ich wartość w wyrażeniu realnym zwiększyła się ponad 2,5-krotnie. Banki starały się przenieść ryzyko braku zasobów finansowych na instytucje rządowe (przez zdobywanie gwarancji państwowych) i wierzycieli zewnętrznych (przez pozyskiwanie zasilania finansowego).

W strukturze podmiotowej systemu bankowego odnotowano 2 prawidłowości. Po pierwsze, umocniły się banki wiodące zarówno w odniesieniu do kapitału własnego, jak i obcego; w okresie 1995-1996 udział 30 największych banków w pozyskanych zasobach systemu bankowego zwiększył się z 44% do 55%. Po drugie, organizacja i funkcjonowanie banków w grupach finansowo-przemysłowych oraz banków niepowiązanych kapitałowo czy organizacyjnie z dużymi przedsiębiorstwami znacząco się różniła w kontekście zarządzania ryzykiem i sposobów pozyskania i zagospodarowania zasobów finansowych. Banki, które nie były związane z kapitałem przemysłowym, lepiej zarządzały ryzykiem bankowym zarówno na etapie udzielania kredytów, jak i w procesie kredytowania, w mniejszym stopniu były uzależnione od pojedynczych klientów, przez co ponosiły mniejsze ryzyko płynności i efektywniej zarządzały pozyskiwanymi zasobami finansowymi.

⁵³¹ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

W lipcu 1996 r. w celu niedopuszczenia do kolejnego załamania rynku międzybankowego Rada Dyrektorów Banku Rosji przyjęła postanowienie o możliwości automatycznego uzyskania kredytu technicznego dla pokrycia krótkotrwałego niedoboru środków poszczególnych banków w rozliczeniach międzybankowych. Jednakże ten kredyt nie był dostępny dla wszystkich banków, ale dla tzw. pierwszych liderów rynku międzybankowego i liderów na rynku rządowych papierów wartościowych i do maksymalnej wysokości 50 mld rubli. Wskazania banków do grupy liderów dokonywał bank centralny. Zwrócić należy uwagę, że uznaniowa forma typowania banków liderów była przedmiotem silnej krytyki ze strony niektórych specjalistów, którzy twierdzili, iż praktyka światowa określania agentów banku centralnego na rynku pieniężnym polega na czytelnym określeniu kryteriów dostępu (m.in. wielkość obrotów na tym rynku, suma rezerw obowiązkowych w banku centralnym)⁵³².

W latach 1996-1997 narastały sprzeczności w systemie bankowym⁵³³. Utrwała się tendencja finansowania deficytu i długu publicznego z oszczędności ludności. Kierunek tych działań już w 1997 r. doprowadził do sytuacji wyczerpania się możliwości dalszego finansowania zadłużenia państwa ze źródeł wewnętrznych. Inwestycje Sbierrbanku Federacji Rosyjskiej w rządowe papiery wartościowe stanowiły równowartość już prawie 95% wszystkich depozytów zgromadzonych przez ten bank. W związku z występującą prawidłowością kredytowania sektora realnego z depozytów przedsiębiorstw w warunkach wyraźnego spadku środków przedsiębiorstw na ich rachunkach bankowych w końcu musiało dojść do ograniczenia kredytowania sektora przedsiębiorstw przez banki. Zmniejszenie zasilania finansowego przedsiębiorstw znacznie pogorszyło ich płynność i zwiększyło ryzyko niewywiązania się ze spłaty zaciągniętych wcześniej kredytów. Rosyjski sektor bankowy potrzebował zasilania finansowego w celu finansowania gospodarki. Rozpoczęła się kolejna faza jego rozwoju bazująca na zasilaniu zewnętrznym.

7.2.3. Rozwój bankowości rosyjskiej w latach 1997-1998 (etap internacjonalizacji wewnętrznego rynku pieniężnego)

Wyczerpanie się wewnętrznych źródeł finansowania deficytów sektora publicznego, realnego i finansowego (banków) skierowało uwagę podmiotów rosyjskich na zewnętrzne źródła finansowania (kredyty zagraniczne). W 1997 r. napływ środków nierezydentów na rynek rosyjski wyniósł ok. 30 mld USD, z tego na rynek rządowych papierów wartościowych 10,7 mld USD, a 8,7 mld USD do banków rosyjskich⁵³⁴. Pozostałe środki trafiły za pośrednictwem banków do sektora real-

⁵³² S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy...*, s. 24.

⁵³³ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 94.

⁵³⁴ Tamże, s. 95.

nego. Napływ kapitału zagranicznego na rynek rosyjski zwiększył zasoby banków komercyjnych, co przez działanie mnożnikowe wielokrotnie zwiększyło kreację pieniądza bankowego i powiększyło bazę depozytową banków. Transformacja zasobów pozyskanych od nierezydentów w kredyty w walucie krajowej dla sektora realnego skutkowałą rozbieżnością aktywów i pasywów walutowych systemu bankowego. Ta dysproporcja w sytuacji gwałtownego odpływu kapitału zagranicznego z rynku rosyjskiego stała się ważną przyczyną kryzysu walutowego w 1998 r.⁵³⁵

Pozytywne tendencje w rozwoju rosyjskiego systemu bankowego i otwarcie gospodarki rosyjskiej na napływ kapitału zagranicznego spowodowały wzrost zadłużenia zagranicznego banków rosyjskich. W IV kwartale 1996 r. 8 moskiewskich banków otrzymało kredyty zagraniczne na sumę ok. 350 mln USD, ale już w 1997 r. i 1998 r. zakres kredytowania banków rosyjskich przez kapitał międzynarodowy znacznie się powiększył. Inkombank uzyskał 503,5 mln USD, Rossijskij Kredit 217 mln USD, Sbs-Agro Bank 198 mln USD, Oneksimbank 170 mln USD, a Bank Menatep 80 mln USD⁵³⁶.

Lata 1996-1998 to okres pokryzysowego (1995 r.), a jednocześnie przedkryzysowego (do sierpnia 1998 r.) rozwoju systemu bankowego. Począwszy od 1996 r. w rozwoju rosyjskiego systemu bankowego widoczne były następujące tendencje: koncentracja kapitałów i aktywów, łączenie kapitału finansowego i przemysłowego, integracja rosyjskiego systemu bankowego z międzynarodowym rynkiem finansowym⁵³⁷.

Na początku analizowanego okresu, w porównaniu do 1994 r., w działalności banków komercyjnych dokonały się dwojakie zmiany. W aktywach udział kredytów wyniósł prawie 50%, ale zmieniła się ich struktura, zwiększył się udział kredytów walutowych (z 17% do 47% kredytów ogółem), natomiast w odniesieniu do struktury podmiotowej zmniejszył się udział kredytów dla przedsiębiorstw (z 90% do 76%) kosztem zwiększenia kredytów udzielanych innym bankom (z 10% do 23% całości kredytów); niewielki był nadal zakres kredytowania ludności; znacznie zwiększył się udział rządowych papierów wartościowych w aktywach banków (z 1,1% do 7,2%). Natomiast w pasywach zmniejszył się udział środków na rachunkach rozliczeniowych firm (z 35% do 24,7%), znacznie zmniejszył się udział lokat międzybankowych w finansowaniu pasywów (z 34% do 0,2%) oraz zwiększył się udział depozytów osób fizycznych (z 2,4% do 6%).

Na początku 1997 r. na rozwój rosyjskiego systemu bankowego zaczęły dodatkowo oddziaływać nowe czynniki: a) utrzymywał się masowy napływ kapitału zagranicznego w formie inwestycji bezpośrednich i portfelowych oraz kredytów i pożyczek, który stał się kolejnym źródłem pokrycia deficytów w gospodarce ro-

⁵³⁵ Tamże, s. 95-96.

⁵³⁶ A.L. Wiediew, *Bankowskaja sistema Rossii. Kryzys...*, s. 82.

⁵³⁷ W.I. Bukato, J.W. Gołowin, J.I. Lwow, *Banki i bankowskije opieraczi...*, s. 71.

syjskiej; b) w warunkach liberalizacji obrotów kapitałowych z zagranicą istotnie zwiększył się zarówno legalny, jak i nielegalny odpływ kapitału z Rosji; c) na rynkach międzynarodowych nastąpiło obniżenie cen na rosyjskie towary eksportowe i w efekcie odnotowano spadek wpływów z eksportu⁵³⁸.

Pod koniec 1997 r. zadłużenie walutowe netto sektora bankowego wynosiło ponad 3 mld USD, tj. ok. 20% kapitałów własnych sektora bankowego. Struktura dochodów sektora bankowego, odzwierciedlająca główne sfery aktywności banków w 1997 r., przedstawiała się następująco: dochody z inwestycji w rządowe papiery wartościowe 37%, dochody z odsetek od kredytów 40% (27% po uwzględnieniu kredytów niespłaconych), dochody z operacji walutowych 12%⁵³⁹.

Lata 1996-1997 można określić dobrym okresem w rozwoju bankowości rosyjskiej. W efekcie naturalnych procesów porządkowania systemu bankowego zmniejszyła się liczba działających banków komercyjnych, udział kredytów dla sektora realnego utrzymywał się na stałym poziomie, nadal wysoki był udział kredytów dla podmiotów finansowych, w dalszym ciągu zwiększały się kredyty udzielane w walutach i inwestycje banków w rządowe papiery wartościowe. Jeśli chodzi o strukturę pasywów sektora bankowego, to wzrósł stan środków na rachunkach rozliczeniowych firm, podobnie kapitały własne banków, ale zmniejszył się udział depozytów osób fizycznych.

Z punktu widzenia ryzyka walutowego w październiku 1997 r. sytuacja banków komercyjnych uległa pogorszeniu. Wiele z nich ukształtowało krótką pozycję walutową, pasywa walutowe przewyższały aktywa w walutach o kwotę 1,8 mld USD⁵⁴⁰.

W okresie 1996-1997 system bankowy w Federacji Rosyjskiej był ukierunkowany na inwestowanie na rynkach finansowych, głównie na rozwijającym się silnie z powodu rosnącej skali deficytu budżetowego rynku rządowych papierów wartościowych, natomiast po stronie pasywów podejmował próby zwiększenia wielkości depozytów oraz coraz bardziej korzystał z zagranicznych źródeł finansowania działalności w związku z liberalizacją gospodarki i coraz łatwiejszym dostępem banków rosyjskich do międzynarodowych rynków finansowych. Wykorzystanie wewnętrznych źródeł finansowania aktywności banków było bardzo ograniczone ze względu na skumulowanie depozytów osób fizycznych w S Bierbanku Federacji Rosyjskiej oraz ograniczenia nadzoru bankowego, co do wielkości przyjmowanych depozytów.

Od końca 1997 r. widoczne było narastanie problemów wewnętrznych gospodarki rosyjskiej i systemu bankowego, na który dodatkowo zaczęły oddziaływać silne negatywne czynniki zewnętrzne (kryzys na zagranicznych rynkach finanso-

⁵³⁸ O.G. Solncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 95.

⁵³⁹ Tamże, s. 95-96.

⁵⁴⁰ A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistema...*, s. 22.

wych i odpływ kapitału zagranicznego z rynku rosyjskiego), skomplikowana sytuacja na rynku rządowych papierów wartościowych oraz narastające różnorodne deficyty w gospodarce⁵⁴¹.

Okres od końca 1997 r. do sierpnia 1998 r. charakteryzował się dalszym zmniejszaniem ilości działających banków komercyjnych, głównie w wyniku ich konsolidacji, fuzji i przejść banków słabszych przez silniejsze. W okresie tym formowały się już przesłanki kryzysu bankowego 1998 r.⁵⁴²

7.2.4. Metody stabilizowania systemu bankowego na przełomie lat 1997 i 1998

Specyfika rozwoju systemu bankowego w tym okresie polegała na tym, że podstawowe jego parametry (skala potencjału kredytowego, poziom ryzyka płynności) były określone przez wielkość napływu kapitału zagranicznego. W obrocie pieniężnym ukształtowały się mechanizmy pozwalające skutecznie zarządzać rosnącym ryzykiem finansowym, podtrzymywać płynność banków i rozwiązywać inne problemy w funkcjonowaniu banków.

Działalność banków na przełomie lat 1997 i 1998 determinowały poniższe problemy rozwojowe systemu bankowego⁵⁴³.

Po pierwsze, środki pieniężne pozyskane od banków przez sektor realny były wykorzystywane na finansowanie deficytów. Przejawiało się to w taki sposób, że niezależnie od wzrostu zadłużenia przedsiębiorstw, poziom ich kapitałów obrotowych netto (pomniejszonych o zobowiązania) nie ulegał zmianie. Zwrot zaciągniętych kredytów mógł się odbywać drogą zaciągania nowych kredytów, możliwości te zwiększały się ze wzrostem kredytowania banków przez zagranicznych kredytodawców.

Po drugie, napływ kapitału zagranicznego doprowadził do znacznego obniżenia realnej stopy procentowej we wszystkich grupach instrumentów finansowych. Obniżenie dochodowości rządowych papierów wartościowych zmusiło S Bierbank Federacji Rosyjskiej do zredukowania kosztów pozyskania zasobów finansowych, czyli oprocentowania depozytów, co spowodowało spadek oszczędności gospodarstw domowych. O ile w 1996 r. wzrosły one w wyrażeniu realnym o 36%, o tyle w 1997 r. już tylko o 9%. Narastającym deficytem finansowym w gospodarce rosyjskiej towarzyszył spadek oszczędności gospodarstw domowych, ograniczając możliwości ich sfinansowania.

Po trzecie, narastały deficyty finansowe podstawowych grup klientów banków (instytucje państwowe, przedsiębiorstwa sektora realnego). Wzrost deficytu budżetowego, długu publicznego i zadłużenia sektora realnego powodował wzrost

⁵⁴¹ S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy...*, s. 24.

⁵⁴² Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁵⁴³ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 102.

kosztów obsługi tego zadłużenia i mnożnikowy jego wzrost. Dla zahamowania tego zjawiska konieczny był wzrost stóp procentowych, który nastąpił w latach 1995-1996 oraz w 1. połowie 1998 r., gdy pojawiło się zwiększone zapotrzebowanie na zasilanie kapitałem zagranicznym. Jednakże wzrost stóp procentowych potęgował narastanie deficytu w gospodarce i pojawiła się pułapka zadłużenia wyrażająca się w spirali: wzrost zadłużenia – wzrost deficytu – wzrost zadłużenia.

Po czwarte, próba zbilansowania krajowych deficytów przez otwarcie gospodarki rosyjskiej na napływ kapitału zagranicznego była skuteczna w krótkim okresie, gdyż wzrost zadłużenia zagranicznego (sektor publiczny i prywatny) nie skutkował proporcjonalnym wzrostem rezerw dewizowych kraju. Dysproporcja między wzrostem zadłużenia a wzrostem rezerw dewizowych spowodowana była tym, że znaczna część zadłużenia nie wpływała do gospodarki rosyjskiej (banków), lecz w postaci nielegalnego wywozu odpływała za granicę. Narastanie tej rozpiętości utrudniało utrzymywanie stabilnego kursu walutowego, a obawa o dewaluację rubla spowodowała „ucieczkę” kapitału zagranicznego z Rosji.

Problemy wewnętrzne gospodarki rosyjskiej i systemu bankowego wpłynęły na pogorszenie się ratingu Federacji Rosyjskiej i w konsekwencji ograniczenie napływu kapitału zagranicznego do gospodarki rosyjskiej, a z czasem jego odpływ. Ukształtowana sytuacja w gospodarce rosyjskiej na rynku pieniężnym i w sektorze bankowym stworzyła zagrożenie załamania rynku rządowych papierów wartościowych, niekontrolowanej deprecjacji rubla, potem urzędowej dewaluacji, zawieszenia wypłacalności rządu, a dalej sektora realnego⁵⁴⁴.

Podsumowując pierwsze lata działalności rosyjskiego systemu bankowego w warunkach rynkowych, należy stwierdzić, iż były one szczególnie trudne z uwagi na sytuację makroekonomiczną rosyjskiej gospodarki i trwające przeobrażenia systemu bankowego idące w kierunku gospodarki rynkowej. Początek lat 90. ubiegłego stulecia charakteryzował się spadkiem produkcji i inwestycji oraz wieloma innymi problemami, m.in. inflacją, bezrobociem, typowymi dla wszystkich gospodarek okresu transformacji. W takich warunkach ważne zadania postawione przed nowo powstałym bankiem centralnym były wyjątkowo trudne do realizacji. W 1993 r. przyjęto wariant umiarkowanej restrykcyjnej polityki pieniężnej, której celem stała się aktywizacja gospodarki i utrwalenie procesów stabilizacyjnych, a jednocześnie zwalczanie inflacji i pobudzanie przedsiębiorczości. Podstawowym narzędziem polityki pieniężno-kredytowej w 1993 r. była kontrola nad scentralizowanym kredytowaniem rządu i banków komercyjnych, a dokładnie ustalanie kwartalnych limitów tego kredytowania. Założone limity nie zostały przekroczone, co pozwoliło ograniczyć nie tylko emisję pieniądza, ale i dalszy wzrost inflacji spowodowany czynnikami monetarnymi⁵⁴⁵.

⁵⁴⁴ Tamże, s. 104-106.

⁵⁴⁵ Szerzej na ten temat zob. „Diengi i Kredit” 1994 nr 9-10.

Rozwój rosyjskiego systemu bankowego w latach 80. i 90. XX w. przebiegał w sposób specyficzny. Spadek produkcji, zubożenie klientów banków, wysoka inflacja, ograniczona baza depozytowa, odpływ rosyjskiego kapitału za granicę, najpierw nieobecność, a potem bardzo liberalne ustawodawstwo bankowe spowodowały, że ukształtowały się szczególne warunki działalności bankowej⁵⁴⁶.

Pierwsze banki komercyjne powstawały w sytuacji, gdy nie funkcjonowały jeszcze prawne podstawy ich tworzenia (przed 1990 r.). Następnie do rynku usług bankowych dopuszczono ogromną liczbę drobnych i słabych kapitałowo banków komercyjnych, w Rosji nazywanych bankami „kieszonkowymi”. W systemie bankowym funkcjonowały nadto banki nieposiadające stosownych licencji. Tylko w Moskwie, gdzie skoncentrowane było ponad 60% rynku finansowego Rosji, w listopadzie 1996 r. bez licencji pracowało ponad 200 banków⁵⁴⁷.

W warunkach wysokiej inflacji i rosnącego kursu walutowego wiele banków komercyjnych utrzymywało się głównie ze spekulacji na rynku walutowym oraz z wysokich stóp oprocentowania kredytów wyprzedzających tempo inflacji, a kredytów udzielano na podstawie kredytów zaciągniętych w banku centralnym. Wiele banków funkcjonowało na bazie środków finansowych jednostek budżetowych i osiągało dochody z obsługi długu wewnętrznego i zagranicznego Rosji. Środki budżetowe były bezpłatnym źródłem finansowania banków, często wykorzystywanym do spekulacji na rynku kredytów międzybankowych. Obniżenie inflacji i ograniczenie ilości banków upoważnionych do obsługi jednostek budżetowych (z ok. 100 do niespełna 30) dla wielu banków oznaczało znaczne zredukowanie ich dochodowości⁵⁴⁸.

Szczególne cechy systemu bankowego na każdym etapie rozwoju można scharakteryzować przez pryzmat jego funkcjonowania w ramach takich obszarów, jak: akumulowanie zasobów kredytowych, podtrzymywanie należytego poziomu płynności podmiotów gospodarczych, optymalizacja ryzyka bankowego i finansowego, kreowanie dochodów banków i ich wykorzystanie, lokowanie zasobów finansowych⁵⁴⁹.

Akumulowanie zasobów kredytowych w okresie rosyjskiej transformacji cechowało się szybkim wzrostem kapitałów własnych banków komercyjnych przy jednoczesnym obniżeniu kapitałów obcych w realnym wyrażeniu. Jednocześnie następowała okresowa zmiana podstawowych źródeł uzupełniania zasobów systemu bankowego w poszczególnych okresach jego rozwoju. Dominujące źródła zasobów banków były w każdym okresie inne – środki finansowe sektora realnego (1992-1994), środki finansowe ludności (1995-1996) oraz środki finansowe

⁵⁴⁶ *Ot krizisa k rostu. Opyt stran s perekhodnoi ekonomikoi*, red. M.A. Deriabinoj, Moskwa 1998, s. 140.

⁵⁴⁷ „Dielowej mir” 1-7 XI 1996, nr 18, s. 3, za: tamże.

⁵⁴⁸ *Ot krizisa k rostu...*, s. 140.

⁵⁴⁹ O.G. Sołncew, *Osobiennosti razwitia bankowskoj...*, s. 76.

nierezydentów (1997-1998). W latach 90. ubiegłego stulecia płynność banków rosyjskich ulegała pogorszeniu z powodu dezorganizacji rynku kredytów międzybankowych, obniżenia kredytowania przez bank centralny (restrykcyjna polityka pieniężna) oraz zwiększenia udziału niepłynnych aktywów w aktywach banków. Metody zarządzania ryzykiem kredytowym były niedopracowane, co przejawiało się wzrostem kredytów zagrożonych od połowy 1997 r. Począwszy od 1994 r. obserwowano tendencję obniżania się dochodowości banków zarówno w wyrażeniu realnym, jak i w relacji do PKB. W każdej z faz rozwoju systemu bankowego inne były źródła dochodów: rynek walutowy (do 1995 r.), rynek rządowych papierów wartościowych (1995-1996) oraz rynek papierów wartościowych przedsiębiorstw (1997-1998). Lokowanie zasobów finansowych banków przeszło następującą ewolucję – inwestowanie w sektorze realnym (do 1995 r.), na rynku rządowych papierów wartościowych (1995-1996) oraz na rynku korporacyjnych papierów wartościowych (1997-1998).

Z upływem czasu coraz bardziej widoczne stawały się słabości systemu bankowego (problemy rozwojowe) oraz niedostatki ustawodawstwa bankowego w Rosji: regulacje bankowe i nadzorcze nie odpowiadały standardom międzynarodowym i potrzebom szybko reformującej się gospodarki, skala kapitałów własnych banków pozostawała na niskim poziomie, struktura aktywów i pasywów banków była nieprawidłowo ukształtowana, brakowało odpowiednio wykształconych kadr bankowych zdolnych do rozwiązywania problemów ekonomicznych i prawnych pojawiających się w procesie funkcjonowania i rozwoju systemu bankowego.

7.2.5. Kryzys bankowy 1998 r.

Obiektywne czynniki kryzysu w rosyjskim systemie bankowym ukształtowane w latach 1996-1997 byłyby zapewne niwelowane przez jakiś czas (specjaliści szacują ten okres na 2-3 lata), a załamanie pojawiłoby się w okresie 2000-2001. Wybuch kryzysu został przyspieszony przez niekorzystne dla gospodarki rosyjskiej czynniki zewnętrzne (zagraniczne), takie jak odpływ kapitałów finansowych z rynków gospodarek wschodzących, także z Rosji, oraz znaczny spadek cen światowych ropy naftowej i innych surowców dominujących w rosyjskim eksporcie, co radykalnie obniżyło saldo obrotów bieżących i uniemożliwiło zbilansowanie rynku walutowego Rosji⁵⁵⁰.

Skomplikowane warunki rozwoju rosyjskiej bankowości z otoczenia zewnętrznego, ale także początkowe lata transformacji gospodarki rosyjskiej do gospodarki rynkowej spowodowały, że rosyjski system bankowy w całym okresie transformacji odnotowywał zakłócenia stabilności finansowej. Zdecydowanie jednak należy stwierdzić, że jakkolwiek system bankowy jako całość doświadczył kilku krótko-

⁵⁵⁰ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

terminowych zakłóceń rozwoju (lata 1993, 1995, 2004 i 2015), to wykazywał silną zdolność absorbowania negatywnych czynników wpływu. Największe straty dla gospodarki i systemu bankowego w Rosji spowodował kryzys finansowy 1998 r. łączący kryzys walutowy i bankowy rozpoczęty dnia 17 sierpnia 1998 r.

Przyczyny kryzysu w systemie bankowym Rosji w 1998 r. narastały latami. Poza znaczącą grupą czynników z otoczenia zagranicznego, które doprowadziły do kryzysu na rynku walutowym, za dominujące czynniki sprawcze kryzysu autor uznaje przyczyny makroekonomiczne (otoczenie banków) oraz tkwiące w systemie bankowym Rosji⁵⁵¹. Dokonujące się zmiany strukturalne w gospodarce doprowadziły do wysokiego zadłużenia wewnętrznego i zagranicznego Rosji. Rząd Federacji Rosyjskiej w celu finansowania deficytu budżetowego wybrał najprostszą metodę – emitował coraz więcej papierów wartościowych (głównie krótkoterminowe obligacje). Jakkolwiek z uwagi na wysoką dochodowość walory te były chętnie nabywane przez podmioty krajowe i zagraniczne, to jednak na początku 1998 r. popyt na nie załamał się. Papiery wartościowe emitowane przez Rząd Federacji Rosyjskiej były wysokodochodowe, jednakże w ocenie międzynarodowych agencji ratingowych zaliczano je do walorów obciążonych bardzo dużym ryzykiem i w miarę upływu czasu oceny ryzyka stawały się coraz surowsze. Tymczasem koszty obsługi zadłużenia wewnętrznego były coraz wyższe i rosły w tempie progresywnym. Inwestorzy zagraniczni finansujący rosnące zadłużenie Rosji utracili zaufanie do rosyjskich papierów wartościowych, wielu podejmowało decyzje o sprzedaży walorów i wycofaniu się z rynku rosyjskiego. Kiedy kolejne emisje rządowych papierów wartościowych nie znajdowały nabywców, a inwestorzy zagraniczni nadal wycofywali swoje inwestycje z rynku rosyjskiego, rezerwy walutowe Rosji zostały wyczerpane. Rząd rosyjski nie mógł wywiązać się ze swoich zobowiązań wobec części inwestorów zagranicznych. Wprowadzono ograniczenia na operacje walutowe dla rezydentów, co pogłębiło jeszcze obawy inwestorów.

Stojąc wobec braku rezerw walut zagranicznych, dnia 17 sierpnia 1998 r. Rząd Federacji Rosyjskiej wspólnie z Bankiem Rosji podjęli decyzję o dewaluacji waluty krajowej. W okresie kilku tygodni dolar amerykański na rynku rosyjskim podrożał z 5 do ponad 60 rubli. Ogłoszono oficjalnie niewypłacalność wewnętrzną i zewnętrzną. Zostało ogłoszone 90-dniowe moratorium na wykup rosyjskich publicznych zobowiązań dłużnych. Jednakże ta dewaluacja była już spóźniona i stan rezerw walutowych Rosji nie uległ zwiększeniu. Kryzys na rynku walutowym i dewaluacja rubla zwiększyły zobowiązania wielu banków i doprowadziły do powstania strat w bilansach banków, a w efekcie zagrożenia upadłościami. Rynek międzybankowy na skutek utraty zaufania wzajemnego banków komercyjnych załamał się i nastąpił paraliż systemu płatności. Wiele banków utraciło płynność i zawie-

⁵⁵¹ H. Żukowska, *Kontrowersje wokół przyczyn kryzysów finansowych*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” (3)2011, s. 6-23.

siło wypłaty depozytów, deponenti w panice wycofywali depozyty z rachunków bankowych. W rezultacie kryzysu ponad 200 banków utraciło płynność i upadło, wśród nich kilka z grupy największych banków sektora bankowego.

Kryzys bankowy w kraju z dominującą pozycją banków w systemie finansowym, jakim była Rosja w końcu XX w., wywołał kryzys zarówno finansów, jak i gospodarczy. Odnotowano spadek produkcji, zmniejszyły się realne dochody ludności, wzrastał deficyt budżetowy i szybko rosła inflacja. Specjaliści rosyjscy podjęli próbę oszacowania wymiernych i niewymiernych kosztów oraz strat rosyjskiego systemu bankowego w wyniku kryzysu⁵⁵². Łączne straty wyliczono na prawie 20% PKB, z czego rosyjskiego systemu bankowego szacuje się na ok. 7% PKB, natomiast straty podmiotów spoza systemu podatkowego to ponad 10% PKB.

Obszerną analizę systemu bankowego w okresie kryzysu przedstawili J. Babiczewa i S. Czernych⁵⁵³, stwierdzając, że w tym okresie:

- a) sektor banków komercyjnych w Rosji pracował nie lepiej niż kasy oszczędnościowe w okresie komunizmu;
- b) istniały znaczące braki ustawodawstwa bankowego na potrzeby zarządzania sytuacją kryzysową;
- c) występował brak kontroli nad bankami ze strony nadzoru bankowego, szczególnie w grupie dużych banków, tzw. systemowo ważnych, które zajmowały się operacjami spekulacyjnymi na rynku walutowym i rynku rządowych papierów wartościowych, przeprowadzanymi na dużą skalę, głównie środkami powierzonymi przez klientów detalicznych i instytucjonalnych, w tym z sektora budżetowego;
- d) banki zainwestowały ponad 1/3 swoich aktywów w wysoko dochodowe rządowe papiery wartościowe; w sytuacji zamrożenia ich wykupu nie mogły wywiązać się ze zobowiązań wobec deponentów, którzy, pozbawieni ochrony swoich depozytów w bankach, usiłowali wycofać je stamtąd, wywołując panikę bankową i pogłębiając problemy banków z wypłacalnością;
- e) dokonywał się wywóz za granicę rosyjskich środków finansowych w walucie zagranicznej z udziałem banków rosyjskich; dodatkowo znaczną część aktywów banki ulokowały w „rajach podatkowych”; tylko na przełomie lat 1998 i 1999 wywieziono z Rosji ponad 70 mld USD;
- f) obalony został funkcjonujący w Rosji mit, że w kraju ze słabą gospodarką można zbudować silny system bankowy;
- g) nieprawdziwe okazało się przekonanie, że duże banki są bardziej stabilne niż małe; po 1998 r. w Rosji upadały zarówno banki małe, jak i duże; o stabilności

⁵⁵² S.W. Aleksaszenko, A.Z. Astapowicz, A.N. Klapacz, D.W. Lepietczikow, *Sostojanije bankowskoj sistemy*, <http://www.beafnd.org/>: (dostęp: 18.12.2019).

⁵⁵³ J. Babiczewa, S. Czernych, „*Realnyj sektor*”, *banki i inflacja*, „Woprosy Ekonomiki” 2003 nr 2, s. 133-144.

- banków w tym okresie decydowała struktura aktywów i pasywów oraz możliwość jej modyfikacji w zależności od rozwoju sytuacji na rynku; najbardziej stabilne były małe i średnie banki, które prowadziły operacje *stricte* bankowe, tzn. nie spekulowały na rynku finansowym, a zasadniczo realizowały działalność typowo bankową, tj. kredytowały sektor przedsiębiorstw;
- h) kryzys udowodnił, że nie da się zbudować systemu bankowego bez przemysłowej strategii opartej na solidnej analizie uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych rozwoju tego systemu;
 - i) kryzys pokazał, iż przyszłość sektora bankowego to nie spekulacje na rynku walutowym czy rynku papierów wartościowych, lecz współpraca z sektorem realnym, głównie zaś kredytowanie przedsiębiorstw dla rozwoju gospodarczego.

Kryzys 1998 r. spełnił także rolę oczyszczającą dla gospodarki i systemu bankowego. Wyzaczył nowy kierunek zmian w gospodarce rosyjskiej. Wymusił przyspieszenie reform i spowodował podjęcie decyzji, które w przyszłości okazały się przyspieszającymi transformację i odbudowę pokryzysowej gospodarki. Już od początku 1999 r. gospodarka rosyjska zaczęła odnotowywać pierwsze oznaki stabilizacji, a w kolejnych latach zanotowano wzrost gospodarczy. Zwiększało się systematycznie dodatnie saldo w handlu zagranicznym. Każdego roku korzystnie kształtowały się dochody budżetu państwa, pojawiło się zjawisko unikalne na miarę międzynarodową – nadwyżka budżetowa w budżecie Rosji. Na dobre wyniki gospodarcze Rosji na początku XXI w. istotnie wpływał fakt, że na skutek korzystnej zmiany cen rosyjskich towarów eksportowych Rosja zaczęła czerpać korzyści z dodatniego *terms of trade* (warunków w handlu zagranicznym). Rosnące światowe ceny ropy naftowej i innych nośników energii na początku XXI w. powodowały, że Rosja stała się beneficjentem tych tendencji na rynkach światowych i w rezultacie w okresie tym znajdowała się w grupie najszybciej rozwijających się krajów świata⁵⁵⁴.

⁵⁵⁴ Szerzej na temat rozwoju gospodarki rosyjskiej zob. M. Żukowski, *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora bankowego w Rosji*, Lublin 2006.

System bankowy Rosji (1997-2005 oraz 2018-2019) – prezentacja parametrów ilościowych

8.1. Charakterystyka stanu rosyjskiego systemu bankowego na przełomie XX i XXI w.

Na przełomie XX i XXI w. system bankowy Rosji wykazywał korzystne warunki rozwoju wynikające z wysokiego tempa wzrostu gospodarczego. Kilkuprocentowy wzrost gospodarczy (np. 7,1% w 2004 r.), obniżająca się inflacja (inflacja bazowa 10,5% w 2004 r.), wzrastające rezerwy walutowe kraju (124,5 mld USD na koniec 2004 r.), nadwyżka budżetowa (4,4% PKB w 2004 r.) i spadek bezrobocia (8,2% w 2004 r.) stworzyły doskonałe warunki dla progresu bankowości rosyjskiej. Jednakże wzrost gospodarczy Rosji w tym okresie był przede wszystkim efektem korzystnych cen rosyjskich towarów eksportowych na międzynarodowych rynkach surowcowych. Rząd rosyjski, mając świadomość znacznych wahań cen surowców na tych rynkach, a także chroniąc gospodarkę przed ewentualnym wstrząsem spowodowanym potencjalnym spadkiem cen towarów eksportowych, utworzył w 2004 r. Fundusz Stabilizacyjny Federacji Rosyjskiej. Fundusz ten był obligatoryjnie zasilany przez wpływy z eksportu wynikające z wysokich cen surowców na rynkach międzynarodowych. Dodatkowym bodźcem utworzenia funduszu było przeciwdziałanie wpływowi wysokich dochodów z eksportu na wzrost podaży pieniądza krajowego i wywołanie presji inflacyjnej. Do funduszu firmy-eksporterzy odprowadzali część wpływów z eksportu wynikającą wyłącznie z racji wysokich cen. W końcu 2004 r. na funduszu zgromadzono 524 mld rubli (ok. 20 mld USD).

Synteza systemu bankowego na przełomie XX i XXI w. uwzględnia poniższe czynniki: a) ilościową strukturę organizacji kredytowych i posiadanych przez nie zezwoleń (licencji) na rodzaje działalności bankowej; b) rankingi banków rosyjskich według różnych kryteriów; c) strukturę rodzajową aktywów sektora bankowego; d) źródła finansowania działalności sektora bankowego, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału własnego i jego zmian, oraz podstawowe

źródła kapitałów obcych; e) wyniki finansowe i rentowność rosyjskiego systemu bankowego⁵⁵⁵.

Ilościowa struktura organizacji kredytowych i posiadanych przez nie zezwoleń (licencji) na rodzaje działalności bankowej – w rosyjskiej literaturze przedmiotu banki klasyfikuje się według różnych kryteriów: ilości oddziałów (nieposiadające oddziałów i posiadające jeden lub więcej oddziałów), formy organizacyjno-prawnej (spółki akcyjne, z ograniczoną odpowiedzialnością, komandytowe), formy własności (państwowe, prywatne), charakteru działalności (uniwersalne, specjalistyczne, branżowe)⁵⁵⁶.

W zależności od formy organizacyjno-prawnej na 1329 organizacji kredytowych działających w Rosji w 2003 r. spółki akcyjne stanowiły 838, spółki udziałowe 488 i 1 bank w formie przedsiębiorstwa państwowego. W dniu 1 stycznia 2005 r. działalność operacyjną prowadziło 1299 organizacji kredytowych, z tego 1 bank państwowy, 474 spółki udziałowe (473 spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i 1 komandytowa) oraz 824 spółki akcyjne⁵⁵⁷. Najważniejsza linia rozróżnienia organizacji kredytowych w Rosji to podział na banki i niebankowe organizacje kredytowe. O ile w grupie tych dwóch podmiotów do 2005 r. obserwowano odwrotne tendencje zmian, tzn. zmniejszała się liczba banków prowadzących działalność operacyjną, a wielkość niebankowych organizacji kredytowych rosła (do 52 w 2005 r.), o tyle obecnie w obydwu grupach organizacji kredytowych dokonuje się konsolidacja – zmniejsza się ich liczba.

W 2019 r. działalność w Rosji prowadziło ok. 1/3 organizacji kredytowych z 2005 r. – 440 banków i 44 niebankowych organizacji kredytowych. O tempie koncentracji w rosyjskim systemie bankowym może świadczyć fakt, że tylko w ciągu 7 miesięcy 2019 r. liczba organizacji kredytowych zmniejszyła się o 25 (23 banki i 2 niebankowe organizacje kredytowe).

Rosyjski rynek finansowy zdominowany jest przez organizacje kredytowe. Dla porównania warto przytoczyć poniższe dane: na początku 2004 r. aktywa systemu bankowego wynosiły ponad 5600 mld rubli (196,5 mld USD)⁵⁵⁸, na krajowym rynku papierów wartościowych (akcji i obligacji przedsiębiorstw) firmy rosyjskie pozyskały 153 mld rubli (ok. 6 mld USD), natomiast na zagranicznych rynkach wyemitowały one papiery wartościowe na kwotę 10,2 mld USD⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ Synteza w części uwzględnia zapisy i analizy zawarte w książce H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁵⁵⁶ W.E. Leontiew, N.P. Radkowskaja, *Finanse, diengi, kredit i banki*, Sankt Petersburg 2002, s. 328.

⁵⁵⁷ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 86.

⁵⁵⁸ Według danych portalu Trading Economics w styczniu 2004 r. 1 USD kosztował 28,5 rosyjskiego rubla, <https://pl.tradingeconomics.com/russia/currency> (dostęp: 10.12.2019).

⁵⁵⁹ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 10-11.

Tabela 6. Liczbowa charakterystyka rynku finansowego w Rosji – bankowe i niebankowe organizacje kredytowe oraz instytucje finansowe (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Wyszczególnienie	Rok									
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2019
Działające organizacje kredytowe (ogółem)	2 029	1 697	1 476	1 349	1 311	1 319	1 329	1 329	1 299	484
z tego:										
banki komercyjne	2 007	1 675	1 447	1 315	1 274	1 276	1 282	1 277	1 249	440
niebankowe organizacje kredytowe	22	22	29	34	37	43	47	52	52	44
Oddziały działających organizacji kredytowych (ogółem)	39 549 ^{a)}	6 353	4 453	3 923	3 793	3 433	3 326	3 219	3 238	709
w tym:										
placówki Sberbanku Federacji Rosyjskiej	34 426	1 928 ^{b)}	1 852	1 689	1 529	1 233	1 162	1 045	1 011	90 ^{c)}
Firmy ubezpieczeniowe	2 495	2 334	1 866	1 532	1 167 ^{c)}	1 176	1 193	bd ^{f)}	bd	bd
Niepaństwowe fundusze emerytalne	254	279	270	267	265	–	284	286	bd	bd
Fundusze inwestycyjne	3	20	29	28	37	51	60 ^{d)}	136	bd	bd

^{a)} Różnica w liczbie oddziałów działających organizacji kredytowych w latach 1997-1998 wynika z faktu, że od 1998 r. jako oddziały wykazuje się wyłącznie placówki samodzielne, licencjonowane przez rosyjski nadzór bankowy. W danych z 1997 r. wyszczególniono wszystkie placówki banków, łącznie z filiami, punktami kasowymi oraz agencjami.

^{b)} W tym oddziały Sberbanku Federacji Rosyjskiej, które zostały zarejestrowane w księdze rejestracji państwowej organizacji kredytowych i otrzymały numery. Wcześniejsze dane uwzględniały ogólną liczbę placówek Sberbanku Rosji (wspomniane oddziały i punkty kasowe).

^{c)} Liczba firm ubezpieczeniowych, które przedstawiły sprawozdanie z działalności w Departamencie Nadzoru Ubezpieczeniowego Ministerstwa Finansów Rosji (do dnia 1 stycznia 2001 r. dane statystyczne przedstawiały ogólną liczbę firm ubezpieczeniowych).

^{d)} Od dnia 1 stycznia 2003 r. dane uwzględniają liczbę funduszy inwestycyjnych, które całkowicie zakończyły proces organizacji.

^{e)} Mniejsza liczba oddziałów oznacza tylko i wyłącznie zmianę nazewnictwa placówek bankowych. Oddziały to duże placówki, natomiast znaczną liczbę stanowią punkty obsługi klienta. W całej Federacji Rosyjskiej na dzień 1 stycznia 2019 r. funkcjonowało ich 20 499, a samych tylko punktów Sberbanku było 13 187.

^{f)} bd – brak danych.

Źródło: Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracy, *Obzor finansowego rynku*, Moskwa 2005; Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracy, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzoru, *Obzor bankowskiego sektora Rosyjskiej Fiedieracy. Analiticeskije Pokazatieli*, apriel 2019, tab. 1 (dostęp: 15.09.2019).

Na rosyjskim rynku finansowym odnotowuje się intensywny progres rynku ubezpieczeń, słabiej rozwija się natomiast rynek prywatnych funduszy emerytalnych i funduszy inwestycyjnych. Największa liczba organizacji kredytowych została zarejestrowana w połowie lat 90. XX w. W 1996 r. odnotowano 2578 organizacji kredytowych, w tym 2273 prowadziło działalność operacyjną. W 2019 r. znacznie zmniejszyła się liczba zarówno zarejestrowanych (881), jak i działających organizacji kredytowych (484), przy czym proces ten nadal nie jest zakończony⁵⁶⁰.

⁵⁶⁰ Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracy, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzoru, *Obzor bankowskiego sektora Rosyjskiej Fiedieracy. Analiticeskije Pokazatieli*, liewral 2019, tab. 4 (dostęp: 15.09.2019).

Działalność bankowa w Rosji jest silnie uregulowana i na większość podstawowych operacji bankowych należy zdobyć licencję, np. na przyjmowanie depozytów czy operacje z walutami zagranicznymi. Istotna jest także licencja generalna, która uprawnia do realizacji wszystkich operacji bankowych i zastrzeżona bywa wyłącznie dla najlepszych banków. Zarejestrowana organizacja kredytowa musi po każdą z tych licencji wystąpić do banku centralnego. Na przykład na 484 banki i niebankowe organizacje kredytowe działające na początku 2019 r. aż 475 posiadało licencje na operacje z walutami zagranicznymi, 400 dysponowało licencją na przyjmowanie depozytów od ludności, a 407 należało do systemu gwarantowania depozytów bankowych. Duża liczba cząstkowych licencji na wykonywanie pojedynczych operacji bankowych zdecydowanie utrudnia prowadzenie działalności bankowej, ale zwiększa bezpieczeństwo rynku usług bankowych.

Tabela 7. Liczbowa charakterystyka organizacji kredytowych w Federacji Rosyjskiej (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Organizacje kredytowe	Rok										
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2019
Zarejestrowane organizacje kredytowe	2578	2576	2526	2483	2378	2126	2003	1828	1668	1516	881
Organizacje kredytowe prowadzące działalność bankową	2273	2029	1697	1476	1349	1311	1319	1329	1329	1299	484
Organizacje kredytowe nieprowadzące działalności operacyjnej	305	547	829	1007	1029	815	684	499	339	217	398
Zarejestrowane organizacje kredytowe, które nie wniosły kapitału (nie odebrały licencji)	bd	bd	bd	3	1	9	7	8	4	1	0
Organizacje kredytowe posiadające licencję generalną	bd	bd	bd	263	242	244	262	293	310	311	bd

Źródło: Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazateli*, Moskwa 2000-2005; Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazateli*, apriel 2019, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/19384/obs_198.pdf (dostęp: 15.09.2019).

Po 2000 r. liczba działających organizacji kredytowych w Rosji ustabilizowała się na poziomie nieco ponad 1300. Wydawało się, że przy okazji wprowadzenia systemu gwarantowania depozytów bankowych osób fizycznych w Rosji i w związku z wysokimi wymaganiami odnośnie sytuacji finansowej banków przy

przyjmowaniu do systemu gwarancji depozytów przeprowadzona zostanie negatywna selekcja banków i dokona się znaczne zmniejszenie ich liczby. Jednakże w 2004 r. takiej tendencji nie odnotowano. Zdecydowana większość banków od była i pozytywnie zakończyła kontrolę nadzoru bankowego oraz przystąpiła do systemu gwarantowania depozytów bankowych, aczkolwiek przynależność do niego nie jest w Rosji obowiązkowa. Na dzień 1 stycznia 2019 r. na 440 działających banków do systemu gwarantowania depozytów przyłączyło się 407 banków, a 33 pozostawało poza nim⁵⁶¹.

Problemem rosyjskiego systemu bankowego są zarejestrowane, ale nieprowadzące działalności operacyjnej organizacje kredytowe (nie zostały zlikwidowane). Najwięcej tego typu podmiotów odnotowano w styczniu 2000 r. – 1029, w 2005 r. tego samego miesiąca ich liczba wyniosła 217, a w 2019 r. już 398. Władze nadzorcze Federacji Rosyjskiej skutecznie eliminują z systemu bankowego organizacje kredytowe, które nie prowadzą działalności bankowej. O ile w 1999 r. organizacje te stanowiły ponad 50% wszystkich zarejestrowanych organizacji kredytowych, o tyle w styczniu 2005 r. obejmowały one jedynie 14,1% zarejestrowanych organizacji kredytowych.

Na podstawie prezentowanych danych można stwierdzić, że w rosyjskim systemie bankowym następuje porządkowanie struktury podmiotowej. Z sektora banków komercyjnych usuwane są jednostki nieprowadzące działalności gospodarczej – często są to małe jednostki (banki „kieszonkowe”) – dokonuje się koncentracja kapitału bankowego i konsolidacja banków. Zmniejsza się zarówno liczba zarejestrowanych, jak i działających organizacji kredytowych. W styczniu 1996 r. zarejestrowanych było 2578 organizacji kredytowych, w styczniu 2003 r. 1828, zaś w styczniu 2005 r. 1518. W styczniu 2019 r. na 881 zarejestrowanych organizacji kredytowych działalność operacyjną prowadziło 484 jednostek. Większość działających w 2005 r. banków posiadała licencje na przyjmowanie depozytów osób fizycznych (otrzymywaną dopiero po 2 latach prowadzenia działalności bankowej) i na operacje z walutami zagranicznymi.

⁵⁶¹ Synteza w części uwzględnia zapisy i analizy zawarte w książce H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

Tabela 8. Struktura podmiotowa sektora bankowego Rosji
stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Wyszczególnienie	Rok									
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2019
Działające organizacje kredytowe (ogółem)	2029	1697	1476	1349	1311	1319	1329	1329	1299	484
Działające organizacje kredytowe według rodzajów licencji										
z licencją na pozyskiwanie środków od ludności	1914	1589	1372	1264	1239	1223	1202	1190	1165	400
z licencją na dokonanie operacji walutowych	782	687	634	669	764	810	839	845	839	475
z licencją generalną	291	262	263	242	244	262	293	310	311	a)
należące do systemu gwarantowania depozytów	-	-	-	-	-	-	-	-	-	407
Działające organizacje kredytowe z udziałem kapitału zagranicznego										
ogółem	152	145	142	133	130	126	126	128	131	-
w tym:										
ze 100% udziałem	13	16	18	20	22	23	27	32	33	-
z ponad 50% udziałem	10	10	12	12	11	12	10	9	9	-
Oddziały rosyjskich organizacji kredytowych za granicą	22	10	6	4	3	3	4	4	3	6
Oddziały banków-nierezydentów na terytorium Rosji	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0
Przedstawicielstwa działających rosyjskich organizacji kredytowych										
ogółem	182	301	199	182	186	178	205	219	350	316
z tego:										
na terytorium Federacji Rosyjskiej	35	170	135	129	135	131	162	176	306	292
w państwach bałtyckich i WNP	35	31	18	16	14	11	15	13	31	16
w innych krajach	112	100	46	37	37	36	28	30	13	8
Zlikwidowane organizacje kredytowe	351	408	488	600	869	1022	1238	1416	1569	-

a) Ten rodzaj licencji już nie występuje w systemie bankowym Rosji; banki rosyjskie mogą ubiegać się o 2 rodzaje licencji: podstawową (o mniejszym zakresie działalności bankowej) i uniwersalną (o szerszym zakresie operacji bankowych).

Źródło: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracy, *Obzor finansowego rynku...*, s. 3, tab. 1.1.2; „Biuletien Bankowskoj Statystiki” 2019 nr 4.

Tabela 9. Parametry i tendencje rozwojowe charakteryzujące system bankowy Federacji Rosyjskiej

Nr	Wskaźnik	Rok									
		07.1998	01.1999	07.1999	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
1	Suma bilansowa										
	w mld rubli	766,1	1 046,6	1 321,8	1 586,4	2 362,5	3 159,7	4 145,3	5 600,7	7 136,9	94 084
	w proc. do PKB	30,4	38,8	38,9	34,9	32,4	35,0	38,2	42,4	42,5	90,8
2	Kapitał własny systemu bankowego										
	w mld rubli	116,4	76,5	88,6	168,2	286,4	453,9	581,3	814,9	946,6	10 269
	w proc. do PKB	4,6	2,8	2,6	3,7	3,9	5,0	5,4	6,2	5,6	9,9
	w proc. do aktywów	15,2	7,3	6,7	10,6	12,1	14,4	14,0	14,6	13,3	10,9
3	Kredyty dla przedsiębiorstw (także przeterminowane)										
	w mld rubli	215,6	337,3	365,6	469,4	758,3	1 176,8	1 591,4	2 266,9	3 149,9	48 273
	w proc. do PKB	8,5	12,5	10,8	10,3	10,4	13,2	14,7	17,2	18,8	46,6
	w proc. do aktywów	28,1	32,2	27,7	29,6	32,1	37,2	38,4	40,5	44,1	51,3
4	Inwestycje banków w kapitał własny firm										
	w mld rubli	-	15,2	18,7	24,2	29,5	48,7	65,1	94,0	156,5	1 425
	w proc. do inwestycji dla przedsiębiorstw ogółem	-	4,8	4,8	4,8	2,9	3,5	4,8	5,3	7,3	10,8
5	Papiery wartościowe										
	w mld rubli	243,2	265,5	297,7	318,9	473,2	562,0	779,9	1 002,2	1 086,9	13 098
	w proc. do PKB	9,6	9,8	8,8	7,0	6,5	6,2	7,2	7,5	6,5	12,6
	w proc. do aktywów	31,7	25,4	22,5	20,1	20,0	17,8	18,8	17,9	15,2	13,9
6	Depozyty i wkłady ludności										
	w mld rubli	193,4	199,8	242,4	297,1	445,7	677,9	1 029,6	1 514,4	1 964,0	28 460
	w proc. do PKB	7,7	7,4	7,1	6,5	6,1	7,5	9,5	11,4	11,7	27,5
	w proc. do pasywów	25,2	19,1	18,3	18,7	18,9	21,5	24,8	27,0	27,5	30,2
	w proc. do pieniężnych dochodów ludności	11,9	11,5	11,1	10,7	12,2	13,7	15,4	17,3	18,2	49,5
7	Depozyty przedsiębiorstw										
	w mld rubli	-	281,4	-	468,4	722,1	902,6	1 091,4	1 384,8	1 986,1	28 006
	w proc. do PKB	-	10,3	-	9,8	9,9	10,0	10,0	10,4	11,8	27
	w proc. do pasywów	-	26,9	-	29,5	30,6	28,6	26,3	24,7	27,8	29,8
8	PKB (w mld rubli)	2 523,5	2 696,4	3 397,2	4 545,5	7 302,2	9 039,4	10 863,4	13 201,1	16 778,8	103 627
9	Inwestycje przedsiębiorstw w kapitał własny (w mld rubli)	-	318,8	388,3	565,6	1 012,5	1 375,1	1 360,3	1 774,9	2 130,2	13 208
10	Dochody pieniężne ludności (w mld rubli)	1 627,8	1 774,3	2 186,0	2 899,1	3 968,3	5 293,5	6 790,7	8 885,6	10 816,7	57 521

Źródło: *Konceptualnyje woprosy rozwitija bankowskoj sistemy Rossijskoj Federacji*, „Diengi i Kredit” 2001 nr 1, s. 17; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowsko-go sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazatieli*, maj 2003, februar 2004, februar 2005, ijuł 2005, tab. 1 (dostęp: 15.06.2019).

Rosyjski system bankowy w ostatnich latach rozwija się intensywnie w kierunku modelu rynkowego, o czym przekonują publikowane dane statystyczne. Poniżej zestawiono roczny przyrost wymaganych parametrów sektora bankowego oraz w porównaniu do 1998 r.

Tabela 10. Tempo wzrostu wskaźników sektora bankowego
(dane w proc., rok do roku)

Wyszczególnienie	Rok												
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktywa	44,1	39,2	5,0	14,9	23,1	18,9	16,0	35,2	6,9	-3,5	6,4	10,4	2,7
Kapitał	57,8	42,7	21,2	2,4	10,8	16,6	15,6	12,2	13,6	4,2	0,1	9,3	6,9
Kredyty dla podmiotów niefinansowych	51,5	34,3	0,3	12,1	26,0	12,7	12,7	31,3	12,7	-9,5	0,2	10,5	1,2
Kredyty dla osób fizycznych	57,8	35,2	-11,0	14,3	35,9	39,4	28,7	13,8	-5,7	1,1	12,7	22,4	18,5
Depozyty osób fizycznych	35,4	14,5	26,7	31,2	20,9	20,0	19,0	9,4	25,2	4,2	7,4	9,5	7,3
Depozyty i środki na rachunkach podmiotów niefinansowych	51,3	26,5	10,3	15,0	22,7	14,0	16,0	38,5	15,6	-10,1	2,1	12,7	0,5
Dla porównania													
Tempo wzrostu PKB	23,5	24,2	-6,0	19,0	30,2	13,1	7,3	8,3	4,9	3,5	7,1	12,8	4,8

Źródło: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, luty 2005, tab. 3, październik 2019, tab. 3 (dostęp: 15.09.2019).

Tabela 11. Dynamika podstawowych wskaźników rozwoju sektora bankowego w Federacji Rosyjskiej po 1998 r. (dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok						
	07.1998	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Aktywa sektora bankowego w stosunku do 1998 r.	100	90,1	106,4	125,2	162,2	931,7	12 282,5
Fundusze własne sektora bankowego w stosunku do 1998 r.	100	84,6	113,1	125,8	157,6	813,2	8 822,2
Kredyty dla sektora niefinansowego w stosunku do 1998 r.	100	109,4	146,9	174,7	239,7	1 460,5	22 390,0
Depozyty i wkłady osób fizycznych w stosunku do 1998 r.	100	69,7	91,0	122,4	172,6	1 015,5	14 715,6
Depozyty przedsiębiorstw w stosunku do 1998 r.	100	143,8	159,5	172,5	208,1	705,7	9 952,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie Centralny Bank Rosyjskiej Federacji, Departament Bankowego Regulowania i Nadzoru, *Obzor bankowskiego sektora Rosyjskiej Federacji. Analiticeskije Pokazateli*, maj 2003, luty 2004, marzec 2005, tab. 2, kwiecień 2019, tab. 2 (dostęp: 15.09.2019).

Spośród podstawowych parametrów charakteryzujących system bankowy szczególnie silną dynamiką cechuje się kredytowanie przedsiębiorstw, których dobrą kondycję finansową potwierdzają wysokie stany środków na rachunkach rozliczeniowych w bankach. Dzięki poprawie sytuacji finansowej przedsiębiorstw banki ponoszą mniejsze ryzyko w kredytowaniu tego sektora gospodarki. Rośnie kapitał własny sektora bankowego, dochody realne ludności i wielkość zgromadzonych przez banki depozytów osób fizycznych. Depozyty te wzrastają także dzięki coraz większemu zaufaniu, jakim darzone są banki w Rosji. Większość parametrów systemu bankowego potwierdza pozytywne tendencje zachodzące w tym sektorze gospodarki.

Zmniejszająca się liczba banków, przy ciągle rosnących aktywach i kapitałach, ilustruje silne procesy koncentracji w sektorze bankowym, które trwają od kryzysu 1998 r. do chwili obecnej. O ile w 1998 r. udział 5 największych rosyjskich banków w aktywach sektora wynosił 41,0%, o tyle w 2013 r. osiągnął już 50,3%. W 1998 r. udział 50 największych rosyjskich banków w aktywach sektora liczył aż 76,2%, natomiast w 2013 r. 81,4%⁵⁶².

W dniu 1 stycznia 2019 r. 5 największych banków rosyjskich (na czele ze Sberbankiem Federacji Rosyjskiej) skupiało ponad 60% wszystkich aktywów sektora, a wskaźnik ten rośnie od połowy lat 90. ubiegłego stulecia. W 2019 r. ponad 270 najmniejszych banków łącznie zarządzało tylko 1% aktywów sektora banko-

⁵⁶² J. Uszakowa, A. Krugłowa, *Konkurencja w bankowskim sektorze Rosji do i po aktywizacji nadzornoj polityki. Wywody na asnowie wariacji i srieda procentnych stawok*, „Diengi i Kredit” 2018 nr 2, s. 23.

wego Rosji, co oznacza, że są to bardzo małe pod wieloma względami banki. Wydaje się, że w związku z rosnącymi wymaganiami wobec banków, np. kapitałowymi, w dalszym ciągu będzie zmniejszała się liczba banków działających w Rosji.

Tabela 12. Koncentracja aktywów w sektorze bankowym w Rosji (banki działające)

Banki	Rok							
	07.1998	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
	w proc. do ogółu aktywów							
Pierwszych 5 banków	41,0	41,3	41,2	42,8	45,2	42,9	45,1	60,4
6-20	21,6	21,8	22,7	19,9	18,1	17,5	16,5	21,2
21-50	13,6	13,4	11,8	11,8	10,6	11,1	11,7	9,8
51-200	13,5	13,4	13,7	14,4	14,9	16,5	15,7	7,6
201-1000	9,6	9,8	10,3	10,7	10,9	11,7	10,7	1,0
Powyżej 1001	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	–
Razem (w proc.)	100,0	100,0	100	100	100	100	100	100
Razem (w mld rubli)	766 102	1 928 169	2 362 549	3 159 658	3 159 658	5 600 684	7 136 859	94 083 687

Źródło: *Soctojanije bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi w 2001 godu*, „Wiestnik Banka Rossii” 2002 nr 32, tab. 1.5; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokaziateli*, maj 2003, ijul’ 2005, tab. 6, apriel 2019, tab. 7 (dostęp: 15.09.2019).

Na przełomie XX i XXI w. w rosyjskim systemie bankowym rosło znaczenie dużych banków, następowała koncentracja aktywów w 5 największych bankach, stabilizowała się liczba średnich i małych banków, które powstawały w 1. połowie lat 90. poprzedniego stulecia. W kontekście strategii rozwoju systemu bankowego do rozwiązania pozostaje kwestia zbyt dużego zaangażowania kapitału państwowego w sektor banków komercyjnych oraz zwiększenie konkurencyjności w sektorze bankowym⁵⁶³. Kolejną cechą określającą rosyjski system bankowy – niezmienną od początku okresu transformacji systemowej – jest nierównomierne rozmieszczenie banków komercyjnych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Ponad połowa wszystkich działających banków zlokalizowana jest w Moskwie i Sankt Petersburgu, w pozostałych regionach jest ich niewiele ponad 40%. Banki rzadko otwierają oddziały poza regionem lokalizacji swojej centrali.

⁵⁶³ W. Nowikowa, *Czewo żdiot Prawitielstwo ot bankow*, „Analiticeskij Bankowskij Żurnal” 2003 nr 3, s. 17.

Tabela 13. Rozmieszczenie oddziałów banków w okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej
(stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Okręg federalny	Banki danego regionu							Oddziały banków regionalnych w danym okręgu federalnym							Oddziały banków z innych regionów w danym okręgu federalnym						
	2001	2002	2003	2004	2005	2019	2001	2002	2003	2004	2005	2019	2001	2002	2003	2004	2005	2019			
Centralny (w tym Moskwa i okręg moskiewski)	693	714	738	752	742	272	360	304	271	257	225	24	522	464	466	452	497	110			
Północno-Zachodni	93	91	88	86	87	41	83	75	74	67	56	4	313	321	308	306	308	97			
Południowy	148	143	142	137	130	25	206	181	177	164	156	2	367	306	303	302	312	76			
Nadwożański	159	157	156	154	151	67	215	203	191	164	155	2	572	514	491	467	493	110			
Uralski	82	82	77	76	71	23	228	212	204	194	165	44	216	217	215	223	229	64			
Syberyjski	90	86	82	80	75	28	78	71	58	51	52	4	371	356	359	366	381	82			
Dalekowschodni	46	46	46	44	43	16	79	70	66	61	57	-	183	139	143	145	152	52			
Północnokaukaski	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	37			
Razem w Rosji	1311	1319	1329	1329	1299	484	1249	1116	1041	958	866	81	2544	2317	2285	2261	2372	628			

Źródło: *Socetioanije bankowskiego sektora...*, tab. 1.3; Centralny Bank Rosyjskiej Federacji, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzoru, *Obzor bankowskiego sektora Rosyjskiej Federacji. Analiticeskie Pokazateli*, fiewral 2004, tab. 5, ijun' 2005, tab. 6, apriel 2019, tab. 6 (dostęp: 15.09.2019).

Tabela 14. Lokalizacja działających organizacji kredytowych w poszczególnych okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej

Okręg federalny	Rok													
	07.1998		01.2001		01.2002		01.2003		01.2004		01.2005		01.2019	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
Centralny (w tym Moskwa i okręg moskiewski)	805	50,4	693	52,9	714	54,1	738	55,5	752	57,0	742	57,1	272	56,2
	724	45,3	617	47,1	639	48,4	663	49,9	677	51,5	671	51,7	245	50,6
Północno-Zachodni	108	6,8	93	7,1	91	6,9	88	6,6	87	6,6	87	6,7	41	8,5
Południowy	215	13,5	148	11,3	143	10,8	142	10,7	131	10,0	130	10,0	25	5,2
Północnokaukaski	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	2,5
Nadwołżański	198	12,4	159	12,1	157	11,9	156	11,7	152	11,6	151	11,6	67	13,8
Uralski	91	5,7	82	6,3	82	6,2	77	5,8	73	5,6	71	5,5	23	4,8
Syberyjski	120	7,5	90	6,9	86	6,5	82	6,2	76	5,9	75	5,8	28	5,8
Dalekowschodni	61	3,8	46	3,5	46	3,5	46	3,5	44	3,3	43	3,3	16	3,3
Razem w Rosji	1598	100	1311	100	1319	100	1329	100	1314	100	1299	100	484	100

Źródło: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulowania i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazateli*, luty 2005, tab. 4, luty 2019, tab. 5 (dostęp: 15.09.2019).

Prawie połowa central wszystkich rosyjskich banków komercyjnych zlokalizowana była w 2019 r. w Moskwie (ponad 50%) oraz innych dużych miastach, zaś pozostałe niespełna 50% banków na pozostałym terytorium Federacji Rosyjskiej. Z tego też względu obecnie funkcjonujący system bankowy w Rosji nie zapewnia pełnej dostępności do usług bankowych dla wszystkich regionów, jak i szybko rozwijającej się przedsiębiorczości. Problem ten jest łagodzony przez sieć placówek Sberbanku Federacji Rosyjskiej oraz placówki banku centralnego, które podejmują działalność operacyjną w sytuacji nieobecności placówek banków komercyjnych na danym terenie, a także rozwijającą się bankowość elektroniczną, w tym mobilną i rozwój kart płatniczych.

W 2004 r. w 13 jednostkach administracyjnych Federacji Rosyjskiej występowały nie więcej niż 2 placówki bankowe, a w 2 jednostkach administracyjnych nie działały żadne banki (Żydowski Obwód Autonomiczny, Czukocki Okręg Autonomiczny). W styczniu 2005 r. udział banków działających w regionach Rosji zmniejszył się z 650 w styczniu 2004 r. do 628 w styczniu 2005 r. Jednakże intensywnie rozwijały one działalność bankową, a aktywa banków regionalnych w 2004 r. wzrastały w wyższym tempie (31,5%) niż aktywa sektora bankowego ogółem (27,4%). Działalność banków regionalnych cechowała się wysoką rentownością – aż 99,95%

banków odnotowało zyski z działalności⁵⁶⁴. W styczniu 2019 r. na 484 działające organizacje kredytowe w Rosji, większość (272) zlokalizowana były w okręgu centralnym, z tego ponad 50% działających rosyjskich organizacji kredytowych (245) miała główną siedzibę w Moskwie⁵⁶⁵.

Nierównomierne rozmieszczenie terytorialne banków w rosyjskim systemie bankowym to zaledwie jedna z licznych dysproporcji widocznych w tym systemie na przełomie XX i XXI w. Kolejna to ogromne różnice wielkości organizacji kredytowych. W ciągu 12 miesięcy 2004 r. udział 5 największych banków w aktywach systemu bankowego zwiększył się z 27,6% do 28,6%, głównie za sprawą S Bierbanku Federacji Rosyjskiej, którego udział w aktywach wzrósł z 27,6% do 28,6%. W dniu 1 stycznia 2005 r. w 200 największych bankach skoncentrowanych było 89% aktywów, a pozostałe 1099 obejmowały tylko 11% aktywów⁵⁶⁶. W 2019 r. 50 największych banków rosyjskich koncentrowało 91,5% aktywów sektora bankowego, a 200 banków zarządzało 99,0% aktywów sektora. Natomiast 284 banki dysponowały zaledwie 1% majątku sektora bankowego⁵⁶⁷. Równie wysoki poziom koncentracji w rosyjskim systemie bankowym odnotować należy pod względem kapitału własnego.

Rankingi banków rosyjskich według różnych kryteriów – wiedza o systemie bankowym wymaga znajomości największych podmiotów sektora banków komercyjnych. Na potrzeby niniejszego opracowania zestawiono rankingi 30 rosyjskich banków komercyjnych według standardowych cech charakteryzujących banki takich jak: suma bilansowa, aktywa netto, kapitał (fundusze własne) dla wybranych lat w okresie 1998-2005, a także w 2018 r. lub 2019 r. Z danych w tabelach rankingowych wynika, że w czołówce największych banków rosyjskich lokują się S Bierbank Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbank (VTB), a na kolejnych miejscach znajdują się Alfa Bank i Gazprombank. Są to największe banki w systemie bankowym. W następnych latach dalsze lokaty na listach rankingowych zajmują już różne banki. Przyczyny tej zmienności są wielorakie, a ich diagnoza wykracza poza zakres tematyczny tego opracowania. Liczący się w systemie bankowym Wnieszekonombank (VEB) decyzją władz państwowych został w 2007 r. wycofany z rynku usług bankowych i przekształcony w państwową agendę wspierania rozwoju gospodarczego Federacji Rosyjskiej i nosi nazwę Bank Rozwoju, chociaż nie prowadzi działalności bankowej.

⁵⁶⁴ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 18.

⁵⁶⁵ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, februar 2019, tab. 5 (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁶⁶ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 17.

⁵⁶⁷ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, april 2019, tab. 7 (dostęp: 15.09.2019).

Banki rosyjskie na początku XXI w. dysponowały niewielkim poziomem kapitałów własnych. Liczba działających organizacji kredytowych przekraczających minimalny poziom kapitału własnego (określonego w dyrektywach UE i standardach międzynarodowych na poziomie 5 mln euro) zwiększyła się w 2004 r. z 462 do 501 (w styczniu 2005 r. było to 38,6% wszystkich organizacji kredytowych), a ich udział w kapitale systemu bankowego ogółem wzrósł z 93% do 94%. Pozostałe banki w liczbie 798 dysponowały kapitałem niższym niż 5 mln euro (łącznie posiadały zaledwie 6% kapitału własnego systemu bankowego)⁵⁶⁸.

Taka sytuacja stanowiła poważny problem dla rosyjskiego systemu bankowego, gdyż według obowiązujących regulacji prawnych na przełomie XX i XXI w. wymagany kapitał własny działających banków ustalony był na poziomie obowiązującym w dniu rejestracji danej organizacji kredytowej. Nadzór bankowy nie mógł żądać dokapitalizowania banków. Imponujące są natomiast kapitały własne największych banków rosyjskich S Bierbanku Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbanku (VTB). Na dzień 1 stycznia 2019 r. S Bierbank zgromadził ponad 60 mld euro, a Wniesztorgbank ponad 22 mld euro funduszy własnych. Po 2000 r. na rosyjskim rynku usług bankowych coraz aktywniej działały banki z udziałem kapitału zagranicznego – UniCredit Bank, Citibank, Raiffeisenbank, Nordea Bank, ING Bank⁵⁶⁹.

⁵⁶⁸ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracy, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 17.

⁵⁶⁹ Szersza informacja na temat kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym zostanie podana w dalszej części niniejszego opracowania.

Tabela 15. Ranking 30 rosyjskich banków według sumy bilansowej

Nr	Nazwa banku	Nr licencji	Wartość aktywów (w mln rubli)			Miejsce w rankingu na dzień 1 stycznia każdego roku										
			01.2018	01.2005	2018	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998			
1	Wnieszeconombank (VEB) ^{a)}	9 006	-	4 770 341	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
2	Sberbank Federacji Rosyjskiej	1 481	31 197 500	-	1	-	2	2	2	2	2	2	2	2	1	-
3	Wnieszorgbank (VTB)	1 000	14 760 600	530 225	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	5	5
4	Alfa Bank	1 326	3 320 800	325 153	6	4	4	4	4	4	9	10	10	13	7	7
5	Gazprombank	354	6 532 100	418 599	3	3	5	5	5	5	8	8	8	7	10	10
6	Mieżdunarodnyj Promyszlenyj Bank	2 056	-	85 837	-	13	6	6	6	6	6	6	6	6	9	6
7	Promyszlenno-Stroitelnyj Bank	439	-	185 760	-	7	8	7	13	11	12	18	18	18	18	18
8	Bank Moskwy (BM-Bank)	2 748	420 500	175 722	20	8	10	8	11	15	15	22	22	21	21	21
9	MDM-Bank	2 361	-	198 821	-	6	7	9	17	16	22	41	41	49	49	49
10	Mieżdunarodnyj Moskowskij Bank (UniCredit Bank)	1	1 362 600	107 545	10	11	13	10	9	10	9	10	9	11	15	15
11	Citibank	2 557	bd	261 300	bd	5	9	11	15	19	16	16	16	19	19	19
12	Rosbank	2 272	1 152 500	155 163	12	10	11	12	10	13	21	24	24	11	11	11
13	SBS AGRO Bank	61	-	-	-	- ^{b)}	16	13	8	4	4	4	4	2	- ^{c)}	- ^{c)}
14	Inkombank	22	-	57 806	-	19	15	14	7	7	7	7	3	1	1	1
15	Uralsib	2 275	504 300	158 027	17	9	12	15	20	22	33	32	35	35	38	38
16	Bank Menatep Sankt Petersburg (od 2005 r. Nacyonalnyj Bank „Trast” ^{b)}	3 279	248 400	-	20	-	18	16	18	20	26	26	26	26	29	31
17	Raiffeisenbank Austria	3 292	1 126 000	96 443	13	12	14	17	22	25	35	44	44	49	49	49
18	Rossijskij Kredit	324	-	-	-	55	28	18	14	5	5	5	4	2	2	2
19	Pietrokomerc	1 776	-	81 373	-	14	17	19	21	33	32	64	64	224	224	224
20	Dowieritilnyj i Inwestycyjnyj Bank	2 783	-	-	-	- ⁰⁾	bd	20	16	14	27	73	73	370	370	370
21	Guta-Bank	1 623	-	-	-	31	22	21	30	34	31	29	29	27	27	27
22	Surgutnieftgazbank	588	239 700	-	-	32	38	-	22	12	12	20	56	81	81	81
23	Nomos-Bank (Bank FK Otkrytie)	2 209	2 198 600	64 941	9	16	21	23	35	42	20	62	62	145	145	145
24	Nikoil	409	-	44 322	-	28	24	24	44	56	73	85	85	351	351	351
25	Promswiazbank	3 251	1 280 800	71 317	10	15	20	25	45	55	64	89	89	164	164	164
26	Bank Zenit	3 255	255 700	58 819	34	17	26	26	29	38	47	52	52	35	35	35
27	Vozrozhdenie Bank	1 439	246 400	50 359	29	23	19	27	25	28	18	17	13	13	13	13
28	Bank Ewrofinans	2 402	-	46 317	-	27 ^{c)}	32	28	24	29	28	28	28	45	45	45
29	Sobinbank	1 317	-	-	-	37	40	29	27	30	19	30	19	30	63	63
30	Impeksbank	2 291	-	50 113	-	24	29	30	34	43	48	44	49	551	551	551

^{a)} Od 2007 r. Wnieszeconombank (VEB) nie prowadzi działalności bankowej.

^{b)} SBS AGRO Bank zakończył działalność bankową w 2003 r.

^{c)} Dnia 27 stycznia 1997 r. SBS AGRO Bank uzyskał licencję na prowadzenie działalności bankowej.

⁰⁾ Dowieritilnyj i Inwestycyjnyj Bank został przekształcony w Inwestycyjnyj Bank „Trast”.

^{o)} W 2003 r. Bank Ewrofinans połączył się z Mosnarbankiem.

Źródło: Ranking banków, www.banks-rate.ru (dostęp: 27.08.2019).

Tabela 16. Ranking 30 rosyjskich banków według wielkości funduszy własnych

Nr	Nazwa banku	Nr licencji	Wartość funduszy własnych (w mln rubli)		Miejsce w rankingu na dzień 1 stycznia każdego roku									
			01.2019	01.2005	2019	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	
1	Sberbank Rosji ^{a)}	1 481	4 260 564	–	1	–	1	1	1	2	1	1	–	
2	Wniesztorbank (VTB)	1 000	1 583 663	56 574	2	1	2	2	2	1	2	13	1	
3	Międzynarodnyj Promyslennyj Bank	2 056	–	26 719	–	3	4	3	3	3	4	7	5	
4	Gazprombank	354	697 605	38 467	3	2	3	4	4	5	5	2	6	
5	Alfa Bank	1 326	450 867	24 427	5	4	5	5	5	4	3	5	17	
6	Bank Moskwy (BM-Bank)	2 748	47 040	16 626	24	5	8	6	11	13	19	16	53	
7	Globex Bank	1 942	–	10 637	–	10	9	7	6	7	6	31	38	
8	MDM-Bank	2 361	–	13 230	–	7	7	8	15	10	7	25	25	
9	Rosbank	2 272	134 805	13 332	10	6	6	9	7	6	16	17	1329	
10	Uralsib	2 275	–	10 888	–	9	10	10	17	11	12	20	13	
11	Wnieszekonombank (VEB)	9 006	–	11 627	–	8	11	11	8	9	11	–	–	
12	Citibank	2 557	56 102	9 326	21	13	12	12	10	17	48	28	21	
13	Pietrokommerc	1 776	–	7 307	–	17	13	13	9	40	62	95	345	
14	Nikoil	409	–	7 662	–	16	16	14	33	42	47	29	454	
15	Nacyonalnyj Riezierwnyj Bank	2 170	6 028	6 249	115	21	18	15	14	8	9	4	3	
16	Rosyjskij Bank Razwytija (MSP Bank)	3 340	21 060	5 765	51	22	19	16	12	72	–	–	– ^{b)}	
17	Międzynarodnyj Moskowskij Bank (UniCredit Bank)	1	217 304	10 376	8	11	14	17	13	23	26	11	14	
18	Dowieritilnyj i Inwesticjonnyj Bank	2 783	–	–	–	– ^{c)}	–	18	18	14	15	18	306	
19	Promysliennyj-Stroitielnyj Bank	439	–	8 954	–	14	17	19	24	25	34	21	20	
20	Nomos-Bank Otkrytije	2 209	231 300	5 558	7	25	–	20	16	21	32	68	127	
21	Rossielchozbank	3 349	483 656	4 771	4	29	24	21	28	–	–	–	– ^{d)}	
22	Sobinbank	1 317	3 023	–	159	31	29	22	19	12	8	3	32	
23	Bank Ewrofinans (Ewrofinans Mosnarbank)	2 402	10 614	5 656	84	23 ^{e)}	–	23	20	15	13	33	58	
24	Bank Menatep Sankt Petersburg (od 2005 r. Nacyonalnyj Bank „Trast”)	3 279	-773 316	–	483	–	31	24	26	19	22	108	264	
25	Guta-Bank	1 623	–	4 952	–	28	32	25	25	18	18	12	28	
26	Raiffeisenbank Austria	3 292	156 394	8 791	9	15	20	26	31	53	51	–	142	
27	BINBANK	2 562	–	–	–	37	36	27	21	41	54	50	88	
28	Bank Zenit	3 255	36 209	7 090	33	18	27	28	27	29	38	63	85	
29	Ak Bars	2 590	79 008	9 452	16	12	35	29	30	20	14	8	22	
30	Inwesticjonnaja Bankowskaja Korporacja	2 979	–	–	–	–	–	30	22	37	86	124	133	

^{a)} Kapitał własny największych banków rosyjskich na dzień 1 stycznia 2019 r. to ponad 60 mld euro (Sberbank Federacji Rosyjskiej) i ponad 22 mld euro (Wniesztorbank VTB).

^{b)} Dnia 25 stycznia 2000 r. Rosyjskij Bank Razwytija uzyskał licencję na prowadzenie działalności bankowej.

^{c)} Dowieritilnyj i Inwesticjonnyj Bank został przekształcony w Inwesticjonnyj Bank „Trast”.

^{d)} Dnia 13 czerwca 2000 r. Rossielchozbank uzyskał licencję na prowadzenie działalności bankowej.

^{e)} W 2003 r. Bank Ewrofinans połączył się z Mosnarbankiem.

Źródło: Ranking banków, www.banks-rate.ru (dostęp: 27.08.2019).

Tabela 17. Ranking 30 rosyjskich banków według sumy aktywów netto

Nr	Nazwa banku	Nr licencji	Wartość aktywów netto (w mln rubli)		Miejsce w rankingu na dzień 1 stycznia każdego roku									
			01.2019	01.2005	2019	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	
1	Wnieszekonombank (VEB)	9 006	-	1 563 467	-	1	1	1	1	1	1	1	-	-
2	Sbierbank Federacji Rosyjskiej	1 481	28 133 766	-	1	-	2	2	2	2	2	1	-	-
3	Wnieszstorgbank (VTB)	1 000	13 949 419	407 260	2	2	3	3	3	3	3	2	5	
4	Alfa Bank	1 326	3 400 207	182 310	6	4	5	4	4	6	6	11	7	
5	Gazprombank	354	6 347 699	336 993	3	3	4	5	6	5	5	4	8	
6	Mieżdunardnyj Promyszlennyj Bank	2 056	-	80 247	-	11	6	6	5	4	4	9	6	
7	MDM-Bank	2 361	-	101 678	-	7	8	7	13	16	22	36	47	
8	Bank Moskwy (BM-Bank)	2 748	517 262	133 950	22	5	9	8	10	12	12	16	19	
9	Mieżdunardnyj Moskowskij Bank (UniCredit Bank)	1	1 405 750	87 522	10	8	10	9	8	7	8	8	10	
10	Rosbank	2 272	1 099 817	133 863	14	6	7	10	7	10	16	19	949	
11	Citibank	2 557	552 614	71 473	21	13	13	11	11	14	15	12	16	
12	Raiffeisenbank Austria	3 292	1 149 274	80 946	12	10	12	12	19	22	33	48	77	
13	Uralsib	2 275	-	74 339	-	12	14	13	18	18	27	33	38	
14	Promyszlennie-Stroitelnyj Bank	439	-	83 810	-	9	11	14	14	17	17	23	24	
15	Bank Menatep Sankt Petersburg (od 2005 r. Nacyonalnyj Bank „Trast”)	3 279	561 265	-	20	-	15	15	16	19	32	74	256	
16	Surgutnieftgazbank	588	260 242	-	36	35	-	16	9	8	14	47	97	
17	Pietrokommerc	1 776	-	48 542	-	16	16	17	21	28	34	61	173	
18	Dowieritilnyj i Inwesticjonnyj Bank	2 783	-	-	-	-	-	18	12	9	19	63	274	
19	Guta-Bank	1 623	-	32 363	-	27	23	19	30	27	28	26	27	
20	Bank Zenit	3 255	244 747	47 068	39	17	21	20	27	41	42	52	31	
21	Nikoil	409	-	41 177	-	19	19	21	40	56	73	99	314	
22	Bank Ewrofinans	2 402	70 344	38 462	80	21 ^{a)}	27	22	24	23	23	28	35	
23	Nomos-Bank (Bank FK Otkrytije)	2 209	1 664 824	51 407	9	14	17	23	26	32	41	54	105	
24	Promswiazbank	3 251	1 533 394	49 559	10	15	18	24	36	50	52	81	129	
25	Globex Bank	1 942	-	38 510	-	20	24	25	29	21	35	86	73	
26	Rossijskij Kredit	324	-	-	-	52	48	26	22	20	13	10	3	
27	Nacionalnyj Rezerwnyj Bank	2 170	14 709	-	180	37	-	27	32	25	18	14	18	
28	ING Bank	2 495	170 962	-	45	36	41	28	28	43	30	18	32	
29	Vozrozhdenie Bank	1 439	279 269	30 776	34	28	28	29	35	31	31	22	21	
30	Commerzbank (Eurasia)	3 333	64 141	30 343	87	29	-	30	56	89	139	-	- ^{b)}	

^{a)} W 2003 r. Bank Ewrofinans połączył się z Mosnarbankiem.

^{b)} Dnia 28 stycznia 1999 r. Commerzbank (Eurasia) uzyskał licencję na prowadzenie działalności bankowej.

Źródło: Ranking banków, www.banks-rate.ru (dostęp: 27.08.2019). Przywołane ze strony internetowej dane nie zawierają informacji dotyczącej Wnieszekonombanku według stanu na dzień 1 stycznia 1998 r. i 1999 r., jak też wiadomości dotyczących Sbierbanku Rosji według stanu na dzień 1 stycznia 1998 r. i 2005 r.

Tabela 18. Charakterystyka 30 największych rosyjskich banków (stan na miesiąc styczeń 2019 r.)

Nr	Nazwa banku	Nr licencji	Aktywa netto (w mln rubli)	Kredyty (w mln rubli)	Kredyty nieterminowo w kredytach ogółem (w proc.)	Kapitał własny (w mln rubli)	Zysk netto (w mln rubli)	Współczynnik wypłacalności (w proc.)	Rentowność aktywów netto (w proc.)	Rentowność kapitału (w proc.)
1	Sberbank Federacji Rosyjskiej	1 481	28 133 766	18 589 564	2,22	4 260 564	811 104	14,89	3,17	20,58
2	Wnieosztorgbank (VTB)	1 000	13 949 419	9 550 918	2,91	1 583 663	256 606	11,34	2,03	18,11
3	Gazprombank	354	6 347 699	4 192 228	2,09	697 605	21 579	11,20	0,81	2,98
4	Rosielchozbank	3 349	3 467 376	2 155 744	10,47	483 656	2 581	15,23	0,08	0,60
5	Alfa Bank	1 326	3 400 207	2 043 539	6,04	450 867	110 768	13,52	3,75	27,56
6	Moskowskij Kreditynyj Bank	1 978	2 239 299	1 744 047	1,97	272 089	11 941	20,18	0,60	4,64
7	Bank FK Otkrytije	2 209	1 664 824	636 582	18,51	231 300	7 746	16,30	0,41	3,43
8	Promsiazbank	3 251	1 533 394	724 133	23,96	128 816	-14 067	14,93	-1,10	-90,29
9	UniCredit Bank	1	1 410 394	880 677	3,68	217 304	20 385	16,15	1,57	9,79
10	Raiffeisenbank	3 292	1 149 274	688 435	2,44	156 394	26 915	13,08	2,71	19,01
11	Bank Rossija	328	1 107 670	411 183	2,08	79 547	3 824	12,18	0,41	4,69
12	Rosbank	2 272	1 099 817	441 975	6,45	134 805	11 402	13,09	1,19	8,95
13	Sowkombank	963	1 012 431	391 443	4,85	104 658	13 428	12,55	1,73	17,29
14	Bank Sankt-Pietierburg	436	699 451	365 539	4,77	74 793	6 048	13,79	0,94	8,32
15	Wsierosijskij Bank Razwitija Regionow	3 287	673 780	334 269	0,29	131 679	10 581	18,11	1,77	8,30
16	Uralsib	2 275	561 265	256 381	10,17	51 357	8 228	-	-	16,75
17	Citibank	2 557	552 614	156 811	0,14	56 102	12 758	14,50	2,43	21,84
18	AK Bars	2 590	541 591	193 001	7,06	79 008	2 207	15,11	0,54	3,28
19	SMP Bank	3 368	490 352	147 466	3,41	43 443	6 087	12,79	1,53	14,95
20	Novikombank	2 546	435 028	245 564	0,61	40 786	1 097	10,56	0,32	2,61
21	Tinkoff Bank	2 673	410 824	252 422	7,01	74 375	16 961	13,92	5,14	25,44
22	Sviaz-Bank	1 470	367 876	187 997	17,82	45 656	-7 585	17,92	-2,48	-19,09
23	Bank Russkij Standard	2 289	363 543	138 904	29,15	46 970	465	10,70	0,12	0,98
24	Bank Wostocznyj	1 460	284 983	148 501	13,04	34 412	2 307	9,32	0,81	6,34
25	Vozrozhdenie Bank	1 439	279 269	181 916	15,30	31 049	507	12,89	0,20	1,65
26	Absolut Bank	2 306	277 537	133 082	6,41	27 116	-8 193	11,11	-3,04	-28,32
27	Home Credit Bank	316	275 774	207 152	3,59	48 271	9 819	13,77	3,74	20,66
28	Uralskij Bank Rekonstrukcyi i Razwitija	429	261 612	83 378	1,69	23 856	403	10,05	0,14	1,65
29	Bank Zenit	3 255	244 747	131 234	3,55	36 209	178	15,30	0,08	0,47
30	Poczta Bank	650	39 286	304 683	6,41	43 270	10 190	10,70	3,25	30,09

Źródło: portal Banki.ru, <https://www.banki.ru> (dostęp: 3.09.2019).

Zestawiono także 30 największych na początku 2019 r. banków rosyjskich według takich parametrów, jak: aktywa netto, kredyty, zyski netto banków, udział kredytów przeterminowanych w kredytach ogółem, wskaźnik rentowności kapitału własnego (ROE) i wskaźnik rentowności aktywów (ROA) dla tych banków. Lista ułożona jest według wielkości aktywów netto (zob. tabela 18).

Struktura rodzajowa aktywów sektora bankowego – według oceny specjalistów rosyjskiego portalu Banki.ru aktywa netto rosyjskich instytucji kredytowych w 2018 r. wzrosły o 10,7%. Koncentracja aktywów sektora w największych bankach wciąż rośnie, w tym większość aktywów skupia kilka gigantów kontrolowanych i wspieranych przez państwo. W 2018 r. udział aktywów netto 5 największych banków wzrósł z 55,8% do 60,4%, udział 50 największych z 90,1% do 91,4%, natomiast 200 największych organizacji kredytowych z 98,5% do 99,0% sumy aktywów rosyjskich banków. Ta podmiotowa struktura aktywów utrzymała się także w 2019 r. W kolejnych latach należy się więc spodziewać zmniejszenia liczby działających banków i umacniania pozycji największych (najczęściej państwowych) banków⁵⁷⁰.

W 2018 r. w rosyjskim systemie bankowym odnotowano kontynuację kilku ważnych trendów rozwojowych takich jak zmniejszenie liczby małych banków regionalnych, rozwój usług internetowych, koncentracja aktywów w największych organizacjach z dominacją banków państwowych. Te procesy tworzą określone ramy konkurencyjne, a także – zdaniem specjalistów bankowości rosyjskiej – zmniejszają zainteresowanie działalnością bankową w Rosji prywatnych inwestorów, w tym obecnych akcjonariuszy banków, także zagranicznych.

Udział państwa w rosyjskim systemie bankowym jest znaczący i nadal rośnie. Na początku 2019 r. Prezes Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) Nabiullina wyraziła zaniepokojenie w kwestii stosunkowo wysokiego udziału państwa w sektorze bankowym (ponad 70% na dzień 1 stycznia 2019 r.). Patrząc z perspektywy historycznej, rola państwa w sektorze bankowym zawsze była w Rosji znacząca i tak jest współcześnie. Co więcej, raczej nie należy spodziewać się osłabienia roli państwa w bankowości rosyjskiej. Bank centralny dostrzega niebezpieczeństwa związane z dominacją dużych banków państwowych w systemie bankowym Rosji i podejmuje nawet działania zapobiegające ryzykom z tym związanym. Zaostrzono przepisy dla wszystkich banków o znaczeniu systemowym (w przypadku Rosji są to głównie duże banki państwowe), zwiększono poziom rezerw przewidzianych na utrzymanie adekwatności kapitałowej, a także podniesiono wskaźniki strukturalnych standardów płynności⁵⁷¹. Pozytywnym przejawem sytu-

⁵⁷⁰ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector w 2018 godu*, <https://www.banki.ru/news/research/?id=10890092> (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁷¹ Tamże.

acji finansowej sektora bankowego jest zmniejszenie (z 12,2 % do 10,6%) w 2018 r. aktywów w dyspozycji banków zagrożonych upadłością.

Dynamika aktywów, kapitału, portfela kredytów ogółem i funduszy pozyskanych od klientów w 2018 r. w całym systemie bankowym znacznie przewyższyła wskaźniki z poprzedniego roku. W 2018 r. łączna kwota kapitału wszystkich organizacji kredytowych wzrosła, natomiast obniżyła się o 1,2% w 2017 r. Zysk netto sektora bankowego w 2018 r. był o 70% wyższy niż rok wcześniej. Portfel kredytowy wzrósł o 15%, czego przyczyną była wysoka dynamika kredytów dla osób fizycznych. Aktywa ogółem w ciągu 2018 r. zwiększyły się o 10,7%, a środki pozyskane od klientów (depozyty) o 11,1%⁵⁷². Analiza struktury aktywów banków rosyjskich pozwala na sformułowanie opinii, że banki coraz lepiej spełniają funkcję pośredników finansowych w gospodarce. Systematycznie wzrasta suma bilansowa sektora bankowego, istotnie zwiększa się udział kredytów w aktywach, natomiast zmniejsza się udział papierów wartościowych w portfelach inwestycyjnych banków.

Udział kredytów w aktywach rosyjskiego systemu bankowego systematycznie wzrasta. W dniu 1 stycznia 2003 r. udział ten wynosił 51,8%, dnia 1 stycznia 2004 r. 54,4%, rok później już 62,5%, natomiast w 2019 r. 69,2%. Banki coraz chętniej i wszechstronniej rozwijają współpracę z sektorem przedsiębiorstw. O ile w 2004 r. suma bilansowa sektora bankowego wzrosła o 27,4%, o tyle kredyty dla sektora przedsiębiorstw zwiększyły się o 39%. Najwyższe tempo wzrostu kredytów odnotowano w rolnictwie (wzrost o 65,5%), budownictwie (o 50,0%) i łączności (o 38,3%). W 2004 r. kredyty dla przedsiębiorstw i instytucji (także zagranicznych) stanowiły 45,8% aktywów, dla sektora finansowego (także nierezydentów) 6,7%, zaś dla osób fizycznych 8,6%. Niewielki udział w przywołanym roku miały banki w kredytowaniu sektora budżetowego (ok. 1% aktywów ogółem)⁵⁷³. W 2019 r. w strukturze aktywów sektora bankowego odnotowano znaczący, w porównaniu do 2005 r., spadek środków na rachunkach w banku centralnym, innych bankach, aktywów rzeczowych oraz niewielki spadek zaangażowania banków na rynku papierów wartościowych, natomiast znaczący wzrost kredytów ogółem.

⁵⁷² Tamże.

⁵⁷³ Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razvitii bankowskogo...*, s. 25-28.

Tabela 19. Struktura aktywów działających organizacji kredytowych
(dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok							
	07.1998	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Środki pieniężne i metale szlachetne	1,6	2,8	2,0	2,2	2,2	2,5	2,8	2,1
Środki na rachunkach banków w Centralnym Banku Rosji	6,6	8,6	11,6	9,6	10,1	11,8	9,7	4,6
Środki pieniężne na rachunkach w innych bankach	3,1	10	10,0	10,0	7,3	5,5	3,2	1,9
Papiery wartościowe w portfelu inwestycyjnym banku	32,1	20,1	19,7	17,3	18,8	17,9	15,3	13,9
Kredyty ogółem	41,6	39,5	41,1	47,1	51,8	54,4	62,5	69,2
Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne	6,7	3,8	2,8	3,7	3,2	3,2	3,1	1,7
Pozostałe aktywa	8,3	15,1	12,8	10,1	5,3	4,9	3,3	6,6
Aktywa ogółem (w proc.)	100	100	100	100	100	100	100	100
Aktywa ogółem (w mld rubli)	766,1	1 586,4	2 362,5	3 159,7	4 145,3	5 600,7	7 136,9	94 083,7

Źródło: O.L. Rogowa, *Wosproizwodstwiennyj potencjał dieńieżno-kreditnoj sistemy Rosii. Protiworieczija i perspektiwy*, Moskwa 2001, s. 123; *Godowej otcziot Centralnyj Bank Rossii*, Moskwa 2001, s. 95; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, luty 2004, tab. 9, luty 2005, tab. 12, kwiecień 2019, tab. 14 (dostęp: 15.09.2019).

Wzrost kredytowania odnosi się zarówno do segmentu klientów korporacyjnych, jak i indywidualnych. W grupie kredytobiorców osób fizycznych nastąpił on przez emisję kart kredytowych oraz udzielanie tradycyjnych kredytów konsumpcyjnych, a w ostatnim okresie także hipotecznych. Porównanie struktury bilansu sektora bankowego ogółem w Rosji w lipcu 1998 r. i styczniu 2005 r. pokazuje korzystne tendencje w strukturze aktywów, spadek inwestycji banków w papiery wartościowe, wzrost skali kredytowania oraz spadek udziału majątku trwałego w strukturze aktywów. Widoczna jest istotna poprawa płynności banków odzwierciedlana aktywami płynnymi i środkami na rachunkach w banku centralnym. Tendencja pozytywnych zmian w strukturze aktywów utrzymała się w kolejnych latach, by w 2019 r. jeszcze się wzmocnić. Wskazuje to na pozytywne tendencje rozwojowe, zmiany o charakterze rynkowym w bankowości rosyjskiej (zob. tabela 20).

Podstawą stabilności systemu bankowego jest dobra płynność, czyli zdolność do terminowego regulowania zobowiązań. Wskaźniki płynności dla całego rosyjskiego rynku bankowego, jak dowodzą dane Centralnego Banku Rosji, są bardzo dalekie od minimalnych dopuszczalnych limitów, a także median wartości tych samych wskaźników. Płynne i wysoce płynne aktywa w aktywach banków netto

wykazały nieco niższe wartości dnia 1 stycznia 2019 r. niż te zanotowane rok wcześniej. W dniu 1 stycznia 2019 r. udział aktywów płynnych w sumie aktywów sektora bankowego wyniósł 21,1% wobec 23,2% na dzień 1 stycznia 2018 r. Wysoce płynne aktywa w aktywach dnia 1 stycznia 2019 r. stanowiły ogółem 10,6% wobec 11,0% na dzień 1 stycznia 2018 r. Dla pojedynczego banku nie jest to bardzo wysoka wartość, ale już dla całego sektora bankowego stanowi to wysoki zakres wartości charakteryzujących poziom płynności. Zachowując nadwyżkę płynności, banki rosyjskie nie odczuwają potrzeby pozyskiwania środków od banku centralnego⁵⁷⁴.

Tabela 20. Wybrane pozycje aktywów rosyjskiego systemu bankowego (ogółem; dane w mld rubli)

Wyszczególnienie	Rok						
	07.1998	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Aktywa	766,1	2 362,5	3 159,7	4 145,3	5 600,7	7 136,9	94 083,7
Kredyty	318,6	1 082,5	1 561,7	2 148,8	3 048,0	4 463,8	65 123,9
Papiery wartościowe	246,0	473,2	562,0	779,9	1 002,2	1 086,9	13 098,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, ijun' 2004, apriel 2005, tab. 7, apriel 2019, tab. 12 (dostęp: 15.09.2019).

W 2018 r. odnotowano wzrost wolumenu transakcji typu repo z Bankiem Centralnym Rosji, co oznacza wspomaganie płynności wprawdzie nie całego sektora bankowego, który dysponuje dobrym poziomem płynności, ale niektórych banków komercyjnych. Na dzień 1 stycznia 2019 r. środki finansowe pozyskane od kredytodawcy ostatniej instancji były obecne w pasywach tylko 49 banków, zaś na koniec 1. połowy 2018 r. w zobowiązaniach 50 banków. Na początku 2019 r. aż 68,7% środków pozyskanych z banku centralnego otrzymał Bank „Trast”, a 21,7% Sbierbank Federacji Rosyjskiej.

Analiza struktury kredytów w rosyjskich bankach w ostatnich latach pokazuje, że szybciej wzrastają kredyty dla ludności niż dla przedsiębiorstw. Rosjanie za pośrednictwem banków w coraz większym stopniu realizują odłożony popyt konsumpcyjny. Tendencja ta jest długofalowa, potwierdzona także w latach 2018-2019. Całkowity portfel pożyczek banków rosyjskich w 2018 r. wzrósł o 15%. Portfel kredytowy stanowił wówczas 57% aktywów. Dynamika portfela kredytowego we

⁵⁷⁴ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

wszystkich kwartałach była dodatnia, najbardziej zauważalny wzrost odnotowano w III kwartale – o 5,3%⁵⁷⁵. Według sprawozdawczości banków składanych do Centralnego Banku Rosji udział kredytów w aktywach sektora bankowego systematycznie wzrasta (dnia 1 stycznia 2019 r. przekroczył 69%)⁵⁷⁶. Udział kredytów walutowych w portfelu kredytowym nadal spada. W 2018 r. ich udział w portfelu korporacyjnym zmniejszył się z 29,7% do 28,8% (początek 2017 r. 32,2%), w portfelu detalicznym z 0,9% do 0,7% (początek 2017 r. 1,5%). Nieco odmiennie wyglądają portfele kredytowe największych banków. Na dzień 1 stycznia 2019 r. w aktywach bilansów 5 największych banków kredyty i pożyczki stanowiły 67,4%, a rok wcześniej 63,4%.

W 2018 r. udział kredytów detalicznych w całym portfelu kredytowym sektora bankowego Federacji Rosyjskiej wzrósł z 25,3% do 26,8%, ale zmniejszył się udział kredytów dla przedsiębiorstw z 70,2% do 68,3%. Portfel kredytowy 5 największych pożyczkodawców korporacyjnych zwiększył się o 17,3%. Całkowity portfel kredytów detalicznych banków wzrósł o 22,4%. Wolumen pożyczek udzielonych osobom fizycznym przez 5 największych pożyczkodawców detalicznych w ciągu 2018 r. osiągnął poziom o 25,9% wyższy.

Na dzień 1 stycznia 2019 r. wartość przeterminowanych kredytów w całym portfelu kredytowym wyniosła 5,5% (rok wcześniej 6,2%). Według oceny finansowej portalu Banki.ru udział przeterminowanych kredytów w portfelu kredytów detalicznych obniżył się w ciągu 2018 r. z 7% do 5,1%, a w portfelu kredytów korporacyjnych z 5,9% do 5,7%. Nieco inne dane na temat trudnych kredytów prezentuje Bank Rosji. Według oficjalnych statystyk udział złych kredytów w całkowitej wielkości sektora bankowego nieznacznie wzrósł w ciągu roku z 10% do 10,1%. Mimo współpracy regulatora z bankami w zakresie odpowiedniego rezerwowania kredytów kwota rezerw na wszystkie rodzaje kredytów przez 12 miesięcy zmniejszyła się z 9,3% do 9,1% (na początku 2017 r. wskaźnik ten wynosił 8,5%). Według Banku Rosji w pierwszej trójce pod względem wzrostu wolumenu kredytów otrzymanych w 2018 r. znalazły się następujące sektory gospodarki: transport i komunikacja (+32,8%), rolnictwo (+15,9%) i handel (+14%).

Kredyty detaliczne, dzięki którym nastąpiła dobra dynamika wzrostu portfela kredytowego w 2018 r., najprawdopodobniej w 2019 r. nie osiągną tak imponującego progressu. Wnioski takie można wyciągać zarówno na podstawie wzrostu stóp procentowych, jak i dodatkowych wymagań regulacyjnych dotyczących zabezpieczenia kredytów i pożyczek. Na coraz niższą dynamikę kredytów detalicznych wpływa także stagnacja dochodów ludności. Zdaniem ekspertów z Banki.ru ten

⁵⁷⁵ Tamże.

⁵⁷⁶ Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, apriel 2019, tab. 14 (dostęp: 15.09.2019).

czynnik przyczyni się także do pogorszenia w 2019 r. jakości portfeli kredytowych banków rosyjskich. Kredyt hipoteczny dla klientów indywidualnych będzie nadal wiodącym czynnikiem wzrostu akcji kredytowej.

Na dynamikę kredytów i pożyczek korporacyjnych niekorzystnie oddziałują zwiększone wymagania banków wiążące się z jakością potencjalnych kredytobiorców. Nie bez znaczenia pozostaje także ogólny klimat biznesowy. Prognozuje się, iż liczba wniosków klientów o restrukturyzację oraz wydłużenie spłaty kredytów/pożyczek w 2019 r. i w następnych latach ulegnie wzrostowi⁵⁷⁷. Nadto warto zauważyć, że średnie stopy procentowe kredytów hipotecznych w rublach kształtowały się na poziomie 9,54% (na dzień 1 stycznia 2019 r.) i od pewnego czasu wykazują tendencję spadkową z 12,48% (2017 r.) na 10,64% (2018 r.). W 2018 r. największą dynamiką cechowały się kredyty hipoteczne (odnotowano wzrost o 23,6%). W tym samym roku banki rosyjskie udzieliły 1,47 mln kredytów na cele mieszkaniowe. Wielkość przyznanych kredytów hipotecznych w 2018 r. wzrosła w stosunku do 2017 r. o prawie 50%. Specjaliści informują o dobrej ich spłacalności. Na dzień 1 stycznia 2019 r. kredytów hipotecznych udzielało 358 banków rosyjskich.

Na rynku kredytów hipotecznych dominują banki kontrolowane bezpośrednio lub pośrednio przez państwo (Sbierbank, Wniesztorgbank, Gazprombank, Rossielchozbank i Bank DOM.RF). Udział Sbierbanku w całkowitym wolumenie wydanych kredytów hipotecznych wynosi 48,2%, Wniesztorgbanku (VTB) 20,7%, Gazprombanku 4,6%, Rossielchozbanku 3,9%. O ile Sbierbank, Wniesztorgbank, Gazprombank czy Rossielchozbank to czołowe rosyjskie banki uniwersalne, o tyle DOM.RF to niewielki bank specjalizujący się w udzielaniu tylko kredytów hipotecznych, wspierany w tej aktywności przez państwo. Wśród największych pożyczkodawców prywatnych w sferze kredytów hipotecznych można wskazać Delta Credit Bank i Raiffeisenbank – odpowiednio 2,3% i 1,9% łącznej kwoty kredytów hipotecznych udzielonych w 2018 r.⁵⁷⁸ Na dzień 1 stycznia 2019 r. udział kredytów hipotecznych w całym portfelu kredytowym rosyjskich banków wynosi 11,3%, natomiast w portfelu kredytów detalicznych 43%. Według Banku Rosji aż 42% wszystkich kredytów mieszkaniowych w Rosji zostało udzielonych w 7 regionach: Moskwie, Petersburgu, obwodzie moskiewskim, tiumeńskim i swierdłowskim, Republice Tatarstanu i Republice Baszkirii. Znaczący segment kredytów stanowią także kredyty samochodowe. W 2018 r. udział nowych samochodów sprzedanych na kredyt wyniósł 49,03% (w 2017 r. 49,57%).

⁵⁷⁷ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁷⁸ Tamże.

Tabela 21. Udział kredytów w aktywach rosyjskiego systemu bankowego (dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok							
	07.1998	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Udział kredytów w aktywach (ogółem)	41,6	39,5	41,1	47,1	51,8	54,4	62,5	69,2
w tym: udział kredytów dla przedsiębiorstw i instytucji	28,1	29,6	32,1	37,2	38,4	40,5	44,1	35,5

Źródło: O.L. Rogowa, *Wosproizwodstwiennyj potencjał dieńieżno-kreditnoj...*, s. 125; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analitczeskije Pokazatieli*, maj 2003, fiewrał 2004, fiewrał 2005, tab. 1 i 13, apriel 2019, tab. 13 (dostęp: 15.09.2019).

Tabela 22. Działalność kredytowa banków rosyjskich (dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok						
	07.1998	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Udział kredytów w aktywach sektora bankowego	40,4	45,6	49,3	51,8	54,4	62,5	69,2
Kredyty brutto	100	100	100	100	100	100	100
w tym: kredyty przeterminowane do kredytów ogółem	5,4	2,7	2,6	1,9	1,8	1,4	3,2
Udział kredytów dla przedsiębiorstw w aktywach ogółem	26,1	32,1	37,2	38,4	40,5	44,1	30,2
Udział kredytów dla przedsiębiorstw w kredytach ogółem	64,5	70,4	75,5	74,1	74,4	70,8	43,8
Udział kredytów dla zagranicznych osób prawnych w kredytach ogółem	6,1	4,1	3,3	2,9	3,8	2,7	bd
Udział kredytów dla sektora finansowego w kredytach ogółem	10,2	7,1	6,1	6,9	6,3	6,5	18,9
Udział kredytów dla banków zagranicznych w kredytach ogółem	6,4	12,9	7,9	8,0	4,0	4,4	2,7
Udział kredytów dla funduszy budżetowych i pozabudżetowych w kredytach	6,8	1,4	1,1	1,4	1,6	1,2	1,4
Udział kredytów dla ludności w aktywach ogółem	2,4	1,9	3,0	3,4	5,3	8,6	15,8
Udział kredytów dla ludności w kredytach ogółem	6,0	4,1	6,0	6,6	9,8	13,9	22,9

Źródło: Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analitczeskije Pokazatieli*, apriel 2004, tab. 12, fiewrał 2005, tab. 15, apriel 2019, tab. 17 (dostęp: 15.09.2019).

Źródła finansowania działalności sektora bankowego, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału własnego i jego zmian, oraz podstawowe źródła kapitałów obcych – analizując strukturę źródeł finansowania działalności banków rosyjskich na przełomie XIX i XX w., widoczne są pozytywne tendencje zachodzące w strukturze pasywów. Poprawia się struktura źródeł finansowania na korzyść kapitałów obcych, rośnie także udział środków na rachunkach i depozytów sektora niefinansowego w pasywach banków. Nominalna wartość depozytów osób fizycznych w okresie od połowy 1998 r. do stycznia 2005 r. wzrosła 10-krotnie. Tendencja ta uległa spowolnieniu w efekcie tzw. kryzysu zaufania do systemu bankowego w połowie 2004 r. Odnotowano również aktywność banków w pozyskiwaniu środków pieniężnych przez emisję papierów dłużnych na rynku papierów wartościowych. W latach 1998-2005 nominalna wartość tej emisji zwiększyła się ponad 15-krotnie⁵⁷⁹.

Po 2005 r. depozyty przedsiębiorstw i ludności gromadzone w bankach systematycznie wzrastały. W latach 2007-2014 wzrost ten wynosił od 10% do nawet 35% rocznie. Wzrost depozytów instytucji był jeszcze szybszy i znajdował się w przedziale od 10% do nawet 51% rocznie. Po wprowadzeniu sankcji gospodarczych wobec Rosji w konsekwencji agresji na Ukrainie wzrost depozytów znacząco się osłabił, a w 2015 r. odnotowano nawet spadek depozytów instytucji o 10%⁵⁸⁰.

W 2018 r. banki rosyjskie pozyskały więcej środków niż w roku poprzednim. Wzrost ten ogółem od osób prawnych i fizycznych wyniósł 11,2%⁵⁸¹. Dodatnia dynamika funduszy klientów korporacyjnych spowodowana była wzrostem środków na rachunkach depozytowych (+15,8%). Salda na rachunkach bieżących firm wzrosły tylko o 8%. Środki na rachunkach osób prywatnych zwiększyły się o 23,3% w ciągu roku, a depozyty terminowe o 5,8%. Na dzień 1 stycznia 2019 r. pasywa bilansów 5 największych banków zawierały 65,5% łącznej kwoty pozyskanych depozytów osób prawnych i fizycznych, zaś 50 największych banków zgromadziło 91,2% funduszy klientów, zaś 100 największych banków 95,6%. Z powyższej analizy wynika, iż wówczas 340 banków rosyjskich zarządzało zaledwie 4,4% wszystkich depozytów sektora bankowego.

W 2018 r. udział depozytów klientów indywidualnych obniżył się prawie o 1% (z 50,6% do 49,7%), ale pozostają one jednym z największych źródeł finansowania dla banków, co wskazuje na prawidłowe proporcje finansowania w sektorze bankowym Rosji. Na dzień 1 stycznia 2019 r. środki przedsiębiorstw i organizacji stanowiły 49,4% zobowiązań banków wobec klientów (w 2018 r. 48,6%), a środki na rachunkach i depozyty ludności 50,6%. Deponenci rosyjskich banków (klienci in-

⁵⁷⁹ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razwitiu bankowskogo...*, s. 22.

⁵⁸⁰ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskiej Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, apriel 2019, tab. 3 (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁸¹ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

stytucjonalni i indywidualni) znaczną część swoich depozytów lokują na rachunkach walutowych, w przeciwieństwie do struktury walutowej portfela kredytowego, gdzie w walutach zagranicznych pożyczane są nieznaczące kwoty. W 2018 r. udział zobowiązań banków denominowanych w walutach obcych wobec przedsiębiorstw i organizacji w pozyskanych depozytach ogółem wyniósł 37,0% (początek 2017 r. 40,5%), wkład depozytów walutowych ludności w całym wolumenie osiągnął 21,5% (początek 2017 r. 23,7%).

Wzrost udziału depozytów walutowych wynika ze wzrostu kursu walut zagranicznych wobec rubla. Nie ma innych powodów zwiększania depozytów (zobowiązań banków) w walutach obcych. Stopy oprocentowania depozytów w walutach zagranicznych pozostają na niskim poziomie, adekwatnym do tego, który jest na rynkach międzynarodowych, dlatego w 2019 r. przy stabilizacji dochodów ludności i braku ich wzrostu najbardziej znaczącym czynnikiem wpływającym na udział zobowiązań w walutach obcych stały się zmiany kursów walutowych. Dynamika funduszy osób fizycznych jest niższa niż wzrost funduszy klientów korporacyjnych. Niemniej jednak w 2019 r. depozyty ludności wzrosły w sytuacji zwiększenia zarówno dochodów ludności, jak i stóp procentowych w warunkach mało poszukiwanych alternatywnych instrumentów oszczędności i inwestycji oraz braku ochrony oszczędności przed stratami przez gwarancje państwowe. Ograniczeniem napływu depozytów będzie jedynie brak wzrostu realnych dochodów ludności. Należy pamiętać, że skłonności do oszczędzania sprzyja fakt, iż od dnia 1 stycznia 2019 r. w tej samej kwocie co fundusze osób fizycznych (do 1,4 mln rubli) środki osób prawnych zdeponowane w rosyjskich bankach są ubezpieczone (gwarantowane), gdyż zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej klasyfikowane są jako depozyty małych przedsiębiorstw⁵⁸².

Nawiązując do kwestii gwarancji depozytów bankowych w Rosji, warto przypomnieć, że gwarantowanie depozytów realizuje Agencja Ubezpieczeń Depozytów, instytucja państwowa utworzona w 2004 r.⁵⁸³ W październiku 2008 r., oprócz wypłaty kwot gwarantowanych, otrzymała zadanie restrukturyzacji finansowej banków. Ochronie ubezpieczeniowej podlegają środki w walucie krajowej lub obcej, złożone przez deponentów lub na ich rzecz w bankach uczestniczących w systemie

⁵⁸² Tamże.

⁵⁸³ System gwarantowania depozytów bankowych w Rosji funkcjonuje w oparciu o następujące ustawy: UFUWOF; Ustawę federalną z dnia 20 sierpnia 2004 r. o wprowadzeniu zmian do ustawy federalnej o niestabilności (bankroctwie) organizacji kredytowych [Fiederalnyj zakon o wniesienii izmienienij do fiederalnogo zakona o niesostojatielnosti (bankroctwie) kriedytnych organizacij] N 121-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 34, st. 3536; Ustawę federalną z dnia 27 października 2008 r. o dodatkowych działaniach w celu poprawy stabilności systemu bankowego do 31 grudnia 2014 r. [Fiederalnyj zakon o dopołnitielnych mierach dlia ukrieplenija stabilnosti bankowskoj sistemi w pieriod do 31 diekabria 2014 goda] N 175-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2008 N 44, st. 4981.

gwarantowania depozytów na podstawie umowy depozytu bankowego lub umowy prowadzenia rachunku bankowego z tytułów takich jak: środki pieniężne na żądanie i na lokatach terminowych, środki na rachunkach bieżących, środki na rachunkach rozliczeniowych i depozyty indywidualnych przedsiębiorców (od dnia 1 stycznia 2014 r.), środki na rachunkach powierniczych, środki na rachunkach powierniczych prowadzonych dla rozliczeń transakcji zakupu i sprzedaży nieruchomości (od dnia 1 kwietnia 2015 r.), środki na rachunkach powierniczych otwartych do rozliczeń w ramach umów uczestnictwa w budownictwie społecznym (od dnia 1 lipca 2018 r.), środki umieszczone przez podmioty prawne (małe przedsiębiorstwa) figurujące w rejestrze małych i średnich przedsiębiorstw (od dnia 1 stycznia 2019 r.), skapitalizowane (naliczone) odsetki. Ochroną ubezpieczeniową nie są objęte środki na rachunkach bankowych adwokatów, notariuszy i innych osób, jeżeli takie rachunki prowadzone są w związku z ich działalnością zawodową, środki powierzone bankom w zarządzanie, środki złożone na rachunkach w bankach Federacji Rosyjskiej funkcjonujących za granicą, środki będące pieniądzem elektronicznym, środki na rachunkach osób prawnych, z wyjątkiem środków małych przedsiębiorstw znajdujących się w rejestrze małych i średnich przedsiębiorstw.

Agencja Ubezpieczeń Depozytów wypłaca deponentom rekompensatę za utracone depozyty osób fizycznych oraz indywidualnych przedsiębiorców wykorzystywane dla celów prowadzonej działalności gospodarczej (od dnia 1 stycznia 2019 r.). Prawo do otrzymania rekompensaty powstaje od dnia wystąpienia „zdarzenia ubezpieczeniowego”, czyli jednej z następujących okoliczności: cofnięcia przez Bank Rosji licencji banku komercyjnego na operacje bankowe lub ogłoszenia przez Bank Rosji moratorium na wymagalne wierzytelności banku. Odszkodowanie wypłacane jest deponentowi w wysokości pełnej kwoty depozytów w banku, ale nie więcej niż do 1,4 mln rubli⁵⁸⁴. Jeżeli depozyt zostanie złożony w walucie obcej, kwota rekompensaty za depozyty obliczana jest w rublach według kursu ustalonego przez Bank Rosji w dniu wystąpienia zdarzenia ubezpieczeniowego. Rekompensata depozytów jest wypłacana w rublach. W Rosji utworzono także system gwarantujący prawa ubezpieczonych w systemie obowiązkowych ubezpieczeń emerytalnych od dnia 28 grudnia 2013 r., kiedy to przyjęto ustawę w sprawie gwarantowania praw osób ubezpieczonych w obowiązkowym systemie ubezpieczeń emerytalnych Federacji Rosyjskiej⁵⁸⁵.

⁵⁸⁴ Na dzień 21 września 2019 r. 22 100 USD (1 USD = 63,8487 rubla), portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, http://www.cbr.ru/currency_base/daily/?date_req=21.09.2019 (dostęp: 21.09.2019).

⁵⁸⁵ Ustawa federalna z dnia 28 grudnia 2013 r. w sprawie gwarantowania praw osób ubezpieczonych w obowiązkowym systemie ubezpieczeń emerytalnych Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o garantirowanii praw zastrachowanych lic w sistiemie objazatielnogo piensionnogo strachowanija w Rossijskoj Fiedieraciji] N 422-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieraciji 2013 N 52, st. 698.

W systemie ubezpieczenia depozytów bankowych uczestniczą 732 banki (dane z dnia 16 września 2019 r.), z tego: 376 banków posiadających licencję na pracę z osobami fizycznymi, 6 organizacji kredytowych, które wcześniej przyjmowały depozyty, ale utraciły prawo do pozyskiwania środków od osób fizycznych, 350 banków w trakcie likwidacji. Liczba zdarzeń ubezpieczonych w okresie funkcjonowania systemu ubezpieczeń depozytów bankowych, tj. od dnia 1 stycznia 2003 r. wynosi 497 (dane z dnia 12 września 2019 r.), a liczba deponentów uprawnionych do odszkodowania w bankach, w których miało miejsce zdarzenie ubezpieczeniowe, to 9,4 mln osób. Nie wszystkie osoby uprawnione otrzymały gwarancje utraconych depozytów. Od czasu utworzenia Agencji Ubezpieczenia Depozytów tylko 4,1 mln deponentów otrzymało odszkodowanie ubezpieczeniowe w wysokości 1,95 bln rubli⁵⁸⁶.

Tabela 23. Wybrane pozycje pasywów rosyjskiego systemu bankowego (ogółem; dane w mld rubli)

Wyszczególnienie	Rok						
	07.1998	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Fundusze własne	137,9	368,3	517,4	625,5	719,6	806,7	9 306,1
Zyski (straty) banków z uwzględnieniem wyników lat poprzednich	1,3	-32,1	-7,1	27,4	114,7	199,4	4 447,2
Zyski (straty) banków bieżącego roku	-	-	-	-	-	-	1 344,8
Środki pozyskane od klientów instytucjonalnych	165,8	763,3	947,6	1 138,8	1 441,1	2 124,8	21 652,0
Środki pozyskane od osób fizycznych	200,7	460,6	700,1	1 060,7	1 558,5	2 026,7	28 460,2
Wyemitowane papiery wartościowe	41,8	200,8	272,5	450,6	634,5	644,2	1 344,1
Pasywa ogółem	766,1	2 362,5	3 159,7	4 145,3	5 600,7	7 136,9	94 093,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskiego sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, ijun' 2004, apriel 2005, tab. 8, apriel 2019, tab. 15 (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁸⁶ Agentstwo po strahowaniju wkładow, https://www.asv.org.ru/agency/statistical_information/ (dostęp: 22.09.2019).

Tabela 24. Struktura pasywów działających organizacji kredytowych według źródeł ich pochodzenia (dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok							
	07.1998	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Pasywa ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100
Kapitały (fundusze) własne i zyski	18,2	14,3	14,2	16,2	15,7	14,9	14,1	9,9
Kredyty zaciągnięte w banku centralnym	1,1	0,9	0,5	1,5	0,1	0,0	0,3	2,8
Środki pieniężne na rachunkach innych banków	2,4	3,9	5,1	5,2	4,3	3,6	1,6	0,9
Zaciągnięte kredyty międzybankowe	13,7	10,9	7,6	6,4	7,6	9,4	10,3	9,8
Depozyty przyjęte od ludności	26,2	18,7	18,9	21,5	25,6	27,8	28,4	30,2
Depozyty i środki przedsiębiorstw i organizacji	21,6	29,8	30,5	28,6	27,3	25,8	29,8	34,3
Wyemitowane dłużne papiery wartościowe	5,5	5,9	8,5	8,6	10,9	11,3	9,0	1,4
Inne pasywa	11,3	9,2	14,8	12,1	8,4	7,2	6,5	10,7

Źródło: O.L. Rogowa, *Wosproizwodstwiennyj potencjał dieńieżno-kreditnoj...*, s. 125; Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazateli*, februar 2004, februar 2005, tab. 13, april 2019, tab. 13 (dostęp: 15.09.2019).

Od 1999 r. kapitał sektora bankowego w Rosji jest systematycznie zwiększany, aczkolwiek tempo wzrostu w 2004 r., w porównaniu do 2003 r., uległo spowolnieniu⁵⁸⁷. Na ten spadek znaczący wpływ miała upadłość kilkunastu banków w efekcie tzw. kryzysu zaufania, który nastąpił w połowie 2004 r., jak również zakończenie działalności przez Agencję Restrukturyzacji Organizacji Kredytowych. Ponadto zmianie uległa metodyka liczenia kapitałów własnych banków zmierzająca do określenia ich rzeczywistej wielkości i ustalenia składu właścicielskiego niektórych organizacji kredytowych, co również spowodowało zmniejszenie kapitałów niektórych banków. O ile w 2003 r. kapitał własny sektora bankowego wzrósł o ponad 40%, o tyle w 2004 r. wyniósł on tylko 16,2%. W 2004 r. spadek kapitału własnego odnotowały 1044 banki, co stanowi 80,5% wszystkich działających organizacji kredytowych. Spadek kapitałów własnych wykazały 244 banki (na sumę 7,2 mld rubli)⁵⁸⁸. Dnia 1 stycznia 2003 r. ujemne kapitały własne miały 2 banki, rok później

⁵⁸⁷ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁵⁸⁸ Ponieważ w dniu 1 stycznia 2005 r. działało 1299 organizacji kredytowych, a suma 1044 powiększających kapitał i 244 pomniejszających daje nam 1288, to w informacji nadzoru rosyjskiego brakuje danych o kapitałach własnych 11 organizacji kredytowych.

1 bank, zaś dnia 1 stycznia 2005 r. nie było w systemie bankowym ani jednego banku z ujemnym kapitałem własnym⁵⁸⁹. W dniu 1 stycznia 2019 r. na 484 działające organizacje kredytowe, dysponujące łącznie kapitałami własnymi na kwotę 10,27 bln rubli (ok. 140 mld euro), aż 28 posiadało ujemne kapitały własne. Banki te znajdują się w procedurze działań sanacyjnych lub naprawczych. Liczba ta jest wyższa niż według stanu na dzień 1 stycznia lat 2018 i 2017.

Według danych portalu Banki.ru w 2018 r. całkowita kwota kapitału własnego instytucji kredytowych, liczonego w określonej przez Bank Rosji metodologii, ujmowanego w tzw. formularzu 123, z wyłączeniem organizacji posiadających kapitał ujemny na dzień sprawozdawczy, wzrosła o 870,5 mld rubli, czyli o 9,3% do ok. 10,27 bln rubli na dzień 1 stycznia 2019 r. Bank Rosji w oficjalnych statystykach wykazuje kwotę nieco niższą, tj. 10,11 bln rubli. W 2018 r. kapitał ujemny (stratę) wykazało 14 banków w łącznej wysokości 1,33 bln rubli, w tym 1,11 bln rubli w Banku „Trast” i Banku AVB. W 2017 r. 18 banków posiadało ujemne kapitały opiewające na kwotę 985,1 mld rubli⁵⁹⁰.

Fundusze własne są jednym z kryteriów podziału licencji bankowych na uniwersalne i podstawowe. Od dnia 1 stycznia 2018 r. minimalna kwota kapitału dla banków z licencją uniwersalną wynosiła 1 mld rubli, a dla banków z licencją podstawową 300 mln rubli (ale nie więcej niż 3 mld rubli). Dnia 1 stycznia 2019 r. licencję uniwersalną posiadało 291 banków, zaś podstawową 194 banki.

Tabela 25. Wybrane pozycje charakteryzujące kapitał własny sektora bankowego w Rosji

Wyszczególnienie	Rok								
	07.1998	01.1999	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	03.2019
Współczynnik wypłacalności (NI; w proc.)	23,1	11,5	18,1	19,0	20,3	19,1	19,1	17,0	12,2
Kapitał własny sektora bankowego (ogółem; w mld rubli) ^{a)}	116,3	102,3	96,1	214,6	348,9	517,4	720,6	877,0	10 113,5

^{a)} W różnych publikacjach Banku Rosji spotyka się odmienne wysokości funduszy własnych sektora bankowego. W opracowaniu Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razvitii bankowskogo...*, tab. 39 podane są inne wielkości. Różnice wynikają prawdopodobnie z różnych pozycji zaliczanych do kapitału własnego, np. rezerwy celowe.

Źródło: Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, fiewral 2005, tab. 35 (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁸⁹ Centralny Bank Rosyjskiej Fiedieracyi, *Otcziot o razvitii bankowskogo...*, s. 45.

⁵⁹⁰ Portal Banki.ru (dostęp: 12.08.2019).

Wielkość kapitałów własnych i poziom ponoszonego przez banki ryzyka znajdują odzwierciedlenie we współczynniku wypłacalności. Jest on syntetycznym i porównywalnym wskaźnikiem, któremu wprawdzie nie brakuje wad, ale na chwilę obecną stanowi on jeden z ważniejszych mierników poziomu ryzyka (głównie kredytowego) w działalności bankowej i adekwatności kapitału własnego banku do ponoszonego przez niego ryzyka. Może być liczony dla pojedynczych banków, grup banków i całego sektora bankowego. Współczynnik wypłacalności dla całego rosyjskiego systemu bankowego w analizowanym okresie utrzymywał się na dobrym poziomie (powyżej minimalnego wymaganego poziomu 8,0%)⁵⁹¹. Na dzień 1 stycznia 2005 r. tylko 1 bank rosyjski nie spełniał wymaganego poziomu współczynnika wypłacalności. Na poziomie 13% współczynnik ten osiągnęło 20 największych banków. Więcej niż połowa działających banków rosyjskich posiadała współczynnik wypłacalności na poziomie wyższym niż 28%.

W rosyjskim sektorze bankowym banki zobowiązane są wykazywać kilka wariantów wskaźników wypłacalności. Według Centralnego Banku Rosji na dzień 1 stycznia 2019 r. wartości współczynników przedstawiały się następująco: wartość standardu N1.0 wynosiła 12,2% (w 2018 r. 12,1%), N1.1 8,3% (w 2018 r. 8,2%), N1.2 8,9% (w 2018 r. 8,5%). Wszystkie wskazują na poprawę sytuacji w tym obszarze. Większość podmiotów naruszających współczynniki wypłacalności to banki przechodzące restrukturyzację⁵⁹². Na dzień 1 stycznia 2019 r. współczynnik ten na poziomie niższym niż 8% osiągnęło 15 spośród 484 organizacji kredytowych. Najsłabsze banki zagrożone upadłością zarządzają 4,4% kapitału sektora bankowego. Współczynnik wypłacalności na poziomie 8-10% wykazuje 6 banków, zaś w przedziale 10-14% – 71 organizacji kredytowych. Natomiast aż 380 banków wykazało współczynnik wypłacalności powyżej 14%. Banki te zarządzają kapitałem własnym sektora bankowego powyżej 52,5%.

Wyniki finansowe i rentowność rosyjskiego systemu bankowego – w 2004 r. organizacje kredytowe osiągające zyski z działalności stanowiły 98,2% wszystkich funkcjonujących. Straty organizacji kredytowych wyniosły tylko 551,3 mln rubli, podczas gdy w 2003 r. zamknęły się w kwocie 5 mld rubli⁵⁹³. Rentowność rosyjskiego sektora banków komercyjnych w ostatnich 4 latach była stosunkowo dobra, wyższa od średniego poziomu gospodarki rosyjskiej. Rentowność aktywów wzrosła z 2,6% (2003 r.) do 2,9% (2004 r.). W 2004 r. rentowność kapitału sektora bankowego kształtowała się na poziomie 18,8% i była to wielkość zbliżona do średniej dla całej gospodarki. Dobre wyniki ekonomiczne sektora bankowego

⁵⁹¹ Według standardów UE banki powinny utrzymywać wielkość tego współczynnika na poziomie minimum 8%.

⁵⁹² S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁹³ Centralny Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitiu bankowskogo...*, s. 29.

były efektem zarówno korzystnych uwarunkowań makroekonomicznych, jak i poprawy metod zarządzania bankami⁵⁹⁴.

Tabela 26. Wybrane wskaźniki rentowności sektora bankowego

Wyszczególnienie	Rok								
	07.1998	01.1999	01.2000	01.2001	01.2002	01.2003	01.2004	01.2005	01.2019
Wynik finansowy sektora bankowego za okres rozliczeniowy (w mld rubli)	1,8	-29,3	-3,8	17,2	67,6	93,0	128,4	177,9	1344,8
ROA	0,2	-3,5	-0,3	0,9	2,4	2,6	2,6	2,9	1,5
ROE	1,7	-28,6	-4,0	8,0	19,4	18,0	17,8	20,3	13,8

Źródło: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracyi, Departament Bankowskiego Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskij Fiedieracyi. Analiticeskije Pokazatieli*, luty 2005, tab. 35 (dostęp: 15.09.2019).

W 2014 r. na rentowność wielu rosyjskich banków negatywny wpływ wywarły sankcje wprowadzone przez kraje Zachodu wobec Rosji w konsekwencji konfliktu zbrojnego na Ukrainie i aneksji Krymu⁵⁹⁵. Środki finansowe wielu banków rosyjskich na rachunkach korespondenckich w bankach zagranicznych zablokowano, podobnie środki na rachunkach bankowych wielu rosyjskich firm za granicą. Sankcje zostały nałożone na duże banki rosyjskie – w pełni państwowy bank Wnieszekonombank (VEB) oraz banki z udziałem kapitału państwowego: Gazprombank, Wnieszstorgbank (VTB), Bank Moskwy, Rossielchozbank. Banki te, ważne dla rosyjskiego systemu bankowego (banki systemowe) i bardzo aktywne na rynkach międzynarodowych przed 2014 r., utraciły dostęp do kapitału w bankach europejskich i amerykańskich z wieloma negatywnymi tego konsekwencjami⁵⁹⁶. Skutki wprowadzenia i utrzymywania sankcji gospodarczych wobec Rosji przyczyniły się do strat i problemów finansowych wielu banków rosyjskich, co trwa do czasów współczesnych.

W 2018 r. poprawie uległa rentowność rosyjskich banków. Zysk netto sektora bankowego był o 70% wyższy niż w 2017 r. Straty sektora bankowego wyniosły

⁵⁹⁴ Tamże.

⁵⁹⁵ Szerzej na temat sankcji gospodarczych zastosowanych wobec Rosji zob. H. Żukowska, *Sankcje wobec Rosji a gospodarka rosyjska w okresie 2014-2018*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 10(2018) nr 3, s. 97-132.

⁵⁹⁶ N.N. Szmigol, J.W. Riabinina, *Zadaczi razwitija rossiskoj bankowskoj sistemy c ucziotom urokow krizisa. Ekonomika i Biznes. Teoria i Praktika*, „Journal of Economy and Business” 2015 nr 9, s. 111-113.

574,6 mld rubli, ale 88% tej utraty wygenerowała strata Promswiazbank, a także Bank „Trast”⁵⁹⁷. W 2018 r. dodatnie wyniki finansowe osiągnęły 384 organizacje kredytowe (w 2017 r. 421). Dokładnie 100 organizacji kredytowych (banków i niebankowych organizacji kredytowych) wykazało ujemny wynik finansowy (w 2017 r. 140). Zwrot z aktywów sektora bankowego wyniósł 1,5% i był wyższy niż w 2017 r. (1,0%), natomiast zwrot z kapitału własnego liczył 13,8% wobec 8,3% w 2017 r.

Na koniec 2018 r. największe straty odnotowały następujące organizacje kredytowe: Bank AVB (337,2 mld rubli), Bank „Trast” (155,5 mld rubli), Promswiazbank (14,1 mld rubli), Moskowskij Obłastnoj (11,6 mld rubli), Azjatsko-Tichookeanskij Bank (9,4 mld rubli). Podobnie jak w 2017 r. za straty sektora bankowego odpowiadają głównie banki przechodzące restrukturyzację i realizujące programy naprawcze. Spośród istniejących banków, które nie zostały poddane procedurze sanacji, straty wykazał Absolute Bank (8,2 mld rubli).

Zysk S Bierbanku, największego banku w kraju, stanowił ponad 42% całkowitego wyniku finansowego rentownych banków w 2018 r. i wyniósł 811,1 mld rubli (674,1 mld rubli w 2017 r.). Drugi zysk netto osiągnął Wnieszorgbank (VTB) z wynikiem 256,6 mld rubli, zaś trzecią lokatę zajął Alfa Bank, wypracowując 110,8 mld rubli zysku. W piątce liderów znalazł się również zrestrukturyzowany Socinvestbank (31,2 mld rubli), którego głównym źródłem były umorzone zobowiązania dwóch banków, oraz Raiffeisenbank (26,9 mld rubli).

Główny wpływ na całkowity zysk miał dochód netto z operacji kredytowych, który wzrósł o 12,8%. Jednocześnie zarówno wydatki, jak i dochody wykazywały tendencję ujemną, przy czym bardziej widoczny spadek odnotowała wartość pierwsza. Koszty prowizji w stosunku do dochodów rosły w szybszym tempie, ale ze względu na znacznie większy wolumen tych ostatnich, wpływ dochodów z prowizji na całkowity zysk sektora bankowego (+21,7% w porównaniu z 2017 r.) był drugim pod względem siły oddziaływania czynnikiem kształtowania zysku⁵⁹⁸.

8.2. Cechy szczególne rosyjskiego systemu bankowego na przełomie XX i XXI w.

Rosyjski system bankowy okresu transformacji różnił się pod wieloma względami od systemów bankowych rozwiniętych gospodarczo krajów Europy. Kryzys 1998 r. dodatkowo jeszcze wydłużył dystans dzielący Rosję od innych krajów pod

⁵⁹⁷ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

⁵⁹⁸ Tamże.

względem wielu parametrów. Analizując wielkość aktywów rosyjskiego systemu bankowego w końcu XX w., należy stwierdzić, iż aktywa ogółem banków rosyjskich to zaledwie niewielki procent aktywów niemieckiego systemu bankowego (0,8% w 1999 r. i 1,5% w 2002 r.). Jednakże wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej rosyjski system bankowy już w 2002 r. zajął pozycję lidera, co jest uzasadnione wielkością gospodarki rosyjskiej⁵⁹⁹. System bankowy Rosji po załamaniu w 1998 r. znajduje się także na jednym z pierwszych miejsc, jeśli chodzi o tempo przyrostu aktywów (liczone według metodologii Międzynarodowego Funduszu Walutowego)⁶⁰⁰.

Relacja kapitału banków komercyjnych w Rosji do banków niemieckich w końcu 2002 r. wynosiła 8%, ale bezpośrednio po kryzysie 1998 r. spadła poniżej 5%. Tempo wzrostu kapitału własnego banków rosyjskich było jednym z najwyższych w Europie, Federację Rosyjską wyprzedzała tylko Dania i Finlandia, zaś w wymiarach bezwzględnych przyrost kapitału własnego banków rosyjskich był wyższy niż w Niemczech, Francji i Włoszech.

Znaczne tempo wzrostu kapitału banków rosyjskich po kryzysie 1998 r., szybsze niż wzrost ich aktywów, doprowadziło do sytuacji, w której relacja kapitału do aktywów ogółem w rosyjskim systemie bankowym należała wówczas do najwyższych w Europie⁶⁰¹. Jednakże trudno zgodzić się z D. Lepietikowem, który prezentuje ten fakt jako wyróżniający pozytywnie rosyjski system bankowy na tle bankowości europejskiej. Wysoka relacja kapitału do aktywów oznacza, że system bankowy nie wyczerpywał możliwości kreowania aktywów banków. Nie w pełni realizował funkcję pośrednika finansowego rosyjskiej gospodarki. Potwierdzają to również dane statystyczne. Banki rosyjskie utrzymywały znaczne rezerwy gotówki (rezerwy nadobowiązkowe) na rachunkach w banku centralnym, a z uwagi na znaczne ryzyko kredytowe nie podejmowały intensywniejszego kredytowania podmiotów sektora realnego.

Odmienność rosyjskiego systemu bankowego na tle bankowości europejskiej jest wielopłaszczyznowa. Najważniejsze różnice zaznaczają się w obszarach takich jak: koncentracja działalności banków na współpracy z sektorem budżetowym i obsłudze dużych korporacji; występowanie silnych powiązań banków i kapitału przemysłowego; wielkość, struktura i udział kapitału obcego w finansowaniu działalności banków komercyjnych; dominująca rola banków państwowych w sektorze bankowym, a szczególnie nieporównywalne – do pozostałych banków

⁵⁹⁹ D. Lepietikow, *Bankowskaja integracja Rossii w Jewropu. Pogłoszczenije ili partnerstwo?* http://www.dcenter.ru/acr_view.cgi?id=576, s. 2 (dostęp: 15.02.2003).

⁶⁰⁰ Tamże, s. 5.

⁶⁰¹ Należy zaznaczyć, że analizowane dane zostały przygotowane według standardów Międzynarodowego Funduszu Walutowego, natomiast informacje gromadzone według rosyjskich standardów sprawozdawczości wykazują znaczne odmienności.

komercyjnych – rozmiary, rola i znaczenie Sberbanku Federacji Rosyjskiej w systemie bankowym.

Banki rosyjskie były wykorzystywane przez państwo w celach realizacji polityki pieniężnej państwa, co jest oczywiste, ale również urzeczywistniania polityki fiskalnej. Odgrywały one znaczącą rolę w sferze finansowania deficytu budżetowego. Począwszy od 1995 r. (pierwszej emisji rządowych papierów wartościowych) państwo szeroko wykorzystywało zasoby banków komercyjnych do finansowania inwestycji publicznych oraz innych wydatków ze środków publicznych. W 1995 r. wzrost zadłużenia wewnętrznego wyniósł 4% PKB, w 1996 r. 8%, a w 1997 r. 4%⁶⁰². Krajowe i zagraniczne nowe banki komercyjne finansowały wydatki państwa rosyjskiego.

Korzyści banków komercyjnych wynikające z relacji z instytucjami państwa były różnorodne⁶⁰³.

Po pierwsze, banki osiągały wysokie dochody z obsługi licznych rachunków instytucji publicznych, gdyż to banki komercyjne prowadziły finansową obsługę budżetu państwa rosyjskiego. Biorąc pod uwagę znaczne rozmiary obecności państwa w gospodarce rosyjskiej, dochody banków w tym obszarze były zawsze znaczące, a i w ostatnim okresie wzrastają.

Po drugie, banki komercyjne prowadziły intratną pod względem ekonomicznym obsługę finansową licznych programów rządowych, np. preferencyjnego finansowania rolnictwa czy innych dziedzin gospodarki.

Po trzecie, dodatkowym źródłem dochodów banków były korzyści z inwestowania środków na rachunkach jednostek budżetowych oraz profity dodatkowe z tytułu opóźniania realizacji płatności budżetowych. Banki, odwołując termin przekazania środków budżetowych, odnosiły korzyści finansowe w dwóch aspektach: korzystały z tych środków w okresie opóźniania oraz wykorzystywały je w operacjach spekulacyjnych na rynku walutowym przy kroczącej dewaluacji rubla.

Po czwarte, ważnym źródłem dochodów banków było również wysokie oprocentowanie kredytów udzielanych sektorowi publicznemu przy stosunkowo niewysokim ryzyku związanym z tymi kredytami.

Po piąte, banki komercyjne, uczestnicząc w procesie restrukturyzacji gospodarki i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, odnosiły wielorakie korzyści. Na przykład w efekcie prowadzonej prywatyzacji, nie zawsze adekwatnie odzwierciedlającej wartość majątku państwowego, banki osiągały bardzo wysokie korzyści finansowe. Realizowały obsługę transakcji prywatyzacji, pozyskiwały dobrych klientów, koordynowały kompleksową obsługę finansową nowo tworzonych firm,

⁶⁰² A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistema...*, s. 58.

⁶⁰³ Szerzej na ten temat zob. H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

zarządzały wpływami walutowymi z eksportu i często formowały grupy kapitałowe z ich udziałem.

W ostatnim okresie można zauważyć tendencję zmniejszania się zakresu operacji aktywnych z sektorem budżetowym i przepływu środków finansowych z banków do sektora realnego w Federacji Rosyjskiej. Obserwuje się znaczny wzrost kredytowania podmiotów sektora niefinansowego.

Kolejną swoistą cechą rosyjskiego systemu bankowego są związki kapitału przemysłowego z kapitałem finansowym (grupy kapitałowe z udziałem banków).

Tabela 27. Podstawowe grupy finansowo-przemysłowe w Rosji na początku XXI w.

Grupa	Osoba podejmująca decyzje	Zasilenie finansowe	Interesy przemysłowe
Gazprom	R. Wiachiriew	Bank Imperial (z Łukoilem) Gazprombank	Gazprom (nafta, gaz)
Oneskimbank	W. Potanin	Oneskimbank, MFK	Sidanko (nafta) Norylski Nikiel (metale kolorowe) Swiazinwiest (telekomunikacja)
Łukoil	W. Alekpirow	Bank Imperial (z Gazpromem)	Łukoil (nafta)
Menatep	M. Chodorkowski	Bank Menatep	Jukos (nafta)
MOST	W. Gusinski	Most Bank	SMI
Grupa Alfa	M. Fridman	Alfa Bank	TNK (nafta, handel)
Grupa IST	A. Nesis	Nomos-Bank	Inwestycje w budownictwo i nowe technologie, handel metalami

Źródło: opracowanie własne na podstawie A.L. Wiediew, I.W. Ławrientiewa, *Rossijskaja bankowskaja sistiem a w pieriechodnyj period 1992-2002*, Moskwa 2003, s. 71.

Znaczenie grup kapitałowych w rosyjskim systemie bankowym potwierdza ich obecność kapitałowa lub organizacyjna w największych bankach rosyjskich. Wśród 36 największych banków rosyjskich, których suma bilansowa na przełomie XX i XXI w. była nie mniejsza niż 400 mln USD, w wielu odnotowano dominujące wpływy znaczących właścicieli i/lub inwestorów. Udział grup przemysłowo-finansowych w tych bankach przedstawia tabela 28.

Tabela 28. Związek największych banków rosyjskich z kapitałem przemysłowym (grupy kapitałowe – stan na 1. połowę 2002 r.)

Nr	Bank	Dominujący właściciel	Nr	Bank	Dominujący właściciel
1	Sbierbank Federacji Rosyjskiej	państwo rosyjskie	19	Bank Zenit	Tatneft
2	Wniesztorgbank (VTB)	państwo rosyjskie	20	Bank Ewrofinans	RAO JES
3	Gazprombank	Gazprom	21	Nomos-Bank	Grupa IST
4	Alfa Bank	Grupa Alfa	22	ING Bank	kapitał zagraniczny
5	Mieżprombank	Siergiej Pugaczow oraz nieformalne powiązania banku z Borysem Jelcynem i jego rodziną	23	Guta-Bank	Gosinkor
6	MMB	kapitał zagraniczny	24	National Reserve Bank	Gazprom
7	Bank Moskwy	AFK „Sistiema”	25	BINBANK	Bank Rosji (bank centralny 99,9%)
8	Rosbank	Interes	26	Nikoil IBG	Łukoil
9	MDM-Bank	Grupa MDM	27	Promswiazbank	rosyjskie firmy telekomunikacyjne: Technoserw, Moskiewskij miezhorodnyj i miehdunarodnyjtelefon, Singleton
10	Citibank	kapitał zagraniczny	28	Wozrozdienije	Dmitrij Orłow (35%) Otap Marganija (ok. 20%) JP Morgan (10%)
11	DiB	Jukos	29	Awtobank	Łukoil
12	Rossijskij Kredit	Bidzina Iwaniszwili (były premier Gruzji) Witalij Małkin (członek Rady Federacji Rosyjskiej)	30	Sobinbank	Łukoil
13	Promstrojbank	państwo rosyjskie	31	Globex Bank	państwo rosyjskie
14	Uralsib	Republika Baszkiria	32	Impeksbank	kapitał zagraniczny
15	Surgutnieftiegazbank	Surgutnieftiegaz	33	Ak Bars	Tatneft
16	Raiffeisenbank Austria	kapitał zagraniczny	34	ABN Amro Bank	kapitał zagraniczny
17	Bank Menatep Sankt Petersburg	Jukos	35	Deutsche Bank	kapitał zagraniczny
18	Petrocommerce	Łukoil	36	Transkreditbank	Państwowy bank VTB (99,9%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Centr Razwitija, *Bankowskaja reforma. Strategii i mechanizmy*, Moskwa 2002, s. 40.

Grupy kapitałowe z udziałem banków w Federacji Rosyjskiej na przełomie XX i XXI w. są często bardzo trudne do zaprezentowania z uwagi na ogromną dynamikę zmian w ich strukturze i trudności w dostępie do informacji o ich standingu

finansowym czy składzie. Dodatkowym czynnikiem komplikującym prezentację tego zagadnienia jest ogromna dynamika zmian wynikająca z dokonujących się przepływów kapitałowych. Niemniej jednak powiązania kapitałowe i organizacyjne banków i dużych przedsiębiorstw odgrywały w początkowym okresie transformacji rosyjskiego systemu bankowego i nadal będą odgrywać istotną rolę w funkcjonowaniu systemu bankowego.

Wyodrębnia się kilka typów grup kapitałowych skupiających podmioty finansowe i niefinansowe cechujące się podobnymi parametrami.

Po pierwsze, grupy kapitałowe (przemysłowo-finansowe) z dominacją kapitału przemysłowego, głównie wydobywczego. Przedsiębiorstwa przemysłowe w składzie tych grup to zwłaszcza eksporterzy, ale także banki. Banki wspomagają rozliczenia zagraniczne tych przedsiębiorstw, dysponują znacznie mniejszą niż przedsiębiorstwa sumą bilansową (aczkolwiek jest to bank znacznej wielkości), natomiast w składzie ich organów często funkcjonują menedżerowie przedsiębiorstw (np. Jukos, Łukoil, Gazprom).

Po drugie, grupy kapitałowe z dominacją banków, gdzie bank jest centralną jednostką grupy (np. Grupa Alfa, Grupa MDM, Gosinkor, AFK „Sistiema”).

Po trzecie, grupy z dominacją jednego przedsiębiorstwa i jednego albo kilku mniejszych banków (np. Surgutnieftgaz, OMZ, Tatneft, Awtowaz)⁶⁰⁴.

Kolejnym znakiem szczególnym rosyjskiego sektora bankowego jest struktura źródeł finansowania działalności bankowej. Specyficzną cechą pasywów, w porównaniu ze strukturą pasywów europejskich systemów bankowych, był niski udział depozytów terminowych i oszczędności ludności, natomiast wysoki wkład środków na bieżących rachunkach bankowych. Sytuacja ta wynikała z koncentracji działalności banków na segmencie klientów korporacyjnych, a nie na usługach dla ludności. Jednakże dążenie do pozyskania taniego pieniądza od ludności oraz wzmocnienia stabilnej, długoterminowej bazy zasobowej zmusi z czasem banki rosyjskie do zwrócenia się w kierunku obsługi ludności i zabiegania o jej nadwyżki środków pieniężnych.

Rosyjski system bankowy był w całej swojej historii postrzegany jako zdominowany przez struktury i własność państwa. W 2019 r. największe banki państwowe Sbirbank Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbank (VTB) realizowały trzecią część wszystkich operacji bankowych w kraju. Jeżeli jednak do mierzenia zależności systemu bankowego od instytucji państwa przyjęty zostanie inny miernik, np. wkład należności od podmiotów państwowych w aktywach sektora bankowego ogółem, to okazuje się, że wiele krajów europejskich w tej dziedzinie wyprzedza Rosję. Najwyższy udział należności banków rosyjskich od państwa kształtował się

⁶⁰⁴ A. Klepacz, N.W. Akindinowa, W. Kraskow, D. Lepietikow, *Bankowskaja rieforma. Strategii i mechanizmy*, „Analiticeskij Bankowskij Żurnał” 2002 nr 11, s. 37-39.

w latach 1996-1997 i wyniósł nieco ponad 30%, jednakże po 1998 r. systematycznie ulegał zmniejszeniu⁶⁰⁵.

Do początku okresu reform rynkowych państwo było dominującym właścicielem majątku w całej gospodarce rosyjskiej, także w systemie bankowym. Przez instytucję monobanku państwo realizowało zarówno funkcję banku centralnego, jak i banków komercyjnych. W następstwie rozpoczętych reform o charakterze rynkowym stosunkowo szybko zostały oddzielone funkcje bankowości centralnej i komercyjnej. Umożliwiono dopływ prywatnego kapitału właścicielskiego do bankowości i w krótkim czasie (do 1994 r.) zarejestrowano ponad 2500 banków komercyjnych. Jednakże powstanie wielu banków komercyjnych nie oznaczało przejścia przez nie wszystkich funkcji bankowości komercyjnej. Jakkolwiek nowo powstające banki mogły przyjmować depozyty i otwierać rachunki bankowe, to jednak depozyty nadal pozostawały w bankach państwowych, które cieszyły się zaufaniem społecznym. Banki, chcąc wykonywać funkcję transformacji oszczędności w inwestycje, musiały poszukiwać środków finansowych dostępnych w silnym ekonomicznie sektorze publicznym. Po rozpoczęciu reform rynkowych związki państwa z prywatnym sektorem bankowym w Rosji były nadal bardzo silne i korzystne

Mimo szybko rozwijającego się segmentu banków z udziałem kapitału prywatnego, w tym kapitału zagranicznego, liczącym się właścicielem kapitału własnego banków w latach 80. i 90. XX w. było państwo rosyjskie. Na dzień 1 stycznia 2001 r. 23 organizacje kredytowe, w których państwo było reprezentowane bezpośrednio przez przeważające udziały kapitałowe, posiadały w strukturze kapitałów własnych sektora bankowego 33,7%, strukturze aktywów 34,9%, strukturze kredytów udzielonych przedsiębiorstwom i organizacjom 41,3%, strukturze środków zainwestowanych w państwowe papiery dłużne 73,6%. Według dostępnych szacunków w dniu 1 stycznia 2005 r. organizacje kredytowe bezpośrednio reprezentujące państwo rosyjskie posiadały udziały kapitałowe przewyższające 50% kapitału statutowego w 21 bankach krajowych⁶⁰⁶ (w 2004 r. 20 banków⁶⁰⁷). Należy stwierdzić, że spośród wszystkich banków z udziałem kapitału państwowego największy wpływ na rosyjski system bankowy mają Sberbank Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbank (VTB). Bez tych dwóch banków udział banków państwowych w sektorze bankowym wygląda znacznie skromniej.

Banki państwowe w Federacji Rosyjskiej odgrywają zasadniczą rolę w obsłudze budżetu państwowego. Na udziały wszystkich banków państwowych przypada ponad 40% ogółu środków budżetowych ulokowanych w działających organiza-

⁶⁰⁵ D. Lepietikow, *Bankowskaja integracja Rossii...*, s. 8 (dostęp: 15.02.2003).

⁶⁰⁶ Do organizacji bezpośrednio reprezentujących państwo należą organy władzy wykonawczej oraz przedsiębiorstwa państwowe na poziomie federalnym i regionalnym w Federacji Rosyjskiej.

⁶⁰⁷ Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitiu bankowskogo...*, s. 18.

cyjach kredytowych i państwowych funduszy pozabudżetowych (16%)⁶⁰⁸. W 2004 r. znaczenie kapitału państwowego w rosyjskim systemie bankowym nieznacznie się zwiększyło. Według stanu na dzień 1 stycznia 2005 r. udział kapitału państwowego w kapitale własnym sektora bankowego w Rosji wynosił 28% (styczeń 2004 r. 28,4%), zaś udział aktywów banków z przewagą kapitału państwowego w aktywach sektora bankowego ogółem osiągnął 38,1% (styczeń 2004 r. 36,0%). Na dzień 1 stycznia 2005 r. grupa banków państwowych udzieliła 42,2% kredytów dla sektora niefinansowego (styczeń 2004 r. 38,2%), przyjęła 65,7% depozytów osób fizycznych (styczeń 2004 r. 67,7%) oraz sfinansowała zakup 76,6% rządowych papierów wartościowych (styczeń 2004 r. 80,0%). W dniu 1 stycznia 2005 r. kapitał pozostałych banków państwowych, wyłączając Sberbank Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbank (VTB), wynosił 4,9% kapitału sektora bankowego, ich udział w aktywach liczył 5,3%, a wkład w kredytowanie sektora niefinansowego 6,3%. Uczestnictwo mniej znaczących banków z kapitałem państwowym w rynku depozytów osób fizycznych całego sektora bankowego osiągnęło 7,3%, natomiast inwestycje tej grupy banków w rządowe papiery wartościowe stanowiły 13,5% całego sektora bankowego⁶⁰⁹.

Od początku XXI w. w rosyjskim systemie dokonuje się postępująca nacjonalizacja banków, gdyż Bank Rosji, chcąc utrzymać zaufanie do systemu bankowego, przejmuje nadzór właścicielski nad niestabilnymi finansowo bankami prywatnymi, przez co powiększa się udział kapitału państwowego w systemie bankowym. W 2017 r. spośród 10 największych rosyjskich banków aż 8 było kontrolowanych przez państwo. O ile w 2000 r. państwo kontrolowało ok. 40-50% aktywów sektora bankowego, to w 2016 r. było to już prawie 60%, a w 2017 r. 65%. Państwo rosyjskie jako właściciel kapitału własnego w 2017 r. występował w bankach takich jak: Sberbank (53,3%), VTB (60,9%), Gazprombank (35,4%) VTB 24 (99,9%), Rossielchozbank (100%), Globex Bank (99%), MSP Bank (100%), Rossijskij Kapitał (100%), Wsierosijskij Bank Razwitija Regionow (84,7%), Poczta Bank (50%), Krajinvestbank (98%), Roseksimbank (60,9%) i mniejsze udziały w kapitałach innych banków⁶¹⁰.

⁶⁰⁸ Soctojanije bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi w 2001 godu, „Wiestnik Banka Rossii” 2002 nr 32.

⁶⁰⁹ Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitii bankowskogo...*, s. 19.

⁶¹⁰ A.J. Wdowina, *Sowriemiennyje tiendencyi transformirowanii bankowskoj sistemy Rossijskoj Fiedieracyi*, „Woprosy nauki i obrazowania. Electronic Journal” 18(2018) nr 6, s. 77, <https://scientificpublication.ru/images/PDF/2018/18/Questions-of-science-and-education-6-18.pdf> (dostęp: 20.12.2019).

8.3. Rola Sbierrbanku Federacji Rosyjskiej i Wniesztorgbanku (VTB) w rosyjskim systemie bankowym oraz znaczenie Wnieszekonombanku (VEB) jako specyficznej instytucji finansowej

Sbierrbank Federacji Rosyjskiej jest bankiem komercyjnym działającym w formie spółki akcyjnej⁶¹¹. Jego pozycja w tym sektorze jest nieporównywalna z żadnym z pozostałych banków rosyjskich pod względem realizowanych funkcji, wielkości kapitałów własnych, ilości oddziałów, liczby obsługiwanych klientów, zgromadzonych depozytów i udzielonych kredytów. Specjaliści uważają, że Sbierrbank pełni szczególną rolę w zapewnieniu stabilności rosyjskiego systemu bankowego ze względu na fakt, że darzony jest ogromnym zaufaniem społecznym budowanym przez wiele pokoleń deponentów i lata historii. Nadto jest w rozliczeniach pieniężnych obywateli oraz dostępny dla ogółu mieszkańców (jego oddziały zlokalizowane są w najodleglejszych regionach Rosji)⁶¹².

Statut banku został zarejestrowany dnia 20 czerwca 1991 r. Jego założycielem był bank centralny Federacji Rosji, dlatego kontrolny pakiet akcji nadal należy do państwa. W momencie powołania Sbierrbank został wyposażony w kapitał założycielski w wysokości 2,5 mld rubli. Przed zarejestrowaniem w 1991 r. był on podporządkowany Ministerstwu Finansów ZSRR i bankowi centralnemu ZSRR, zaś zgromadzone przez niego środki finansowe przez całe lata 90. ubiegłego stulecia były wykorzystywane do finansowania deficytu budżetowego i aktywności gospodarczej państwa. Pod wieloma względami bank ten był i jest szczególnym bankiem, gdyż powstał na bazie sieci ogólnokrajowych kas oszczędnościowych i w dalszym ciągu dysponuje największą liczbą placówek rozmieszczonych na całym terytorium Federacji Rosyjskiej. Wśród celów Sbierrbanku, definiowanych przez jego właścicieli, wyróżnia się: rozwój idei oszczędzania w kraju, stworzenie możliwości gromadzenia (oszczędzania) nadwyżek środków pieniężnych jak największym grupom społecznym, przekształcenie oszczędności w inwestycje z korzyścią dla całej gospodarki oraz finansowanie zadłużenia wewnętrznego z oszczędności gospodarstw domowych⁶¹³.

Sbierrbank Federacji Rosyjskiej posiada generalną (uniwersalną) licencję na realizację operacji bankowych na rynku krajowym i międzynarodowym, wykonywanie operacji z walutami i metalami szlachetnymi oraz pełnomocnictwa do prowadzenia operacji na rynku rządowych papierów wartościowych. Organami banku są: Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy – zbiera się raz w roku, by dokonać wyboru Rady Banku, nadto zatwierdza sprawozdanie z jej działalności i roczne sprawozdanie finansowe; Rada Banku – najwyższy organ zarządzania pełniący

⁶¹¹ Synteza w części uwzględnia zapisy i analizy zawarte w książce H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące...*

⁶¹² J.I. Kaszan, *Sbierrbank na rubieżach wieków. Perspektywy rozwoju bankowskiej systemy Rosji*, Moskwa 2000, s. 89-97.

⁶¹³ *Finansy i kredyt*, red. A.M. Kowaliewa, Moskwa 2002, s. 383.

swe funkcje w okresie między ogólnymi zebraniem akcjonariuszy; w zakresie jego kompetencji znajdują się problemy rozwoju banku, określenie jego długookresowej strategii i inne zagadnienia o zasadniczym dla banku znaczeniu; Rada Dyrektorów Banku – odpowiada za działalność operacyjną banku, jej skład zatwierdzany jest przez Radę Banku, a do obowiązków należy podejmowanie decyzji w zakresie kredytowania klientów, realizowania rozliczeń pieniężnych, zawierania umów, sporządzania sprawozdania finansowego oraz opracowania wewnętrznych procedur i instrukcji realizacji poszczególnych operacji bankowych.

W każdym regionie Federacji Rosyjskiej zlokalizowany jest co najmniej jeden terytorialny oddział Sberbanku Federacji Rosyjskiej, np. Moskiewski bank (oddział) Sberbanku Federacji Rosyjskiej, którym kieruje prezes i jego zastępcy. Terytorialnemu bankowi podlegają oddziały wykonujące dozwolone prawem operacje bankowe. Sberbank posiada największą liczbę oddziałów (i punktów kasowych) rozmieszczonych na całym terytorium Federacji Rosyjskiej. W 2003 r. placówki Sberbanku stanowiły 35% wszystkich oddziałów rosyjskich banków, a biorąc pod uwagę wszelkie oddziały, agencje, ekspozytury i punkty kasowe, udział Sberbanku wynosił 70%.

Tabela 29. Rozmieszczenie oddziałów Sberbanku Federacji Rosyjskiej i innych banków komercyjnych w okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej (stan na dzień 1 maja 2003 r.)

Okręgi federalne	Liczba oddziałów			Udział Sberbanku Federacji Rosyjskiej (w proc.):	
	Sberbank Federacji Rosyjskiej	pozostałe banki	ogółem	w strukturze oddziałów systemu bankowego	w strukturze wszystkich placówek (oddziały, filie, punkty kasowe)
Centralny	213	516	729	29	58
Północno-Zachodni	104	273	377	28	65
Południowy	125	345	470	27	69
Nadwołżański	313	349	662	47	82
Uralski	131	285	416	31	68
Syberyjski	189	227	416	45	75
Dalekowschodni	70	137	207	34	61
Ogółem w Rosji	1145	2132	3277	35	70

Źródło: W.W. Chromow, *Rol* Sberbanka Rossii..., s. 26-27.

Na przełomie XX i XXI w. rola Sberbanku w rosyjskim systemie bankowym była bardzo istotna, gdyż Sberbank wykonywał znaczną część operacji bankowych przez

liczną sieć swoich placówek⁶¹⁴. Był jedynym bankiem (poza placówkami banku centralnego), którego oddziały były dostępne dla klientów na całym terytorium Federacji Rosyjskiej. Zdobył zaufanie ludności, stanowił ważny podmiot budowania klimatu zaufania do systemu bankowego, ostoję deponentów w trudnym okresie kryzysu 1998 r., a w pokryzysowych latach 1998-2000 przejął zobowiązania wobec deponentów od ponad 200 upadających banków⁶¹⁵. Był i jest narzędziem realizacji polityki społecznej państwa, uczestniczył w wielu prospołecznych projektach rządu⁶¹⁶.

Na podstawie powyższych analiz można stwierdzić, że Sberbank Federacji Rosyjskiej nie tylko właściwie wykorzystał swoją historycznie ukształtowaną monopolistyczną pozycję na rynku usług bankowych w Rosji, ale także przyjmował na siebie negatywne konsekwencje takiej pozycji. Jako bank państwowy był i nadal jest liczącym się nabywcą rządowych papierów wartościowych, ze wszystkimi tego konsekwencjami: pozytywnymi – wysoka dochodowość, negatywnymi – straty i problemy z płynnością po ogłoszeniu w 1998 r. moratorium na ich wykup przez rząd. Poważnym problemem, z którym boryka się Sberbank, jest okazały portfel trudnych kredytów z czasów socjalizmu⁶¹⁷. Pozycję Sberbanku na rynku usług bankowych na przełomie XX i XXI w. prezentują poniższe dane.

Tabela 30. Udział Sberbanku Federacji Rosyjskiej w strukturze działających organizacji kredytowych (dane w proc.)

Wyszczególnienie	Rok		
	01.2001	07.2001	01.2002
Aktywa	25,4	25,3	26,5
Depozyty osób fizycznych	76,5	74,8	72,1
Środki na rachunkach rozliczeniowych firm	18,8	17,1	16,7
Inwestycje w państwowe zobowiązania dłużne	56,6	61,0	62,7
Kredyty udzielone realnemu sektorowi	31,6	29,3	30,7
Kredyty udzielone innym bankom	6,5	13,6	0,5

Źródło: *Soctojanije bankowskogo sektora...*, tab. 1.12.

⁶¹⁴ W.W. Chromow, *Rol” Sberbanka Rossii w reszenii gosudarstwiennych socjalno-ekonomiczeskich zadacz*, Moskwa 2003, s. 26-30 (maszynopis pracy doktorskiej, Moskowskij Gosudarstwiennyj Uniwersitet).

⁶¹⁵ *Obszczeje sobranije akcjonierow. Godowoj otcziot Sberbanka Rossii za 1998*, Moskwa 1999, s. 16; *Obszczeje sobranije akcjonierow. Godowoj otcziot Sberbanka Rossii za 1999*, Moskwa 2000, s. 18.

⁶¹⁶ Kontrolny pakiet akcji Sberbanku Federacji Rosyjskiej jest własnością Banku Rosji (na początku 2002 r. pakiet ten wynosił 63,8%), za: *Platieżnyje sistemy w Rossii*, „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 64, s. 7 i nn.

⁶¹⁷ A.I. Kazmin, *Sberbank Rossii siegodnia*, „Diengi i Kredit” 2002 nr 7.

Tabela 31. Udział poszczególnych banków i grup banków w aktywach, kredytach i depozytach (stan na dzień 1 stycznia 2001 r.; dane w proc.)

Wyszczególnienie	Wszystkie banki	Sberbank Federacji Rosyjskiej	Największych 19 banków	Pozostałe, małe i średnie banki
Aktywa	100	23,5	43,2	33,3
Kredyty udzielone ogółem	100	31,2	39,4	29,5
Kredyty dla sektora niefinansowego	100	33,7	35,3	31,0
Inwestycje banków w rządowe papiery wartościowe	100	56,6	28,1	15,4
Inne papiery wartościowe	100	8,2	33,6	58,2
Depozyty przyjęte od osób prawnych	100	26,6	24,2	49,2
Depozyty gospodarstw domowych	100	75,2	9,4	15,4

Źródło: *Obzor osnovnykh tendencij rossijskoj ekonomiki*, „Woprosy Ekonomiki” 2002 nr 5, s. 66.

Sberbank Federacji Rosyjskiej przez cały okres transformacji rosyjskiego systemu bankowego do zasad rynkowych był ostoją zaufania deponentów do systemu bankowego. Mimo zmniejszenia udziału Sberbanku w aktywach ogółem działających banków na przełomie XX i XXI w. (25% w 2001 r. i 26,1% w 2000 r.), a także w kapitale ogółem (15,1% w 2001 r. i 17,6% rok wcześniej) utrzymuje się wysoki udział banku w strukturze depozytów ludności (ok. 76,5% w 2000 r.). W 2000 r. w ogólnej wielkości środków przedsiębiorstw i organizacji na ich rachunkach rozliczeniowych i bieżących ok. 19% zlokalizowanych było w Sberbanku Federacji Rosyjskiej. Udział banku w ogólnej liczbie kredytów udzielonych przez banki dla przedsiębiorstw i organizacji wzrósł z 26,5% (2000 r.) do 31,6% (2001 r.). Jednocześnie udział Sberbanku w strukturze udzielonych kredytów międzybankowych zmniejszył się w tym samym czasie z 19,9% do 6,5%⁶¹⁸.

W 2001 r. obchodzono 160. rocznicę powstania Sberbanku Federacji Rosyjskiej i jednocześnie zakończono gruntowną zmianę jego struktury organizacyjnej, co było zadaniem dość skomplikowanym z uwagi na wielkość reformowanego „organizmu”. Modernizacja musiała zostać przeprowadzona w taki sposób, aby klienci nie odczuli zbyt dużego dyskomfortu z powodu tej sytuacji. Na początku 2002 r. można już było stwierdzić, że przekształcenia w Sberbanku prowadzone bez zatrzymywania procesu świadczenia usług, konieczne z wielu względów, przyczyniły się do nowocześniejszej pracy banku, przyspieszyły tempo jego rozwoju, zwiększyły zyskowność i efektywność, pozwoliły na obniżenie ryzyka bankowego i wzrost jakości wykonywanych usług⁶¹⁹.

⁶¹⁸ *Soctojanije bankowskogo sektora...*

⁶¹⁹ A.I. Kazmin, *Sberbank Rossii siegodnia*, s. 12-13.

Mimo rosnącej konkurencji Sberbank Federacji Rosyjskiej na przełomie XX i XXI w. umocnił swoją pozycję rynkową. Akumulował w dalszym ciągu znaczącą część depozytów ludności w walucie krajowej (ponad 80%), walutach zagranicznych (ponad 50%), udzielił ok. $\frac{1}{3}$ kredytów ogółem, w tym 13% kredytów dla przedsiębiorstw. Jest liderem na rynku kart płatniczych (ponad 30% rynku i ok. 4 mln sztuk). W 2001 r. rentowność aktywów wynosiła 2,6%, a rentowność kapitału 31,5%. Poprawie uległy nie tylko parametry ilościowe działalności Sberbanku, ale również wzrosła jakość jego usług⁶²⁰.

Wielkość akcji kredytowej Sberbanku Federacji Rosyjskiej za lata 2000-2003 wzrosła 12-krotnie. Wskazuje na to również dynamika udziału długoterminowych (powyżej roku) depozytów w ich ogólnej sumie. Za ostatnie 2 lata udział ten wzrósł tylko dla rachunków w rublach (z 11% do 46%). Sberbank zwiększył też 2-krotnie emisję kart płatniczych oraz ponad 3-krotnie sumę kredytów dla małych przedsiębiorstw. Wielkość pozyskanych środków na rachunkach z kartami bankowymi wzrosła o 170% (19,2 mld rubli). Obroty w sieci handlowej z wykorzystaniem kart płatniczych obsługiwanych przez Sberbank Federacji Rosyjskiej za 2002 r. wzrósł również o 170% (3,6 mld rubli). W 2003 r. bank udoskonalił infrastrukturę dla obsługi kart płatniczych, zwiększając liczbę bankomatów o 76%, a terminali POS o 60%⁶²¹.

W 2004 r. pozycja Sberbanku w rosyjskim systemie bankowym była nadal bardzo wysoka. Według stanu na dzień 1 stycznia 2005 r. udział Sberbanku w aktywach sektora bankowego ogółem wynosił 28,6% i przez cały 2004 r. zwiększył się o 1%. Na początku 2005 r. udział w kapitale własnym sektora bankowego osiągnął 18,3%. W dalszym ciągu bank ten dominuje na rynku depozytów osób fizycznych (60,3%), aczkolwiek jego partycypacja w 2005 r. w tym segmencie rynku uległa obniżeniu (w dniu 1 stycznia 2004 r. wyniosła 63,3%)⁶²².

Sberbank Federacji Rosyjskiej odgrywa istotną rolę także w finansowaniu kolejnych emisji rządowych papierów wartościowych, w 2004 r. finansował 71,3% wartości tej emisji (jest kredytodawcą rządu). Można się pokusić o stwierdzenie, że za pośrednictwem Sberbanku dokonuje się proces transformacji depozytów ludności w kredytowanie państwa rosyjskiego i jego wydatków. Bank ten jest również kredytodawcą dla sektora realnego. Dnia 1 stycznia 2005 r. kredyty Sberbanku dla sektora niefinansowego wyniosły 32,6% kredytów ogółem udzielonych przez sektor bankowy dla podmiotów tej grupy i w porównaniu do stycznia 2004 r. wzrosły z 29,3%. Istotnie zwiększył się również udział Sberbanku Federacji

⁶²⁰ Tamże, s. 13-14.

⁶²¹ Tenże, *Rol' Sberbanka Rossii w formirovanii uslowij dla razwitija raznicznych finansowych uslug*. Referat wygłoszony na Konferencji Instytutu Adama Smitha „Roznicznye finansowyje uslugi w Rossii”, Moskwa 17-18 czerwca 2003 r.

⁶²² Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitii bankowskogo...*, s. 19.

Rosyjskiej na rynku kredytów międzybankowych (z 2,4% w styczniu 2004 r. do 6,4% w styczniu 2005 r.)⁶²³.

Sberbank Federacji Rosyjskiej jest nadal wiodącym bankiem rosyjskiego systemu bankowego, bankiem państwowym współuczestniczącym w realizacji zadań państwa, bankiem komercyjnym działającym w interesie akcjonariuszy i niosącym w swej pracy odpowiedzialność przed społeczeństwem. Misją Sberbanku jest „utrzymanie pozycji podstawowego podmiotu realizacji strategii rozwoju oszczędności w Rosji”. Jego dążenia przekładają się na następujące zadania: rozwój oszczędności w Rosji ze szczególnym uwzględnieniem długookresowych oszczędności ludności; progres kredytowania długookresowego na zasadach rynkowych, stosownie do priorytetów polityki państwa; udział w realizacji przedsięwzięć państwowych związanych z obsługą ludności, wymianą znaków pieniężnych, naliczaniem i wypłatą rent, emerytur i rekompensat; poprawa stabilności systemu bankowego; utrzymanie społecznej orientacji Sberbanku, umożliwienie ludności dostępu do usług bankowych na całym terytorium Rosji⁶²⁴.

Pozycja Sberbanku FR w rosyjskim systemie bankowym w latach 2018-2019 uległa dalszemu wzmocnieniu. Sberbank obecnie jest liderem dużej grupy kapitałowej (Grupa Sberbank) liczącej 147 podmiotów z różnych branż gospodarki i rynku finansowego. Zaangażowanych w Rosji jest 87% aktywów Grupy, aczkolwiek podmioty Grupy działają w 22 krajach. Według Raportu Roczno-go za 2018 r. Grupa Sberbanku posiadała 103 mln aktywnych klientów oraz 293,8 tys. współ-pracowników. Organizacja kredytowa Grupy Sberbanku jest największą jednostką Grupy i największym rosyjskim bankiem. W 2018 r. obsługiwała 92,8 mln aktywnych klientów indywidualnych i 2,27 mln aktywnych klientów korporacyjnych. Klienci mieli do dyspozycji 14 186 stacjonarnych placówek, które obsługiwały 54,1 mln klientów miesięcznie. Sberbank rozwija intensywnie bankowość elektroniczną, o czym świadczą następujące fakty: 64,7 mln klientów korzysta z internetowego dostępu Sberbank Online i bankowości mobilnej Sberbanku SMS-Serwis, comiesięcznie 58,6 mln użytkowników miesięcznie, 37% transakcji przeprowadza się w Sberbanku Online, aktywnie z dostępu elektronicznego Sberbank Biznes Online korzysta 1,75 mln klientów. W 2018 r. Grupa Sberbanku osiągnęła rekordowy zysk netto w kwocie 831,7 mld rubli, wskaźnik rentowności kapitału wyniósł 23,1%. Aktywa grupy w 2018 r. wzrosły o 15,4%, a portfel kredytowy powiększył się o 16%. Sberbank udzielił aż 56,3% kredytów dla ludności na kwotę 1563 mld rubli⁶²⁵.

⁶²³ Tamże.

⁶²⁴ Tamże, s. 76-77.

⁶²⁵ *Obszचेje sobranije akcionerow. Godowoj otcziot Sberbanka Rossii za 2018*, Moskwa 2019, s. 6-8.

Sberbank Federacji Rosyjskiej od 1991 r. jest spółką akcyjną i do 2018 r. 13 razy emitował akcje banku, które nabywali inwestorzy krajowi i zagraniczni. Kapitał akcyjny wynosi 67,8 mld rubli i składa się z 21,59 mld akcji zwykłych i 1 mld akcji uprzywilejowanych w cenie nominalnej 3 ruble za akcję. Inwestorem strategicznym jest państwo rosyjskie reprezentowane przez Bank Rosji (9505 plus 1 akcja), zagraniczne osoby prawne (45,64% akcji), krajowe osoby prawne (1,52%) i prywatni inwestorzy (2,84%)⁶²⁶. Pozycję Sberbanku w rosyjskim systemie bankowym przedstawiają dane w poniższej tabeli.

Tabela 32. Podstawowe wielkości charakteryzujące Grupę Sberbanku Federacji Rosyjskiej (dane w mld rubli)

Wyszczególnienie	2014	2015	2016	2017	2018	Udział Sberbanku w całym systemie bankowym (w proc.)	
						01.2018	01.2019
Aktywa	25 201	27 335	25 369	27 045	31 198	28,9	30,4
Kredyty udzielone ludności	4 847	4 966	5 032	5 399	6 752	40,5	41,4
Kredyty udzielone klientom korporacyjnym	13 779	14 959	13 633	12 697	14 331	32,4	32,7
Depozyty ludności	9 328	12 044	12 450	12 278	13 495	46,1	45,1
Depozyty przedsiębiorstw	6 235	7 755	6 235	5 485	7 402	20,9	23,1
Kapitały własne	2 020	2 375	2 822	3 436	3 856	39,3	41,5
Zysk netto	290,3	222,9	541,9	748,7	831,7	61,8	bd
Zobowiązania ogółem	23 181	24 960	22 547	23 676	27 342	-	-
Rentowność kapitału	14,8	10,2	20,8	24,2	23,1	-	-
Współczynnik wypłacalności	12,1	12,6	12,0	13,0	12,4	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Godowej otzciot Sberbanka Rossijskoj Fiedieracyi*, Moskwa 2019, s. 6-7, 30, 139.

Wnieszorgbank (VTB) to drugi pod względem wielkości aktywów bank Federacji Rosyjskiej, który specjalizuje się w realizacji operacji zagranicznych. Jest on najwyżej ocenianym w międzynarodowych ratingach bankiem rosyjskim. W 1994 r. zajął 425 miejsce na liście 1000 najlepszych banków świata, opracowanej przez magazyn „The Banker”. W 1997 r. awansował na 222 miejsce pod względem kapitału na liście największych banków światowych. W 2003 r. według wykażu 1000 największych banków, gdzie kryterium była wielkość kapitału własnego,

⁶²⁶ Tamże, s. 112.

Wniesztorgbank zajął 179 miejsce. W 2004 r. Agencja Fitch przyznała mu kategorię BBB-. W 2007 r. Standard & Poor's ogłosił Wniesztorgbank jednym z najbardziej przejrzystych banków rosyjskich.

Historia Wniesztorgbanku (VTB; Bank Handlu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej) odzwierciedla procesy transformacyjne zachodzące w bankowości rosyjskiej. Został on założony w październiku 1990 r. przez bank państwowy Federacji Rosyjskiej (bank centralny) i Ministerstwo Finansów w celu obsługi zagranicznych transakcji handlowych Rosji oraz promowania integracji kraju z gospodarką światową. W dniu 2 stycznia 1991 r. Wniesztorgbank otrzymał ogólną licencję (nr 1000) przyznającą mu prawo do przeprowadzania wszystkich rodzajów operacji bankowych w rublach rosyjskich i walutach obcych⁶²⁷. W 1997 r. Rząd Federacji Rosyjskiej zdecydował o przekształceniu banku z zamkniętej w otwartą spółkę akcyjną. Centralny Bank Rosji został największym udziałowcem (96,8% udziału). Kapitał zakładowy banku wzrósł do 42,1 mld rubli, a udział Banku Rosji w kapitale właścicielskim zwiększył się do 99,9%. Wniesztorgbank był najbardziej dokapitalizowaną instytucją finansową w Rosji, krajach WNP oraz Europie Środkowo-Wschodniej.

W 2002 r. rząd rosyjski wykupił udziały banku centralnego w Wniesztorgbanku i stał się największym akcjonariuszem banku. Strategicznym celem nowego właściciela banku było przekształcenie Wniesztorgbanku w wiodącą rosyjską instytucję bankową we wszystkich kluczowych segmentach bankowości (detalicznym i inwestycyjnym). Bank znacząco rozwijał też swoją działalność operacyjną. W 2003 r. jego aktywa wzrosły o 46%, a w roku następnym tempo to utrzymało się (ponad 12 mld USD)⁶²⁸. Było to możliwe dzięki podejmowaniu nowych operacji bankowych, wdrażaniu nowoczesnych kanałów dystrybucji świadczonych usług, rozwojowi sieci placówek oraz docieraniu do coraz bardziej zróżnicowanych grup klientów, w tym grupy małych i średnich przedsiębiorstw.

Wniesztorgbank, podobnie jak Sbiierbank Federacji Rosyjskiej, w 2004 r. równie aktywnie rozwijał swoją działalność. W ciągu 2004 r. jego aktywa wzrosły 1,5 razy, w rezultacie czego udział Wniesztorgbanku w aktywach systemu bankowego zwiększył się z 5,2% do 6,0%. W okresie 2004 r. depozyty osób fizycznych praktycznie się podwoiły i w styczniu 2005 r. wynosiły 2,6% depozytów sektora bankowego ogółem. Zwiększył się udział Wniesztorgbanku w kredytowaniu sektora realnego (z 4,8% w styczniu 2004 r. do 5,7% w styczniu 2005 r.). W 2004 r. zmniejszyło się zaangażowanie banku w inwestycje na rynku rządowych papierów wartościowych (z 6,4% do 1,7% aktywów sektora bankowego ogółem). Dnia

⁶²⁷ Portal Wniesztorgbanku (VTB), <https://www.vtb.com/o-banke/gruppa-vtb/istoriya/> (dostęp: 16.09.2019).

⁶²⁸ G.W. Soładtienkow, *Wniesztorgbank. Massztaby i dynamika razwitija, investicionno-kreditnaja diejatielnost'*, „Diengi i Kredit” 2004 nr 12, s. 7.

1 stycznia 2005 r. udział kapitału własnego Wniesztorgbanku w kapitale sektora bankowego ogółem osiągnął 6,0% i w ciągu roku obniżył się o 0,5%⁶²⁹.

Wniesztorgbank wielokrotnie dokonywał fuzji i przejęć zarówno w rosyjskim systemie bankowym, jak i poza granicami Rosji, tworząc Grupę VTB. W okresie 2002-2019 VTB przejął 15 banków. W 2004 r. objął większościowy pakiet (85,8%) Guta-Banku i przekształcił go w bank detaliczny VTB 24. W tym samym roku kupił bank armeński Armsberbank nazwany potem VTB Armenia. Nabycie 75% akcji Promstrojbanku z siedzibą w Petersburgu pomogło w 2005 r. umocnić pozycję VTB w północno-zachodnim regionie Rosji. Bank ten najpierw nazwano Nord-West, a potem przekształcono go w Północno-Zachodnie Centrum Regionalne VTB. Następnym krokiem było przejęcie ukraińskiego banku Mriya oraz United Georgian Bank nazwanego VTB Georgia. W 2005 r. Wniesztorgbank nabył Eurobank i zmienił jego nazwę na VTB France, a także bank w Wielkiej Brytanii przemianowany następnie na VTB Europe Pic. W 2007 r. VTB przejął bank w Angoli, znany potem jako VTB Africa, oraz Slavneftebank na Białorusi, zaś w 2008 r. nabył 51% kapitału własnego w AF Bank Azerbejdżanu i przekształcił go w VTB Azerbejdżan. Ekspansja VTB na rynku rosyjskim była kontynuowana w kolejnych latach – w 2010 r. został przejęty TransCreditBank, a w 2011 r. Bank Moskwy. W 2018 r. VTB zakupił 75% udziałów w banku Wozrożdżenije, który przeżywał poważne problemy finansowe, a następnie objął pakiety kontrolne dwóch banków: SarovBusinessBanku (81,1%) i Zapsikombanku (71,8%)⁶³⁰.

W 2007 r. VTB jako pierwszy bank rosyjski przeprowadził pierwszą i największą ofertę publiczną swoich akcji w sektorze bankowym na świecie, co pomogło mu zebrać 8 mld USD na rozwój działalności. Popyt na akcje VTB na londyńskiej giełdzie był 9-krotnie wyższy niż oferta, przyciągając zainteresowanie niemal wszystkich wiodących amerykańskich i europejskich funduszy inwestycyjnych. W Rosji ponad 120 tys. osób kupiło akcje VTB. Działalność tego banku jako spółki publicznej musiała być zdecydowanie bardziej przejrzysta. Do Zarządu banku zostali wprowadzeni dyrektorzy niezależni od Rządu Federacji Rosyjskiej. W Radzie Nadzorczej VTB utworzono komitet audytu, a do struktury banku dodano Wydział Relacji Inwestorskich. W 2008 r. VTB stał się pierwszym rosyjskim bankiem, który otrzymał licencję bankową w Chinach i Indiach, otwierając tam swoje oddziały.

W obliczu globalnego kryzysu finansowego w 2008 r. Grupa VTB skoncentrowała się na utrzymaniu trwałych wyników i kluczowych wskaźników, przez co nie tylko przetrwała kryzys, ale w latach 2008-2009 przekroczyła większość celów strategicznych ustalonych na koniec 2009 r. Osiągnęła wzrost aktywów o 4%, a także zwiększyła o 3% wolumen portfela kredytowego, o 21% nowych klientów

⁶²⁹ Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 19.

⁶³⁰ *Bank VTB*, https://en.wikipedia.org/wiki/VTB_Bank (dostęp:16.09.2019).

i 10% przychodów⁶³¹. W kolejnych latach VTB kontynuował rozwój w erze pokryzysowej, osiągając w latach 2010-2013 rekordowe wyniki. W 2010 r. zysk netto VTB wyniósł 54,8 mld rubli, w 2011 r. wzrósł do 90,5 mld rubli, w 2012 r. osiągnął 90,6 mld rubli, zaś w 2013 r. urósł do 100,5 mld rubli.

W okresie 2010-2013 Grupa VTB zwiększyła swoje aktywa o 140% do 8,8 bln rubli (268 mld USD), jego portfel kredytowy wzrósł o 150% do 6,6 bln rubli (201 mld USD), a depozyty o 170% do 4,3 bln rubli (131 mld USD). W kolejnych latach Grupa VTB wzmocniła swoją działalność detaliczną, wprowadzając na rynek bank-córkę Leto Bank, oddział do udzielania pożyczek detalicznych, uznany za jedną z najbardziej udanych rosyjskich marek w 2013 r. W lutym 2011 r. Rząd Federacji Rosyjskiej sprzedał 10% udziałów w VTB. W maju 2013 r. VTB przeprowadził wtórną ofertę publiczną, przyciągając wielu znaczących, międzynarodowych inwestorów. W rezultacie udział własności państwa w VTB obniżył się z 85,5% do 60,93%.

W lipcu 2014 r. VTB i Bank Moskwy (spółka zależna VTB) znalazły się najpierw na unijnej, a następnie kanadyjskiej liście podmiotów rosyjskich objętych sankcjami ekonomicznymi z racji agresji Rosji na Ukrainę. Ten system represyjny wobec VTB zastosowała Australia i Stany Zjednoczone, a w 2015 r. także Ukraina. Mimo nałożonych sankcji, a także trudnej sytuacji makroekonomicznej, Grupa VTB osiągnęła cele strategiczne przyjęte na lata 2014-2016, w tym wzrost jakości biznesu, utrzymanie wiodącej pozycji na rosyjskim rynku bankowym, poprawę wydajności i zrównoważonych kosztów oraz dalszy rozwój nowoczesnego modelu zarządzania. Grupa VTB zrealizowała również cele w zakresie współpracy z klientami korporacyjnymi, a jednocześnie znacznie umocniła swoją pozycję na rynku bankowości detalicznej.

W okresie 2014-2016 Grupa VTB wprowadziła w życie szereg istotnych ustaleń strategicznych mających na celu wzmocnienie pozycji rynkowej i dywersyfikację działalności, a także poprawę wydajności wewnętrznej i jakości zarządzania⁶³²:

- a) utworzono globalną linię biznesową bankowości korporacyjnej, która ugruntowała pozycję grupy wśród rosyjskich średnich i regionalnych przedsiębiorstw;
- b) integracja z Bankiem Moskwy (znacząca fuzja banków na rynku rosyjskim) pozwoliła grupie osiągnąć znaczne oszczędności kosztów i wzmocniła jakość zarządzania;
- c) wspólny projekt Poczta Bank i Russian Post zapewnił Grupie VTB dostęp do ogólnopolskiej infrastruktury Poczty Rosyjskiej, umożliwiając grupie docieranie do najdalszych regionów Rosji, stworzenie wielkopowierzchniowego bi-

⁶³¹ Portal Wniesztorgbanku (VTB), <https://www.vtb.com/o-banke/gruppa-vtb/istoriya/> (dostęp: 16.09.2019).

⁶³² Tamże.

znesu detalicznego i znaczne umocnienie pozycji obsługującej segment sprzedaży detalicznej;

- d) połączenie VTB 24 i VTB Bank w znaczący sposób przyczyniło się do poprawy wyników Grupy VTB, usprawnienia zarządzania i koordynacji linii biznesowych oraz stworzyło jeden zespół złożony z najlepszych przedstawicieli obu banków oparty na technologii cyfrowej, a także zagwarantowało dodatkowe źródła przychodów, wprowadzając system zdalnej obsługi klienta na wyższy poziom oraz poprawiając wydajność i produktywność, a tym samym efektywność ekonomiczną banku⁶³³.

Obecnie w składzie VTB funkcjonują 22 podmioty, w tym banki krajowe, instytucje (ubezpieczeniowa, emerytalna, windykacyjna, leasingowa, faktoringowa, inwestycyjna), banki działające w Austrii, Niemczech, Francji, Armenii, Gruzji, Białorusi, Kazachstanie, Azerbejdżanie, Angoli, na Ukrainie, a także firma wypychająca rowery i wyspecjalizowany depozyt.

Wnieszekonombank (VEB) został założony w 1922 r. przez szwedzkiego finansistę O. Aschberga jako Rosyjski Bank Komercyjny (Russian Commercial Bank), przemianowany w 1924 r. na Wniesztorgbank (Bank Handlu Zagranicznego ZSRR), a w 1988 r. na Wnieszekonombank ZSRR (Bank Spraw Zagranicznych Gospodarki ZSRR; Bank for Foreign Economic Affairs) i pod tą nazwą funkcjonował do 2007 r. W 2002 r. bank został zrestrukturyzowany i podjął działalność w zakresie obsługi programów rządowych, ograniczył zakres komercyjnej aktywności bankowej i decyzją swego właściciela (państwa rosyjskiego) objął priorytetem wspieranie reform strukturalnych rządu. W tym samym roku zaangażował się w inwestowanie środków rosyjskiego funduszu emerytalnego, także na rynkach zagranicznych⁶³⁴.

W 2007 r. działalność bankowa Wnieszekonombanku została zakończona. Drogą ustawową przekształcono go w Państwową Korporację Rozwoju Federacji Rosyjskiej „VEB.FR” lub Bank Rozwoju⁶³⁵. Działalność VEB reguluje ustawa federalna o Banku Rozwoju z dnia 17 maja 2007 r.⁶³⁶ Bank Rozwoju (równoważne nazwy – VEB.FR lub Wnieszekonombank) to specjalna jednostka państwowa o charakterze niepolitycznym, instytucja *non profit*. Nie jest własnością rządu, nie jest też kierowana przez rząd ani partię polityczną, nie jest także bankiem w dosłownym tego słowa znaczeniu, ponieważ nie posiada licencji bankowej. We współpracy z bankami komercyjnymi zapewnia finansowanie dużych projektów mających na celu rozwój infrastruktury kraju, produkcji przemysłowej, sfery spo-

⁶³³ Tamże.

⁶³⁴ VEB.RF, <https://en.wikipedia.org/wiki/VEB.RF> (dostęp: 16.09.2019).

⁶³⁵ Angielska nazwa to *State Development Corporation „VEB.FR”*.

⁶³⁶ Ustawa federalna z dnia 17 maja 2007 r. o Banku Rozwoju [Fiedieralnyj zakon „O bankie razwytija”] N 82-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2007 N 22, st. 2562. Ustawa została zmieniona dnia 26 lipca 2019 r. (N 249-FZ).

łecznej, wzmocnienie potencjału technologicznego kraju i jakości życia rosyjskiego społeczeństwa.

Struktura organizacyjna tego banku obejmuje: Radę Nadzorczą, Zarząd i przewodniczącego. Rada Nadzorcza liczy 9 osób, funkcję przewodniczącego pełni Premier Rządu Federacji Rosyjskiej. Członkiem Rady Nadzorczej jest też Prezes VEB. Liczbę członków Zarządu określa Rada Nadzorcza. VEB Federacji Rosyjskiej posiada kapitały własne w wysokości 70 mld rubli (ok. 1 mld euro na dzień 1 stycznia 2019 r.). Jest instytucją realizującą strategiczne ekonomiczne interesy państwowe. Działa na rzecz zapewnienia stabilnego i długoterminowego rozwoju społeczno-gospodarczego Federacji Rosyjskiej, tworzenia warunków trwałego wzrostu gospodarczego, zwiększenia wydajności pracy i nakładów inwestycyjnych w gospodarkę krajową przez projekty międzynarodowe realizowane w Federacji Rosyjskiej i za granicą. Angażuje się w pozyskiwanie i przyciąganie kapitału zagranicznego na potrzeby rozwoju infrastruktury, modernizacji przemysłu, innowacji, specjalnych stref ekonomicznych, ochrony środowiska, wzrostu efektywności energetycznej. Promuje rozwój eksportu i większego dostępu rosyjskich produktów przemysłowych (towar, praca, usługa) na rynki zagraniczne.

VEB uprawniony jest do prowadzenia działalności gospodarczej tylko w takim zakresie, w jakim służy ona osiągnięciu celów statutowych. Zyski uzyskane z jego aktywności przeznaczane są na zwiększenie funduszy własnych. Bank finansuje bardzo duże projekty inwestycyjne, które mają na celu łagodzenie infrastrukturalnych ograniczeń wzrostu gospodarczego. VEB nie konkuruje z komercyjnymi organizacjami kredytowymi, uczestniczy tylko w tych przedsięwzięciach, które nie mogły otrzymać odpowiedniego finansowania prywatnego. Udziela kredytów i pożyczek, wystawia gwarancje i poręczenia dla projektów o okresie zwrotu dłuższym niż 5 lat i wartości ponad 2 mld rubli. Wobec zagranicznych kontrahentów odpowiada za gwarancje państwowe Rządu Federacji Rosyjskiej, działa jako agent tego rządu, obsługując zadłużenie zewnętrzne. Wspiera (stabilizuje) rosyjski system gospodarczy, refinansuje zadłużenie rosyjskich firm systemowo ważnych, które nie są w stanie poradzić sobie ze spłatą zadłużenia z powodu kryzysu. Udziela również pożyczek podporządkowanych bankom i firmom. W ostrej fazie kryzysu finansowego stabilizował i wsparł rosyjską giełdę papierów wartościowych.

Wnieszekonombank jest właścicielem kilku banków komercyjnych, w tym banków przejętych podczas kryzysu finansowego w latach 2008-2009. Grupa Wnieszekonombanku nadzoruje Globex Bank, SME Bank (ros. MSP Bank), Sviaz-Bank, Roseximbank, Belvnesheconombank (Białoruś) i Prominvestbank (Ukraina). Do grupy należą firmy: VEB Engineering (kierowanie dużymi projektami inwestycyjnymi), VEB Capital (zarządzanie aktywami, działalność maklerska i pośrednictwo), VEB-Leasing (usługi leasingowe), Rosyjski Fundusz Inwestycji Bezpośrednich (pozyskiwanie inwestorów zagranicznych), Rosyjskie Centrum Eksportowe (ubezpieczanie kredytów eksportowych), Korporacja Roz-

woju Kaukazu Północnego (poszukiwanie inwestorów w celu finansowania projektów produkcyjnych i infrastrukturalnych na Kaukazie), Fundusz Rozwoju Dalekiego Wschodu (finansowanie projektów rozwoju infrastruktury i przemysłu na wschodzie Rosji)⁶³⁷.

W lipcu 2014 r. Wnieszekonombank został objęty sankcjami ekonomicznymi nałożonymi na Rosję w konsekwencji jej agresji na Ukrainę. W tym samym roku finansował Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Soczi, a kilka finansowanych przez niego projektów okazało się nierentownymi. W konsekwencji w latach 2014-2015 VEB odniósł duże straty finansowe i rząd rosyjski zmuszony był dofinansować jego działalność w okresie 2015-2017. W 2017 r. długi VEB wyniosły 17 mld USD, w tym 14 mld na Ukrainie. Według opublikowanego w 2017 r. raportu „New York Times’a” 40% pożyczek w portfelu tego banku to długi nieściągalne. Rząd rosyjski rozpoczął poszukiwanie źródeł finansowania tej instytucji i jej restrukturyzację. W lipcu 2018 r. VEB zwrócił się do rosyjskiego rządu o dodatkowe 16 mld USD, przedstawiając jednocześnie biznesplan nowego przedsięwzięcia opartego na przekształceniu VEB w narodową agencję rozwoju i po raz kolejny dofinansowania go z rosyjskiego budżetu. Projekt ten do 2024 r. będzie wymagał dofinansowania w kwocie 600 mld rubli (ponad 9 mld USD). W 2018 r. VEB osiągnął już zysk w wysokości 3,85 mld rubli, po stracie do 200,4 mld rubli rok wcześniej. Zysk netto wykazano także za I kwartał 2019 r. w kwocie 17,6 mld rubli. Należy mieć nadzieję, że rozpoczyna się nowy, dobry okres w rozwoju VEB jako instytucji wspierającej rozwój gospodarki rosyjskiej.

W 2019 r., po długim okresie od powstania w 2007 r., w którym VEB.RF zamiast finansować nowe projekty, zajmował się obsługą zagrożonych aktywów banków, w portfelu korporacji pojawiły się nowe zadania inwestycyjne. Kolejne cele VEB.RF to: wydobywanie złóż miedzi, produkcja kwasu siarkowego, powiększenie zdolności produkcyjnych produkcji metanolu, budowa 6 statków o dużym tonażu, finansowanie wydobycia złóż potasu, modernizacja regionalnych portów lotniczych w 6 miastach Rosji, budowa największej celulozowni i papierni na Syberii⁶³⁸.

8.4. Organizacje kredytowe z udziałem kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym

Pomyślne zmiany w rosyjskiej gospodarce i systemie bankowym po 1990 r. tworzyły korzystny klimat inwestycyjny dla zagranicznych inwestorów, ale rosyjski sektor bankowy nie jest silnie nasycony kapitałem zagranicznym z wielu powodów.

⁶³⁷ Informacje pochodzą z portalu Banku Rosji.

⁶³⁸ VEB.RF, <https://en.wikipedia.org/wiki/VEB.RF> (dostęp: 16.09.2019).

Wśród nich należy wskazać zarówno na funkcjonujący przez pierwsze lata transformacji systemowej brak zainteresowania rynkiem rosyjskim ze strony kapitału zagranicznego z uwagi na wysokie ryzyko inwestycji, jak również ograniczenia i bariery dostępu do rosyjskiego rynku usług bankowych ze strony administracji rządowej. W ostatnich latach znoszą się jednak powoli obydwie te czynniki. Pojawiają się natomiast inne ograniczenia napływu kapitału do rosyjskiej bankowości.

Na początku 2000 r. w Federacji Rosji funkcjonowały zaledwie 4 oddziały banków ze 100% udziałem nierezydentów. Były to oddziały renomowanych międzynarodowych instytucji finansowych działających już wcześniej na terytorium Rosji. Wśród nich należy wskazać obecny w Rosji od 1878 r. *Crédit Lyonnaise* z siedzibą w Sankt Petersburgu (otworzył także oddział w Moskwie), *BNP Dresdner Bank* z siedzibą w Sankt Petersburgu (również posiadał oddział w Moskwie), *Citibank* w Moskwie (z oddziałem w Sankt Petersburgu) oraz *ABN Amro Bank* z siedzibą w Moskwie (otworzył oddział w Sankt Petersburgu)⁶³⁹.

Podkreślić należy, że Bank Rosji od początku okresu transformacji rynkowej prowadził politykę bardzo ostrożnego dopuszczania banków z udziałem kapitału zagranicznego na rynek rosyjski. Po 1990 r. napływ kapitału zagranicznego był silnie kontrolowany i limitowany. Na początku lat 90. ubiegłego wieku, w okresie liberalnej polityki licencyjnej, kiedy szybko zwiększała się liczba nowo zakładanych banków, wśród zainteresowanych działalnością bankową pojawili się pierwsi inwestorzy zagraniczni. Jednakże rząd i bank centralny wyrażali obawę o interesy rosyjskich podmiotów na rynku usług bankowych. Obawy te wpłynęły na decyzję o ograniczeniu zakresu inwestycji kapitału zagranicznego w rosyjskim sektorze usług bankowych. Zgodnie z legitymacją wynikającą z ustawy o bankach i działalności bankowej w rosyjskich wytycznych dotyczących licencjonowania banków przez całe lata 90. XX w. funkcjonowały limity dopuszczalnej obecności kapitału zagranicznego w bankowości rosyjskiej (5%, 10%, 12,5% i 25%)⁶⁴⁰.

Przypomnieć w tym miejscu można, że polski Bank Handlowy S.A. w Warszawie przez wiele lat zabiegał o licencję na utworzenie oddziału banku w Moskwie. Bank ten powstał w 1870 r. na ziemiach polskich na terenie zaboru rosyjskiego i w 1871 r. otworzył swój oddział w Sankt Petersburgu. W latach 90. XX w., po kilkuletnich staraniach, bank uzyskał prawo uruchomienia oddziału i poczynił przygotowania do uruchomienia placówki operacyjnej w Moskwie. Jednak ten wątpliwy sukces (biorąc pod uwagę intensywność i czas trwania zabiegów o utworzenie oddziału) zbiegł się z przejściem Banku Handlowego w Polsce przez inwestora zagranicznego (Citigroup). Amerykański właściciel Banku Handlowego zrezyg-

⁶³⁹ Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Informacija o kreditnyh organizacijach s innostronnyhmi inwesticijami na 1 janwarija 2000 goda*, Moskwa 2001, Priłożenije 1, 2, 3.

⁶⁴⁰ A.I. Bażan, A.A. Masliennikow, *Sostojanije rossijskoj bankowskoj sistemy i problemi jejo re-strukturizowanija*, Moskwa 2000, s. 61-62.

nował z uruchomienia oddziału w Moskwie, gdyż w tym okresie był już obecny na rosyjskim rynku bankowym.

Zagraniczne banki działające w Rosji reprezentują 3 podstawowe grupy:

- a) „pierwsza liga” biznesu bankowego na świecie, głównie z Europy Zachodniej i Ameryki Północnej, np. Citigroup, J.P. Morgan Chase Bank, HSBC Holdings, Deutsche Bank, BNP Paribas, UniCredit Bank, ING Bank;
- b) banki „drugiej ligi” pod względem kapitału i aktywów, m.in. Société Générale, Credit Suisse Group, Commerzbank, BNP Dresdner Bank, Raiffeisenbank czy japoński Michinoku Bank;
- c) banki z krajów sąsiadujących z Rosją, czyli Chiny, Turcja, Kazachstan, Armenia, Uzbekistan, Iran i Azerbejdżan.

Oceniając obecnie rolę i znaczenie kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym, należy prześledzić zachodzące zmiany w aspekcie historycznym. Pozwoli to dostrzec ewolucję polityki władz Rosji polegającą na stopniowym łagodzeniu zasad, jakie obowiązywały inwestorów zagranicznych na przestrzeni ostatnich lat.

Pierwsze działania związane z dopuszczeniem na rosyjski rynek finansowy inwestorów z zagranicy miały miejsce pod koniec lat 80. ubiegłego wieku. Jednak dopiero po 1990 r. rynek rosyjski zaczął się szerzej otwierać. W 1997 r. udział kapitału zagranicznego w kapitale systemu bankowego Federacji Rosyjskiej wynosił 5,95%, natomiast po 1998 r. zwiększył się, jednak nie w efekcie napływu nowego kapitału, ale głównie na skutek kryzysu w systemie bankowym, w wyniku którego kapitały własne rosyjskich banków drastycznie się obniżyły. W 1999 r. kapitał zagraniczny obejmował 13,52% kapitału systemu bankowego ogółem. W kolejnych latach udział ten ulegał obniżeniu, gdyż banki rosyjskie systematycznie odbudowywały swoje kapitały własne.

W 2000 r. udział kapitału zagranicznego w kapitałach rosyjskich banków ogółem zmniejszył się i wynosił nieco ponad 10%⁶⁴¹. Stało się tak wskutek szybkiego odbudowywania krajowego kapitału. W Federacji Rosyjskiej działało wówczas 20 organizacji kredytowych ze 100% udziałem nierezydentów, w 38 podmiotach kapitał zagraniczny obejmował od 20% do 99% kapitału zakładowego, w 30 organizacjach kredytowych więcej niż 1%, ale mniej niż 20%, a w 45 organizacjach kredytowych kapitał zagraniczny objął mniej niż 1% kapitału założycielskiego. Spośród 133 działających organizacji kredytowych z udziałem nierezydentów aż 95 prowadziło działalność w okręgu centralnym, w tym 89 w Moskwie⁶⁴².

W 2001 r. zarejestrowanych było już 175 banków z udziałem kapitału zagranicznego, w tym 129 banków prowadziło działalność operacyjną. Wśród banków prowadzących działalność operacyjną 23 to były banki ze 100% udziałem

⁶⁴¹ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracji, *Informacja o kredytnych organizacjach...*, Prilożenie 7.

⁶⁴² Tamże, Prilożenie 6.

nierezydentów, 32 z udziałem od 20% do 100%, 31 z udziałem od 1% do 20% i 43 z udziałem kapitału nierezydentów poniżej 1%. Tak więc banki z udziałem kapitału zagranicznego to niespełna 10% wszystkich banków działających w Federacji Rosyjskiej w 2001 r. Udział banków zdominowanych przez nierezydentów w aktywach sektora bankowego dochodził do 10%, podobnie kształtował się udział w zyskach sektora banków komercyjnych⁶⁴³. Banków kontrolowanych przez kapitał zagraniczny (z więcej niż 50% udziałem nierezydentów) na koniec 2002 r. było łącznie 35, zaś ze 100% kapitału zagranicznego 27. W 2003 r. spośród 1329 działających banków w Rosji kapitał zagraniczny w ponad 50% kapitału zaangażowany był tylko w 37 bankach, zaś 27 organizacji kredytowych było w 100% własnością nierezydentów⁶⁴⁴.

O ile kapitały własne banków rosyjskich w 2005 r. zwiększyły się o 16,8% w porównaniu do stanu sprzed roku, to w bankach z udziałem kapitału zagranicznego w tym okresie wzrosły one prawie 3-krotnie. W rezultacie tego znaczącego wzrostu kapitałów własnych banków z udziałem kapitału zagranicznego ich udział w kapitale banków komercyjnych ogółem zwiększył się w 2005 r. z 6,19% do 11,15%.

Tendencja wzrostu kapitalizacji banków z udziałem kapitału nierezydentów umocniła się w 2006 r., a następnie w 2007 r. Do 2008 r. wzrastał udział kapitału zagranicznego w kapitalizacji rosyjskiego sektora bankowego, zwiększała się ilość nowo uruchamianych banków, oddziałów banków i przedstawicielstw banków zagranicznych w Rosji. Wydawało się wówczas, że proces ten nabrał już charakteru trwałego, ale nastąpił światowy kryzys finansowy, który zahamował proces rosnącej obecności kapitału zagranicznego w kapitałach własnych sektora bankowego Rosji. Ekspansja banków z udziałem kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości do 2007 r. sprzyjała budowaniu konkurencyjnego rynku usług bankowych i poprawie jego stabilności. Jednakże banki zagraniczne, stanowiąc silną konkurencję dla rodzimych banków, nie zawsze były „dobrze widziane” na rosyjskim rynku usług bankowych w okresie transformacji systemowej, argumentowaną potrzebą ochrony banków krajowych przed zagraniczną konkurencją. Jest faktem, że inwestycje zagraniczne w sektor bankowy były także ograniczane przez władze nadzorcze. Procedury związane z wejściem kapitału do Rosji oraz procedury licencyjne były skomplikowane – odmienne niż stosowane łagodne procedury w odniesieniu do inwestorów krajowych. Licencje na działalność bankową po 1990 r. udzielano wyłącznie wiodącym bankom światowym i na określonych zasadach, także politycznych preferencji. W konsekwencji takiej polityki licencyjnej banki z udziałem

⁶⁴³ A.W. Wiernikow, *Ocienka massztabow prisutswija inostarannych bankow*, „Diengi i Kredit” 2002 nr 1, s. 25-27.

⁶⁴⁴ D.W. Lepietikow, *Bankowskaja integracija Rossii w Jewropu. Pogłoszczenije ili partnerstwo?* Moskwa 2004, s. 17, http://www.dcenter.ru/acr_view.cgi?id=576 (dostęp: 15.10.2005).

kapitału zagranicznego nie zdobyły wiodącej pozycji w systemie pośrednictwa finansowego w Rosji, lecz plasowały się na „niezajętych” niszach rynkowych.

Struktura podmiotowa sektora banków komercyjnych w Rosji, w tym aktywność banków zagranicznych, została zaprezentowana w poniższej tabeli.

Tabela 33. Struktura podmiotowa sektora bankowego Rosji
(stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Wyszczególnienie	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019
Ilość działających organizacji kredytowych (ogółem)	2029	1697	1476	1349	1311	1319	1329	1329	1299	1253	1189	1108	1012	956	834	623	484
Działające organizacje kredytowe z udziałem kapitału zagranicznego (ogółem)	152	145	142	133	130	126	126	128	131	136	153	221	220	246	225	174	141
z tego: ze 100% udziałem kapitału zagranicznego	13	16	18	20	22	23	27	32	33	41	52	76	80	73	75	67	61
z udziałem od 50% do mniej niż 100% kapitału zagranicznego	10	10	12	12	11	12	10	9	9	11	13	25	31	44	38	25	16

Źródło: Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracji, *Obzor finansowego rynku...*, s. 3, tab. 1.1.2; portal Banku Rosji, www.cbr.ru/statistics/bank_system/print.asp?file=inform_07.htm (dostęp: 14.07.2007); Bank Rossii, *Otcziot o razwitiu bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2018 gody*, Moskwa 2019.

W styczniu 2008 r. w Rosji funkcjonowało 86 organizacji kredytowych z ponad 50% udziałem kapitału zagranicznego w kapitale własnym oraz 63 organizacje ze 100% udziałem kapitału zagranicznego⁶⁴⁵. Wśród operacji aktywnych tych banków wzrósł udział kredytów dla rosyjskich organizacji kredytowych (z 15,8% w 2005 r. do 22,2% w 2008 r.). Banki z udziałem kapitału zagranicznego zwiększyły swoją aktywność także na rynku depozytów. Depozyty pozyskane od osób fizycznych na początek 2008 r. wynosiły 8,9% depozytów ogółem. Jeszcze 3 lata wstecz bankom z kapitałem zagranicznym osoby fizyczne powierzyły zaledwie 2,3% oszczędności ulokowanych ogółem w bankach. Banki – nierezydenci – osiągają coraz lepsze wyniki finansowe. Jeżeli w 2005 r. wygoszparowały 7,6% zysków całego sektora bankowego, to na początek 2008 r. było to już 16,4%. Znaczący jest udział tych banków na rynku papierów wartościowych. W styczniu 2005 r. inwestycje w papiery wartościowe (banków i przedsiębiorstw) wynosiły 15,7% aktywów tych banków.

⁶⁴⁵ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracji, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskiej Fiedieracji*, Moskwa 2008, tab. 9.

Zmniejszają one natomiast zaangażowanie w rządowe papiery wartościowe⁶⁴⁶. Wynika to z pogarszającej się ich opłacalności.

Większość banków z kapitałem zagranicznym to spółki akcyjne, ale pozostałe to spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (w Rosji prawo dopuszcza obecność banków w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością). Większość organizacji kredytowych z udziałem kapitału nierezydentów zawsze zlokalizowana była w Moskwie i okręgu moskiewskim oraz część w Sankt Petersburgu. Na początku 2006 r. spośród 136 organizacji kredytowych 88 działało w Moskwie i okręgu moskiewskim, 8 w Sankt Petersburgu, po 3 banki w regionach Omsk, Tiumeńsk i Czelabińsk, a w pozostałych regionach nie więcej niż 2 banki⁶⁴⁷.

Zmniejszenie inwestycji zagranicznych do rosyjskiej bankowości odnotowano nie tylko w okresie światowego kryzysu finansowego w latach 2008-2009, a także po 2014 r., kiedy kraje zachodnie wprowadziły sankcje gospodarcze w stosunku do Rosji w konsekwencji rosyjskiej agresji na Ukrainie.

Według stanu na dzień 1 stycznia 2019 r. na rosyjskim rynku usług bankowych funkcjonuje 141 (na 484) organizacji kredytowych z udziałem kapitału zagranicznego. Inwestycje nierezydentów w kapitał własny działających organizacji kredytowych stanowiły 391 mld rubli i w porównaniu do dnia 1 stycznia 2018 r. zmniejszyły się nieznacznie o 2,9% z powodu spadku udziału nierezydentów w kapitałach własnych 33 banków przez wycofanie się zagranicznych akcjonariuszy oraz pozbawienie licencji na realizację operacji bankowych 8 organizacji kredytowych z udziałem nierezydentów. Jednocześnie zwiększyły się inwestycje nierezydentów w kapitał 5 banków i nastąpiło objęcie pakietów akcji 10 banków rosyjskich.

Na dzień 1 stycznia 2019 r. udział nierezydentów w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego, liczony według zasad określonych w ustawie o bankach i działalności bankowej z 1990 r., stanowił 12,4%. W 61 organizacjach kredytowych (56 banków i 5 niebankowych organizacjach kredytowych) udział kapitału zagranicznego wynosił 100% i w porównaniu do 2018 r. liczba ta zmniejszyła się o 4 organizacje. W 16 organizacjach kredytowych (15 banków i 1 niebankowa organizacja kredytowa) kapitał zagraniczny obejmował ponad 50%, ale mniej niż 100%. W porównaniu do stycznia 2018 r. zmniejszyła się o 3 liczba takich organizacji.

Bank Rosji, prezentując dane o kapitale zagranicznym w sektorze bankowym w Rosji dla 60 banków, wyszczególnił następujące kraje: Holandia (7 banków), Chiny (6 banków), Niemcy (6 banków), Francja (5 banków), Japonia (4 banki), Turcja (4 banki), Stany Zjednoczone (4 banki), Austria (3 banki), Cypr (3 banki), Wielka Brytania (3 banki), Włochy (2 banki), Szwajcaria (2 banki), Kazachstan (2 banki), Korea (2 banki), Szwecja, Hiszpania, Singapur, Uzbekistan, Luksem-

⁶⁴⁶ Centralny Bank Rossijskiej Fiedieracy, *Otcziot o razwittii bankowskogo...*, s. 20-21.

⁶⁴⁷ Portal Banku Rosji, *Informacija o kreditnyh organizacijach s uczeštijem nierezidentow na 1 janwarja 2006 goda*, <https://cbr.ru/Queries/XsltBlock/File/15145?fileId=8116> (dostęp: 10.12.2019).

burg, Azerbejdżan, Dania, Czechy, Indie, Iran, Izrael, Polska (po jednej organizacji kredytowej)⁶⁴⁸.

Informacje o kapitale własnym 10 banków z największym udziałem kapitału zagranicznego prezentuje tabela 34. W kategorii najwyższego kapitału własnego liderem jest bank włoski funkcjonujący w Rosji pod nazwą UniCredit Bank, kolejną lokatę zajmuje austriacki Raiffeisenbank, a następnie amerykański J.P. Morgan International.

Tabela 34. Kapitały własne banków z udziałem kapitału zagranicznego w Rosji (stan na dzień 1 stycznia 2019 r.)

Nr	Nazwa banku	Numer licencji	Siedziba	Kwota kapitału założycielskiego (mln rubli)	Kraj pochodzenia kapitału
1	UniCredit Bank	1	Moskwa	40 438,3	Włochy 100%
2	Raiffeisenbank	3 292	Moskwa	36 711,3	Austria 100%
3	J.P. Morgan International	2 629	Moskwa	15 915,3	Stany Zjednoczone 100%
4	Ewrazja	3 495	Moskwa	10 917,9	Japonia 100%
5	Bank Intesa	2 216	Moskwa	10 820,2	Luksemburg 53% Włochy 47%
6	ASBS Bank	3 475	Moskwa	10 809,5	Chiny 100%
7	Mizuho Bank (Moskwa)	3 337	Moskwa	8 783,3	Japonia 100%
8	Credit Europe Bank	3 311	Moskwa	8 334,9	Turcja 90% Holandia 10%
9	Czajnielsko-chozjastwiennyj Bank	3 529	Moskwa	7 556,0	Chiny 100%
10	HSBC	3 290	Moskwa	6 888,0	Holandia 100%

Źródło: portal Banku Rosji, *Informacja o diejstwujuuszczich kredytnych organizacjach c uczastiem nierezidentow na 1 apruela 2019 goda*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/15760/PUB_190101.pdf (dostęp: 8.09.2019).

⁶⁴⁸ Portal Banku Rosji, *Informacja o diejstwujuuszczich kredytnych organizacjach c uczastiem nierezidentow na 1 apruela 2019 goda*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/15760/PUB_190101.pdf (dostęp: 8.09.2019).

Tabela 35. Udział nierezydentów w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)

Parametry	Rok												
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba działających organizacji kredytowych z udziałem nierezydentów	153	202	221	226	220	230	245	251	225	199	174	160	141
Inwestycje nierezydentów w kapitał podstawowy banków (w mld rubli)	90,0	183,5	251,0	305,2	333,3	336,4	366,1	404,8	405,6	408,5	407,2	403,4	391,7
Kapitały własne banków z udziałem nierezydentów (w mld rubli)	566,5	731,7	881,4	1244,4	1186,2	1214,3	1401,0	1532,6	1870,7	2417,3	2458,5	2670,2	2697,7
Udział nierezydentów w kapitale własnym działających organizacji kredytowych (w proc.)	15,9	25,0	28,5	24,5	28,1	27,7	26,1	16,4	21,7	16,9	16,6	15,1	14,5

Źródło: portal Banku Rosji, *Informacja o diejstwujuuszczich kreditnyh...* (dostęp: 8.09.2019).

8.5. Aktualne problemy i kierunki rozwoju rosyjskiego systemu bankowego

W całej historii rozwoju rosyjskiego systemu bankowego odnotowuje się silną aktywność państwa. Znacząca rola państwa w sektorze finansowym, w tym duży udział w kapitale własnym banków, stwarza wiele szans i jednocześnie szereg niebezpieczeństw, gdyż nie jest to tylko prosta obecność właścicielska w sektorze bankowym. W kontekście zagrożeń wyróżnia się: łączenie interesów prywatnych z publicznymi oraz naruszanie interesu ekonomicznego państwa przez kapitał prywatny; zarządzanie majątkiem publicznym przez osoby prywatne, co sprzyja powstawaniu grup bankowo-finansowych ze wszystkimi konsekwencjami tego zjawiska; sytuację, w której duże banki z udziałem kapitału państwowego mogą być pomocne w realizacji polityki gospodarczej rządu i banku centralnego, np. przez zapobieganie atakom spekulacyjnym na rynkach walutowych. Kwestionowanie dużego udziału państwa w kapitale własnym rosyjskiego systemu banko-

wego i traktowanie go jako zaprzeczenia stosunków rynkowych w gospodarce nie jest zasadne, gdyż w wielu krajach wysokorozwiniętych udział kapitału państwowego w kapitale własnym banków komercyjnych pozostaje na wysokim poziomie, np. we Francji i Włoszech ok. 50%, zaś w Niemczech 33%. Taka sytuacja stanowi sposób na wspieranie rozwoju gospodarczego ze środków publicznych, co w Rosji było wieloletnią tradycją aktywności państwa w bankowości⁶⁴⁹.

Kryzys bankowy w 1998 r. czy kryzys płynności kilku rosyjskich banków w 2004 r. nie zmieniły w sposób istotny systemu działania banków w Rosji. Sektor banków komercyjnych był jednym z intensywniej rozwijających się gałęzi gospodarki na przełomie XX i XXI w. Banki rozszerzały skalę działalności bankowej, zwiększały zaniedbane kredytowanie sektora realnego: państwowych i prywatnych przedsiębiorstw oraz ludności. W dalszym ciągu słabo prezentowała się współpraca banków z małymi i średnimi przedsiębiorstwami, których rozwój nabrał w Rosji intensywnego przyspieszenia.

Na początku XXI w. infrastruktura rosyjskiego systemu bankowego znacznie się poprawiła. Powstał system gwarantowania depozytów osób fizycznych oraz powołano biura informacji gospodarczej i kredytowej, pierwsze przy współudziale międzynarodowej instytucji Experian i agencji Interfiks, drugie (Narodowe Biuro Historii Kredytowych) z udziałem Asocjacji Banków Rosji i międzynarodowej instytucji TransUnion. Efektywnie działał rosyjski nadzór nad rynkiem finansowym skupiony w banku centralnym. Realizuje on funkcję licencyjną, nadzór dokumentowy i kontrolę na miejscu w bankach, a jego działalność pozytywnie oceniali specjaliści. Jednakże w 2017 r. pojawiły się opinie, aby rozważyć wyłączenie nadzoru nad całym rynkiem finansowym z obszaru kompetencji banku centralnego i przeniesienie go do oddzielnej instytucji⁶⁵⁰.

W początkach XXI w. w rosyjskim systemie bankowym na pozycji liderów umocniły się banki z udziałem kapitału zagranicznego. Najbardziej liczące się banki tej grupy to Raiffeisenbank i Citibank. Odnotowują one (podobnie jak rosyjskie banki państwowe) wyższy niż pozostałe banki prywatne wzrost zgromadzonych depozytów i udzielanych kredytów. Zjawisko to można odczytać jako wzrost zaufania społeczeństwa do tych banków. Obserwuje się rosnące zainteresowanie rynkiem rosyjskim innych znaczących międzynarodowych instytucji finansowych. Bank centralny nie ukrywa także chęci pozyskania kolejnych liderów światowego rynku finansowego. W 2019 r. na rosyjskim rynku usług bankowych działały: UniCredit Bank, J.P. Morgan International, HSBC, Société Générale, ING, duże banki chińskie, japońskie czy tureckie.

⁶⁴⁹ S.M. Iliasow, *Ustojcziwost bankowskoj sistemy...*, s. 131-133.

⁶⁵⁰ A. Sawieliewa, A. Baszkatow, R. Czerkaszniew, *Sozdanije megaregulatora kak naprawlenije sowierszenstwowanija bankowskogo nadzora w Rossii*, „Social Economic Phenomena and Processes” 12(2017) nr 5, s. 125-129.

W 2019 r. pozycję lidera systemu bankowego zdecydowanie umocnił Sberbank, podobnie Wniesztorgbank (VTB), który wciąż utrzymuje się na drugim miejscu w rankingach banków. Nadto w latach 2018-2019 Wniesztorgbank z inicjatywy własnej, ale i Rządu Federacji Rosyjskiej przejmował słabsze ekonomicznie banki w rosyjskim systemie bankowym, nie dopuszczając do ich upadłości i w konsekwencji utraty zaufania do systemu bankowego.

Interesujących danych dostarczają informacje przygotowywane przez specjalistyczny portal Banki.ru, który systematycznie opracowuje i publikuje różnorodne rankingi banków bazujące na oficjalnej statystyce Centralnego Banku Rosji. Na potrzeby niniejszego opracowania i w celu prezentacji trzonu rosyjskiego systemu bankowego zestawiono ranking 50 największych banków oparty na sprawozdawczości banków sporządzonej według międzynarodowych standardów rachunkowości i sprawozdawczości (zob. tabela 37). Zestawienie to potwierdza wysoką wiarygodność banków rosyjskich w 2018 r.: a) banki rosyjskie sporządzają sprawozdania finansowe według MSSF, co pozwala na porównywalność danych ze sprawozdań banków rosyjskich i banków całego świata; b) audytorami banków rosyjskich coraz częściej są światowe firmy audytorskie, np. z 50 największych banków większość była analizowana przez PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young, KPMG International czy Deloitte. Część banków była badana przez najlepszych audytorów rosyjskich. Niektóre banki poddają się ocenie kilku agencji ratingowych i audytorskich zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Dwutygodnik „Forbes” przeanalizował ratingi i wyniki finansowe rosyjskich banków i na tej podstawie uszeregował 100 banków według poziomu wiarygodności.

Spośród banków poddanych analizie przez rosyjskie agencje ratingowe zdecydowana większość uzyskała wysoką oceną AAA. Zagraniczne agencje ratingowe – zgodnie ze standardami sporządzania ratingów – nie przyznawały rosyjskim bankom oceny wyższej niż rating kraju (BBB- i BB+). Za najbardziej wiarygodne banki, czyli o ratingach BBB- i BB+, uważa się największe banki rosyjskie (w większości z kapitałem państwowym) i banki z udziałem kapitału zagranicznego. Tabela 36 zawiera listę 25 banków poddanych ocenie przez co najmniej jedną agencję ratingową. Najwyższe oceny zdobył włoski UniCredit Bank, który poddał się analizie agencjom Standard & Poor’s (BBB-), Fitch (BBB-) i rosyjskim – Ekspert RA (RuAAA) i AKRA (AAA).

Tabela 36. Ranking 25 najbardziej wiarygodnych banków rosyjskich
(stan na dzień 1 stycznia 2019 r.)

Nr	Nazwa	Ocena ratingowa	Aktywa (w mld rubli)	Współczynnik wyplacalności (w proc.)	Rentowność kapitału (w proc.)
1	UniCredit Bank	ruAAA (Ekspert RA) BBB- (Standard & Poor's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1 395,8	16,15	9,7
2	Raiffeisenbank	ruAAA (Ekspert RA) Baa3 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1 141,6	13,03	18,9
3	Rosbank (Grupa Société Générale)	ruAAA (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1 110,2	13,09	9,0
4	Sbierbank Federacji Rosyjskiej	Baa3 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	27 662,0	14,89	20,4
5	Wnieszorgbank (VTB)	ruAAA (Ekspert RA) Baa3 (Moody's) BBB- (Standard & Poor's)	13 981,2	11,34	19,4
6	Citibank	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	552,6	14,5	22,1
7	ING Bank (Ewrazja)	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	171,8	35,16	5,0
8	Nordea Bank	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	128,2	40,22	6,2
9	HSBC	BBB- (Fitch) AAA (Akra)	83,4	23,06	11,8
10	Crédit Agricole	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	58,3	40,55	0,3
11	Skandinaviska Enskilda Banken AB	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	51,3	80,77	10,3
12	Delta Credit Bank (Grupa Société Générale)	Ba1 (Moody's) AAA (AKRA)	200,5	12,57	10,5
13	Rusfinans Bank (Grupa Société Générale)	Ba1 (Moody's) AAA (AKRA)	128,0	11,27	1,7
14	Bank of China	ruAA (Ekspert RA) BBB- (Fitch)	39,5	29,75	3,7

Nr	Nazwa	Ocena ratingowa	Aktywa (w mld rubli)	Współczynnik wyplacalności (w proc.)	Rentowność kapitału (w proc.)
15	Bank Intesa	ruA (Ekspert RA) BBB- (Fitch)	62,2	17,55	2,8
16	Deutsche Bank	AAA (AKRA)	85,0	26,10	6,3
17	Mizuho Bank (Moskwa)	AAA (AKRA)	84,5	59,45	5,8
18	Toyota Bank	AAA (AKRA)	69,4	16,88	12,2
19	MUFG Bank (Ewrazja)	AAA (AKRA)	68,0	99,82	7,7
20	Comercbank (Ewrazja)	AAA (AKRA)	64,3	24,69	13,8
21	BNP Paribas	AAA (AKRA)	49,0	67,95	2,3
22	Volkswagen Bank RU	AAA (AKRA)	43,9	38,13	6,1
23	J.P. Morgan Bank International	AAA (AKRA)	35,8	58,41	5,4
24	Gazprombank	ruAA+ (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BB+ (Standard & Poor's) BB+ (Fitch) AA (AKRA)	6 265,2	11,20	3,1
25	Alfa Bank	ruAA (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BB+ (Standard & Poor's) BB+ (Fitch) AA (AKRA)	3 355,3	13,52	28,2

Źródło: A. Verbitsky, *100 nadiożnych rosyjskich banków 2019. Ratings Forbes*, <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/373477-100-nadezhnyh-rossijskih-bankov-2019-reyting-forbes> (dostęp: 16.09.2019).

Szersze spojrzenie bazujące na istotnych parametrach charakteryzujących rosyjski sektor banków komercyjnych prezentuje tabela 37.

18	Ak Bars	Pricewaterhouse-Coopers	468,3	386,2	70,8	58,6	208,5	174,5	14,7	13,5	114,2	109,7	245,8	181,1	7,5	7,3
19	BM-Bank	Ernst & Young	420,5	453,5	174,9	185,6	225,7	264,0	96,8	191,5	0,0	1,2	31,7	13,4	2,4	-17,0
20	Novikombank	audytor rosyjski	406,8	356,2	30,1	8,8	256,5	191,6	25,9	37,6	25,7	34,7	335,4	275,8	18,4	4,1
21	Tinkoff Bank	Pricewaterhouse-Coopers	390,9	270,7	63,6	49,1	220,1	146,3	36,7	17,5	237,9	153,7	45,2	26,2	26,4	18,7
22	Poczta Bank	Ernst & Young	360,5	247,9	31,3	27,6	264,3	177,7	41,1	22,6	315,3	170,2	0,9	0,0	4,9	1,5
23	Home Credit Bank	KPMG International	327,8	296,2	63,1	52,9	245,4	208,2	13,0	10,5	210,7	186,7	11,4	6,2	13,8	14,2
24	Uralskij Bank Rekonstrukcyj i Razwitijsa	audytor rosyjski	325,1	297,5	16,8	17,1	140,4	134,1	3,9	4,3	176,6	178,9	44,0	42,0	0,2	0,8
25	Bank Russkij Standard	Pricewaterhouse-Coopers	317,2	316,1	21,7	16,6	102,3	89,2	16,4	16,6	180,1	170,2	1,2	1,3	8,5	2,4
26	Swiaz Bank	Ernst & Young	314,1	357,5	27,2	36,8	157,4	235,7	34,3	40,9	116,3	122,4	111,9	134,5	0,2	-5,7
27	Moskovskij Industrialnyj Bank	audytor rosyjski	288,2	289,1	11,8	17,7	222,3	211,7	33,5	21,8	205,0	189,5	45,5	53,0	-5,0	-4,0
28	Transkapitalbank	Pricewaterhouse-Coopers	257,2	249,4	16,9	20,1	122,3	146,4	22,1	22,8	123,9	109,3	19,6	33,2	1,6	-3,4
29	Bank Zenit	Pricewaterhouse-Coopers	255,7	253,7	22,9	29,4	149,3	154,2	17,5	18,0	123,3	110,3	80,7	59,9	0,6	-1,5
30	Nacjonalnyj Bank „Trast”	Ernst & Young	248,4	472,0	-771,3	-161,2	0,9	158,5	116,0	174,5	12,1	106,8	11,7	11,1	-230,7	-146,6
31	Absolut Bank	Ernst & Young	248,2	272,4	22,5	33,6	136,6	149,1	24,5	9,8	109,5	92,3	95,9	85,6	-4,7	0,6
32	Wozrozdienije	Pricewaterhouse-Coopers	246,4	252,7	16,7	27,1	155,7	161,2	32,3	15,6	163,0	162,5	52,7	44,1	-6,6	3,3
33	Surgutnieftegaz	audytor rosyjski	239,7	235,1	12,1	13,2	43,0	43,4	6,8	5,0	39,3	35,7	186,1	184,8	-1,1	2,8
34	Bank Wostocznyj	Pricewaterhouse-Coopers	234,1	211,6	23,6	23,4	112,8	109,0	24,2	11,7	167,6	158,3	13,3	8,5	7,4	4,4
35	Bank DOM.FK	Ernst & Young	207,4	293,0	0,8	-34,7	80,9	161,5	48,0	62,5	92,9	151,7	54,1	63,9	4,2	-14,1
36	Delta Credit Bank	Ernst & Young	200,9	175,0	18,8	17,7	177,4	155,5	3,1	2,7	6,8	4,6	0,7	2,7	1,8	2,2
37	ING Bank	KPMG International	177,2	171,7	36,6	37,9	26,9	42,3	0,0	0,0	2,4	2,5	74,5	65,8	1,7	4,1

Nr	Nazwa banku	Audytor 2018	Aktywa		Kapitał		Kredyty		Rezerwy celowe		Depozyty osób fizycznych		Depozyty przedsiębiorstw		Wynik finansowy	
			2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
38	Bank Riennessans Kriedit	Ernst & Young	159,2	129,8	27,0	23,2	128,5	107,6	9,4	3,8	122,9	96,6	0,1	0,0	5,8	5,0
39	MTS BANK	Deloitte	151,3	142,5	19,1	21,2	72,6	57,6	9,3	8,4	73,3	72,0	43,4	42,7	0,6	0,0
40	Pierieswiet	Ernst & Young	149,7	102,1	-1,2	-1,0	67,6	28,0	138,3	138,6	2,6	4,5	12,2	8,3	1,4	-27,6
41	Credit Europe Bank	Ernst & Young	140,0	107,5	21,7	21,6	113,9	81,6	7,0	4,8	75,7	54,1	19,5	17,3	1,3	1,4
42	Awers	Pricewaterhouse-Coopers	138,6	137,7	23,3	23,1	16,0	49,3	0,4	0,3	27,5	29,0	87,5	84,5	2,0	2,3
43	OTP Bank	Deloitte	138,5	123,8	25,9	25,7	84,0	73,8	21,0	20,3	66,3	60,7	30,6	26,0	0,8	2,1
44	Inwestorbank	Pricewaterhouse-Coopers	133,6	94,9	2,5	3,4	47,1	32,2	49,9	46,7	62,0	56,0	2,0	1,8	7,6	9,9
45	Nacjonalnyj Rascziotnyj Depozytarij	Deloitte	129,4	137,0	11,3	11,2	-	-	-	-	-	-	92,5	122,2	2,8	2,6
46	Zapsibkombank	Pricewaterhouse-Coopers	129,0	121,5	18,1	17,0	77,1	73,5	5,3	4,4	74,3	71,0	33,1	30,7	2,4	2,4
47	Nordea Bank	Pricewaterhouse-Coopers	128,2	173,2	25,8	30,9	69,2	100,1	0,8	2,1	3,1	7,4	38,7	46,7	1,8	2,5
48	Rusfinans Bank	Ernst & Young	127,2	114,2	23,3	23,7	121,8	108,7	8,5	9,9	3,9	2,9	5,8	10,1	0,1	1,1
49	Awangard Bank	audytor rosyjski	124,3	122,2	24,8	20,2	31,6	40,6	15,6	11,2	39,0	39,5	52,0	50,0	5,1	6,5
50	Roseksimbank	Ernst & Young	123,0	91,1	24,0	20,5	60,5	46,3	5,0	5,1	-	-	46,7	36,2	2,7	0,5

Źródło: portal Banki.ru, <https://www.banki.ru/banks/ratings/msfo/> (dostęp: 28.08.2019).

8.6. Charakterystyka podstawowych danych rosyjskiego sektora bankowego w latach 2017-2019

Lata 2017-2018 to okres kontynuacji istotnych zmian, niejako porządkowania bankowości rosyjskiej. Opinia ta jest formułowana na podstawie analiz oraz rankingów prowadzonych od kilkunastu lat przez portal Banki.ru. i dotyczy zarówno 2019 r., jak i wcześniejszych lat. W 2018 r. licencji pozbawiono 57 banków (w 2017 r. 47). Rynek dobrowolnie opuściło 17 banków, a część z nich została przejęta przez inne organizacje kredytowe. Najbardziej aktywny na rynku przejęć rosyjskich banków był bank państwowy Wnieszstorgbank (VTB). Działania te były zgodne z przyjętą przez władze Rosji strategią rozwoju sektora bankowego polegającą na przejmowaniu mniejszych banków przez banki państwowe w związku z potrzebą utrzymania zaufania do systemu bankowego. Jako główną przyczynę utraty licencji na działalność bankową wielu banków uważa się opracowany przez te banki model biznesowy zbyt wysokiego ryzyka, głównie finansowanie właścicieli banku, kwestię funkcjonowania w systemie Shadow Banking System oraz inne działania niezgodne z obowiązującymi przepisami prawa⁶⁵¹.

W 2018 r. w bankowości rosyjskiej dokonano uproszczeń w zakresie licencjonowania. Wszystkie banki musiały zdecydować się na jedną z dwóch licencji – uniwersalną lub podstawową. Minimalny kapitał dla banków z licencją uniwersalną wynosi 1 mld rubli⁶⁵², z podstawową 300 mln rubli⁶⁵³. Banki z licencją podstawową mogą wykonywać następujące operacje bankowe: przyjmować depozyty, robić przelewy pieniężne, kupować i sprzedawać waluty zagraniczne, otwierać i prowadzić rachunki bankowe, udzielać kredytów i pożyczek. Nie mogą natomiast otwierać filii lub oddziałów za granicą, a także rachunków w zagranicznych i dla zagranicznych banków (rachunki korespondenckie). Jednocześnie w stosunku do nich zostają zastosowane uproszczone regulacje. Banki posiadające licencje uniwersalne nie otrzymują wyłączeń regulacyjnych, ale mają prawo otwierać oddziały lub przedstawicielstwa za granicą (za zgodą organu regulacyjnego), a także przeprowadzać wszelkie inne operacje, w których prawo ogranicza organizacje kredytowe posiadające licencję podstawową, np. operacje bankowe z walutami zagranicznymi czy metalami szlachetnymi. Spośród 440 banków rosyjskich działających dnia 1 stycznia 2019 r. 291 banków otrzymało licencję uniwersalną, a 149 podstawową (bazową).

Priorytetowa prognoza dla sektora bankowego sugeruje względną stabilność otoczenia politycznego i gospodarczego w Rosji oraz brak poważnych wstrząsów zewnętrznych. Przewidywania te mogą ulec zmianie w przypadku istotnych

⁶⁵¹ S. Khasanova, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

⁶⁵² Według kursu rubla w euro 70 rubli/euro – 1 mld rubli to ok. 14 mln euro.

⁶⁵³ Kwota 300 mln rubli to ok. 4,5 mln euro.

zmian politycznych i gospodarczych, które eksperci z portalu Banki.ru oceniają jako mało prawdopodobne.

W opinii autora lata 2017-2019 to dobry okres w rozwoju rosyjskiej bankowości uwarunkowany wieloma czynnikami. Ważną grupę czynników sprzyjających rozwojowi bankowości stanowią uwarunkowania makroekonomiczne. Poziom inflacji w gospodarce rosyjskiej od kilku lat obniżał się, co sprzyjało zarówno wzrostowi aktywności gospodarczej, jak też utrzymaniu siły nabywczej dochodów ludności. W 2018 r. roczna stopa inflacji utrzymana została na poziomie 4,0%, a wskaźnik tylko cen konsumpcyjnych osiągnął poziom 4,3%. Tempo wzrostu PKB to 2,3%, a tempo wzrostu nakładów inwestycyjnych 4,3%. Bezrobocie utrzymało się na poziomie 4,8%, a jednocześnie dochody ludności minimalnie wzrosły (o 1%). Rezerwy walutowe Rosji, w tym rezerwy złota monetarnego, wzrastały i w 2018 r. osiągnęły poziom 468,5 mld dolarów USD⁶⁵⁴.

Stabilność rosyjskiego sektora finansowego w 2018 r. wzrosła, co potwierdzają stress-testy rosyjskich instytucji finansowych wskazujące na ich odporność na zakłócenia w funkcjonowaniu. Stabilność sektora finansowego to priorytet dla banku centralnego Rosji, o czym traktuje Raport Roczny Banku Rosji za 2018 r. Bank Rosji podejmuje działania sanacyjne w stosunku do banków z problemami. Banki te w krótkim czasie wracają do stanu stabilności i spełniają nadzorcze normy ostrożnościowe⁶⁵⁵.

Podstawowe parametry systemu bankowego w 2018 r. uległy poprawie i świadczą o jego dobrej kondycji finansowej. Kapitał sektora bankowego wzrósł o 9,3%, a jednocześnie roczny przyrost kapitału własnego banków (bez banków objętych sanacją) wyniósł 15,1%. W 2018 r. współczynnik wypłacalności sektora bankowego jako całości osiągnął 12,2%. Zysk netto sektora bankowego w tym samym roku podwoił się w stosunku do 2017 r. i umożliwił wzrost kapitału własnego banków. Rentowność aktywów (ROA) znacząco wzrosła z 1,0% w 2017 r. do 1,5% w 2018 r., a rentowność kapitału (ROE) w analogicznym okresie zwiększyła się z 8,3% do 13,8%. Wszystkie podmioty rynku finansowego odnotowały wzrost skali operacji, co przełożyło się na wzrost aktywności gospodarczej realnego sektora gospodarki. W 2018 r. nastąpił wzrost o 5,8% kredytowania sektora niefinansowego i ludności. Największy progres kredytowania odnotowano w sektorze transportu i łączności (o 32,8%), rolnictwa i leśnictwa (o 15,9%), handlu (14,0%) i przemysłu wydobywczego (10,0%). W analizowanym okresie w Rosji w największym stopniu wzrosła wielkość udzielonych kredytów hipotecznych i kredytów udzielonych mikroprzedsiębiorstwom. Kredyty hipoteczne wzrosły o 23,1% w 2018 r. i o 16,2% w 2017 r. Średnie oprocentowanie kredytów hipotecznych wy-

⁶⁵⁴ *Godowej otcziot Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi za 2018*, Moskwa 2019, s. 11-12.

⁶⁵⁵ Tamże, s. 13.

nosiło 9,7%. Z kolei kredyty udzielone mikroprzedsiębiorstwom w 2018 r. wzrosły o 45% w porównaniu do 2017 r.⁶⁵⁶

Jednym z ważnych priorytetów banku centralnego w 2018 r. była ochrona praw klientów i zabezpieczenie dostępu do usług finansowych dla większej rzeszy odbiorców przez uruchamianie większej liczby mikroplacówek bankowych. Sieć obsługi klientów wzrosła o 60%, także na terenach wiejskich, głównie przez zainstalowanie terminali POS (punktów obsługi klientów) i bankomatów. Innym kanałem wzrostu dostępu do usług bankowych jest rozwój internetu i nowoczesnych technologii telekomunikacyjnych. W 2018 r. udział rozliczeń bezgotówkowych w handlu detalicznym po raz pierwszy przewyższył udział rozliczeń gotówkowych i wyniósł 55,6%.

Bank centralny Rosji kładzie obecnie duży nacisk na rozwój bankowości elektronicznej, umacnianie wiarygodności i niezależności systemu pieniężnego oraz podwyższanie świadomości bankowej ludności i przedsiębiorców.

W 2018 r. największe modyfikacje w rosyjskim sektorze bankowym wywołały 3 okoliczności: liczne fuzje i przejęcia, przełomowe technologie, zaostrenie przepisów prawnych obowiązujących banki⁶⁵⁷.

W efekcie możliwości, jakie tworzą nowoczesne technologie, w banku centralnym utworzono supermarket finansowy wdrażający bankowość komercyjną. Supermarket (ang. *marketplace*, ros. *Marketpleis*) będzie umożliwiać otwarcie depozytu, inwestowanie w papiery wartościowe i wykupienie polisy ubezpieczeniowej. Według twórcy tego projektu rynek jest systemem, który łączy platformy do przeprowadzania transakcji, witryny sklepowe z produktami finansowymi, konsultantów i użytkowników końcowych, czyli osoby fizyczne. Supermarket będzie działał na bazie zdalnej identyfikacji online. Usuwając w ten sposób ograniczenia geograficzne, uciążliwe w Rosji, bank centralny planuje zwiększyć dostępność produktów finansowych i konkurencję między ich dostawcami. Pod względem opłacalności sprawdziła się już wersja pilotażowa projektu. Planowano uruchomienie tej platformy w pierwszych miesiącach 2019 r., ale pod koniec roku nadal trwały prace przygotowawcze. Kiedy projekt będzie w pełni operacyjny, sytuacja na rynku bankowym ulegnie zmianie. Konsumenci z pewnością będą czuć się komfortowo, ale banki, ubezpieczenia oraz firmy inwestycyjne będą musiały konkurować o swoich klientów i znacznie zrestrukturyzować procesy biznesowe.

Podstawą funkcjonowania tego projektu jest biometria, czyli „fotografia twarzy”. Aby kupić coś w supermarkecie, Rosjanie będą musieli przekazać parametry biometryczne (zdjęcia twarzy i tembr głosu) do jednego z autoryzowanych banków. Następnie trafią one do Unified Banking System (EBS), który powstał

⁶⁵⁶ Tamże, s. 14-16.

⁶⁵⁷ F. Filina, *Siem itogow 2018 goda dla banków i ich klientów*, <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/370529-sem-itogov-2018-goda-dlya-bankov-i-ih-klientov> (dostęp: 16.09.2019).

dnia 1 lipca 2018 r. Dane te mogą być wykorzystywane zarówno do identyfikacji klientów podczas rejestracji usług online, jak i przez podmioty pobierające preterminowane należności. Według obliczeń Centralnego Banku Rosji na początku 2020 r. możliwe będzie przekazanie parametrów biometrycznych do ok. 4000 oddziałów banków. Jednakże pierwszy okres gromadzenia danych pokazuje, że jest to projekt odbierany z dużymi wątpliwościami. Do października 2018 r. dane biometryczne przekazało 3000 Rosjan. Z uwagi na element niepewności i nowości ludzie nie rozumieją praktycznych korzyści biometrii. Można założyć, że to tylko kwestia czasu, ponieważ projekt ten jest bardzo wygodnym sposobem interakcji z organizacjami finansowymi⁶⁵⁸.

Podstawowa procedura identyfikacji danych biometrycznych w autoryzowanym banku jest następująca: bank w obecności osoby fizycznej sprawdza paszport i numer ewidencyjny, rejestruje osobę ubiegającą się o wpis do bazy danych, a następnie pobiera niezbędne informacje: obraz twarzy i zapis głosu. Nadto, aby zdalnie otworzyć konto (depozyt), uzyskać pożyczkę lub dokonać przelewu w dowolnym banku, klient loguje się do bazy danych, potwierdza swoją tożsamość za pomocą smartfona – kamery i mikrofonu. W przyszłości banki będą musiały wykonać zakrojone na szeroką skalę prace, aby zwiększyć świadomość społeczną na temat korzyści wynikających z biometrii. Sberbank już to rozpoczął, inicjując kampanię reklamową pod hasłem: „Usługa Face będzie wkrótce dostępna”. Według specjalistów segment biometrii bankowej wykaże najwyższe stopy wzrostu (54%) w latach 2018-2022 w porównaniu z innymi segmentami branży.

Po wdrożeniu w 2018 r. uniwersalnych i podstawowych licencji bankowych innowacja ta postrzegana była niepokojąco, a krytycy mówili o możliwym regionalnym podziale banków. Ale obawy te nie zostały potwierdzone. Podział banków na podstawowe i uniwersalne miał na celu zmniejszenie wymagań kapitałowych i regulacyjnych dla mniejszych banków oraz stymulowanie ich do bardziej aktywnego udzielania pożyczek konsumentom i małym przedsiębiorstwom. W przypadku banków podstawowych przewidziano zmniejszoną liczbę obowiązujących norm ostrożnościowych i, co najważniejsze, minimalny kapitał w wysokości 300 mln rubli, a także bardziej łagodne wymagania dotyczące tworzenia rezerw. Takie banki mogą współpracować z ludnością i małymi przedsiębiorstwami, rezygnując z ryzykownych linii biznesowych, podczas gdy banki uniwersalne działają jak poprzednio. Jednocześnie banki uniwersalne winny „podnieść” kapitały własne do poziomu 1 mld rubli.

Według „Forbesa” w 2018 r. banki rosyjskie odczuwały duży popyt na rynku kredytowym zarówno korporacyjnym, jak i detalicznym. Szczególnie intensywnie rozwijał się segment kredytów hipotecznych. Pojawiały się jednak wątpliwości, czy trwający od 2-3 lat boom na rynku kredytów detalicznych, generujący dobre wy-

⁶⁵⁸ Tamże.

niki finansowe banków, nie załamię się w warunkach niestabilnej sytuacji gospodarczej i spadku siły nabywczej ludności. W tej sytuacji banki będą poszukiwały nowych, wysokodochodowych produktów.

W ostatnich latach jednym z wysokozyskowych sposobów zarabiania pieniędzy przez banki jest sprzedaż inwestycyjnych polis ubezpieczeniowych na życie. Z powodu aktywnej, a czasem nawet agresywnej polityki produktowej niektóre banki sprzedawały polisy jako depozyty, wprowadzając konsumentów w błąd. Produkt kierowano do klientów, którzy go nie potrzebowali lub dochodziło do sprzedaży przy niepełnym lub nieprawidłowym wyjaśnieniu właściwości produktu. Wobec powyższego w 2018 r. Centralny Bank Rosji opracował standardy ubezpieczeń na życie, publikując je w formie obowiązującej banki instrukcji. Dokument przewidywał jednolite procedury sprzedaży polis, co istotnie zwiększyło przejrzystość rynku i produktu dla klientów. Na przykład standardy wskazują, że informacje winny być dostarczane konsumentom w informacji, która zawiera nazwę, lokalizację, adres strony internetowej i numery telefonów ubezpieczyciela oraz wskazanie, iż umowa nie jest umową z instytucją kredytową ani umową depozytową. Nadto sprzedawcy będą musieli skonkretyzować, że fundusze zainwestowane w polisy na życie nie są ubezpieczone przez system gwarantowania depozytów, a dochód z inwestycji w polisę ubezpieczeniową nie jest gwarantowany⁶⁵⁹.

W ostatnich latach w Rosji dokonuje się konsolidacja sektora bankowego, głównie przez fuzje i przejęcia. Rosyjski sektor banków komercyjnych przechodzi intensywne zmiany wynikające z naturalnych procesów rozwojowych bankowości, dostosowywania się do warunków otoczenia, jak też typowych dla współczesnej bankowości procesów konsolidacyjnych. W efekcie tych działań rosyjski sektor bankowy składa się z kilku zróżnicowanych segmentów, wśród których wyróżnia się kilka dużych banków zdominowanych przez państwo, znaczną grupę banków z udziałem kapitału zagranicznego, kilka dużych banków z udziałem kapitału prywatnego oraz bardzo dużą liczbę małych, niestabilnych i mało znaczących dla systemu bankowego banków⁶⁶⁰.

Pogarszająca się rentowność tradycyjnej bankowości skłania banki rosyjskie do poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów, ale także do zwiększenia wydajności, na przykład przez nowe technologie. W rosyjskim sektorze bankowym powołano grupę banków technologii, które aktywnie wykorzystują właściwości sztucznej inteligencji i innych możliwości tworzonych przez nowe technologie. Grupę tę tworzą: Tinkoff Bank, Sberbank, Moskovskij Kreditnyj Bank, Renaissance Credit. Zakres zastosowania tych technologii obejmuje ocenę ryzyka kredytowego, zapobieganie oszustwom, tworzenie spersonalizowanych produktów,

⁶⁵⁹ Tamże.

⁶⁶⁰ G. Gref, K. Judajewa, *Rosyjskaja bankowskaja sistiem w usłowijach globalnogo krizisa*, „Woprosy Ekonomiki” 2009 nr 7, s. 14.

organizację call center i handel algorytmiczny. W przyszłości wkroczenie technologii w sektor bankowy wzrośnie, ponieważ sukces banku ostatecznie zależy od umiejętności korzystania z analityki na dużych zbiorach danych (ang. *big data*)⁶⁶¹.

Należy stwierdzić, że rosyjski system bankowy stanowi integralną część światowego systemu finansowego zarówno z pozytywnymi, jak i negatywnymi konsekwencjami. Szanse, jakie pojawiają się na międzynarodowym rynku finansowym najczęściej są wykorzystywane przez podmioty bankowości rosyjskiej, a zagrożenia stojące przed międzynarodowym systemem finansowym i gospodarką światową przenoszone są na gospodarkę i system bankowy Rosji. Pełne otwarcie Rosji na zagranicę powoduje, że najnowsze trendy rozwojowe przenikają do bankowości rosyjskiej, gdzie oferowane są nowoczesne produkty i usługi finansowe, wdrażane najnowsze technologie informatyczne i telekomunikacyjne. Największe zagrożenie rozwoju gospodarki rosyjskiej w 2019 r. dotyczyło utrzymującego się spadku tempa wzrostu światowego PKB. Według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego zmniejszenie tempa wzrostu PKB w 2019 r. zagraża wiodącym gospodarkom światowym, takim jak Stany Zjednoczone, strefie euro, a nawet Chinom⁶⁶². Prawdziwym wyzwaniem dla gospodarki światowej po 2020 r. będzie uporanie się ze skutkami rozprzestrzeniania się nowego wirusa SARS-CoV-2.

Innym czynnikiem, który będzie wpływać na rozwój bankowości na świecie, jest utrzymujący się od pewnego czasu dość niski poziom rynkowych stóp procentowych zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i strefie euro. Przewidywany spadek tempa wzrostu PKB i potrzeba pobudzenia aktywności gospodarczej zniechęca banki centralne do podnoszenia stóp procentowych. Można się spodziewać, że wyższych dochodów i lepszej opłacalności inwestycji inwestorzy będą poszukiwać na rynkach wschodzących, co będzie oznaczało napływ kapitału zagranicznego także do Rosji.

Na sytuację rosyjskiego systemu bankowego będą nadal oddziaływać czynniki międzynarodowe i geopolityczne takie jak: spór Stanów Zjednoczonych i Chin w sferze handlu zagranicznego, który może spowodować zmniejszenie obrotów w handlu międzynarodowym, zbudować presję inflacyjną, wywołać zmiany w postawach konsumentów i ostatecznie zahamować wzrost gospodarczy⁶⁶³; Brexit, który może wprowadzić różnorodne konsekwencje społeczne i gospodarcze; sytuacja społeczno-polityczna w Iranie i Wenezueli; sankcje ekonomiczne wobec Rosji zastosowane z powodu wojny na Ukrainie i aneksji Krymu⁶⁶⁴; rosnące zadłużenie wewnętrzne wielu krajów na świecie.

⁶⁶¹ F. Filina, *Siem itogow 2018 goda...* (dostęp: 16.09.2019).

⁶⁶² Bank Rossii, *Obzor finansowej stabilnosti. Informacionno-analiticzeskij material, IV kwartał 2018 – I kwartał 2019 roku*, Moskwa 2019, s. 2.

⁶⁶³ Tamże.

⁶⁶⁴ H. Żukowska, *The Character and Effects of Sanctions Imposed on Russia in Consequence of Aggression Against Ukraine*, „Central European Review of Economics and Finance” 24(2018) nr 2.

Eksperti Banku Rosji uważają, że współczesny rosyjski system bankowy jest odporny na zagrożenia zewnętrzne z uwagi na wzmocnienie fundamentów gospodarki rosyjskiej w ostatnich latach, obniżenie inflacji, nadwyżkę w budżecie państwa, wzrost dodatniego salda bilansu obrotów bieżących, spadek zadłużenia zewnętrznego, zwiększenie rezerw walutowych oraz niewielkie ryzyko powiększenia sankcji gospodarczych wobec Rosji⁶⁶⁵.

W 2019 r. czynniki zwiększające wrażliwość rosyjskiego systemu bankowego na zakłócenia (zagrożenia dla jego stabilności) dotyczyły poniższych kwestii⁶⁶⁶.

Szybki wzrost zadłużenia ludności – po 1990 r. w efekcie realizowania odłożonego popytu na różnego rodzaju kredyty, a w największym zakresie kredyty hipoteczne, odnotowuje się w Rosji szybki wzrost zadłużenia ludności w bankach. Nasilenie tego zjawiska szczególnie widoczne jest w ostatnich latach. Roczne tempo wzrostu wielkości kredytów hipotecznych od kwietnia 2018 r. do kwietnia 2019 r. wyniosło 24,7%. Nadto ponad 20% wartości kredytów hipotecznych nie została w tym samym okresie przyznana mimo starań o nie, co potwierdza dalsze oczekiwania ludności na tę usługę bankową. Bank Rosji obawia się wzrostu kredytów niespłacanych terminowo, wyjątkowo groźnego w przypadku powszechnych w Rosji kredytów niezabezpieczonych w warunkach stabilizacji realnych dochodów ludności.

Biorąc pod uwagę fakt, że część tych kredytów udzielana jest bez zabezpieczeń w celu obniżenia ryzyka kredytowego w segmencie niezabezpieczonego kredytowania od dnia 1 października 2019 r. Bank Rosji podwyższył wymagania kapitałowe wobec banków udzielających niezabezpieczonych kredytów konsumenckich. Natomiast dla zmniejszenia ryzyka w segmencie kredytów hipotecznych Bank Rosji nakazał bankom podwyższenie wkładu własnego kredytobiorców z 10% do 20% wartości kredytu. W rezultacie tej regulacji udział kredytów hipotecznych w kredytach ogółem w I kwartale 2019 r. obniżył się z 42,9% do 40,7%. Należy odnotować, że spłacalność kredytów hipotecznych w rosyjskich bankach jest bardzo dobra, a na dzień 1 kwietnia 2019 r. udział nieterminowo spłacanych kredytów hipotecznych, w kredytach hipotecznych ogółem, nie przekroczył 0,4%.

Ryzyko walutyżacji sektora bankowego i zależność od finansowania zewnętrznego – udział walutowych pozycji w bilansach banków zarówno w aktywach, jak i pasywach to element wysokiego ryzyka finansowego. Potwierdza to światowy kryzys lat 2008-2009, a także aktualne problemy banków polskich związane z kredytami udzielanymi we frankach szwajcarskich. Sektor banków komercyjnych w Rosji i rosyjski bank centralny wskazują na 2 źródła ryzyka walutowego: a) wzrost walutowych depozytów ludności w bankach (ponad 20% depozytów ludności to depozyty walutowe) przy jednoczesnym spadku

⁶⁶⁵ Bank Rossii, *Obzor finansowej stabilnosti...*, s. 2-3.

⁶⁶⁶ Tamże, s. 3-6.

kredytów udzielanych w walutach zagranicznych (kredyty walutowe dla przedsiębiorstw stanowią 16% kredytów ogółem); b) zależność rynku finansowego, w tym banków, od inwestorów zagranicznych w związku z wysokim poziomem zadłużenia zagranicznego Rosji. W latach 2016-2018 zadłużenie to obniżyło się o 10%, jednakże na początku 2019 r. osiągnęło 467,0 mld USD, w tym zadłużenie przedsiębiorstw wynosi 317,9 mld USD, a banków 82,3 mld USD. Uspokajający jest fakt, że całość zadłużenia zagranicznego Rosji w pełni pokrywają rezerwy walutowe Rosji (490 mld USD na początku 2019 r.).

Wzrost krótkoterminowego finansowania banków – banki rosyjskie finansowane są krótkoterminowymi zasobami. Środki na bieżących rachunkach bankowych oraz depozyty do roku w pasywach banków rosyjskich wynoszą aż 60%. Sytuacja ta odnosi się zarówno do środków finansowych przedsiębiorstw, jak i ludności. Stwarza to silne zagrożenie dla płynności i stabilności banków w warunkach zachwiania zaufania do banków i wycofywania depozytów.

Rosnąca koncentracja dużych kredytów w portfelach kredytowych banków – kredyty udzielone sektorowi niefinansowemu przez rosyjskie banki stanowią 46,9% rosyjskiego PKB. Dla porównania w Brazylii jest to 40,6% PKB, Indiach 456,7%, Turcji 69,2%, a w Chinach 157,1%. Jednakże w Rosji 92 duże przedsiębiorstwa państwowe (głównie eksporterzy surowców) zaciągnęły ogółem aż 35% kredytów we wszystkich rosyjskich bankach. Taka sytuacja niekorzystnie wpływa na stabilność finansową banków w Rosji, szczególnie w warunkach obniżki cen na rosyjskie towary eksportowe, co może spowodować spadek dochodów eksporterów i utratę ich zdolności do spłaty kredytów.

Mimo kilku istotnych czynników zagrażających stabilności rosyjskiego systemu bankowego sytuacja ekonomiczna sektora na początku 2019 r. była zadowalająca, a nawet dobra. W porównaniu do analogicznego okresu roku poprzedniego zysk sektora bankowego zwiększył się o 30%. Wzrosła także rentowność biznesu bankowego. Dochodowość aktywów sektora bankowego (ROA) za 2018 r. podwoiła się w porównaniu do roku poprzedniego, osiągając na początku 2019 r. poziom 1,8% (łącznie z bankami realizującymi programy naprawcze). W ciągu 2018 r. rentowność kapitału (ROE) zwiększyła się z 15,5% do 19,3%. Natomiast współczynnik wypłacalności (z wyłączeniem banków przechodzących restrukturyzację) utrzymuje się na dobrym poziomie 14,6%⁶⁶⁷.

Elementem stabilizującym kształt rosyjskiego systemu bankowego po 1990 r. był – zdaniem autora – system regulacyjny. Podstawowe regulacje prawne bankowości, tj. ustawa o bankach i działalności bankowej z 1990 r. oraz ustawa o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) z 1990 r., a potem 2002 r., stwarzały podstawy dla rozwoju systemu bankowego bazującego na zasadach funkcjonowania typowych dla gospodarek wolnorynkowych. W kolejnych latach

⁶⁶⁷ Tamże, s. 6.

rosyjskie ustawodawstwo bankowe ewoluowało stosownie do potrzeb rozwijającej się gospodarki rosyjskiej, było wielokrotnie zmieniane i uzupełniane, ale jego zasadnicza konstrukcja z 1990 r. została zachowana⁶⁶⁸.

Założenia rozwoju bankowości rosyjskiej po 2019 r. mogą być następujące⁶⁶⁹.

Po pierwsze, proces ograniczania liczby graczy na rosyjskim rynku bankowych nie został zakończony, a dalsza ich redukcja będzie postępowała z czasem. Kolejnych – co najmniej kilkadziesiąt banków – zniknie z rynku w ciągu kilku kolejnych lat. Wiele banków rosyjskich nie dysponuje kapitałem własnym wystarczającym do spełnienia wymagań otrzymania podstawowej licencji bankowej, a dodatkowo zarządzają one niewielkim odsetkiem aktywów sektora. Na początku 2019 r. ponad 270 banków miało w dyspozycji 1% aktywów sektora bankowego.

Po drugie, kontynuowany będzie wzrost znaczenia banków państwowych w sektorze bankowym przez przejmowanie banków zagranicznych i regionalnych z perspektywą ich przyłączenia się i absorpcji w przyszłości. Wskazuje na to systematyczny wzrost udziału 5 największych banków (z kapitałem państwowym) zarówno w aktywach ogółem, jak i w portfelu kredytowym oraz depozytach ogółem. Właściciel (państwo rosyjskie) zainteresowany budowaniem zaufania do krajowego systemu bankowego wspomaga te banki w zakresie płynności oraz finansowania programów preferencyjnego kredytowania, np. nieruchomości.

Po trzecie, nadwyżka płynności sektora bankowego będzie kontynuowana, biorąc pod uwagę malejącą liczbę wysokiej jakości rosyjskich pożyczkobiorców wynikającą z czynników takich jak sankcje, wypłacalność ludności i niska rentowność instrumentów inwestycyjnych. Dysponując nadwyżką płynności, banki rosyjskie nie odczuwają potrzeby pozyskiwania środków od regulatora, z wyjątkiem państwowych organizacji kredytowych i problemowych banków.

Po czwarte, wielkość depozytów gospodarstw domowych wzrośnie głównie ze względu na zwiększenie stóp procentowych w sytuacji braku alternatywnych instrumentów oszczędnościowych i inwestycyjnych, które byłyby chronione przed stratami przez gwarancje państwowe. Wzrost depozytów będzie jednak ograniczany przez brak wzrostu realnych dochodów ludności.

Po piąte, kredyty dla osób fizycznych, dzięki którym utrzymuje się wysoka dynamika wzrostu portfela kredytowego, nie wykażą tak imponującego wzrostu po 2019 r. z uwagi na m.in. ograniczony wzrost realnych dochodów ludności. Jakkol-

⁶⁶⁸ Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej [Fiedieralnyj zakon o bankach i bankowskiej diejatelności] N 17-FZ, tekst jednolity ustawy, stan na grudzień 2019 r., <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102010268&backlink=1&&nd=102647786> (dostęp: 10.12.2019); Ustawa federalna z dnia 27 czerwca 2002 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiederaciji] N 86-FZ, tekst jednolity ustawy, stan na grudzień 2019 r., <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102077052&backlink=1&&nd=102647734> (dostęp: 10.12.2019).

⁶⁶⁹ S. Khasanowa, V. Tikhonov, *Obzor bankowskij sector...* (dostęp: 15.09.2019).

wiek kredyty hipoteczne będą nadal motorem wzrostu kredytów detalicznych, to należy się jednak spodziewać spadku ich dynamiki w 2019 r. w stosunku do 2018 r. ze względu na możliwy wzrost stóp procentowych banku centralnego, brak podwyższenia dochodów gospodarstw domowych oraz ograniczenia regulatora dotyczącego niezabezpieczonych pożyczek hipotecznych. W sytuacji utrzymującego się popytu na nieruchomości, głównie mieszkaniowe, oraz stosunkowo niskiego oprocentowania kredytów hipotecznych, nawet w kontekście spadku realnych dochodów ludności, można spodziewać się utrzymania dodatniej dynamiki kredytów hipotecznych.

Po szóste, będzie utrzymywać się wysoki popyt na kredyty samochodowe; w 2018 r. udział kredytów samochodowych stanowił prawie połowę wartości wszystkich samochodów sprzedawanych w Rosji. W 2. połowie 2018 r. doszło do stagnacji na rynku kredytów samochodowych, ale raczej nie oznacza to nasycenia rynku i spadku wielkości tych kredytów w przyszłości. Wydaje się, że zaspokojony został popyt klientów zamożnych na kredyty samochodowe, ale kredytowanie zakupu samochodów klientów o niższym poziomie dochodów jest na początkowym etapie rozwoju i będzie rosło w przyszłości.

Po siódme, na dynamikę pożyczek korporacyjnych będą wpływały zwiększone wymagania banków dotyczące jakości kredytobiorców oraz ogólny klimat biznesowy. Wzrośnie także zapotrzebowanie klientów na restrukturyzację i przedłużanie terminów spłaty kredytów⁶⁷⁰.

Z przeprowadzonej analizy rosyjskiego sektora banków komercyjnych wyłania się obraz procesów transformacyjnych zachodzących w bankowości rosyjskiej oraz pozytywna ocena zdolności banków rosyjskich do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej. Niemniej jednak działając w gospodarce zmagającej się z wieloma problemami makroekonomicznymi, banki muszą wykazać się szczególnymi zdolnościami adaptacyjnymi. W przeszłości często doznawały porażek, które kończyły się poważnymi problemami finansowymi, a nawet upadłościami czy kryzysem całego systemu bankowego. Tak było na początku formowania się bankowości rosyjskiej w XVIII i XIX w. Jak wówczas, tak i obecnie ważnym partnerem, nadzorcą, mentorem i właścicielem jest państwo rosyjskie.

⁶⁷⁰ Tamże.

Zakończenie

W niniejszej monografii podjęto próbę charakterystyki rosyjskiego systemu bankowego od początków powstania do trudnego okresu transformacji systemowej na przełomie XX i XXI w. Dokonano prezentacji i oceny wysiłków zmierzających do dostosowania tego systemu do standardów międzynarodowych.

Rosyjski system bankowy ewoluował od XVII w. w sposób specyficzny, gdyż zarówno w momencie powstawania, jak i w następnym okresie jego rozwoju ważną rolę odgrywało państwo, które nie tylko wchodziło w tradycyjne dla instytucji państwa miejsce, tj. bankowość centralną, ale również inicjowało powstawanie pierwszych banków komercyjnych. Po rewolucji 1917 r. znaczenie systemu bankowego w Rosji zostało istotnie zdewaluowane, powstał jeden monobank, który przez ponad 70 lat prowadził administracyjną obsługę finansową gospodarki. W końcu lat 80. XX w. w rosyjskim systemie bankowym rozpoczęły się reformy o charakterze rynkowym, zlikwidowano pozycję monobanku, zaś lawinowo zaczęły powstawać banki komercyjne. Jednakże zaufanie w „niewidzialną rękę wolnego rynku także w bankowości” okazało się zawodne. Odrzucając socjalistyczne zasady gospodarowania, m.in. planowania, nie stworzono jednak długofalowej koncepcji rozwoju rynków finansowych, co wpłynęło na to, iż rosyjski system bankowy rozwijał się w sposób nieplanowany, żywiołowy i niekontrolowany. W rezultacie doprowadziło to do wielu deformacji, dysproporcji oraz barier zakłócających stabilny rozwój systemu bankowego po 1990 r.⁶⁷¹

Mimo wdrożenia wielu nowych rozwiązań o charakterze rynkowym (ciągłej transformacji), względnej stabilności oraz dokonującego się progresu w budowaniu instytucji sieci bezpieczeństwa finansowego funkcjonowanie rosyjskiego systemu bankowego po 1990 r. nadal napotyka wiele ograniczeń i destymulantów (czynników destabilizujących) rozwoju o charakterze prawnym, organizacyjnym (instytucjonalnym) i strukturalnym. Skomplikowane warunki działalności doprowadziły do upadłości wielu banków. Przez całą dekadę lat 1988-1998 dysproporcje

⁶⁷¹ Są to opinie formułowane w rosyjskich publikacjach cytowanych w niniejszej monografii.

rozwojowe w systemie bankowym (czynniki destabilizacyjne) nie były eliminowane, lecz łagodzone przez rząd rosyjski i bank centralny. System bankowy wstrząsany był zakłóceniami stabilności (lata 1993-1995), które wysiłkiem wyróżnionych jednostek były w pewnym stopniu niwelowane.

W sierpniu 1998 r. nastąpiło ogólnogospodarcze załamanie wywołane najpierw kryzysem walutowym, a potem bankowym i gospodarczym, którego skutki odczuła dotkliwie nie tylko gospodarka rosyjska, ale także wielu krajów. W efekcie w Rosji upadło ponad 200 banków, parametry systemu bankowego znacznie się obniżyły, wzrosła inflacja i zadłużenie zagraniczne. Jednakże kryzys ten stał się swego rodzaju *katharsis*. Wskazał na skalę problemów gospodarki rosyjskiej i systemu bankowego oraz wymusił konsekwencję w przeprowadzaniu wielu reform. Po 1998 r. dokonano gruntownej restrukturyzacji systemu bankowego jako całości, wyprowadzono z rynku wiele niesprawnych instytucji finansowych, zwiększono intensywność zmian o charakterze rynkowym oraz podjęto działania dostosowawcze do standardów międzynarodowych. Nadto przeprowadzono istotne zmiany w bankowości centralnej (polityka pieniężna, nadzór bankowy) i komercyjnej, infrastrukturze instytucjonalnej i prawnej bankowości oraz systemie finansowym. Jednakże przemiany bankowości rosyjskiej nie są jeszcze zakończone. Stabilność systemu bankowego jest nadal krucha i narażona na kolejne zakłócenia, mimo podejmowanych przez państwo wysiłków, a może na skutek nadmiernej ingerencji państwa – opinie na ten temat nie są jednoznaczne.

Załamanie płynności grupy banków w rosyjskim systemie bankowym w lipcu 2004 r., w okresie weryfikacji banków przyjmowanych do systemu gwarantowania depozytów, udowodniło, że reformy bankowości rosyjskiej przyjęły dobry kierunek, a działania stabilizujące system bankowy są skuteczne. W przywołanym roku problemy grupy banków nie zostały przeniesione na pozostałe banki sektora i cały system finansowy. Zarządzanie sytuacją kryzysową (ang. *crisis menegement*) zarówno na poziomie systemu bankowego (bank centralny, nadzór bankowy), jak i poszczególnych banków (zarządy banków) okazało się skuteczne. Światowy kryzys finansowy 2008 r. w rosyjskim systemie bankowym w gruncie rzeczy nie uzewnętrznił się. Duże znaczenie w tej sytuacji miała aktywność państwa, głównie działalność banku centralnego i działającego w jego ramach nadzoru bankowego. Podobnie jak w całej historii rosyjskiej bankowości również współcześnie państwo rosyjskie występuje w wielu rolach w systemie finansowym i bankowości. Pełni funkcję kreatora polityki pieniężnej, kredytodawcy ostatniej instancji, właściciela banków komercyjnych, organu regulacji i nadzoru bankowego.

Na podstawie przeprowadzonej w monografii analizy można sformułować następujące wnioski końcowe.

Po pierwsze, funkcjonowanie systemów bankowych, niezależnie od poziomu rozwoju gospodarczego kraju i charakteru systemu bankowego, dokonuje się w warunkach znacznej niestabilności, która stanowi wypadkową działania dwóch

grup czynników – wywodzących się z systemu bankowego (obiektywne i subiektywne) oraz pochodzących z szeroko rozumianego otoczenia systemu bankowego (krajowe i zagraniczne).

Po drugie, systemy bankowe cechują się znaczną wrażliwością na zmiany zachodzące w otoczeniu; zależność ta ma charakter obiektywny i wynika z naturalnych cech i integralnych zasad funkcjonowania banków takich jak: realizacja procesów transformacyjnych w gospodarce i systemie finansowym, funkcjonowanie w warunkach permanentnego ryzyka oraz niezbędne do działania zaufanie deponentów.

Po trzecie, rosyjski sektor banków komercyjnych przechodzi intensywne zmiany wynikające z naturalnych procesów rozwojowych bankowości, dostosowywania się do warunków otoczenia, jak też typowych dla współczesnej bankowości procesów konsolidacyjnych.

Po czwarte, rosyjski sektor bankowy składa się z niewielu zróżnicowanych segmentów, wśród których wyróżnia się kilka wiodących banków zdominowanych przez kapitał państwowy, znaczną grupę banków z udziałem kapitału zagranicznego, kilka dużych banków z wkładem kapitału prywatnego oraz bardzo dużą liczbę małych, niestabilnych banków, mało znaczących dla systemu bankowego.

Po piąte, banki rosyjskie są jednostkami sprawnie adaptującymi się do warunków otoczenia i potrafią wykorzystywać szanse z nich wypływające w celu poprawy swojej sytuacji finansowej.

Po szóste, procesy rozwojowe zachodzące w bankowości rosyjskiej zarówno w przeszłości, jak i współcześnie dokonują się z dużym udziałem państwa rosyjskiego. W całej historii rosyjskiej bankowości państwo rosyjskie występuje w wielu rolach. I jakkolwiek obecność państwa w bankowości jest standardem, to w Rosji zakres tej obecności jest rozszerzony. Państwo pełni funkcję kreatora polityki pieniężnej, kredytodawcy ostatniej instancji, dominującego właściciela banków komercyjnych, organu regulacji i nadzoru bankowego.

W opinii autora niniejszej monografii system bankowy w Rosji sprawnie, aczkolwiek z dużym wysiłkiem, wdraża reformy o charakterze rynkowym, przeprowadza trudne modyfikacje strukturalne, dokonuje wielu przekształceń w funkcjonowaniu banków. Jednakże zmiany te nie są jeszcze zakończone, gdyż każdy system bankowy podlega nieustannej ewolucji.

Bibliografia

ŹRÓDŁA PRAWA

- Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r. [Konstytucyja Rossijskoj Fiedieracyi], Rossijskaja Gazieta 1993 N 237.
- Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej [Fiedieralnyj zakon o bankach i bankowskoj diejatielnosti] N 395-1 s izm., Wiedomosti Wierchownogo Sowietu Sojuza Sowietkich Socjalisticzeskich Riespublik 1990 N 27, st. 357.
- Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi] N 394-1, Wiedomosti Sjezda Narodnych Dieputatow RSFSR i Wierchownogo Sowietu RSFSR 1990 N 27, st. 356.
- Ustawa federalna z dnia 2 grudnia 1990 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi] N 394-1, Wiedomosti Wierchownogo Sowietu Sojuza Sowietkich Socjalisticzeskich Riespublik 1990 N 52, st. 1154.
- Ustawa federalna z dnia 30 listopada 1994 r., Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Graždanskij Kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 51-FZ s izm., Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1994 N 32, st. 3301.
- Ustawa federalna z dnia 11 stycznia 1995 r. o Izbie Rozliczeniowej Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o szciotnoj pałatie Rossijskoj Fiedieracyi] N 41-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1995 N 3, st. 1677.
- Ustawa federalna z dnia 26 kwietnia 1995 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi] N 65-FZ s izm., Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1995 N 18, st. 1593.
- Ustawa federalna z dnia 13 października 1995 r. o państwowej regulacji handlu zagranicznego [Fiedieralnyj zakon o gosudarstwiennom regulirowanii jwniesznietorgowoj diejatielnosti] N 157-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1995 N 42, st. 3923.
- Ustawa federalna z dnia 26 listopada 1995 r. o spółkach akcyjnych [Federalnyj zakon ob akcjonarnych obszcziestwach] N 65-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 1, st. 1.

- Ustawa federalna z dnia 3 lutego 1996 r. o wniesieniu zmian i uzupełnień do ustawy z dnia 2 grudnia 1990 r. o bankach i działalności bankowej [Fiedieralnyj zakon ot 3 fiewralia o wniesienii izmieniij i dopolnienij w zakon RSFSR o bankach i bankowskoj diejatielnosti w RSFSR] N 17-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 6, st. 492.
- Ustawa federalna z dnia 13 czerwca 1996 r., Kodeks karny Federacji Rosyjskiej [Federalnyj zakon Ugołownyj Kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 63-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 25, st. 2954.
- Ustawa federalna z dnia 21 listopada 1996 r. o rachunkowości [Fiedieralnyj zakon o buchgaltierskom ucziote] N 129-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1996 N 48, st. 5369.
- Ustawa federalna z dnia 31 grudnia 1996 r. o systemie sądowym Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi] N 1-FKZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1997 N 1, st. 1.
- Ustawa federalna z dnia 8 lutego 1998 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością [Federalnyj zakon ob obszczestwach s ogranichennoj otwietswiennostiju] N 14-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 7, st. 785.
- Ustawa federalna z dnia 14 kwietnia 1998 r. o sposobach ochrony interesów ekonomicznych Federacji Rosyjskiej przy realizacji handlu zagranicznego [O mierach po zaszcitije ekonomiceskich interesow RF pri osuszczestwlenii wniesznej torgowli] N 63-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 16, st. 1798.
- Ustawa federalna z dnia 31 lipca 1998 r., Kodeks budżetowy Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon Biudżetnyj kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 145-FZ s izm., Sobranije Zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 31, st. 3823.
- Ustawa federalna z dnia 31 lipca 1998 r., Kodeks podatkowy Federacji Rosyjskiej z późn. zm. [Fiedieralnyj zakon Nałogowij kodeks Rossijskoj Fiedieracyi] N 146-FZ s izm., Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1998 N 31, st. 3824.
- Ustawa federalna z dnia 25 lutego 1999 r. o niestabilności (bankructwie) organizacji kredytowych [Fiedieralnyj zakon o niesostojatielnosti (bankroctwie) kreditnyh organizacij] N 40-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 9, st. 1097.
- Ustawa federalna z dnia 8 lipca 1999 r. o restrukturyzacji organizacji kredytowych [Fiedieralnyj zakon o riestrukturizaciji kreditnyh organizacij] N 144-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 28, st. 3477.
- Ustawa federalna z dnia 21 grudnia 2001 r. o prywatyzacji majątku państwowego i komunalnego [Fiedieralnyj zakon o prywatyzaciji gosudarstwiennoho i municipalnogo imuszcziestwa] N 178-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2002 N 4, st. 251.
- Ustawa federalna z dnia 30 grudnia 2001 r. o ochronie konkurencji na rynku usług finansowych [Fiedieralnyj zakon o zaszcitije konkurenciji na rynkie finansowych usług] N 196-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 1999 N 26, st. 3174.
- Ustawa federalna z dnia 27 czerwca 2002 r. o Centralnym Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) [Fiedieralnyj zakon o centralnom bankie Rossijskoj Fiedieraciji] N 86-FZ, Sobranije zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2002 N 28, st. 2790.

- Ustawa federalna z dnia 11 listopada 2003 r. o hipotecznych papierach wartościowych [Fiedieralnyj zakon ob ipotecznych ciennych bumagach] N 152-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 46, st. 4448.
- Ustawa federalna z dnia 10 grudnia 2003 r. o regulacji i kontroli walutowej [Fiedieralnyj zakon o waliutnom regulirowaniju i waliutnom kontroliu] N 173-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 50, st. 4859.
- Ustawa federalna z dnia 24 grudnia 2003 r. o ubezpieczeniu wkładów osób fizycznych w bankach Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o strachowanii wkładow w bankach Rossijskoj Fiedieracyi] N 177-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2003 N 52, st. 5029.
- Ustawa federalna z dnia 20 sierpnia 2004 r. o wprowadzeniu zmian do ustawy federalnej o niestabilności (bankructwie) organizacji kredytowych [Fiedieralnyj zakon o wniesienii izmienienij do fiedieralnogo zakona o niesostojatielnosti (bankroctwie) kriedytnych organizacii] N 121-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 34, st. 3536.
- Ustawa federalna z dnia 29 lipca 2004 r. o wypłatach przez Bank Rosji odszkodowań z tytułu depozytów osób fizycznych w bankach uznanych za bankrutów, a nieprzyjętych do systemu gwarancji depozytów w Federacji Rosyjskiej [Federalnyj zakon o wypłatach Banka Rossii po wkładam fizyčeskich lic w priznanych bankrotom bankach, nie uczastwujuszczich w sistiemie objazatielnogo strachowanija wkładow fiziczeskich lic w bankach Rossijskoj Fiedieracyi] N 96-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 31, st. 3232.
- Ustawa federalna z dnia 30 grudnia 2004 r. o historiach kredytowych [Federalnyj zakon o kreditnych istoriach] N 218-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2004 N 1, st. 44.
- Ustawa federalna z dnia 17 maja 2007 r. o Banku Rozwoju [Fiedieralnyj zakon „O bankie razwitija”] N 82-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2007 N 22, st. 2562.
- Ustawa federalna z dnia 27 października 2008 r. o dodatkowych działaniach w celu poprawy stabilności systemu bankowego do 31 grudnia 2014 r. [Fiedieralnyj zakon o dopołnitelnych mierach dlia ukrieplenija stabilnosti bankowskoj sistiemy w pieriod do 31 diekabria 2014 goda] N 175-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2008 N 44, st. 4981.
- Ustawa federalna z dnia 5 kwietnia 2013 r. o Izbie Rozliczeniowej Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o scziotnoj pałatie Rossijskoj Fiedieracyi] N 41-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2013 N 14, st. 1649.
- Ustawa federalna z dnia 28 grudnia 2013 r. w sprawie gwarantowania praw osób ubezpieczonych w obowiązkowym systemie ubezpieczeń emerytalnych Federacji Rosyjskiej [Fiedieralnyj zakon o garantirowanii praw zastrachowanych lic w sistiemie objazatielnogo piensionnogo strachowanija w Rossijskoj Fiedieracyi] N 422-FZ, Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracyi 2013 N 52, st. 698.
- Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 17 listopada 1993 r. o działalności banków zagranicznych i banków z udziałem kapitału nierezydentów na terytorium Federacji Rosyjskiej [Ukaz Prezydenta Rossijskoj Fiedieracyi o diejatielnosti inostrannyh ban-

- ków i banków z udziałem środków nierezidentów na terytorii Rosyjskiej Federacji] N 1924, Sobranije zakonodatelstwa Rosyjskiej Federacyi 1993 N 47, st. 4525.
- Zarządzenie o Państwowym Banku RSFSR przyjęte na 4 sesji Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego z dnia 13 października 1921 r. [Położenie o Gosudarstwiennom Bankie RSFSR priniatoe 4-j sessiej Wsierossijskogo Centralnogo Ispolnitielnogo Komiteta] N 615, Sobranije yzakonienij i pasporiaženij prawitelstwa za 1921 g., nr 75 ot 18 diekabria 1921 g., <http://istmat.info/node/46944>
- Instrukcja Banka Rossii ot 17.09.1996 N 8-I o prawilah wypuska i registracii ciennykh bumag kreditnymi organizacijami na territorii Rosyjskiej Federacyi*, „Wiestnik Banka Rossii” 1998 nr 83 (w redakcji ukazanij Banka Rossii ot 23.11.1998 N 417-U, 20.08.1999 N 628-U, 03.04.2000 N 768-U, 03.04.2000 N 769-U).
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije 1, 10(1733) nr 6300, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije 1, 10(1734) nr 6636, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije 1, 14(1754) nr 10235, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije 1, 24(1797) nr 18257, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije (1649-1825), 34(1817) nr 26837, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- „Połnoje Sobranije Zakonow Rosyjskiej Imperii”, Sobranije (1881-1913), 17(1897) nr 14504, http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php
- Położenie Banka Rossii ob osobiennościach prudencjalnogo regulirowanija diejatelnosti niebankowskich kreditnykh organizacij, osuszczestwliajuszczich diepozitno-kreditnyje operacii, utwierždieno Bankom Rossii 21 sientjabria 2001 goda N 153-P*, „Wiestnik Banka Rossii” 2001 nr 60.
- Położenie ot 31.03.1997, N 02-140 ob organizacii wnutriennogo audita w centralnom bankie Rosyjskiej Federacii* (w redakcji Ukazanija ot 25.12.2002 N 1228-U), „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 1.
- Ukaz cara Mikołaja II, Ob ustanowleniju soglasowannogo z Imiennym Wysoczajszym ukazom 3 janwarija 1897 goda twierdaju osnowanija wypuska gosudarstwiennykh kreditnykh biletoww w obraszczeniye*, portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/
- Ukazanie Banka Rossii ot 14.11.2001 N 1050-U*, „Wiestnik Banka Rossii” 2001 nr 69.

OPRACOWANIA

- Agarkow M.M., *Osnowy bankowego prawa. Kurs lektcii*, Moskwa 1994.
- Agentstwo po strahowaniju wkładow, https://www.asv.org.ru/agency/statistical_information/
- Aleksaszenko S.W., Astapowicz A.Z., Klapacz A.N., Lepietczikow D.W., *Sostojanije bankowskoj sistemy*, <http://www.beafnd.org/>
- Aleksiejewa D.G., *Bankowskoje prawo. Schiemy i kommentarii*, Moskwa 2003.
- Ambrosimowa E., *Kak sokratit otcziotnost*, „Nacjonalnyj Bankowskij Żurnal” 2004 nr 7.

- Ambrosimowa E., *Tajny za semju pieczatiami*, „Nacionalnyj Bankowskij Žurnal” 2003 nr 1.
- Babiczewa J., Czernych S., „Realnyj sektor”, *banki i inflacija*, „Woprosy Ekonomiki” 2003 nr 2.
- Baka W., *Bankowość centralna. Funkcje, metody, organizacja*, Warszawa 1998.
- Banaś D., *Depozyty osób fizycznych oraz system ich finansowania w rosyjskim systemie bankowym*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na Rynku Usług Finansowych” 4(2018) nr 30.
- Bank dla poprawlenija pri Sankt-Petersburgskom portie kommercii (1754-1782)*, <http://www.modestbank.ru/bksys-348-1.html>
- Bank Rossii, *Obzor finansowej stabilnosti. Informacjonno-analiticzeskij material, IV kwartał 2018 – I kwartał 2019 roku*, Moskwa 2019.
- Bank Rossii, *Otcziot o razwitii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2018 gody*, Moskwa 2019.
- Bank VTB*, https://en.wikipedia.org/wiki/VTB_Bank
- Bankowskaja sistiem Rossii*, red. A.G. Griezowa, O.I. Ławruszin, G.S. Panowa, Moskwa 1995.
- Bankowskoje dieło*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2001.
- Bankowskoje dieło. Bazowyje opieracii dlia klientow. Uczeb. Posobije*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2005.
- Bankowskoje dieło. Dopolnitelnyje opieracii dlia klientow*, red. A.M. Tawasijew, Moskwa 2005.
- Batiuszkow D.D., *Banki. Ich istoriczeskoje razwitije, znaczenie, opieracii i czetowodstwo*, Władikawkaz 1905.
- Bažan A.I., Masliennikow A.A., *Sostojanije rossijskoj bankowskoj sistiemy i problemy jejo restrukturizowanija*, Moskwa 2000.
- „Biuletien Bankowskoj Statystiki” 1998 nr 2-3.
- „Biuletien Bankowskoj Statystiki” 2019 nr 4.
- Borovoj S.J., *Kriedyt i banki w Rossii (seredina XVII v. – 1861g.)*, Moskwa 1958.
- Bukato W.I., Gołowin J.W., Lwow J.I., *Banki i bankowskije opieracii w Rossii*, Moskwa 2001.
- Centr Razwitija, *Bankowskaja reforma. Strategii i mechanizmy*, Moskwa 2002.
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazatieli*, Moskwa 2004.
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, Departament Bankowskogo Regulirowanija i Nadzora, *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieracyi. Analiticzeskije Pokazatieli*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/19384/obs_198.pdf
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Informacija o kreditnych organizacijach s innostronnymi inwestycijami na 1 janwarija 2000 goda*, Moskwa 2001, Priloženije 1, 2, 3, 6, 7.
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Obzor bankowskogo siektora Rossijskoj Fiedieracii*, Moskwa 2008.
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Obzor finansowego rynku*, Moskwa 2005.
- Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi, *Otcziot o razwitii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2004 godu*, Moskwa 2005.

- Chromow W.W., *Rol' Sbiernbanka Rossii w reszenii gosudarstwiennykh socialno-ekonomicheskikh zadach*, Moskwa 2003 (maszynopis pracy doktorskiej, Moskowskij Gosudarstwiennyj Uniwiersitet).
- Czeriepanow A., Kostin A., *Gosudarstwiennyje banki stabilizurujuszczij element wsiej sistemy*, „Nacionalnyj Bankowskij Żurnal” 2005 nr 4.
- „Diengi i Kredit” 1994 nr 9-10.
- „Diengi i Kredit” 1995 nr 6.
- Diengi, kredit, banki*, red. O.I. Ławruszin, Moskwa 2002.
- Ekonomiczeskije obzory OESR Rossijskaja Fiedieracja 1997g.*, Moskwa 1997.
- Eremejewa G.F., Tkaczenko G.S., *Osnovy sberegatel'nogo Dela*, Moskwa 1975.
- Filina F., *Siem itogow 2018 goda dla banków i ich klientów*, <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/370529-sem-itogov-2018-goda-dlya-bankov-i-ih-klientov>
- Finansowo-kreditnyj słowar*, red. W.F. Garbuzow, t. 3, Moskwa 1994.
- Finansy i kriedyt*, red. A.M. Kowaliewa, Moskwa 2002.
- Gindin A.M., *Kak bolszewiki owładieli Gosudarstwiennom bankom*, Moskwa 1961.
- Godowoj otcziot Centralnyj Bank Rossii*, Moskwa 2001.
- Godowoj otcziot Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracyi za 2018*, Moskwa 2019.
- Godowoj otcziot Sbiernbanka Rossijskoj Fiedieracyi*, Moskwa 2019.
- Golicyn J., *Kredyty po carskomu ukazu*, „Nacionalnyj Bankowskij Żurnal” 2004 nr 5.
- Golicyn J., *„Nie prodadim Rossiju”*, „Nacionalnyj Bankowskij Żurnal” 2004 nr 7.
- Golicyn J., *Pierwyj bank-krachom*, „Nacionalnyj Bankowskij Żurnal” 2004 nr 6.
- Golikowa J.S., Chochlenkowa M.A., *Bank Rossii. Organizacyja diejatielnosti*, t. 1-2, Moskwa 2000.
- Gołubiew S.A., *Aktualnyje woprosy prawowego regulirowanija bankowskoj diejatielnosti*, „Diengi i Kredit” 2005 nr 3.
- Gołubiew S.A., *Rol' centralnego banka Rossijskoj Fiedieracyi w rieregulirowanii bankowskoj sistemy strany*, Moskwa 2000.
- Gref G., Judajewa K., *Rossijskaja bankowskaja sistema w usłowijach globalnogo krizisa*, „Woprosy Ekonomiki” 2009 nr 7.
- Gronkiewicz-Waltz H., *Bank Centralny. Od gospodarki planowej do rynkowej. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 1994.
- Gurjew A.N., *Oczerki razwitija kreditnykh uczrieżdzenij w Rossii*, Sankt Petersburg 1904.
- Iliasow S.M., *Ustojcziwost bankowskoj sistemy. Miechanizmy uprawlienija i regionalnyje sobiennosti*, Moskwa 2001.
- Istoria bankowskoj sistemy w Rossii*, Globfin.ru: <http://www.globfin.ru/articles/banks/rushyst.htm>
- Iwanow M.J., Persikow W.I., Dombrowskij N.M., *Organizacyja apparata gosudarstwennykh trudowych sberegatel'nykh kass Cojuza SSR*, Moskwa 1931.
- Jasin E.G., *Rossijskaja ekonomika. Istoki i panorama rynocznych reform*, Moskwa 2003.
- Jasnopolskij L.N., *Zaczatki kommierczeskogo kredita w Rossii*, w: *Bankowskaja encikłopedija*, red. L.N. Jasnopolskij, t. 1, Kijew 1914.
- Jefimowa Ł.G., *Bankowskoje prawo. Uczebnoje posobije*, Moskwa 1994.

- Jemczenko W.N., Bezrukow I.D., *Polewyje uczrieżdienija Gosudarstwiennogo banka ZSRR na frontach wielikoj oteczestwiennoj wojny*, „Wiestnik Banka Rossii” 2015 nr 41.
- Kaszan J.I., *Sbierbank na rubieże wiekow. Perspektywy razwitija bankowskoj sistiemy Rossii*, Moskwa 2000.
- Kazmin A.I., *Roľ Sbierbanka Rossii w formirowanii usłowij dla razwitija raznicznych finansowych usług*. Referat wygłoszony na Konferencji Instytutu Adama Smitha „Roznicznije finansowyje usługi w Rossii”, Moskwa 17-18 czerwca 2003 r.
- Kazmin A.I., *Sbierbank Rossii siegodnia*, „Diengi i Kredit” 2002 nr 7.
- Khasanowa S., Tikhonov V., *Obzor bankowskij sector w 2018 godu*, <https://www.banki.ru/news/research/?id=10890092>
- Kisielew W.W., *Kommerczeskije banki w Rossii, nastojaszczije i buduszczije*, Moskwa 1998.
- Klepacz A., Akindinowa N.W., Kraskow W., Lepietikow D., *Bankowskaja rieforma. Strategii i miechanizmy*, „Analiticzeskij Bankowskij Żurnał” 2002 nr 11.
- Koľpakowa G.M., *Finanse, dienieżnoje obraszczienije, kredit*, Moskwa 2002.
- Konceptualnyje woprosy razwitija bankowskoj sistiemy Rossijskoj Federacji*, „Diengi i Kredit” 2001 nr 1.
- Leontiew W.E., Radkowskaja N.P., *Finanse, diengi, kredit i banki*, Sankt Petersburg 2002.
- Lepietikow D., *Bankowskaja integracja Rossii w Jewropu. Pogłoszczienije ili partnirstwo?* http://www.dcenter.ru/acr_view.cgi?id=576
- Lewiczewa I., *Osobiennosti stanowlienija bankowskoj sistiemy Rossii w konce XVIII – naczale XIX wieka. Gosudarstwiennyj kommierczeskij bank*, „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 54.
- Matwiennikow M., *Funkcionirowanije bankowskoj sistiemy Rossii w usłowijach makroekonomiczskoj niestabilnosti*, Moskwa 2000.
- Mechriakow W.D., *Istoriija kreditnych uczreżdzenij i sowremennoje sostojanije bankowskoj systemy Rossii*, Moskwa 1995.
- Morozan W.W., *Istoria bankowskogo diela w Rossii (wtoraja połowina XVIII – pierwaja połowina XIX v.)*, Sankt Petersburg 2001.
- Murawiewa L.A., *Zołotoj rubľ S.J. Witte. O dienieżnoj reformie w Rossii w 1895-1898 gg.*, „Diengi i Kredit” 2003 nr 3.
- Nabiullina E.S., *K 70-j godowszczinie pobiedy w wielikoj oteczestwiennoj wojnie*, „Wiestnik Banka Rossii” 2015 nr 41.
- Niebankowskaja kreditnaja organizacja, sozdanie, funkcionirowanije i likwidacja*, red. G.A. Tosunian, Moskwa 2003.
- Nowikowa W., *Czewo źdiot Prawitelstwo ot bankow*, „Analiticzeskij Bankowskij Żurnał” 2003 nr 3.
- Obszczije sobranije akcjonierow. Godowoj otcziot Sbierbanka Rossii za 1998*, Moskwa 1999.
- Obszczije sobranije akcjonierow. Godowoj otcziot Sbierbanka Rossii za 1999*, Moskwa 2000.
- Obszczije sobranije akcjonierow. Godowoj otcziot Sbierbanka Rossii za 2018*, Moskwa 2019.
- Obzor osnownych tendencij rossijskoj ekonomiki*, „Woprosy Ekonomiki” 2002 nr 5.
- Ot krizisa k rostu. Opyt stran s perekhodnoi ekonomikoi*, red. M.A. Deriabinoj, Moskwa 1998.
- Petrow J.A., Kalmykow W.S., *Sberegatelnoje Delo w Rossii. Bechi istorii*, Moskwa 1995.

- Pieczerin J.S., *Istoriczeskij obzor prawitielstwiennych, obszczestwiennych i czastnych kreditnych ustanowlienij w Rossii*, Petersburg 1904.
- Pleszakow A.M., *Tajemnica bankowa. Zakaz, obowiazki i zasady udostępniania dowodów*, „Diengi i Kredit” 1997 nr 10.
- Platieżnyje sistemy w Rossii*, „Wiestnik Banka Rossii” 2003 nr 64.
- Poliakow W.P., Moskowkina Ł.A., *Struktura i funkcii centralnych bankow, zarubieżnyj opyt. Uczebnoje posobije*, Moskwa 1996.
- Popowa E.M., *Ewolucija kreditno-bankowskoj systemy Rossii (naczało 60-ch godow XVII weka – 90gg XX weka*, Sankt Petersburg 2000.
- Portal Banki.ru, <https://www.banki.ru/banks/ratings/msfo/>
- Portal Banku Rosji, http://www.cbr.ru/today/history/central_bank.asp
- Portal Banku Rosji, <http://www.vep.ru/bbl/history/cbr24>
- Portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/today/bank_board/print.asp?file=bank_board.htm
- Portal Banku Rosji, <https://www.cbr.ru/today/structure/>
- Portal Banku Rosji, *Informacija o diejstwujuszczich kreditnych organizacjach c uczastiem niezidentow na 1 aprielu 2019 goda*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/15760/PUB_190101.pdf
- Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/cbrf_sub/
- Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank SSSR, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/gbssr/
- Portal Banku Rosji, Gosudarstwiennyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/impbank/
- Portal Banku Rosji, https://www.cbr.ru/press/pr/?file=990316_0943_mkk-r.htm
- Portal Banku Rosji, Narodnyj Bank, https://www.cbr.ru/today/cbrf_itm/nrbank/
- Portal Wniesztorgbanku (VTB), <https://www.vtb.com/o-banke/gruppa-vtb/istoriya/>
- Prikaz Banka Rossii ot 18.06.1997 N 02-263 s izm.*, „Wiestnik Banka Rossii” 2000 nr 12-13.
- Raczinskij A.K., *Istorija jego razwitija i sowremennoje sostojanije w glawniejszych stranach mira*, w: *Sberegatelnoje delo*, red. S.L. Goldberg, Moskwa 1928.
- Raport Roczny Centralnego Banku Rosji za 1998 r.*, https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/7815/ar_1998.pdf
- Rogowa O.L., *Wosproizwodstwiennyj potencjał dienieżno-kreditnoj sistemy Rosii. Protiwo-rieczija i perspektivy*, Moskwa 2001.
- Sawieliewa A., Baszkatow A., Czerkaszniew R., *Sozdanije megaregulatora kak naprawlenije sowierszenstwowanija bankowskoj nadzora w Rossii*, „Social Economic Phenomena and Processes” 12(2017) nr 5.
- Soctojanije bankowskoj sektora Rossijskoj Fiedieracyi w 2001 godu*, „Wiestnik Banka Rossii” 2002 nr 32.
- Soładtienkow G.W., *Wniesztorgbank. Massztaby i dynamika razwitija, inwesticionno-kreditnaja diejatielnost’*, „Diengi i Kredit” 2004 nr 12.
- Sołncew O.G., *Osobiennosti razwitija bankowskoj sistemy w ramach sowriemiennoj modeli wosproizwodstwa rossijskoj ekonomiki*, Moskwa 2000 (maszynopis pracy doktorskiej, Rossijskaja Akademiya Nauk, Institut narodnochozjajstwiennoego prognozirowanija).
- Sowietskoje graždanskoje prawo*, red. O.A. Krasawiczkowa, Moskwa 1968.

- Szmigol N.N., Riabinina J.W., *Zadaczi razwitija rossiskoj bankowskoj sistiemy c ucziotom urokov krizisa. Ekonomika i Biznes. Teoria i Praktyka*, „Journal of Economy and Business” 2015 nr 9.
- Tawasijew A.M., Rebeliskij N.M., *Konkurencja w bankowskom sektorie Rossii*, Moskwa 2001.
- Tediejew A.A., Parygina W.A., *Bankowskoje prawo. Konspekt lekcij*, Moskwa 2004.
- Tosunian G., *Bankowskoje dielo i bankowskoje zakonodatielstwo w Rossii. Opyt, problemy, perspektywy*, Moskwa 1995.
- Tosunian G.A., *Gosudartwiennoje uprawlienije w oblasti finansow i kredita w Rossii*, Moskwa 1997.
- Tosunian G.A., Wikulin A.J., *Bankowskoje prawo Rossijskoj Fiedieracyi. Obszczajaczast'. Schiemy s komentariami i pojašnieniami*, Moskwa 2000.
- Tosunian G.A., Wikulin A.J., Ekmaljan A.M., *Bankowskoje prawo Rossijskoj Fiedieracyi. Obszczajaczast'*, Moskwa 1999.
- Tosunian G.A., Wikulin A.J., *Postatiejnij kommentarij k fiederalnomu zakonu ot 10 iju-lia 2002 goda N 86-FZ o Centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracyi (Bankie Rossiji). Akademijskaja narodnogo choziajstwa pri Prawitelstwie Rossijskoj Fiedieracyi*, Moskwa 2003.
- Uszakowa J., Krugłowa A., *Konkurencja w bankowskom sektorie Rossii do i posle aktywizacji nadzornoj polityki. Wywody na asnowie wariacji i srieda procentnych stawok*, „Diengi i Kredit” 2018 nr 2.
- VEB.RF, <https://en.wikipedia.org/wiki/VEB.RF>
- Verzbitsky A., *100 nadioznych rosyjskich bankow 2019. Ratings Forbes*, <https://www.forbes.ru/finansy-i-inwesticii/373477-100-nadezhnyh-rossijskih-bankov-2019-rejting-forbes>
- Wdowina A.J., *Sowriemiennyje tiendencyi transformirowanii bankowskoj sistiemy Rossijskoj Fiedieracyi*, „Woprosy nauki i obrazowania. Electronic Journal” 18(2018) nr 6, <https://scientificpublication.ru/images/PDF/2018/18/Questions-of-science-and-education-6-18.pdf>
- Wiediew A.L., *Bankowskaja sistiema Rossii. Kryzis i perspektivy razwitija*, Moskwa 1999.
- Wiediew A.L., Ławrientiewa I.W., *Rossijskaja bankowskaja sistiema w pieriechodnyj period 1992-2002*, Moskwa 2003.
- Wiernikow A.W., *Ocienka massztabow prisutswija inostarannyh bankow*, „Diengi i Kredit” 2002 nr 1.
- Wozniesienskij J.P., *Opieracii kommierczeskich bankow, bankowskoje dielo*, Sankt Petersburg 1914.
- Współczesny bank*, red. W.L. Jaworski, Warszawa 2001.
- Zacharow W.S., *Reformie dieńieżno-kreditnoj sistiemy – 15 liet*, „Diengi i Kredit” 2003 nr 8.
- Zirnow E., *Bankrotstwo s carskim razmachom*, „Kommersant Diengi” nr 29, ot. 26.07.2010, <https://www.kommersant.ru/doc/1473539>
- Żukowska H., *Kontrowersje wokół przyczyn kryzysów finansowych*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” (3)2011.
- Żukowska H., *Kraje przechodzące transformację systemową – Rosja*, w: *Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania*, red. M. Iwanicz-Drozdowska, Warszawa 2002.
- Żukowska H., *Sankcje wobec Rosji a gospodarka rosyjska w okresie 2014-2018*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 10(2018) nr 3.

- Żukowska H., *Stabilność i czynniki destabilizujące system bankowy (przykład Rosji po 1990 roku)*, Lublin 2007.
- Żukowska H., *The Character and Effects of Sanctions Imposed on Russia in Consequence of Aggression Against Ukraine*, „Central European Review of Economics and Finance” 24(2018) nr 2.
- Żukowski M., *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora bankowego w Rosji*, Lublin 2006.
- Żukowski M., Żukowska H., *Reforma systemu podatkowego w Federacji Rosyjskiej*, w: *Polski system podatkowy. Założenia a praktyka*, red. A. Pomorska, Lublin 2004.

Wykaz tabel

1. Liczba placówek Gosbanku ZSRR w okresie NEP	50
2. Kalendarium zmian instytucjonalnych rosyjskiego banku centralnego	67
3. Kalendarium zmian banku centralnego po 1917 r.	75
4. Liczba banków działających w Federacji Rosyjskiej do 1998 r. (do 1991 r. w ZSRR).....	168
5. Liczbowa charakterystyka rynku finansowego w Rosji – bankowe i nie-bankowe organizacje kredytowe (stan na dzień 1 stycznia każdego roku) ..	174
6. Liczbowa charakterystyka rynku finansowego w Rosji – bankowe i niebankowe organizacje kredytowe oraz instytucje finansowe (stan na dzień 1 stycznia każdego roku).....	197
7. Liczbowa charakterystyka organizacji kredytowych w Federacji Rosyjskiej (stan na dzień 1 stycznia każdego roku).....	198
8. Struktura podmiotowa sektora bankowego Rosji (stan na dzień 1 stycznia każdego roku).....	200
9. Parametry i tendencje rozwojowe charakteryzujące system bankowy Federacji Rosyjskiej.....	201
10. Tempo wzrostu wskaźników sektora bankowego (dane w proc., rok do roku)	202
11. Dynamika podstawowych wskaźników rozwoju sektora bankowego w Federacji Rosyjskiej po 1998 r. (dane w proc.)	203
12. Koncentracja aktywów w sektorze bankowym w Rosji (banki działające)	204
13. Rozmieszczenie oddziałów banków w okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej (stan na dzień 1 stycznia każdego roku).....	205
14. Lokalizacja działających organizacji kredytowych w poszczególnych okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej	206
15. Ranking 30 rosyjskich banków według sumy bilansowej	209
16. Ranking 30 rosyjskich banków według wielkości funduszy własnych	210
17. Ranking 30 rosyjskich banków według sumy aktywów netto	211

18. Charakterystyka 30 największych rosyjskich banków (stan na miesiąc styczeń 2019 r.)	212
19. Struktura aktywów działających organizacji kredytowych (dane w proc.)	215
20. Wybrane pozycje aktywów rosyjskiego systemu bankowego (ogółem; dane w mld rubli)	216
21. Udział kredytów w aktywach rosyjskiego systemu bankowego (dane w proc.)	219
22. Działalność kredytowa banków rosyjskich (dane w proc.)	219
23. Wybrane pozycje pasywów rosyjskiego systemu bankowego (ogółem; dane w mld rubli)	223
24. Struktura pasywów działających organizacji kredytowych według źródeł ich pochodzenia (dane w proc.)	224
25. Wybrane pozycje charakteryzujące kapitał własny sektora bankowego w Rosji	225
26. Wybrane wskaźniki rentowności sektora bankowego	227
27. Podstawowe grupy finansowo-przemysłowe w Rosji na początku XXI w.	231
28. Związek największych banków rosyjskich z kapitałem przemysłowym (grupy kapitałowe – stan na 1. połowę 2002 r.)	232
29. Rozmieszczenie oddziałów Sberbanku Federacji Rosyjskiej i innych banków komercyjnych w okręgach federalnych Federacji Rosyjskiej (stan na dzień 1 maja 2003 r.)	237
30. Udział Sberbanku Federacji Rosyjskiej w strukturze działających organizacji kredytowych (dane w proc.)	238
31. Udział poszczególnych banków i grup banków w aktywach, kredytach i depozytach (stan na dzień 1 stycznia 2001 r.; dane w proc.)	239
32. Podstawowe wielkości charakteryzujące Grupę Sberbanku Federacji Rosyjskiej (dane w mld rubli)	242
33. Struktura podmiotowa sektora bankowego Rosji (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)	252
34. Kapitały własne banków z udziałem kapitału zagranicznego w Rosji (stan na dzień 1 stycznia 2019 r.)	254
35. Udział nierezydentów w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego (stan na dzień 1 stycznia każdego roku)	255
36. Ranking 25 najbardziej wiarygodnych banków rosyjskich (stan na dzień 1 stycznia 2019 r.)	258
37. Ranking 50 największych banków Rosji na podstawie sprawozdawczości MSR/MSSF (dane w mld rubli)	260

Wykaz rysunków

1. Struktura podmiotowa systemu bankowego w Rosji w latach 1772-1860.....	35
2. System kredytowy Rosji w 1914 r.	43
3. Struktura organizacyjna państwowych kas oszczędności (późniejszy Sbirbank) w 1928 r.	52
4. Struktura organizacyjna państwowych kas oszczędności (Gostrudsberkass) w 1948 r.....	55
5. System bankowy Rosji do 1987 r.	56
6. System bankowy w ZSRR w 1990 r.	63
7. Schemat organizacyjny Centralnego Banku Federacji Rosyjskiej (Banku Rosji) w 2002 r.	112
8. Instytucje nadzorcze oraz regulacyjne w rosyjskim systemie bankowym na przełomie XX i XXI w.	148

